تارىم

2

1983

ئىتتىپاقلىق — غەلىبە

غازى ئەمەت سىزغان.

تارىم

ئايلىق ئەدەبىي ژورنال

26-يىل نەشرى

1983

بۇ سانىدا

نەسرىي ئەسەرلەر

شۆھرەت (نەسر) ...... ئەخمەت ئىمىن 4
لايىق تاللاش (ھېكايە) ...... سەمەت دۇگايلى 7
مەتىيانىڭ ھەسرىتى (ھېكايە) ...... ئۆركەش ئىبراھىم 26
سادىق ھەمرا (ھېكايە) ...... ئەكبەر غۇلام 32

ئەدەبىي ئىجادىيەتكە دائىر مۇلاھىزىلەر 70
«ئاۋرال شامالىلىرى» پروزىمىزنىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيىتى (ئوبزور) ...... مەھەممەت پولات 79
ئەدەبىي ئاتالغۇلارنىڭ قىسقىچە لۇغىتى 92
مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئىش ئىزلىرىدىن 97

شېئىرلار

شېئىرلار ...... ماخمۇت مەھەممەت 19
ھاياتلىق ئۇنچىلىرى ...... ئابدۇللا سۇلايمان 20
بۈگۈن ...... كېۋىر نىياز 22
ئىككى شېئىر ...... مەمتىلى زۇنۇن 22
رۇبائىيلار ...... رىشىت مەخسۇت 23
ئىشلە، يەنە كور راھەت ...... تۇرغان شاۋۇدۇن 23
ئۈچ شېئىر ...... پەرھات ئابدۇرېھىم 38
ئىككى غەزەل ...... ئاۋۇت ئوسمان 40
باھار ئىشقى ...... ئەنەيتۇللا قۇربان 41
ئىككى شېئىر ...... ماخمۇتجان ھېزىم 41
نىلقا ...... غېنىزات غەييۇرانى 43
ئارزۇ ...... مەتتوختى ئەخمەت 44
ناخشىچى قىزغا ...... تۇرسۇن ھېكىم 45
رۇبائىيلار ...... ئابدۇۋەلى ئەلى 46
تۇرۇپ... ...... ئەيسا سايىم 46
ئۆمۈر ۋە ئارمان ...... قاۋۇل ساۋۇت 75

ئىككى شېئىر .... تەلئەت ناسىرى 75
ئىككى شېئىر .... سەييارە سەلەي 76
شوپۇر قىز .... ئايشەم نۇراخۇن 77
«تارىم» .... مىجىت تاش 78

بالىلار ئەدەبىياتى

ئىككى شېئىر .... تۇرسۇن مۇھەممەت پەخرىدىن 47
مىجىت بىلەن ئويۇنچۇق (شېئىر) .... پولات ھېۋىزۇللا 48
ئىككى شېئىر .... ئەخمەتجان ئوسمان 48
مۇزىكانتلار (شېئىر) .... مۇتەللىپ جۇماخۇن 49
ئېتىزىم (شېئىر) .... ئابلىكىم روزى 50
گۈل تېرىدۇق .... روزى توختى داۋۇت 50
«ئالاھىدە ئەترەت» نىڭ تار مار قىلىنىشى (ھېكايە) .... مەتتۇرسۇن سۇلايمان 51

كىلاسسىك ئەدەبىياتتىن

«بېكەچ ئارسلان تېگىن» (تارىخىي داستاندىن پارچىلار) .... ئىمىن تۇرسۇن 100

چەتئەل ئەدەبىياتىدىن

«تۈركى تىللار دىۋانى» ۋە ئەمىرى ئەپەندى (ھېكايە) .... رىفات 113

رەسىملەرنى مەھەممەت ئايۇپ سىزغان ....

شوھرەت

(نەسر)

ئەخمەت ئىمىن

— شوھرەت ئىنسانىنىڭ ئۇلۇغ شان - شوھرىتى، ئۇ زادى قەيەردە؟ — مەن بىر دانىشمەندىن سورىدىم.

ئۇ، ئويچان كوزلىرى بىلەن كوككە تىكىلدى. مەن:

— ئۇ، بىر - بىرىگە ھەسەتخورلۇق بىلەن كوز تاشلىشىپ گاھ قىزارسا، گاھ ئاقىرىۋاتقان يۇلتۇزلار ئالىمىدىمۇ؟ — دەپ سورىدىم.

ئۇ، ئۈندىمىدى.

— ئۇ، ياكى ئاسمان بىلەن بوي تالىشىپ تۇرۇۋاتقان ھەيۋەتلىك چوققىلارنىڭ ئۇستىدىن ئورۇن ئالغانمۇ؟ — دىدىم.

ئۇ، ئۇنچۇقماستىن يىراق - يىراقلارغا كوز سالدى. مەن سوئالىمنى داۋاملاشتۇردۇم:

— ئەمىسە، ئۇنىڭ ماكانى — بۇلبۇللار خەندان ئۇرۇپ، كاككۇكلار سايرىشىۋاتقان، مەجنۇن تاللار قويۇق سايە تاشلاپ، گۇل - چىچەكلەر بەرق ئۇرۇپ ئېچىلىۋاتقان گۇزەل باغلارنىڭ قوينى ئىكەن - دە!؟

ئۇ، يەنىلا خىيال ئىلكىدە ئىدى.

— ئېيتقىنا دانىشمىنىم، ئۇ، ياكى جانانىمنىڭ شامالدا يەلپۇلدىگەن سۇمبۇل چاچلىرىدەك تارام - تارام ئېقىۋاتقان دەريالارنىڭ قوينىدىن ياكى شىددەتلىك دولقۇنلىرى

بىلەن خادا تاشلارغا ئۇرۇلۇۋاتقان دېڭىزلارنىڭ قەھرىدىن ماكان تۇتقانمۇ؟
ئۇ، ئېغىر ئۇيـقۇدىن ئويغانغاندەك خىيالـدىن باش كوتىرىـپ، ماڭا بىر تىكىلىپ قويدى ـ دە، سوئالىمغا سوئال بىلەن جاۋاپ قايتۇردى:
ــ ئەي يىگىت، سەن ئوزەڭ ئىزلەۋاتقان شوھرەتنىڭ زادى نىملىگىنى بىلەمسەن؟
مەن دەرھاللا جاۋاپ بەردىم:
ــ بىلىمەن، شوھرەت ــ بەختنىڭ گۇلتاجىسى.
ــ دىمەك سـەن بەختنىلا ئەمەس، بەلكىم ئۇنىڭ گۇلتـاجىسىنى ئىزلـەۋاتىسـەن، شۇنداقمۇ؟ ئۇنداقتا، ــ دەپ سوزىـنى داۋاملاشتۇردى دانىـشمەن، ــ سەن ئۇنى بەختىنىڭ ماڭلىيىدىن ئىزلە.
ــ بۇ گەپچە، ئۇ شاھانە تاجلارغا نەقىشلەنگەن ئىكەن ـ دە!؟
دانىشمەننىڭ كوزلىرى ماڭا مىقتەك قادالدى.
ــ ھەي نادان، ــ دىدى ئۇ، ــ سەن شان ـ شوھرەت ئالـتۇن تاجـلارغا نەقىشلـەنـگـەن دەۋاتامسەن!؟ سـەن تارىخ دېڭىزىغا تەپەككۇر كىمەڭنى سـال. دۇنيادا قانـچىلىغان شاھـلار ئوتـمىدى!؟ ئۇلار قەھـرلىك بورانـلىرى بىـلەن گۇل ـ چىچەكـلەرنى ئۇرۇپ ـ سۇندۇرۇپ، دەل ـ دەرەخـلەرنى توپ يىلتىزىـدىن قومۇرۇپ تاشلاشـنى، بۇلاق سۇيىگە تەلـمۇرۇۋاتقان باغ ـ ۋارانـلارغا بالا كەلكۈنى باشلاشـنى، غەزەپلىك چاقماقلىرى بىلەن گۇزەل تەبىئەتـنىڭ قۇچىغىدا ئاپـەت يانغىنى ياندۇرۇشـنى، قان ـ ياشـلار بىلەن ئوزىـنىڭ چاكـىلداپ تۇرغان بالايـى نەپسىنى قاندۇرۇشنى شوھرەت بىلىشتى. ئۇلار شانۇ ـ شەۋكەتـنىڭ مۇقەددەس ۋىـسالـىغا يىتىش ئۈچۈن قان دەريالىرنى كەچـتى، جەسەت تاغلىرىدىن ھالـقىپ ئوتـتى، لىكـىن شوھرەت ئۇلارغا نېـسىپ بولـمىدى. ئۇلار ئاقىۋەت شـوھرەت ۋەسلىدە نالـە ـ پەريـات قىلىپ قىساس ئارقانلىرىدا بوغۇلۇپ تۇگەشـتى. ئۇلاردەك، ئوز ـ لىرىـنى بەخت بۇلـىغىدا بىلىقـتەك پىلتىڭـلاپ يۇرگەنـلەر، دەپ ئاتىنىشۇالـغانـلار ھەرگىز ھەقىقى بەختىنىڭ ئىگىسى ئەمەس. تەنىنىڭ ھوزۇرى، مۇھتـاجلىقـنىڭ تەمىن ئېتىلىشى بەخت ھىساپلانمايدۇ. ھوقۇق ـ ئىمتىياز ــ سائادەتنىڭ بەلگىسى ئەمەس. زوراۋاندا نۇسـ ـرەت رىسقى بولـمايدۇ. سەن بەختىنىڭ سايىسىمۇ چۈشمىگەن ئالتۇن تاجلاردىن شوھرەت جۇلاسى ئىزلىمەكچىمۇ؟!
ــ ئەي دانىـشمىنىم، ــ دىـدىـم مەن، ــ سەن ئالـتـۇن تاجـلاردا شوھرەت جۇلاسى بولـمايدۇ دەيسەن. ئەمىسە، شوھرەت ئىگىسى بولمىغان تاجلار نىچۈك باشـقىلارغا شوھرەت تونىنى كىيگۈزۈشكە قادىر بولالىغان؟
ئۇ كۇلۇۋېتىپ سوزىنى باشلىدى:
ــ سـەت چىراي پـەدەزغا مۇھتـاج. ھەقىقـى شـوھرەت ئۇلارنىڭ نەزىرىدە چـول ئېزىتقۇسىغا ئوخشايتتى. ئۇلار ئۇنىڭغا ئىنتىلگەنسىرى ئۇ يىراقلىدى، ئۇلار قوغلىغاندا ئۇ قاچتـى ـ يوقالدى. ھەقىقى شوھرەتكە مۇيەسسەر بولالمىغان بۇ بايـقۇشـلار سۇنئـى شوھـ ـرەتنى پـەيدا قىلىشتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئوزلىرىنى، بىر ـ بىرىنى راسا پۇۋلىشىپ شار ئورنىدا ئاسمانغا ئۇچۇرۇشتى، لـېكىن كوككە ئورلىگـەن شارنىڭ يېرىـلمىغىنىنى سەن قاچـان كورگەن؟ ئۇلار شوھرەتـنى لىباس ئورنىدا كورۇشۇپ بىر ـ بىرىگە تارتۇق قىلىشـ

تى، لېكىن مەيلى زەر لىباس، مەيلى كىمخاپ تونلار بولسۇن، دۇنيادا يىرتىلمايدىغان لىباس بولمىغان، ۋاقىتنىڭ ئۇپۇرتۇشى بىلەن بۇ تونلارمۇ چاك - چېكىدىن بوسۇلۇپ، ئۇلارنىڭ سەت يەلكىسى ئېچىلىپ قالدى.

بەخت ھالال ئىنسانلارنىڭ جاپالىق، مىننەتسىز مېھنىتىنىڭ ئەبىدى مەھسۇلى. مۇسلىك دەرەخ تىككەن باغۋەن مۇۋىسىدىن ئۆزى بەھرىمەن بولۇشنىلا ئويلىمايدۇ. قارا، بوۋاڭ تىككەن ئانارنىڭ مۇۋىسىدىن سەن لەززەت كورۇۋاتىسەن؛ ئاتاڭ تىككەن سۇۋادان تېرەكنىڭ ئاستىدا سەن سايىداۋاتىسەن، ئۆز مېھنىتىنىڭ مەھسۇلىدىن باشقىلارغا مەڭگۇلۇك بەھىر قالدۇرغان، زۇلمەتلىك ماكانلارغا ئومۇرۋايەت ئۆچمەس چىراق ياندۇرغان كىشىلەرلا ھەقىقى بەخت ئىگىسى. بەخت — سولمايدىغان گۇل. شوھرەت ئۇنىڭ تاجىسى. كىم ئىنسانىيەتكە بەخت ياراتسا شۇ شوھرەت تاجىسىنى كىيىشكە ھەقلىق.

بەخت گۇلشىنى بىر ئەتىگەندىلا بەرپا بولغان ئەمەس. ئۇ تالاي گۇللەرنىڭ بەرق ئۇرۇشى بىلەن ھوسۇن تاپىدۇ. سەن گۇلزاردىكى ئۆزەڭگە مەلۇم بولغان، ئېچىلغان، ئېچىلىۋاتقان گۇللەرگە زوقلىنىۋاتقىنىڭدا ئۇزىنىڭ خۇش پۇراقلىرىنى تامام چېچىپ تۈگىتىپ توزۇپ بولغان، ئۆزى ئوسكەن ئېزىز يەرگە ئۇرۇق بولغان نامەلۇم گۇللەرنى ئۇنۇتۇمىغىن. بۇ گۇللەرنى بەزىلەر بىلمەيدۇ. بەزىلەر بىلسىمۇ ئۇنتۇدى، سەن گۇل ئۇرۇقلىرىنى ئالقىنىڭغا ئالغاندا، ئۇنىڭ كىچىككىنە جىسمىدىكى پۇتمەس ھاياتىي كۈچنى چۈشىنىشىنى، قەدىرلەشنى ئەسلا ئۇنتۇما.

ئىنسان يەرلىگىگە تىكلەنگەن تاش مۇنارە قەدىر - قىممەتنىڭ يالغۇز نامايەندىسى ئەمەس. ھەقىقى بەخت ئىگىسى، ھەقىقى شوھرەت ئىگىسى ئۆز قەۋرىسىگە مۇنارە تىكلەنىشىنى تاما قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ يادنامىسى خەلقنىڭ قەلبىگە پۇتۇلگەن.

ئاڭلا يىگىت، سوئالىڭغا جاۋابىم شۇ: شوھرەت — ئىنساننىڭ ئۇلۇغ شان - شوھرىتى، خەلقنىڭ — ھەقىقى شان - شوھرەت ئاتا قىلىشقا قادىر ئولمەس خەلقنىڭ چوڭقۇر قەدىرلىشى بولىدۇ.

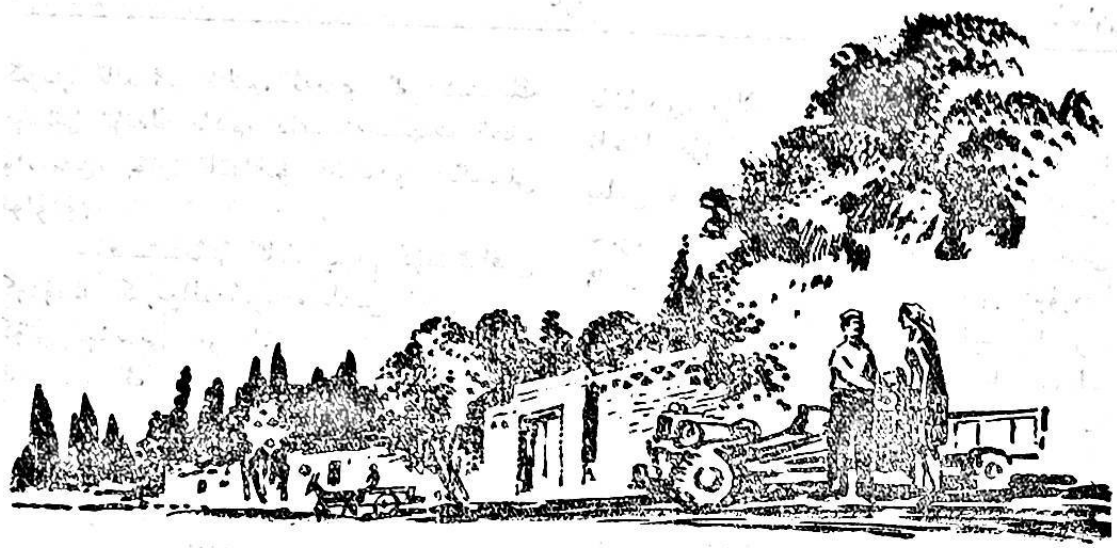

لايىق تاللاش

(ھېكايە)

سەمەت دۇگايلى

1

رابىخاننىڭ گۈلنىسانى "قايىل قىلىش سوھبىتى" ئاخىرى جىدەل بىلەن ئاياقلاشتى:

— يېشىڭ ئەللىمازاغا يەتتى، بويۇڭغا قارىسا تولغىدەك. يەنىلا "ياق"، "ياق" دەۋرەمسەن؟ — دەپ ۋاقىرىدى رابىخان شۇنچە كوپ يۇمشاق ۋاستىلارنى ئىشلىتىپمۇ قىزىنى كوندۇرەلمىگەندىن كېيىن، "ئانا" لىق بېسىم ئىشلەتمەكچى بولۇپ، — مەن سېنىڭ يېشىڭدا ئىككىنچى قېتىم ئەرگە تەككەن، ئۇقتۇڭمۇ؟ مۇشۇ داداڭغا تەككەن...

— ئاغزىڭىزنى بۇزماڭ، ئانا، — گۈلنىسا ئۈنىنى ھەر قانچە مۇلايىم چىقىرىشقا تىرىشسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭدا بايىقىدىنمۇ كۈچلۈكرەك قەتئىيەت جاراڭلاپ كەتتى، — مەن تۇرمۇشقا چىقىش مەسىلىسىدە ئۆز قارىشىمنىڭ بارلىغىنى ئېيتقان ئىدىم. مېنى مۇنداق قىستاۋەرمەڭ...

مەن قىستىدىممۇ؟ ئاق سۈت بېرىپ باققىنىمنىڭ ھورمىتى ئۈچۈن گەپ قىلىپ باقە قېنى، مەن سېنى قىستىدىممۇ؟ خان بالام، ئاي بالام، يىگىرمە سەككىز ياشقا

كىرىپ قالدىڭىز بالام، ئەمدى ئەر كىشىنىڭ بېشىنى تۇتۇڭ بالام، دەپ نەسىھەت قىلىۋاتىمەن، بۇنى قانداقمۇ قىستىدى دىگىلى بولۇدۇ؟

— قىستىدىڭىز ئانا، يېرىم كۈنىڭىياقى كوزۇمگە كىرىۋالدىڭىز، تەتىلدىن بۇيانمۇ ھەر كۈنى بېشىمنى بىر ئاش پىششىم ئۇچاق قىلدىڭىز. ئۇتۇنۇپ قالاي، قىستىماڭ.

رابىخانىنىڭ ئەرۋايى ئۇچۇپ، كوزلىرى چەكچەيدى. بۇرنىنىڭ چاناقلىرى كېڭىيىپ، تىننىقلىرى ئۇلاشماي قالدى:

— مەن ساڭا ئوچۇق ئېيتىپ قوياي: مەن دىگەن ئاشۇ ئەرگە قەتئى تېگىسەن. خەق سېنى نەق 6 يىلنىڭياقى ساقلاۋاتىدۇ، بىلىپ قوي، جۇمۇ؟!

— ياق.

— تېگىسەن دىدىم، تېگىسەن! — رابىخان تېخىمۇ قىستاپ كەلدى، — مەن سېنىڭ يېشىڭدا ئاللىقاچان ئىككىنچى قېتىم ئەرگە تېگىپ بولغان...

— ئەمدى ئۇچىنچى قېتىم تېگىۋېلىڭ!

بۇ سوز رابىخانىنىڭ بېسىقمايۋاتقان غەزىۋىنىڭ ئۈستىگە ياغ چاچقاندەك بولدى. ئۇ ئوزىنى سۇپىدىكى گىلەمنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ ھۇقۇيتۇپ يىغلاشقا، ئاغزىغا توغرى كەلگەن سوز بىلەن قىزىنى قاغاشقا باشلىدى:

— ھۇ، ئىزانى بىلمەيدىغان، ھۇ، توز كور قىلىدىغان، ھۇ، ھاياسىز، ئىسىت، ۋاي ئىسىت، سېنى تۇققىچە...

گۇلنىسا ئەسلىدە ئانىسىنىڭ ئاغزىنى بېسىقتۇرۇش ئۇچۇن ھېلىقى سوزنى قىلغان ئىدى، ئەمدىلىكتە گېپىنىڭ باشقىچە نەتىجە بەرگەنلىگىدىن بىر ئاز ھودۇقۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئەنسىرىگىنىدەك ئىش يۈز بەردى، ئۇنىڭ چاقىرغان دوستلىرى — مېھمانلار چۇۋۇلۇپ، نېرىقى ئويدىن بۇ ئويگە كىرىشكە باشلىدى. ئۇلار نېرىقى ئويدە ئۇنىئالغۇدىن ناخشا-مۇزىكا ئاڭلاپ ئولتۇرغانلىقتىن، ئانا بىلەن قىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ماجرادىن خەۋەرسىز ئىدى. شۇڭا دەسلەپ بېشىنى ئاستا سوزۇپ قاراپ بېقىپ، كېيىن دوۋرەپ كىرىشتى. بۇ چاغدا رابىخان سۇپىدا يۇمۇلاۋاتاتتى، گۇلنىسا بولسا ئىمتىھان بېرەلمەيۋاتقان ئوقۇغۇچىدەك تىمغىنى تاتىلاپ ئورە تۇرۇپ يىغلىماقتا ئىدى.

— نىمە بولدىڭىزلار رابىخان ئاچا، گۇلنىسا؟ — دەپ سورىدى گۇلسۇم ئىسىملىك بىر قىز، — بىزنى مېھمانغا چاقىرىپ ئوزەڭلار يىغلاۋاتقىنىڭلار نىمىسى؟

— مەن ئۇنى قېرىپ كەتتىڭ، ئەرگە تەككىن، دىسەم ئۇنىمايۋاتىدۇ، — رابىخان ئورنىدىن تۇرۇپ شىكايەت قىلىشقا باشلىدى. كوزلىرىدىن چوڭ-چوڭ ياش تامچىلىرى قۇرۇق چۈشكەن بولسىمۇ قىزىلىنى يوقاتمىغان مەڭزىگە دومۇلاپ چۈشمەكتە ئىدى، — قاراڭلار، ئۇنىڭ ئەپتىگە. ئۇ قاچانغىچە ئاشۇنداق ئوتۇدۇ؟ جاھانغا تۇۋرۇك بولماقچىمۇ، يا؟

— تېگىدۇ، قىز بالا بولغاندىكىن ئەرگە تەگمەمتى؟ — گۇلسۇم رابىخانىنىڭ كوڭلىنى ياساش ئۇچۇن شۇنداق دىگەن ئىدى. ئەمما، ئۇنىڭ سوزى ھەممەيلەننى كۇلدۇرۇۋەتتى، — خاپا بولمىسلا، يەنە ئۇچ ئاي پىراكتىكا مۇددىتى قالدى، شۇنىڭغىچە چىداپ بەرسىلە.

باشقىلار يەنە كۇلۇشتى. رابىخانىنىڭ يۈزىدىمۇ كۇلكە پەيدا بولدى. ئۇ ئەمدى راۋۇرۇس ئولتۇرۇپ ھەممەيلەنگە ئوچۇق چىراي بىلەن سەپسېلىپ چىقتى. كوز چورىسىدىكى ياش يوقى، مەڭزىدىكى ھولنى كورگەندە، ئۇنى باياتىدىن بېرى خۇشلۇقتىن يىغلايتۇ، دەپ قېلىش مۇمكىن ئىدى.

قاسىمجان ماڭا "ئوقۇش پۈتتى، تەق-

سىماتقا قاراشلىق قالدى" دىگەن ئىدىغۇ؟ —
ئۇ ئەمدى تامامەن ئورنىدىن تۇرۇپ قىزى
بىلەن ئۇزى ئوتتۇرىسىدا ھىچقانداق گەپ -
سوز ئوتمىگەندەك سوزلەشكە باشلىدى،— يەنە
پىراكتات دىگەن نەرسەگىلەر بار ئىكەن - دە.
شۇنداقتا ئالتە يىلدىمۇ پۈتمەيدىغان ئوقۇش
بوپتۇ بۇ؟ يا سەن سىنىپ كوچەلمەي قال -
مىساڭ،— ئۇ قىزىغا مۇلايىم تەبەسسۇم بىلەن
قارىدى،— ھە، مەيلى. ئالتە يىلغا چىدىغان
قاسىمجان يەنە ئۈچ ئايغا چىدايدۇ، قاسىم -
جان، قېنى سىز!

گۈلنىسانىڭ دوستلىرى ئۇز ئەتراپىغا
قاراپ ھىچبىر يىگىتنى كورەلمىدى. رابىخان
دەرھال ئىزاھات بەردى:

— قاسىمجاننىڭ ئېيتىشىچە، ئالى مەك -
تەپتە ئوقۇغان ياشلار تەقسىم قىلىشتىن ئىل -
گىرى جۈپ - جۈپ بولىشۋالىدىكەن. شۇڭا
بۈگۈن گۈلنىسانى دوستلىرى يىغىلىغان
چاغدا باغلاپ قوياي دەپ، قاسىمجاننى چاقىرغان
ئىدىم. گوۋا بولۇپ قويۇڭلار. كېيىن بىرەرسى
تۇمشۇغىنى سوزۇپ يۈرمىسۇن. قېنى سىز، قا -
سىمجان؟

ياشلار بىر - بىرسىگە قاراشتى. كېيىن
ياندىكى ئويگە بويۇنداشتى. شۇ چاغ ئىشىك -
تە قاسىمجانمۇ كورۇندى. ئۇ، 30 ياشلاردىن
ھالقىغان، ئوتتۇرا بوي، قارامتۇل، بەستلىك
كىشى ئىدى، يېڭى ئېلىنغان بولسىمۇ قويۇق
ساقاللىق ئىكەنلىگى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ،
ھەممەيلەننىڭ ئۇزىگە بىراقلا بۇرۇلۇپ قا -
رىشىدىن سەل بەپلىك سەزدىمىكىن، ئوڭ
قولى بىلەن ئىگىگىنى مەنىسىز سىلاپ تۇرۇپ
قالدى. رابىخان دەرھال كۈلۈپ:

— قېنى، بالىلىرىم، ئالتۇنىدەك قوللىرىڭ -
لار بىلەن "مۇبارەك بولسۇن" دەپ بىر
چاۋاك چېلىۋەتمەمسىلەر؟— دىدى ۋە ئىنكاس
چىقمىغىنىنى كورۇپ يېلىنىش ئاھاڭىدا داۋام
قىلدى،— خۇدا سىلەرنىڭمۇ بەختىڭلارنى
بېرەر. يېڭىچە پۈتۈشۈش مۇراسىمى باشقىچە
بولامتى، يا؟ — رابىخان ئاچا، گۈلنىسانىڭ
كوزىدىن ئېقىۋاتقان يېشىغا چاۋاك چالامە -
دۇق؟— دەپ سورىدى گۈلسۇم ئەيىپلەش
ئاھاڭىدا،— قارىسىلا، ئۇنىڭ ئەپتىگە.

ھەممەيلەننىڭ قاتارىدا رابىخانىمۇ
بۇرۇلۇپ گۈلنىساغا قارىدى. گۈلنىسا گويا
بىلمەي گۇنا سادىر قىلىپ قويغان بالىدەك
ئۇنسىز ياش توكمەكتە ئىدى. رابىخانىنىڭ
خۇيى تۇتتى. ئەمما سورۇننىڭ بەپلىگىنى
ھىس قىلدى. ئەسلىدە، بۈگۈن ئۇ ئۇزىچە
بىر "قاپقان" قۇرۇپ قىزىنى "ھەممە ساۋاق -
داشلىرىڭنى باشلاپ كەل" دەپ ئۇزى بۇي -
رۇغان. قاسىمجانىمۇ ئۇنىئالغۇ ئېلىپ كېلىشنى
تاپىلاپ، مۇشۇنداق بىر سورۇندا "مەسىلە"
نى ھەل قىلىپ، گۈلنىسانىڭ قارشىلىغىنى
تۇگەتمەكچى بولغان ئىدى. لېكىن، ھىلىغىچە
توسۇن تايدەك تۇتۇق بەرمەيۋاتقان قىزى
بۈگۈن قەتئى رەت قىلدى. رەت قىلغاندىمۇ
قايتا گەپ قىلغىلى بولمايدىغان قىلىپ
ئەدەپسىزلىك بىلەن "ئۇزىڭىز تېگىۋېلىڭ"
دىدى. شۇ تاپتا قىزىغا بۇنىڭدىن ئارتۇق
گەپ قىلسا، ئۇ بەربىر ئۇنىمايدۇ. ئۇنىڭ
ساۋاقداشلىرىمۇ گۈلنىسانى ماقۇل، دىگۈزۈپ
بېرىشنىڭ ئورنىغا "ياق دە!" دىگەندەك قا -
راشماقتا. بۇنداق شارائىتتا ھەددىدىن
ئاشسا ئۇزى يېتىم قالىدىغانلىغى، ئاۋادا،
گۈلنىسا توقامنى قارنىغا ئالسا قاسىمجاننىڭ
ئالدىدا سەتچىلىك بولۇدىغانلىغى كورۇنۇپ
تۇراتتى.

— قاسىمجان ئومۇمنىڭ خىزمىتى بىلەن
ئالدىراش بولۇپ يۈردى،— رابىخان مۇرەس -
سە قىلماقچى بولغاندەك خىتاپ قىلدى،—
بىزنىڭ گۈلنىسامۇ ئايىغى تۈگمەيدىغان ئو -
قۇشتىن باش كوتىرەلمىدى. ئىككىسى بىر -
دەم - يېرىم دەم بىللە بولۇپ باقمىغان. بىر
ئاز سوزلەشسە خۇدايىم ئىسسىقچىلىقنى بەر -

مـەي قالماس. قىنى، بىر ئاۋۇ ئويگـە چىـ
قايلى.

رابىخان دەرھال ماشىنىلارنى مۇرىسـ
دىن تۇتۇپ يەڭگىل ئىتتىرىپ سىرتـقا چىـ
قىشقا ھەيدىدى. قاسىمجاننىڭ ئۇدۇلىغا كەلـ
گـەندە ئۇنىڭ قۇلىغىغا: "يـاخشى، يۇمـشاق
گەپلەر بىلەن ئەيۋەشكە كەلتـۈرۈڭ، بالام"
دەپ ئۇگەتتى. شۇ چاغدا گۇلسۇممۇ گۇلنىـ
سانىڭ قۇلىغىغا: "چىڭ تۇر! ئاناڭغـا بىرمۇ
گەپ قىلمىز. سـەن ئۇ پالانىجاننى قانات
سورىمەسلىككە كوندۇرسەڭلا بولدى." دەۋاتاتتى.

2

رابىخان ھەر قانچـە قىلغان بىلەنـمۇ
گۇلنىساغا ئىسىق ئوتمەيتتى. توغرا، قاسىمـ
جان ھەر قانـداق بىر قىز ھەۋەس قىلغۇـ
دەك، بولۇپمۇ، گۇلنىسادەك 28 ياشقا بېرىپ
قالـغان قىز ئۈزى ئىزلەپ بارغۇدەك يىگىت
ئىدى. قاسىمجان بىر قېتىم ئويلەنگەن، نىـ
مىشقىدۇر چىقىشالـماي ئايرىلىپ كـەتكـەن.
ئويلەنگـەن بولسا نىمـە بوپتۇ؟ گۇلنىسامـۇ
ئوقۇۋەرسگەن بولسا كىم بىلىدۇ، نەچچە باـ
لىنىڭ ئانىسى بولار ئىدىكىن؟ ھازىر بۇنى
سۈرۈشتـۈرۈپ ئولتـۇرۇشنىڭ ھاجىتى يـوق.
رابىخاننىڭمۇ ئىككىنچى ئەردىن، يەنى گۇلـ
نىسانىڭ دادىسىدىن تەلىيى كەلگەن. قاسىمـ
جاننىڭمۇ چـوقۇم ئىككىنچى ئايالىدىن يەنى
گۇلنىسادىن تەلىيى كېلىدۇ. چۈنكى، گۇلنىسا
يالغۇز قىز بولۇپ، رابىخان يىمىگەننى يىـ
گۈزۈپ، ئىچمىگەننى ئىچۈرۈپ باقتى. پۇل ـ
پىچەك، كىيىم ـ كېچەككـە كوز قارنى تـوق.
گۇلنىسانىڭ دادىسى شـەھەر بويىچـە ئـەڭ
ماھىر ياغاچچى. گۇلنىسامۇ ئاجايىپ ياخشى
قىز، چىرايىمۇ بار، ئەقىل ـ پاراستىمۇ بار.
رابىخان ئۇنى يەنە 4 ـ 5 يىشىدىن باشلاپلا
ئىـشقا ئۈگـەتكەن، ھەر قـانداق تاماقنىڭ
ھوددىسىدىن چىقالايدۇ، كىيىم ـ كېچـەك تىـ
كىشكە كـەلگەندە ئۇنىڭ ئالدىغا ئوتۇدىغـان
ماشىنىچىنى يوق دىسىمۇ بولۇدۇ. ئەڭ يىڭى
مودا كىيىملەرنىمۇ پىچىپ تىكئۇېرىدۇ، پەردە،
كارۋات ئايىغى، كىيىم ئاسقۇچنىڭ ياپقۇسى
دىگەنلەرنىغۇ ئويناپ يۈرۈپ ئىشلەيدۇ. ھەمـ
مىدىن مۇھىمى، ئالى مەكتەپنى ياخشى ئوـ
قۇپ تاماملاش ئالدىدا تۇرىدۇ. بۇ، بىر كەسىپ
ئىـگىسى بولدى، دىگـەن سوز، يـاخشى
مۇئاشلىق بولدى دىگەن سوز. يىتەرسىزلىـ
كىچۇ؟ يىشى سەل چوڭ بولۇپ قالدى. ئاتـ
دىن تەقسىمات دىگەن گـەپ بىلەن ئاناـ
ئانىسىدىن يىراق بىر جـايغا كېتىپ قېلىشى
مۇمكىن، بولۇپمۇ يىزىغا، تازا يىراق جايلارـ
دىكى گۇگىشىنىڭ ئوتتۇرا مەكتىۋىگـە تەقسىم
قىلىنىپ قالسا قاسىمجاندەك لايىق تۇگۇل...
بۇنى ئويلاشنىڭ ئوزى قورقۇنۇچلۇق! ئەگەر
دادۇيلەرنىڭ باشلانغۇچ مەكتىۋىگە تـەقسىم
قىلىۋەتسە خـۇدا ئۇرغىنى شۇ! ئۇنى ـ بۇنى.
دىگەن بىلەن بىردە ناھايىتى چـوڭ كاۋاك
بار، مۇناسىۋەتلىشىدىغان بىرەر باشلىق ياـ
كى مۇھىمراق ئىدارىدا تونۇشنىڭ بولماسلىغى.
ھازىرقى كىشلەرنىڭ ئەڭ چوڭ كەمچىلىگى
ھىساپلىنىدۇ. بىر مانا شۇنـداق كـەمچىلىگى
بار ئائىلە ئەمەسمۇ!؟

رابىخان ئۇز تەرىپىنىڭ ئارتۇقچىلىغى
ھەم كـەمچىلىگىنى ئەنە شۇنداق ھىساپـلاپ
بولغـاندىن كېيىن، قاسىمجـانغا تـوختىلاتتى.
قاسىمجاننىڭ گۇلنىساغا روبىرو بولالمايدىـ
غان بىرلا يېرى بار. ئۇ بولسىمۇ، بىر قېـ
تىم توي قىلىپ قالغانلىغى. بۇنى ئەيىپ دىـ
گىلى بولـمايـدۇ. ئۇنىڭ مۇئاشى بار، خەلق
ھـوكۇمىتى ئىشخـانىسىدا مۇھىم ئورنى بار-

ئۇنداق بولغاندىكىن، كوز قىرىنى تاشلاپ
بولغىچە ئۇزىنى ئاتسىمۇ ئەرزىيدۇ، ئوقۇش
پۈتتۈرگەنلەرنى تەقسىم قىلىدىغان چاغدا
تۇرمۇشقا ئېتىۋار بېرىلىدىكەنغۇ؟ تېپىشقان
ئوبىكتى بارمۇ؟ توي قىلىشقا پۈتۈشكەنمۇ ـ
قانداق، دېيىشىدىكەنغۇ؟ قاسىمجانغا ماقۇللا
بولسا گۈلنىسانىڭ شەھەردە قېلىشى تۇرغانلا
گەپ. ھەتتا سەل بەپ بولسىمۇ، توينى
كېيىن قىلىدىغان شەرت بىلەن ئالدىنئالا توي
خېتى ئېلىپ قويسىمۇ بولىۋېرىدۇ، قايسى ئىـ
دارىدا ئىشلىسە مۇۋاپىق، قايسى خىزمەتنىڭ
ئېپى بار، بۇلارنى رابىخانىنىڭ ئويلىشى بىـ
ھاجەت. بۇنى قاسىمجان ئۆزى توغرىلايدۇ.
گۈلنىسا ھەپتىدە بىر، بولمىغاندىمۇ ئىككى
ھەپتىدە بىر قېتىم ئاتا ئانىسىنى يوقلاپ
كېلىپ دىدارىنى كورسەتسىلا كۇپايە، مۇئاشە-
نى نىمە قىلسا قىلمامدۇ، دادىسى كارخانىـ
دىن ئالىدىغان ئىش ھەققى، مۇكاپات پۇلى
دىگەنلەرنىمۇ خەجلەپ بولالماي بانكىغا قو-
يۇۋاتسا...

ھەركىم ھاياتقا ئوز نۇقتىنەزىرى بىـ
لەن قارايدۇ. چۈنكى كىشىلەر ياشاش شارا-
ئىتى، كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى،
جەمىيەتتىكى ئورنى... قاتارلىقلاردىن خىلمۇ-
خىل تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەيدۇ. رابىخانىنىڭ
يۇقۇرقى قاراشلىرىنى خاتا نۇقتىنەزەر،
دىيىشكە بولمىسىمۇ، گۈلنىسا بۇنى قو-
بۇل قىلالمايتتى. ئانىسى باشتا "قىزىم
تارتىنىۋاتامدىكىن" دىدى. كېيىنرەك مەجبۇر
قىلمىسا بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندى. مانا
بۈگۈن مەجبۇر قىلىشتا تازا ۋايىغا يەتكۈز-
گەن ئىدى، نەتىجىسى ياخشى بولمىدى.

شۇ تاپتا، قاسىمجان بىلەن گۈلنىسا
يالغۇز قالدى. گۈلنىسا قاسىمجاننى ھەر ھال-
دا تونۇيتتى. بۇرۇن بىلىمگىنى بىلەن بىرەر
يىلدىن بۇيان ئۇنىڭ بۇ ئويدە پات ـ پات
پەيدا بولۇپ قالىدىغانلىقىدىن ھېچنىمىنى تۇيـ
مايمۇ قالمىدى. ئەگەر بىر بويتاق يىگىت
بويىغا يەتكەن قىزنىڭ ئويىگە ھەممىشە ئۇ-
بار چاغلاردا كىرسە، كىرگەندىمۇ ساقال ـ بۇ-
رۇتلىرىنى ئالدۇرۇپ، ھازىرلا ماگىزىندىن
سېتىۋالغاندەك يېڭى، پېتى بۇزۇلمى-
غان دىچۇلسياك كوينەك بىلەن باق-
قالنىڭ تاۋۇز پىچىقىنىڭ بىسىدەك،
قىرچىقارغان دىلۇن شىم كىيىپ كىر-
سە، سوھبەت تېمىسىنى تۇرمۇشقا كەڭ قو-
ساقلىق بىلەن قارايدىغانلىقىدىن باشلاپ
بەزى ياشلاردىكى، بولۇپمۇ ياش يىگىتلەر-
دىكى ناچار قىلىقلار، ۋاپاسىزلىق قىلمىشلار-
نى سوكۇش بىلەن ئاخىرلاشتۇرسا، ئۇنىڭ
سوزىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان قىز ھېچنىمىنى
سەزمەسلىگى مۇمكىن ئەمەس ـ تە!

قاسىمجان شۇ تاپتىمۇ ئاشۇ تېمىدا
سوزلىمەكتە ئىدى. بۇ قېتىم رابىخان پەدى-
شەپنى ئېچىۋەتكەنلىكتىن، گەپنى "بەزىلەر"
دىن باشلىماي نەق ئىككىسىنىڭ كەلگۈسىدىكى
ئىشلىرىدىن باشلىغان ئىدى.

ـــ مەن سىزگە ياخشى ھەمرا، دوست
بولۇپ قالالايدىغانلىقىم بىلەن پەخىرلىنى-
مەن، ـــ دىدى ئۇ زور ئىپتىخار بىلەن، ـــ
مەن، سىزنىڭ ئوقۇشىڭىز تاماملىنىشىنى زا-
رىقىپ، توت كوز بىلەن كۈتۈپ كەلمەكتى-
مەن... مەن سىز توغرىلىق كادىرلار ئىدارىسى،
مائارىپ ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ مەس-
ئۇللىرى بىلەن سوزلىشىپ قويدۇم. ئۇلار ئۆزىڭىز
خالىغان ئورۇنغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇشقا
ۋەدە قىلىشتى. مەن سىزنى كاتىۋات ئىشخا-
نىسىدا ئىشلىسۇنمىكىن، دەپ ئويلاۋاتىمەن.
چۈنكى، رەھبەرلەر بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرۇشقا
ئىمكانىيەت كەڭ. ئۇكىنىش، دەم ئېلىش
شارائىتىمۇ كەڭ ـ كۇشادە...

ئۇ، گۈلنىسانىڭ يىغلىماي ئاڭلاپ ئولتۇرغىنىنى، دەسلەپتە، بىر ئاز ئېسەدەپ قويۇپ كېيىن جىمىپ قالغىنىنى كورۇپ "ئىسسىق" ئۇتۇۋاتقان بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدى ـ دە، تېخىمۇ بىرىلىپ، قىزىشىپ سوزلىگىلى تۇردى. ئۇنىڭ بۇ سوزلىرى ھەقىقەتەن لايىق ئىزلەۋاتقان قىزلار ئەڭ قىزىقىدىغان، بولسا تېخى، قىزلار تەشەببۇسكارلىق بىلەن يىگىتلىرىنى قىزىتىپ دەيدەيگە سالىدىغان سوزلەر ئىدى؛ قاسىمجان 2 كانايلىق ھىلىقى ئۇنئالغۇنى گۈلنىسانى دەپ سېتىۋاپتۇ. ئەينەكلىك كىيىم ئىشكاۋى ياسىتىش ئۇچۇن بىر كىشىگە ياغاچ ياغىچى بۇيرۇپ قويۇپتۇ. ئالاھىدە ياسىلىدىغان سىم كارۋات ئۇچۇن پۇل بېرىپ قويۇپتۇ، تېلېۋىزور سېتىۋالماقچى بولۇۋېتىپتۇ...

گەپ ئۇزارغانسېرى گۈلنىسا تەبەسسۇم قىلىشقا، ئاندىن ھىجىيىشقا، ئاخىرىدا ئوزىنى تۇتالماي كۈلۈمسىرەشكە مەجبۇر بولدى. قاسىمجان ئوزىنىڭ قايسىبىر بولۇمگە باشلىق بولۇپ قېلىشى قاش بىلەن كىرپىك ئوتتۇرىسىدىكى ئىش بولۇپ قالغانلىقىنى، كېيىن ئۇلار ياتاق ئويگە بىر ئاپتوماتىك تېلېفون ئورناتقۇزىدىغانلىقىنى سوزلەۋاتقاندا چىدىيالماي قاقاقلاپ كۈلۈپ تاشلىدى. ئۇ، شۇنچىلىك قاتتىق، جاراڭلىق كۈلدىكى، كوزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى. قاسىمجانمۇ ھەيران بولۇپ سوزدىن توختىدى. شۇ ئاردلىقتا گەپ ماراپ تۇرغان بولسا كېرەك، رابىخان ھىجايغىنىچە تېز كىرىپ كەلدى ـ دە:

ــ ئىگە كىم، مەڭگۇ شۇنداق كۈلۈپ، قوشماق بولۇپ ئولتۇرۇڭلار! ــ دىدى. ئۇ، چاي ئېلىپ كىرىشنى باھانە قىلغان ئىدى. شۇڭا پەتنۇسنى پىيالە ـ چەينەكلەر بىلەن گۈلنىسانىڭ ئالدىغىراق قويدى. گۈلنىسا ئاندسىنىڭ ئارزۇسىنى چۇشىنىپ چەينەكنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن، رابىخان كوزىگە تولغان ياشلىرىنى چىقىرىۋېتىشتىن قورققاندەك تەتۇر ئورۇلۇپ چىقىپ كەتتى.

ــ سىز مېنىڭ سوزلىرىمنى غەلىتى ھىس قىلمىغانسىز؟ ــ دىدى قاسىمجان گۈلنىسا ئۇزاتقان پىيالىنى مەمنۇنلۇق بىلەن قولىغا ئېلىپ، ــ ئۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسى راس، كەلگۇسىدە ئالىدىغان نەرسىلەرئۇچۇن سىزنىڭ بىر پۈتكۈلىگە تەگمەيمەن. ماڭاشىڭىزنىڭ ھەممىسىگە كىيىم كىيىڭ. پەقەت سىز ماقۇل بولسىڭىزلا، "بوپتۇ، توي قىلايلى" دىسىڭىزلا

مېنىڭ بارلىقىم سىز ئۈچۈن...

— ئەگەر ماقۇل دېمىسەمچۇ؟ — گۈلنىسا ئۇنىڭ سۆزىنى بولدى. لېكىن ئاۋازى مۇلايىم، سىلىق ئىدى. ھەتتا "ئۇ چېقىشىپ سۆزلەۋاتامدۇ، نېمە؟" دەپ ئويلاپ قالغۇدەك ئاھاڭدا ئىدى، — "بولمايدۇ، سىز بىلەن توي قىلالمايمەن" دېسەمچۇ؟

سەھەردىكى ئەتىرگۈلدەك ئېچىلىپ كۈلۈپ ئولتۇرغان، ئۆز قولى بىلەن چاي تۇتۇپ بەرگەن قىز "ماقۇلغا كەلدى" دەپ قارىلىدۇ-دە!؟ قاسىمجانمۇ شۇنداق ئويلىغان ئىدى. شۇڭا گۈلنىسانىڭ سۆزىنى چاخچاق قىلىۋاتىدۇ ياكى توي قىلىپ بولغاندىن كېيىن، پات-پات ئەسلىشىپ تۇرۇش ئۈچۈن ۋەدە تەلەپ قىلىۋاتىدۇ، دەپ چۈشىنىپ قەتئىيلىك بىلەن:

— ئۇ چاغدا... ئۇ چاغدا... بۇنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمەن، — دېدى ۋە بۇ سۆزىنى يېڭىچە مەنا بىلەن تەكىتلىدى، — ئۇ چاغدا مانا بۇ شەھەر تار كېلىشى... نېمە دېسەم بولار... ياق، ئالەم تار كېلىشى، ياشاش لەززەتسىز تۇيۇلۇشى مۇمكىن.

مېنىڭ لايىغىم بار، — گۈلنىسا باياتىنقى تەلەپپۇزىدىن چەتكە چىقماي تەكرارلىدى، — مېنىڭ سۆيگىنىم بار. يەنە كېلىپ بىر تونۇگۈن، بۈگۈن تېپىشقان بولماي، توپ-توغرا يەتتە يىلدىن بۇيان مۇھەببەت لەززىتىدە ياشاۋاتىمىز. سىز ئانامغا ئوخشىمايسىز. ئېچىپ ئېيتمىساممۇ چۈشىنەلەيسىز، — گۈلنىسانىڭ ئەمدى ئاۋازى ئۆزگەردى. رەڭگى-روھىمۇ جىددىيلىك، ئەسەبىلىنىش بەلگىلىرى پەيدىلىشقا باشلىدى، — ئۇ مېنى يەتتە يىلدىن بۇيان ساقلاۋاتىدۇ. مەن ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشقا ۋەدە بېرىپ قويغان...

— بۇ مۇمكىن ئەمەس، مۇمكىن ئەمەس، — قاسىمجان غۇدۇڭشۇپ قويدى ۋە ئىشەنمىگەندەك سورىدى، — ئۇ كىم؟ ئۇ نەدە؟ ياق، بۇ مۇمكىن ئەمەس...

— ئۇ، كۆكشېدا دىخان، — گۈلنىسا تەمكىنلىك بىلەن ئاستا چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى، — ئۇ ھازىرمۇ يەر تېرىش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. يادىڭىزدا بارمىكىن، "4 كىشىلىك گۇرۇھ" ئاغدۇرۇلۇشقا يېقىن مەن قايتا تەربىيە ئېلىشقا بارغاندا ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقان. مېنىڭ "مۇناسىۋەتلىك" كىشىلىرىم بولمىغانلىقتىن ئالىي مەكتەپكە ئوقۇشقا بارىدىغان بىر كىشىلىك سان بىز چېنىقىۋاتقان دادۈيگە بارغاندا، ئۇ، بۇ ساننى ماڭا ئۆتۈنگەن ئىدى. ئۇ ئۆتۈنمىگەن بولسا، ئۆزى كېلەلەيتتى. ئۇنىڭ ئاكىسى دادۈيجاڭ ئىدى...

— مۇمكىن ئەمەس، — يەنە غۇدۇڭشىدى قاسىمجان، — ئۇنىڭ ئۇنچىلىك شارائىتى بولسا كېيىنكى يىللىرى نېمىشقا ئىمتىھان بەرمىدى؟ ماقۇل، ئۇ يىلىغۇ سان چۈشۈرگەن بولسۇن، كېيىنكى يىللىرىمۇ سان چۈشۈردىمۇ؟

— 1978-يىلدىن باشلاپ سان چۈشۈرمىدى. ئۇ، ئىمتىھانغا ئۆزلۈكىدىن قاتناشمىدى. شەھەرلىك زىيالىي ياشلاردىن بىرەرسى بولسىمۇ "ئىش كۈتۈپ" تۇرغاندىن كۆرە بىلىم ئالسۇن، دەپ يەنە ئۆتۈندى. قارىڭا، ئۇ سۆيۈملۈكمۇ-ئەمەسمۇ؟ بىز بىر يىل ئارتۇق ئوقۇدۇق. بۇنىڭ سەۋەبى، بۇرۇن ھەممە ئوقۇش ماتېرىياللىرىنى يوققا چىقارغانلىقتىن بولغان. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇنى 7 يىل ساقلاتقۇزدۇم.

قاسىمجانغا ئالدىدا ئولتۇرغان قىز گۈلنىسا بولماي، ئەمدى تونۇشقان باشقا بىر قىزدەك، بۇ قىز قانداقتۇر باشقا بىرلىرىنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىپ بېرىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ قۇلاقلىرىغا ئىشەنمىگەندەك، باياتىن دېيىلگەن سۆزلەرنىڭ ئۆزى

بىلەن زادى مۇناسىۋىتى يوقتەك تېڭىرقاپ:

— بىراق... ئۇ بولسا... سىز...،— دىگىنچە توختاپ قالدى. نىمە دىمەكچى ئىكەنلىكىنىمۇ چۈشەنگىلى بولمايتتى.

گۈلنىسا كۈلۈمسىرەپ:

— ئۇ، دىخان، سىز ئالى مەكتەپنى تۈگەتكەن دىمەكچىغۇ، سىز؟— دىدى ۋە قىزغىنلىق بىلەن داۋام قىلدى،— ماڭا، ئۇنىڭ كەسپىنىڭ دىخان بولۇشى نومۇس تۇيۇلمايدۇ. ئۇ ماڭا ئاقكۆڭلى بىلەن سۆيۈملۈك. شۇ بولسا يېتىپ ئاشىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، هازىر يېزىلارنىڭ ئەهۋالىنى سىزمۇ بىلىسىز. بولسا ياردىمىڭىزنى ئايىماسلىغىڭىزنى ئۆتۈنۈمەن،— گۈلنىسا لەپپىدە كۆتىرىلىپ قارىغان قاسىمجانغا تەبەسسۇم بىلەن ئىلتىجا قىلدى،— ھىلىقى مۇناسىۋەتلىك كىشىلىرىڭىز ئارقىلىق مېنى شۇ بارگۈڭشېغا تەقسىم قىلىشقا ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ قويىسىڭىز...

3

رابىخاننىڭ سوقىقان چوتى جايىدا چىقمىدى. قاسىمجان بىلەن گۈلنىساغا "ئىسسىق ئۇتكۈزۈش مۇراسىمى" ھىساپتا بىكار ئۇرۇنۇش بولدى. ئۇ كۈنى گۈلنىسانىڭ دوستلىرى، بولۇپمۇ گۈلسۈم ئۇنىڭ قۇلاق - مىڭىسىنى يەپ، "ياش قىزلارمۇ ئادەم..." دەپ، گويا رابىخان بىلمەيدىغاندەك ئىككى ئاش پىشىم گەپ ساتتى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ياشلاردا ئۆزىگە خاس ھىسسىيات، ئەقىدە، كوزقاراش بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ كەلگۈسىگە چوڭلار مەسلىھەت بەرسە بولارمىش. لېكىن ئارىلىشىۋالسا بولماسمىش.

رابىخان ئارىلىقتا گەپ تىڭشاپ بېقىپ قاسىمجان بىلەن گۈلنىسانىڭ بىر ئۇبدان ئۇلتۇرۇشقىنىنى، گۈلنىسانىڭ "شامەدەك ئېرىپ" گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ، ھەدىجىيىشتىن ئاغزىنى يۇمالماي قالغىنىنى بايقىغاندا گۈلسۈمنىڭ سوزلىرىنى چۈشەنگىنىمۇ ئالمىدى. لېكىن، ھەممەيلەن تارقىغاندا ئىشنى قاسىمجان بۇزدى. توغرىراغى، گۈلنىسا بۇزۇۋەتكەن ئىشنى قاسىمجان خەۋەر قىلدى:

— رابىخان ئاچا،— دىدى ئۇ ئاللىقاياقلارغا قارىغىنىچە،— گۈلنىسانىڭ لايىغى بار ئىكەن. بىزنىڭ ئارىلاشقىنىمىزنىڭ پايدىسى يوقتەك تۇرىدۇ. مەن ئەمدى باشقا ياققا يول ئالسام بولغۇدەك...

رابىخاننىڭ چېچىنى يۇلۇپ "پالان - پوكۇن..." دىگىنى بىكار بولدى. قاسىمجان قولىنى سىلكىدى - دە، ئارقىسىغىمۇ قارىماي كېتىپ قالدى.

رابىخان گۈلنىساغا: "سەن قىزىم ئەمەس، چىق ئۆيدىن، يوقال كوزۇمدىن!" دىيىشكە تەرەددۇتلەنگەندە قىزنىڭ دادىسى توستى:

— چېقىلما!— دىدى بوۋاي جىددى تۇردە،— ئۇ ئەلنىڭ قىزى. "چىق" دىسەڭ، چىقىۋېرىدۇ، ئەتىسى تۈگىسە مەكتىۋىگە كېتىدۇ. كېيىن دولەت نەگە تەقسىم قىلسا شۇ يەرگە كېتىۋېرىدۇ. ھىلىمۇ قىزىڭنىڭ بىر كوزى بوسۇغىنىڭ تېشىدا، كوڭلى باشقا يەردە ئىكەنلىكىنى سەزمەيدىغان قانداق خوتۇنسەن، ئۆزەڭ؟

رابىخاننىڭ خوشنىلىرىمۇ باشقىچە مەسلىھەت بەردى:

— بۇكەمنىڭ ئۇقۇغان قىزلىرى ئانىسىنىڭ لايىق تېپىشىغا قاراپ ئولتۇرمايدۇ. ئۇلار نىمە ئىش قىلىشنى كېرەكلىكىنى ئۆزى بىلىدۇ. ياخشى چارە، قۇدىلىرىنى كورۇپ كەلسىلە. سىلىگە ئىسسىق ئوتۇپ قالامدۇ، تېخى!

مىسكىنىر جاپا - مۇشەققەتلەر بىلەن تەييار قىلغان ئىشنى بۇزۇۋەتكەنلىكى ئۈچۈن خاپىلىقى چەكتىن ئاشقان، كوزلىرى بەقەمدەك قىزارغان رابىخان گۈلنىسانىڭ پىشانىسىغا نوقۇپ تۇرۇپ:

—ئاشناڭنىڭ ئۆيى نەدە؟ — دەپ ۋاقىردى چېچىلىپ،—قېنى، ئاناڭ دەللىنىڭ ئۆيىنى ئېيتىپ بەر. قېنى، تاپقان بىرنەمەڭنىڭ قاسىمجاندىن نەرى ئارتۇقچىلىقىنى بىر كورۇپ باقاي!

جاۋاپ رابىخانىغا تېخىمۇ ئېغىر كەلدى. باشقىسىمۇ مەيلى، "يېزا"، "دىخان" دىگەن سوزلەر ئۇنىڭ قۇلىقىنىڭ يېنىدا گاراڭگۇرۇڭ ئاۋاز چىقىرىپ، كوزىگە قىزىلچىلىقىنى كەپلەپ تىققاندەك تەسىر قىلدى، ئۇنىڭ كېچىچە ئۇيقۇسى كەلمەي ئۇيان ئۇرۇلۇپ - بۇيان ئۇرۇلۇپ تاپقان ئامالى "قەتئى بۇزۇۋېتىش" تىن ئىبارەت ئەقلىگە مەركەزلەشتى، "بۇزۇۋېتىمەن،—دەپ ئاۋازىنى چىقىرىپ ئېيتىۋەتتى ئۇ،— ئۇخلىماي چۈش كورۇشۇپسەن، چوچىگىدە چوپ يېيىشىپسەن. سەن ئىمىلەرگە بېرىدىغان قىز دۇنياغا كەلگىنى يوق، دەيمەن. ئىشقىلىپ، تىللاپ - پوسكايتىپ، گۈلنىسا، دىگەن ئىسمىنى ئاڭلىسا، 'دات!' دەيدىغان قىلىۋېتىپ يانىمەن!..."

ئۇ، ناھايىتى ئەستە تاڭ ئاتتۇردى. ئۇخلىمىغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىچىدە بىردەم قىزنى بىلەن، بىردەم تېخى تونۇشمىغان قۇدىلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ چىققانلىقتىن خۇددى كەچكىچە ئىشلەپ ھېرىپ كەتكەن كىشىدەك چارچاپ ئورنىدىن تۇردى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، قىزىق تونۇر سوۋۇماستا ياقىدىغان نانىنى يېقىپ، گۈلنىسانىڭ ئىشىنى "بۇزۇۋېتىش" كە ئاتلاندى.

بۇگۈن يەكشەنبە—بازار كۈنى ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە "سەھرالىق"لارنىڭ ئوشىنىسىدىن تاغار چۈشمەيدىغان كۈن كەم بولمىسىمۇ، بۇگۈن ئارام ئېلىشى مۇمكىن ئىدى. ئۇ، 1970 - يىلى شەھەر ئاھالىلىرىنى تارقاقلاشتۇرۇشتا يېزىغا بېرىپ، سەھرانى كورۇپ قاتتىق قورقۇپ كەتكەچكە، ھېلىغىچە ئۇنىڭ كوز ئالدىدا تۇرغىنى ئون بىر يىل ئىلگىرىكى سەھرا ئىدى. ئۇ، گۈگۈشى بازىرىغىچە ئاپتوۋۇزدا باردى. گۈگۈشىغا قەرەللىك ئاپتوۋۇز قاتناۋاتقانلىقىنىڭ بىر يىلدىن بۇيانقى يېڭىلىق ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغىنىدىمۇ قىلچە تەسىرلەنمىدى. "بەرىبىر سەھرا،—دەپ ئويلايتتى ئۇ ئىچىدە،—ھېلىغۇ ئاپتوۋۇز قاتنايدىكەن، ئايرۇپىلان قاتنىسىمۇ يەنە ئوخشاش مولىلا ھوشۇرنىڭ بېرى شۇ..."

ئۇ، ئاۋاتلىقىدىن شەھەر بازىرىدىن قېلىشمايدىغان گۈگۈشى بازىرىدىمۇ توختىمىدى. دانىسى بىر موچەنلىك قۇيماقلار، دانىسى بىرمو بەش پۇڭلۇق مانتىلار ۋە بىر قاچىسى بەش مولۇق پولونىڭ مېزىلىك پۇرىقىمۇ دېمىغىنى قىچىشتۇرمىدى. بازارنىڭ چېتىدىكى بىر ساتراچتىن 2 - دادۇيگە يەنى گۈلنىسانىڭ ئۆزى تاللىغان لايىقىنىڭ ئويىگە بارىدىغان يولنى سورىۋېلىپ كېتىۋەردى.

بىر كىلومېتىرچە ماڭغاندىن كېيىن، رابىخانىنىڭ رەسمى خۇيى تۇتتى، چۈنكى، ھارغىنلىقتىن ماغدۇرسىزلىنىپ پۇتىنىمۇ

يوتكيەلمەي قالغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن
سەھرانى، "قۇدا"لىرىنى، ئاندىن گۈلنىسانى،
ئاخىرەدا ئۆزىنىمۇ تىللىغىلى تۇردى ۋە
پات - پات كەينىگە قاراپ بىرەر ھارۋا
ياكى ئۇلاق ئۇچراپ قېلىشىنى ئارزۇ قىلا-
غىلى تۇردى. دەماللىققا يولنىڭ ئۆزى
كەلگەن تەرىپىدىن ئۇ ئارزۇ قىلغان نەرسە
كۆرۈنمىگەچكە، بارماقچى بولغان تەرەپ
تېخىمۇ يىراق سېزىلىپ، يولنىڭ بويىدىكى
قويۇق سايە تاشلاپ تۇرغان تېرەكنىڭ
تۈۋىگە بېرىپ لايقا سۇ ئېقىۋاتقان ئېرىقنىڭ
بويىدىكى چىملىققا ئولتۇردى. ئەمما ئۇ،
پۈتنى ئەمدى سوزۇشقا كۆكشى بازىرى
تەرەپتىن قول تىراكتورىنىڭ تاقىلدىغان
ئاۋازى كەلدى.

"كېلىدىغان بولغاندىكىن يا يول مې-
ڭىۋاتقاندا كەلمىدىڭ، كاساپەت سوپەك!—
دېگىنچە ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇردى راببە-
خان،—ياكى سەل دېمىمنى ئېلىۋالغاندىن
كېيىن كەلمىدىڭ. تېخى سەن سەھرالىق
ھارۋىكەش ھال تارتىپ دېمىمگىنى قېقىپ
كېتىۋېرەرسەنمۇ؟"

ئۇ، يولنىڭ ئوتتۇرىسىغىراق بېرىپ
تۇرۇشقا تىراكتورمۇ يېتىپ كەلدى. تىراك-
تورچى موماينىڭ ئەلپازىدىن تىراكتورغا
چىقىۋېلىش نىيىتى بارلىقىنى سەزدى - دە،
يولۇچىنىڭ قول كوتىرىشى ياكى گەپ قىلى-
شىنى كۈتمەيلا تىراكتورنى توختىتىپ:

—چىقىۋالىملا، ئاچا؟—دېدى خۇش خۇي
كۈلۈمسىرەپ،—بۇ تەرەپكە نەگە باراتتىلە؟

—قولۇڭ دەرت كۆرمىسۇن،—دېگىنچە
تىراكتورنىڭ يېنىغا بېرىپ بولىدى راببە-
خان،—قارىغاندا، شەھەردىن چىققان يىگىت
كۆرۈنىسەن، ھە بالام؟

يىگىتنىڭ بېشىدا چىمەن دوپپا،
ئۈستىدە ھازىرقى يىگىتلەر ئارزۇلاپ
كىيىدىغان نىلون كوينەك بار ئىدى، سول
بىلىكىدە سائەت پاقىراپ تۇراتتى. بۇلار
راببىخانغا "شەھەر بالىسى" دەك كۆرۈنۈپ
كېتىشىنىڭ سەۋەبى ئىدى.

راببىخان تىراكتورغا چىقىپ ئەپلىشىپ
ئولتۇردى - دە:

— ئىككىنچى دادۇيگە ئاپىرىپ قويساڭ،
ئىككى موچەن بېرىمەن، يىراقمۇ؟ — دەپ
سورىدى.

يىگىت راببىخانغا قاراپ ھىجىيىپ
قويدى ۋە تىراكتورغا ماي بەردى. سەل
سىلىق يولغا چىقىپ تىراكتورنىڭ ئاۋازى
پەسەيگەندىن كېيىن، سورىدى:

— ئىككىنچى دادۇيگە نىمىشقا بارىلا؟
تۇققانلىرى بارمىدى؟

— ئىشىم بار،—دېدى راببىخان گەپنى
كېسىپ،—ئىككى موچەنگە ئاپىرىپ قويىغىن،
بولامدۇ؟ يىراق ئەمەستۇ؟

— ئىككى موچەنگە قايتار چاغلىرىدىمۇ
ئاپتۇۋۇزغا بىلەت ئالارلا،— دېدى يىگىت
ئاۋال موماينى خاتىرجەم قىلىپ،—ئىككىنچى
دادۇي يىراق ئەمەس، بىردەمدىلا يېتىپ
بارىمىز.

راببىخان، پۇل ئالمايدىغانلىقىنى
ئاڭلاپ خۇش بولۇپ كەتتى.

—قايسى ئىدارىنىڭ تىراكتورىنى ھەيدە-
دەيسەن، بالام؟ خېلى ئوڭلۇق بالىكەنسەن،—
دېدى ئۇ يىگىتنىڭ كېلىشكەن قامىتىگە
زوقلىنىپ سەپسېلىپ،—قارىغاندا، ئىدارەڭگە
كوكتات توشۇۋېتىپسەن - دە؟ ئالدىرىمايىراق
ماڭبايدىكەنسەن...

—بۇ ئىدارىنىڭ ئەمەس، ئۆزەمنىڭ
تىراكتورى!—يىگىت ئېتىخارلىنىپ جاۋاپ
بەردى،—ھوددىگە بېرىلگەن يەرنىڭ ھەممى-
سىگە ئاشلىق تېرىدۇق، قالدۇرۇق يەرگە
كوكتات بىلەن قوغۇن تېرىغان، بازارغا تو-
شۇۋاتىمەن.

"ئۆزەمنىڭ تىراكتورى" دىگەن سوز

بىلەنلا رابىخان ھەيران بولۇپ يىگىتنى ئەمدى كورگەندەك تازا بۇرۇلۇپ چەكچىيىپ قاراشقا باشلىغان ئىدى. "بازارغا كوكتات توشۇۋاتىمەن" دىگەن سوزدىن كېيىن ئۇنىڭ ھەيرانلىقى چېكىگە يەتتى.

— ئالدىرىمىسام بولمايدۇ،—دەپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى يىگىت رابىخاننىڭ كەيپىياتىدىن خەۋەرسىز،—بازاردا يېڭى كوكتات قىس. چىلگىنىڭ ئەمدىلا باش بۇرنى چىقتى. شوخلا بىلەن لازىنىڭ كىلوسىنى بىر يۈەن بەش مودىن، چەيزىنىڭ كىلوسىنى بىر يۈەن ئىككى مودىن دوڭلا كوكتات شىركىتىگە ئوتكۈزۈۋاتىمىز. ھازىر يېڭى ئەمەسمۇ؟ ھەممە يەردە يېڭى كوكتات چىقمىدى، تېرىلغىنى پارنىكىڭكىدىن 30 پىرسەنت ئەرزان، چىلگىنى ئەرزەنرەك ساتتۇق، دادام ئوزى سېتىۋاتىدۇ...

"تىراكتۇر ئوزەمنىڭ" دىگەن سوزدىنمۇ كورە، كوكتاتلار بىلەن چىلگىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران قالغان رابىخاننىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى. بۇ تېخى 5 - ئاي ۋاقتى بولۇپ رابىخانلار شەھەردە نەق بىر ئايدىن كېيىن ئاندىن شوخلا، لازىنىڭ كىلوسىنى ئىككى يۈەندىن ئېلىپ يېيەلەيتتى. شۇڭا ئۇ خىيالغا پېتىپ، يىگىتنىڭ قانداق ئۇسۇل بىلەن يېڭى كوكتاتنى بالدۇر پىشۇرغانلىقىدىكى سوزلىرىدىنى ئاڭلىمىدى.

—ئىككىنچى دادۇي مانا شۇ!

رابىخان چوچۇپ كەتتى. تىراكتۇر بوك - باراقسان تېرەكلىك يولنىڭ ئاچىسىدا توختىغان ئىدى.

—نەگە، كىمنىڭكىگە باراتتىڭىز؟

—رەۋىخاننىڭكىگە،—پۈتى قولۇشۇپ قالغان رابىخان ئوزىنى ئوڭشىيالمىغانلىقتىن دەرھال چۈشەلمىدى،—بىرىنچى شىياۋدۇيدىكى رەۋىخاننىڭكىگە...

تىراكتۇرچى يىگىت سېكۇنتقا يەتمەگەن ۋاقىت ئىچىدە ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

—بولدى، چۈشىنىمەن،— دىدى تىراكتۇرنىڭ مېيىنى ئاۋۇتۇپ،—بىرىنچى شياۋدۇيدە رەۋىخاندىن ئۈچەيلەن بار. قارىغاندا، تاپالمايدىغاندەك تۇرىلا. ئويدە ئانام بار، ئۇنىڭمۇ ئېتى رەۋىخان، ئانام سىلىگە تېپىشىپ بەرسۇن. مەن ئىزلىشىپ بېرەي دىسەم بازار...

ھايت - ھۇيىت دىگۈچىلا تىراكتۇر يوغان دەرۋازىلىق كەڭرى ھويلىغا كىرىپ بولدى. يىگىت تىراكتۇرنى قاتار كەتكەن بىدىشلىك ئاستىدىكى پاكىز سۇرتۇلگەن ۋەلسىپىتنىڭ يېنىدا توختىتىپ، چۈشمەيلا توۋلىدى:

—ئانا! ئانا! مېھمان كەلدى،—ئۇ ئەمدىلا كوكەرگەن تالنىڭ كەينىدىن چىقىپ كەلگەن 50 ياشلاردىكى، چېچىغا ئاق كىرگەن، ئاق گىرىپتا كوينەك كىيگەن ئايالغا جىكىدى،— بۇ ئاچام شەھەردىن چىقىپتىكەن، بىرەيلەننى ئىزلەيدىكەن، تېپىشىپ بەرگىن. مەن قالغان كوكتاتلار بىلەن چىلگىنى بازارغا ئاپىرىۋېتەي.

رابىخان پەسكە چۈشۈپ يىگىتنىڭ ئانىسى بىلەن مەڭزىنى مەڭزىگە يېقىپ كورۇشتى. ساھىپخان تەتۇرلا دوپپىسىنى بىر قولىدا بېسىپ تۇرۇپ مېھماننى ئويگە باشلىدى.

رابىخان گەپنىڭ پۇسكاللىسىنى ئېيتىپ كورۇشمەكچى بولغان رەۋىخاننى سۈرۈشتۈرەي، دىگىچە بۇ ساھىپخان رەۋىخان ئىككى قاناتلىق سىرلانغان ئىشىكتىن ئاۋال ئوزى كىرىپ:

—قېنى مېھمان، ئويگە كىرىلى،— دەپ تەكلىپ قىلدى.

رابىخان ياغاچنىڭ نېنىنى يىگەنلىك-

تىن. ئىشىك-دەرىزىلەرنىڭ پۇختا، يېڭىدىن ياسالغانلىقىنى، ئېھۋەنسىز سىرلانغانلىقىنى سېزىپ ئۇلگۇردى، ئايۋانىدا لامپۇچكا، ئۇدۇل تامدا چوڭ «كەلكۈن» نۇسخە گىلەم بار ئىدى. ئۇنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرغىنى ئۇ كىرگەن ئۆي تامامەن شەھەر ياشلىرىنىڭ ئۆيىدەك ياسالغان بولۇپ، چوڭلىقىغا قارىماي زىچ جاھازلار بىلەن توشقان ئىدى ۋە كەڭ-كۇشادە ئىدى. ئۇدۇلىدا ئەگىز، ئەينەكلىك كىيىم ئىشكاۋى، بۇلۇڭدا لىقمۇلىق تولغان كىتاب جازىسى، دەرىزىنىڭ ئۇدۇلىدا 5 سىرتمىلىق شىرە، ئۇنىڭ بىرىسىدا ئىككى كىشىلىك كارۋات تۇراتتى. كارۋاتقا قىممەتباھالىق يۇڭ ئەدىيال يېپىلىپ، ئۇستىگە بۇجەكلىرى چوخچايتىپ چىقىرىلغان ئىككى ياستۇق تىزىلغان ئىدى. كارۋاتنىڭ ئاياق تەرىپىدىكى تومپۇچكا ئۇستىدە ئىككى كانايلىق ئۈنئالغۇ تۇراتتى. بۇلارنى ئازدىگەندەك 2 تامدا گىلەم، بىرىسىدە گۈللۈك ئاتكىرىتكىلار چاپلانغان ئىدى.

— مېھمان، ئۇسسۇلۇق ئىچىۋالسىلا، — دېدى رەۋىخان رابىخاننى ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى گۈللۈك كىلېيونكا سېلىنغان يۇمىلاق شىرە يېنىدىكى ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلىپ، — ھېرىپ-ئېچىپ چىقىپسىلا، يا پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ يۇمشاقىنا ئولتۇرغىلى سوپا باغلىغان ئۆيگە چىقايلىمۇ؟ بۇ شەھەرچە ياسالدى، ئوغلۇم ھەسەننىڭ ئۆيى...

رابىخاننىڭ جاۋاپ بەرمىگىنىنى ئۇزىچە چۈشەنگەن رەۋىخان يېنىك دەسسەپ چىقىپ كەتتى. ئەمما ئۇ رابىخاننىڭ قۇلىقىغا گەپ كىرمىگەنلىكىنى بىلمەيتتى.

رابىخان شۇ تاپتا گۈللۈك ئاتكىرىتكىلار ئارىسىدا تۇرغان قىزى گۈلنىسانىڭ رەسىمىنى كۆرۈپ چۈش كۆرۈۋاتقاندەك، بۇ يەرگە كېلىشى، تىراكتۇرچىغا ئۇچرىشى، بۇ ئۆيگە كىرىپ قېلىشىمۇ چۈشىدە بولۇۋاتقاندەك ھېچ ئويغا كېلەلمەيۋاتاتتى. كۆزلىرىگە ياش تولغانلىقتىن قىزىنىڭ رەسىمىنىلا كۆرۈپ ئۇنىڭغا يانداش تۇرغان ھەسەننىڭ — تېخى باياتىن تىراكتۇردا ئولتۇرغۇزۇپ ئەپكېلىپ قويغان يىگىتنىڭ — قىزى تاللىغان لايىق، ئۇزىنىڭ كەلگۈسىدىكى كۈيوغلىنىڭ رەسىمىنىمۇ ئېنىق كۆرەلمەيۋاتاتتى.

ئۇ ھەممىگە چۈشىنىپ بولدى. ھازىرقى يېزىلارنىڭ 1970 - يىلى ئۇ كۆرگەن "سەھرا" ئەمەسلىكىنى، قىزىنىڭمۇ ئەقلىنى توغرا ئىشلەتكەنلىكىنى چۈشىنىپ بولغان ئىدى.

— ئولتۇرسىلا مېھمان، — دېدى رەۋىخان شىرەگە پېچىنلىق چىلگە سېلىنغان پەتنۇسنى قويۇۋېتىپ، — ئۆزىمىز تېرىغان چىلگە ئىدى، ئېغىز تېگىپ باقسىلا. بەك ئالدىراش بولسىلا، سىلە بىرەر-يېرىم تىلىم چىلگە يەگەچ ئولتۇرسىلا، مەن دىككىدە چىقىپ كىرەي، ئۆزلىرى كىمنى ئىزلەيلىكىن؟

رابىخاننىڭ يېشى كۆز چانىقىغا پاتمىدى. ئۇ، مەڭزىگە دومىلاپ چۈشۈۋاتقان ياشلىرىنى ئېرتىشنىمۇ ئۇنتۇپ:

— مەن سىلىنى ئىزلەپ كەلدىم، — دېگىنچە رەۋىخاننى قۇچاقلاپ، مەڭزىنى ئۇنىڭ مەڭزىگە ياقتى، — سىلىنى ئىزلەپ كەلدىم، قۇدام. ئەمما ... ئەمما ... قۇرۇق قول كېلىپقالدىم.

شېئىرلار

ماخمۇت مەھەممەت

ياشلىقىمنى بەردى ئۇ ماڭا

گۈدەك چېغىم، ئاتام بىر چىنار،
يوگۈمەچتەك چىرماشتىم ئاڭا.
ئۆتتى يىللار... مۈكچەيدى ئاتام،
چىنار قامەت پۈتۈلدى ماڭا.

ھەر قارىسام ئاق چاچ ئاتامغا،
دەيمەن "ئەبەت قەرزدار مەن ساڭا".
چۈنكى، كېچىپ چىنار قامەتتىن،
ياشلىقىنى بەردى ئۇ ماڭا.

يىپ ۋە رىشتە

ئىستانۇك ئايلىنار، يىپلار ئالمىشار،
بىر تالدىن - بىر تالدىن قوشۇلار توپقا.
قىزلارنىڭ قەددىگە ياراشقان رەخنىڭ
جىلۋىسى پۈتۈلگەن ھەر دانە يىپقا.

ئىستانۇك ئايلىنار، كۈن - تۈنلەر ئۆتەر،
توقۇيدۇ تىنىمسىز توقۇمىچى قىز.
قوشۇلغان يىپلاردەك رەڭدارشايىغا،
توقۇلار ئىلىگە مېھرىدۇ چەكسىز...

شېئىر ھەققىدە

چوپكە يوگەپ غورىنى باققال
ئۆلگۈرتىدۇ چاققان بازارغا:
نە تەم بولسۇن ئۇنداق ئۈرۈكتە،
ساتقان بىلەن قىممەت باھادا.

شائىرلىقتا بەزىلەر شۇنداق،
توك غورىنى ئورايدۇ چوپكە.
داڭلىسىمۇ "گۈل كەلتۈردىم" دەپ،
ھېچبىر يېرى تېتىماس كوپكە.

بەزىلەر

يېتىشتۈرۈپ قويغانتى باغۋەن
ئاق ئۈرۈكنى كوچەت مەزگىلى؛
شۇندىن بېرى مىننەتسىز، بولۇق
مىۋە بېرىپ كېلەر ھەر يىلى.

بەزىلەر بار، مىڭ بىر ئەجىردە
يېتىشتۈرۈپ قويغان ئەل ئۈنى.
ئەل ئۈنىڭغا بەرسە خوشالىكى،
ئۇ ئېلىگە بەرمەس مىۋىنى.

ئۇنتالغۇمۇ سېنىڭ يۈرىگىڭ؟

مۇھەببەتتىن سورىسام سوئال،
سايراپ كەتتىڭ بىر ھازا تىنماي.
بىر داستاننى يادلىدىڭ، لېكىن —
چىن گېپىڭنى قالدىممەن ئۇقماي.
سوزلەپ ـ سوزلەپ توختىدىڭ بىر چاغ،
قانغان كەبى چاڭقاق تىلىڭىڭ.
تەييار گەپنى "قاچىلاپ" ئاپتۇ،
ئۇنتالغۇمۇ سېنىڭ يۈرىگىڭ؟

سۆيگۈ ئىپتىخارى

سۆيدۈم دېدىڭ، مەيلىمنى بەردىم،
پەخرىم بىلىپ مۇھەببىتىڭنى.
نىمشقىدۇ دەسلەپ سەيلىدە،
خىرە قىلدىڭ ئەجەپ دىلىمنى.
"ئەل كوزىچە يۈرەيلى" دېسەم،
خۇدۇكسىنىپ "كەچ كىرسۇن" دېدىڭ.
تار كوچىدا تېنەپ يۈرگىچە،
تەنھا يۈرەي چوڭ يولدا، دېدىم.

ھاياتلىق ئۈنچىلىرى

ئابدۇللا سۇلايمان

ئاختۇرۇپ

بولسام بىتاپ ئىزلەڭ داۋا كەڭرى ۋەتەننى ئاختۇرۇپ،
خۇش بۇي ھاۋالىق، ئوت ـ گىيا ئۆسكەن چىمەننى ئاختۇرۇپ.
ئەركىن تىنىق بەرگەي ھاۋا، ئوت ـ چوپلىرى تەنگە داۋا،
سۇ كەلتۈرۈڭ قاينام بۇلاق، دەريا ئېرەننى ئاختۇرۇپ.
سىنەم سۇۋۇپ قالسا ئەگەر، تېز يەتكۈزۈڭ يۈرتقا خەۋەر،
ئاتەش بېرىڭ ئىشقى شىپا خەلقىم — تۇمەننى ئاختۇرۇپ.
دوختۇر ئۇلار، قەلبىم بىلەر، ئوز ئوغلىغا ساقلىق تىلەر،
باشىم سىلاپ توككەي مېھىر ئاجىز بەدەننى ئاختۇرۇپ.
قالسام ئەگەر بىر كۈن ئولۇپ، كوز يۇمۇلار چىھرىم كۈلۈپ،
ئېيتىڭ ۋەسىق بىزنى قىزىم، ئوغلۇم تىمەننى ئاختۇرۇپ.
بولسۇن خادام ـ مۈلكۈم قەلەم، ئاسماڭ ئاڭا شەددە ـ ئەلەم،
يىللار سىرى روھىم تېپىڭ يۈرتۇم خوتەننى ئاختۇرۇپ.

تاپقۇلۇق

ئەل ئىشقىدىن دىلغا كىشى ئەقلى پاراسەت تاپقۇلۇق،
ئارزۇغا مەرتلىكنى قانات ئەيلەپ سائادەت تاپقۇلۇق.
بىر - بىرسىگە بولماي يولەك، قانداق سوقار تەڭكەش يۈرەك،
ئاتەش يۈرەكلەر تەپتىدىن ئىللىق هارارەت تاپقۇلۇق.
پاقىرسىلا ئۇ زەر ئەمەس، كەيسە تۇماقلا ئەر ئەمەس،
ئىنسانىي پەرق - ئەخلاق، ئىلىم - پەندە كامالەت تاپقۇلۇق.
ئېسىگدىمۇ ئۇن يىل ئاياز، جەۋرى - زۇلۇم تارتتۇقمۇ ئاز،
توت جىن ئەگەر گۇم بولمىسا، نەدە ئادالەت تاپقۇلۇق؟!
پۈتنى - ساقايدى ئۇ يارا، ماڭدۇق سەپەرگە جەك ئارا،
تىچ ۋە ئىناق بولغاندىلا ئىشقا كاپالەت تاپقۇلۇق.
كىردى جاھان نۇر دەۋرىگە، بارمۇ مىراسىڭ نەۋرىگە،
قەترە ئۇتۇق قۇچماي تۇرۇپ قانداق قانائەت تاپقۇلۇق؟!
سوزلەپ نەسەپنى پەش قىلىپ، كورسەتكۈلۈكىمۇ چەش قىلىپ،
بولماققا ئەجدات ۋارىسى جۇرئەت - جاسارەت تاپقۇلۇق.
كۈتكەي زامان سەندىن نىمە، پۈتكەن ئانام قەرزى دىمە،
بىل، ئەل - ۋەتەنگە كويمىسەڭ باشقا پالاكەت تاپقۇلۇق.
قوۋناق - ئىناقلىق چوڭ ئاساس، قىلغاي قەددىنى تەكشى - ماس،
ئاسىراپ - تىكىپ دوستلۇق گۈلى، مىۋە - دارامەت تاپقۇلۇق.
بىرلەر ھىلىھەم كەمبەغەل، بولمايدۇ تېز توققۇزمۇ تەل،
ئىشلەپ جاپا بىرلە يىڭى، ئىلغار سانائەت تاپقۇلۇق.
بولسا ۋەتەن توتتە ئاۋات، ئۇيناپ - كۈلەرمىز توي - پارات،
شۇ پەيت بىھىشى — باغىدىن شەكسىز پاراغەت تاپقۇلۇق.

شاتلىنار

يەڭگىپ ئانا پەرزەنت يۈزى كورگەندە قەلبى شاتلىنار،
سەبى بوۋاقنىڭ مەڭزىگە سۈيگەندە قەلبى شاتلىنار.
دىل - كوكسىدىن سۈت ئەمگۈزۈپ، بەستىگە دەرمان پۈتكۈزۈپ،
بوشۇك يىنىدا ئوي - خىيال سۈرگەندە قەلبى شاتلىنار.
پەرزەنتى گويا پارچە يەر، سەرپ قىلىپ ئۇ قانۇ - تەر،
مەكتەپكە قولدىن يىتىلەپ يۈرگەندە قەلبى شاتلىنار.
چىكىپ تالاي مۇشكۈل - جاپا، توككەي ئاڭا مىھرى - ۋاپا،
ئوغلى ۋاپا دەرياسىدا ئۈزگەندە، قەلبى شاتلىنار.
تۈنلەردىمۇ ئالماي ئارام، ئۇ ياندۇرار مىھرىدە شام،

جان پارىسى شاندىن پەلان تۈزگەندە قەلبى شاتلىنار.
يۇرتقا بالاكەلسە ئەگەر، بارغىن بالام، جەڭلەرگە دەر،
ئوغلى يېڭىپ ياۋنى راسا سۇرگەندە، قەلبى شاتلىنار.
ئەجرى بىلەن ئۈنگەن ئۇرۇق، بەرسە مېۋە شىرىن، بولۇق،
رازى بولۇپ پەرزەنتىدىن، ئولگەندە قەلبى شاتلىنار.

بۇگۇن

كىبۇر نىياز

دىمىگىن بۇگۇننى ئاددى بىر ئۇقۇم،
ئومۇر كالىنداردىنىڭ بىر ۋارىغى.
يارالغان بۇگۇندىن قانچە موجىزە،
ئۇنىڭدا ھىساپسىز تۇرمۇش ساۋىغى.

بۇگۇننى مەنىسىز ئوتكۈزگىنىڭدە،
گەر بىلسەڭ يوقالدى ئەڭ قىممەت نەرسە.
بۇگۇننى بىھۇدە ئوتكۈزگەنلەرگە
ئەتۇر قارايدۇ ئەلۋەتتە ئەتە.

ئىككى شېئىر

مەمتىملى زۇنۇن

ئانا يۇرت مۇھەببىتى

بارمىدۇر زەرگەرگە قىممەتلىك نىمە زەردىن بولەك،
چاڭقىغان سەيياھقا ئاتەش چولدە كەۋسەردىن بولەك.
خەلقى - ئالەم ئالدىدا قىلغاي جاكا قەلبىم مىنىڭ:
ھىچنىمەم يوقتۇر قەدىرلىك شۇ ئانا يەردىن بولەك!
ئوز ئېلىم - تەختىم مىنىڭ، تەخت ۋارىسى — شاھزادە مەن،
كىم بولاتتىم، بولمىسا يۇرتۇم، قەلەندەردىن بولەك.
جان كىرەك، ۋىجدان كىرەك ئاقلاش ئۇچۇن يۇرت مېھرىنى،
ئاقلىيالماس ھىچنىمە ۋىجدانۇ، قان - تەردىن بولەك.

جىنازا ئالدىدا

ھەسرىتىڭ گوياكى قات - قات تاغ سىنىڭ،
بەلكى، قەلبىڭمۇ جاراھەت — داغ سىنىڭ.
تولغۇنۇپ دەيسەن جىنازا ئالدىدا
"ئاھ، ئانامەي! ..." بەلدە ئاق بەلۋاغ سىنىڭ.

مەن سىنى ئوبدان تونۇيمەن، ئەي يىگىت،
زەررە مېھرىڭ بارمىدى بىر چاغ سىنىڭ؟!
توغدى، چوڭ قىلدى ئاناڭ مېھرى بىلەن،
ئۇستىخان بولدى ئۇنىڭ، گوش - ياغ سىنىڭ.

بولمىسا شۇ پاسىۋان، قونماسىمىدى
نەچچە رەت باشىڭغا قۇزغۇن ـ زاغ سېنىڭ؟!
ئاستىلاپ ئۇزدۇڭ ئۇغۇللۇق زىشتىنى،
دەشتۇ ـ چول بولدى ئۇنىڭ، گۇلباغ سېنىڭ.

"ئاھ ئانام!..." دەيسەن بۇگۇن يىرتىپ ياقا،
رەڭگى ـ روھىڭ ئۇششىگەن ياپراق سېنىڭ.
يەتمىسەڭ ساقلار ـ تىرىكلەر قەدرىگە،
قالغۇسى قەلبىڭدە داغ شۇنداق سېنىڭ!

رۇبائىلار

رىشىت مەخسۇت

ئۇچىگىنى زىننەتلە تېشىڭدىن كورە،
قەلبىڭگە قەلەم چەك قېشىڭدىن كورە.
مەنىۋى ئۇزۇغۇڭ مىزىلىك بولسۇن
كۇندىلىك يەيدىغان ئېشىڭدىن كورە.

×

كەمچىلىك تەندىكى كىرگە ئوخشايدۇ،
قارىساڭ تەن ۋە كىر بىرگە ئوخشايدۇ.
ئەسلى تەن پاك نەرسە، كىر كېيىن قونغان.
كىرىنى يۇيغان مەرت شىرغا ئوخشايدۇ.

×

گەر كەيسەڭ بېشىڭغا رەھبەر دىگەن تاج،
خەلقىڭ ئىشىنى تاپتۇرغىن راۋاج.
توۋەنگە ـــ ئاممىغا يۇزلەنگىن دائىم،
كوزۇڭنى ئاۋال ئاچ، كېيىن ئېغىز ئاچ.

×

پوچىلىق گوياكى يامغۇرسىز چاقماق،
گۇلدۇرلەپ كىشىنى قىلىدۇ ئاخماق.
پوچىنىڭ مەقسىدى: ئۇزىنى قالتىس
كورسىتىپ كىشىلەر كوڭلىگە ياقماق.

×

ياخشىدىن ئۇگەنگىن، ياماندىن قېچىپ،
گۇل بولۇپ ئېچىلغىن خۇش پۇراق چېچىپ.
مىسالى چولدىكى زىلال بۇلاقتەك،
ئۇزگىگە نەپ بەرگىن ئۇزەڭدىن كېچىپ.

×

خەلقىنىڭ دوستلىرى دوستۇمدۇر مېنىڭ،
پەرزەنتى پەرزەنتىم ـــ پۇشتۇمدۇر مېنىڭ.
دۇشمىنى چېقىلسا، ئوق ـ يارىم ـــ قەلەم،
قالقىنىم ـــ سەمەدى كوكسۇمدۇر مېنىڭ.

×

ئادەمسەن، ئەخلاقلىق ھەم غايىلىك بول،
دەرەخسەن، مىۋىلىك ھەم سايىلىك بول.
مەرىپەت بازىرى قىزىبدى قايىناپ،
قۇرۇق قول يۇرمىگىن، دەسمايىلىك بول.

ئىشلە، يەنە كور راھەت

تۇرغان شاۋۇدۇن

سىز يېزىنى كورگەنسىز؟
ئۇندا كېزىپ يۇرگەنسىز؟
خۇش بۇي ھاۋا، شوخ شامال
ھوزۇرىنى سۇرگەنسىز؟!

بۇ جاي ھايات گۇلشىنى،
مېھرى ئاتەش، يالقۇنلۇق.
ھوسنى گوزەل ـ نۇرانە،
قوينى قاينام ـ دولقۇنلۇق.

زىلچە ئەمەس چوللەردە
تۇرغان ھەر خىل نۇرچېچىپ،
ئۇ، يېڭىدىن ئۇزلىشىپ،
كۆنگەن دىيار گۈل ئېچىپ.

سېپىل ئەمەس قۇملۇقنى
بولۇپ ئۇزۇن سوزۇلغان،
ئۇدۇر ئورمان بەلۋىغى،
قورغان بولۇپ قۇم توسقان.

ئەينەك ئەمەس تاغ بويلاپ
ئىدىرلىقتا تۇتاشقان،
يېڭى چاپقان ئوستەڭ ئۇ،
سۇ دولقۇنلاپ شوخ ئاققان.

بۇ، ئىجادى، ھىكمىتى
باتۇر دىخان ئەھلىنىڭ.
ئۇندا روشەن - نامايەن
گۈزەللىگى قەلبىنىڭ.

تەمتىرىدەس ئۇلار ھىچ
كاج تەبىئەت ئالدىدا.
چوچۇپ جۇدۇن - چاپقۇندىن
موكۇنىمەس ھىچ دالدىغا.

مەھلىيادۇر بۇلبۇللار
بۇگۈن يېزا ھوسنىگە.
قۇياش ئىللىق نۇر چاچار
ئۇنىڭ ئىشچان ئەھلىگە.

قورقىتالماس دىخاننى
ئەمدى بوران دەھشتى.
قورقىتالماس ھەمدە زور
قۇرغاقچىلىق ئاپىتى.

بولدى چەكسىز ئېكىنزار
مۇقىم ھوسۇل غەزنىسى.
بولدى دىخان گوياكى
مول ھوسۇلنىڭ تەگرىسى.

تولدى ئۇمىت شارابى
چەكسىز ئىشەنچ جامىغا.
ئايلاندى دىل - قەلبلەر
خوشاللىقنىڭ كانىغا.

بىراق، سەپەر ئوكۇشلۇق
بولماس ئىكەن دائىما.
نىمە ئىشلار بولمىدى
توت مەرەزنىڭ ۋاقتىدا.

بىردىن سولغا تارتىلىپ
كەتتى قىسمەت تىزگىنى.
ئېزىتقۇلار باشلىدى
تەتۇر يولغا ھارۋىنى.

دىمە بۇلۇت كوكتىكى
يەرگە يامغۇر سەپكۈچى،
ئۇ، دىخانلار ئاھىدۇر —
دەرتنى ئەكس ئەتكۈچى.

تاشقىن دىمە، سەل دىمە،
دەريالارنى تولدۇرغان.
ئۇ، دىخانلار يېشىدۇر
كوزلىرىدىن قۇيۇلغان.

ئاپەتلىك شۇم يىللارنىڭ
ۋەھمى بولۇپ ھوكۇمران،
زورلۇق، خورلۇق نەشتىرى
قىلدى دىلنى زەرداپ - قان.

مەرت يۈرەكلەر تۇتۇلدى،
ئىنشائەتلەر بۇزۇلدى.
قالدى يەرلەر تېرىقسىز،
ئۇزۇق - تۈلۈك ئۇزۇلدى.

ھەتتا بىر تال توخۇمۇ
قوللىرىدىن بۇلاندى.
تەگمەي بىر فۇڭ دارامەت،
يىلغا يىللار ئۇلاندى.

بۇزدۇراتتى يازلىغى،
قىشتا ئوستەڭ چاپقۇزۇپ.
قىلدۇراتتى پەلەمپەي،
توز ئېتىزنى قازدۇرۇپ.

ياق دىگەننىڭ بويىنىغا
تاختا ئاسار "دۈشمەن" دەپ.
قىلدۇرار ھەم سازايى
"ئىنقىلاپقا ئوچمەن" دەپ.

تۈگەل ياخشى ئىسىملار
مەنىسىنى يوقاتتى.
قىزىل تۇغنى كوتۇرۇپ،
قىزىل تۇغقا ئوق ئاتتى.
ئاھ نىمانچە ۋەھشىلىك
نىقاپلىق جىن ـ شەيتانلار؟!
ئاھ نىمانچە خەتەرلىك
ئوز ئىچىڭدىن چىققانلار؟!
بۇنچە قامال قىلالماس
قورغان بوسۇپ كىرگەن ياۋ.
كويدى ئەلنىڭ بىشىدا
بىر دەھشەتلىك ئوت ـ ئالاۋ.

گۈلدۈرلىگەن تاغ ئەمەس
چەك ـ چېكىدىن يېرىلىپ.
ئۇ ئوكتەبىر گۈلدۈرى،
چاقتى چاقماق تىغ سىرىپ.
قات ـ قات قارا بۇلۇتلار
بوسۇلدى چاك ـ چېكىدىن.
چىقتى قۇياش جىلمىيىپ،
نۇر ياغدۇرۇپ چېھرىدىن.
ئانا ۋەتەن باغرىدا
يەنە پارلاق تاڭ ئاتتى.
كىردى گۈللەر جىلۋىگە،
بۇلبۇللار كۈي ياڭراتتى.
شاتلىق يېشى لومۇلدەپ
ئاقتى دىخان كوزىدىن.
قىلدى جىلۋە گۈل چېھرى
نۇر پارلىغان يۈزىدىن...

مېھمان ئەمەس يېزىدا
ئات چاپتۇرۇپ يۈرگەنلەر،
ئوز مېھنىتى ـ ئەجرىنىڭ
ھوزۇرىنى سۈرگەنلەر.
"قولدەك ئىشلەپ، بەگدەك يە"
دىگەن سوزنىڭ تەگتى شۇ.
مېغىزىنى شۇ سوزنىڭ
چاققان مەرتىنىڭ بەختى شۇ.
يەتكۈزدى بۇ ھور زامان
شۇ پۇرسەتنى دىخانغا.
دىخان ئىشلەپ بېيىدى،
باقتى تەلەي ئىشچانغا.
ھەر ھويلىدا ئۆي ـ سېيىر،
ھەر قوتاندا قوي ـ قوزا.
ھەممە ئويدە دەستىخان،
ياڭزا ـ ياڭزا مول غىزا.
سارجا كىيگەن يىگىتلەر،
قىزلار شىپىلىڭ دۇخاۋا.
قولليرىدا ئونئالغۇ،
كوكنى قۇچقان خۇش ناۋا.
قېرىلارنىڭ كوڭلى شات،
بەختى ئۇلارنىڭ قاتمۇ ـ قات.
ئاشتى ھوسۇل ئولچەمدىن،
ئالدى يەنە مۇكاپات.
سىغدۇرالماس ئاشلىقنى،
سىغدۇرالماس شاتلىقنى.
"ئىست!" دەيدۇ سىغىنىپ،
ئوتۇپ كەتكەن ياشلىقنى.
ئوتكەن ئىشقا سالاۋات،
قايتىلانماس ئۇ پەقەت.
توتقىن مەھكەم پۇرسەتنى،
ئىشلە، يەنە كور راھەت.
ئىشلار كەلدى ئەيىنگە،
كارۋان يانماس كەينىگە.
ئىشلىگەنلەر چىشلەيدۇ
ئەمدى، دوستۇم، مەڭگۈگە.
ئىشلە، يەنە توھپە قات،
بولسۇن ئەجرىڭ قاتمۇ ـ قات.
ئىش ئىزىڭدىن كەلگۈسى
ئەۋلاتلارمۇ بولسۇن شات.

مەتيانىڭ ھەسرىتى

(ھېكايە)

ئۇركەش ئىبراھىم

مەتىيا بىر كىم قويىنىغا سوغاق سۇ قۇيۇۋەتكەنىدەك ئەنىدىكىپ ئويغانىدى ـ دە، ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى ۋە سۇدان-
دىكى ئازراق سۇ بىلەن ھاپىلا ـ شاپىلا يۈزىنى يۇيۇپ، كىيىم يەڭگۈشلەشكە تۇتۇش قىلىدى. ئۇ، ئاخشام سومكىسىنى بېشىغا قويغىنىچە سەپەر كىيىملىرىنى يەشىدەيلا يېتىپ قالغان ئىدى.

مەتيا چاپىنىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تۈگ-
مىسىنى ئېتىپ بولۇپ، توپا بېسىپ كەتكەن ئەينەكنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنى ئېرتى-
ۋېتىپ كۆزىگە تۇتتۇۋىدى، ئەينەكتىن باشقىچە بىر سالاپەتلىك مەتيا كۆرۈندى. ئۇ، ئۇستى-
دىكى بۇ كىيىملەرنى بىكارغا ئېلىپ كەلمى-
گەن ـ دە! بۇ دىگەن چوڭ شەھەرنىڭ خاتىرىسى! ئۇنىڭ چىرايىدا مەغرۇر بىر تەبەسسۇم پەيدا بولدى، كەپكىسىنى سەل قىڭغىر كىيىپ ئىشكتىن چىقتى.

ئۇ، ئىشىگى ئالدىدىكى كىچىككىنە ئېرىقتىن ئاتلاپ ئۆتۈپ چوڭ يولغا چىقىپلا ئىختىيارسىز توختاپ قالدى. چۈنكى يولنىڭ

ئۇ تەرىپىدە، تۇغۇلۇپلا بىر ئېرىقنىڭ سۈيىنى ئىچىپ چوڭ بولغان ئاغىنىسى ھەمدۇل قوغۇنلۇقتا قاراپ تۇراتتى.

مەتيا يالغۇز بىرلا تۇغۇل بولغانلىغى

ئۇچۇن ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى كىچىكىدىن تار ـ تىپلا ناھايىتى ئەركە ئۇستۇرۇپ قويغان ئىدى. بەختكە قارشى ئۇلار بۇ ئارزۇلۇق ئوغلىنى قاتارغا قوشۇشقا ئۇلگۇرمەيلا دۇنيا ـ دىن ۋىدالاشتى. مەتيا شۇندىن ئېتىۋارەن يىلتىزىدىن ئاجرىغان قامقاقتەكلا بولۇپ قالدى، مۇنداقچە ئېيتقاندا: "ئۇزىگە خان، ئۇزىگە بەگ" ئىدى، ھورۇنلۇغى تۇتۇپ قالسا گايدا ھەپتىلەپ، ئايلاپ ئېتىزدا كورۇنمەي قالاتتى. بەزىدە ئەلاجسىز ئېتىزدا ئىشلەۋېتىپ: "خۇدايىم، ئېتىزنىڭ مۇشۇ جا ـ پاسىدىن قاچانمۇ قۇتۇلارمەن؟" دەيتتى.

ئوتكەن يىلى يەرلەرنى ئائىلىلەرگىچە بولۇپ بەرگەندە، مەتيا ئۇزىگە بولۇنگەن بىر نەچچە مو يەرنى ۋە ئۇنىڭ مەھسۇلاتىنى دەگسەپ كورۇپ، بۇرۇنقىدەك لاغايلاپ يۈ ـ رۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىگىنى، بۇنىڭ ئۇچۇن راسا تەر ئاققۇزمىسا بولمايدىغانلىغىنى كوز ئالدىغا كەلتۇردى-دە، يەنە بېشى قاتتى. چۈنكى ئۇنىڭ ئۇچۇن تېخىمۇ قاتتىق ئىشـ لەش ۋە تەر ئاققۇزۇش كېرەك ئىدى. ئۇ كوپ ئويلانغاندىن كېيىن، بىرسىنىڭ چوڭ شەھەرلەرنى ماختىغانلىغىنى، كوپ پۇل تېپىپ كەلىدىم دىگەنلىگىنى ئەسكە ئالدى ـ دە: "بولدىلا، نەچچە يىلدىن تارتقان جاپانى تارتىپتىمەن، ئەمدى مۇنداق جىنىمنى قىيـ نىماي، چوڭ شەھەرلەرگە بېرىپ، ئانچە ـ مۇنچە ئوقەت قىلىپ پۇل تاپاي-چۇ" دەپ ئويلىدى. مەتيا ئەنە شۇ شىرىن ھەۋەسنىڭ ھەلەكچىلىگىدە كويۇپ ـ پىشىپ يۇرگەن كۇنـ لەرنىڭ بىرىدە ھەمدۇل بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى ۋە ئۇز كوڭلىدىكىنى ئېيتىپ، ئۇنىمۇ ئۇزىگە ھەمرا قىلىۋېلىش ئويىنىڭ بار ئىكەنـ لىگىنى دارىتتى. لېكىن كۇتۇلمىگەندە، ھەمـ دۇلنىڭ قايىغى تۇرۇلدى:

ـ قوي ئاداش، ـ دىدى ئۇ مەتياغا نەسىھەت قىلىپ، ـ ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يىمەي، بەرگەن يەرنى تېرىيلى. يەر دىگەن بىر لوق گوش، ئۇ ـ دان ئەجىر سىڭدۇرسەڭ ئۇنىڭدىن ھەر نەرسىنى ئالغىلى بولۇدۇ. بۇرۇن يوقسۇز چە ـ لىقىنىڭ دەردىنى راسا تارتتۇق. ئەمدى تازا بەلەن كۇنلەر بولۇۋاتقاندا شەيتان نەپسىگە بېرىلىپ شەھەرگە كېتىدەن، دىگىنىڭ نىمىسى؟ مېنى دىسەڭ ئۇنداق يولغا ھەرگىز ماڭمايدىمەن.

ئىككىسى خېلى ئۇزۇن گەپ تالاشتى. مەتيا ھەمدۇلنىڭ گېپىگە كىرمىگەنلىگىدىن ۋە ئۇنىڭ "پەمسىز" لىگىدىن رەنجىدى:

ـ بارمىساڭ بارما، سەن كالىدەك ئىشلەشتىن باشقىنى بىلمەيسەن، ـ دىدى ئۇ ئېنى قىزىپ، ـ ھەممە ئىش ـ ئوقەت يىيزدا دەپلا ئويلامسەن؟ ھازىر دىگەن شەھەردە ئىلىم ـ سېتىمنى كەڭ قويۇۋەتكەن چاغ، كوزىنى پوزا قىلىپ پىشانىسىدىن تەر چىقارمايلا مۇنەك ـ مۇنەك پۇل تاپقان ئادەملەرمۇ بىرچىلىكتۇ، ئاتا ـ بوۋىمىزدىن تارتىپ ئىشلەپ كەلگەن ئېتىز بۇ، ۋاي ئاتام، ئۇ كىملەردىن قالمىغان؟ تويىمىغان بولساڭ ئىشلەپ باق. ئېنى، چۈجىنى كوزلۇككە سا ـ نىشايلى.

شۇنداق قىلىپ مەتيا ئاتىسىدىن مىراس قالىغان بىر كالا، ئىككى قويىنى ۋە ئويى ئىچىدىكى پۇلغا يارىغۇدەك نەرسىلىرنى سېتىپ يانچۇغىنى ئازراق پومپايتىۋالغاندىن كېيىن، ئۇرۇمچىگە قاراپ يولغا چىققان ئىدى...

مەتيا ھەمدۇلنى كورۇپلا يۇرگى دۇـ كۇلدەپ، پىشانىسىدىن سوغاق تەر تەپچىشكە باشلىدى. ئېرىق ياقىلاپ غىپپىدە تىكىۋېـ تىشنىڭ ئورنى يوق ئىدى. شۇڭا ئۇ ئۇدۇل

ھەمدۇلنىڭ قېشىغا قاراپ ماڭدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ھەمدۇللاخۇن، ياخشىلا ئاداش، قىرغا باغلىغان موزايدەك ئېتىزدىن كەلمەسلا بولۇپ كېتىپسەنغۇ؟

— ۋۇي، مەتياۋاي، بارمۇ سەن؟ ئاخىر يەنە ئۆز ئۇۋاڭنى تېپىپسەن ـ دە؟ كەل، كەل، ئېتىزدا ناۋات چاينايدىغان چاغ بۇ، خوش، ئۆزەڭچۇ، ئېيتە، نەلەردە بولدۇڭ؟

— ۋاي دوستۇم، بۇ باشتىن نىملەر ئۆتمىدى دەيسەن، مەن ساڭا ناھايىتى كوپ گەپلەرنى ئېلىپ كەلگەن ئىدىم، ئەمما ھازىر قەيەردىن باشلاشنى بىلەلمەي تۇرۇۋاتىمەن...

مەتيا پۈتۈن پىكىر ـ خىياللىرىنى بىر يەرگە يىغىۋاتقاندەك كوزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ تۇرۇپ قالدى.

— ھە، سوزلەۋەرگىن، — دىدى ھەمدۇل ھازىرلا ئۈزۈپ چىققان ئاق ناۋاتنى تىلىپ تۇرۇپ، — بەلكى يانچۇغۇڭمۇ تومپىيىپ قالغاندۇ؟

مەتيا تېخى بىسمىللا دىمەستىن مىخقا ئۇسۇۋالغاندەك بولدى. چۈنكى ھەمدۇلنىڭ بۇ سوزى ئۇنىڭ يۈرىگىگە نەشتەردەك سانچىلـغان ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۆزىنى سالاپەتلىك ۋە خوشال كورسىتىشكە تىرىشىپ تۇراتتى. ئۇلار قوغۇن يىگەچ پاراڭغا چۈشتى:

— شۇنداق قىلىپ ئۈرۈمچىگە باردىم، — دىدى مەتيا ماختىنىپ، — ۋاي ـ ۋۇي... شەھەرنىڭ گۈزەللىگىنى دىمەمسەن، ئاسفالت يوللار، ئەۋەت ـ قەۋەت بىنالار، ھەر دائىم بازار كۇندەك قىزىپ تۇرىدىغان سان ـ ساناقسىز كوچىلار... بۇ كوچىلاردا چىرايلىق ياسىنىپ، تاراقشىپ كېتىۋاتقان قىزلار... ئۇلارنى بىر كورسەڭ... ۋاي ـ ۋۇي... كوـزۇڭنىڭ يېغىنى يەيدۇ. ياق، جاننى ئالىدۇ، دىگىن...

مەتيا شەھەر ھاياتى توغرىسىدا ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ھەۋەس بىلەن سوزلەشكە باشلىدى، ھەمدۇل گويا ئۇنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلاشنى خالىمىغاندەك ئۆز كېپىگە چۈشتى:

— بۇ يىل ئۈچ مو يەرگە قوغۇن تېرىسام زەپ ئوخشىدى دىگىنە. قارا بۇ سايىنىڭ تېشىدەك ياتقان قوغۇنلارغا، مىژىدە چاچراشقاندىن باشلاپ كېچە ـ كۇندۇز يېنىـدىن كەتكۇم كەلمىدى، كوپ ۋاقىتلاردا كەتمەننى بېشىمغا قويۇپلا قوغۇنلۇقتا ئۇخـلايمەن. تېخى يېقىندىلا باش بۇرنىنى ئۈزۈپ بازارلىق قىلدىم...

— شۇنداق ئىسىل كوچىلاردا تاراقشىپ ماڭساڭ، ئۆزەڭنى يەردە ئەمەس ئاسماندا ماڭغاندەك ھوزۇر سېزىسەن. ھارساڭ ئاپتو-ۋۇز دىگەن تولا گەپ، چىقىۋالىسەن. ۋاي تېخى پار ـ پۇر قىلىپ كوزنى ئويىنىتىۋېتىـدىغان قوڭغۇزغا ئوخشاش بىر نەرسە بار، ئۇنى پايىدا دەيدۇ. پۇلۇڭ بولسا ئۇنىڭغىمۇ چىقىسەن. ئۇنداق چوڭ شەھەر دىگەننى پۇت بىلەن ئايلىنىپ بولالمايسەن ـ دە...

— بەل قويۇۋەتمەي ئوبدانلا پەرۋىش قىلىدىغان بولسام، كوزلۇككە، خۇدا بۇيرۇسا، مىڭ قوغۇن يىغىۋالىمەن دىگىنە. ئىككى يۈزنى باللىرىم بىلەن يەپ تويۇنساممۇ قالـغىنىنى سامانغا يوگىۋالىدىغان بولسام، نىمە دىگىنىڭ ئۇ، ئەتىيازدا بىر تىلىمى 2 مو دىگىنە. پۇل دىگەننى غازاڭدەك ئۇسسۇيمەن...

— كىنو، ئويۇن دىگەننى كېچە ـ كۇنـدۇز، قاچان كورگۇڭ كەلسە كورۇۋېرىسەن، — دەپ ئۇنىڭ سوزىنى بولدى مەتيا، — بۇ يەردىكىدەك توپىدا ئولتۇرۇپ كورمەيسەن. بىر ئولتۇرساڭ بېلىڭگىچە چوكۇپ كېتىدىغان لوم ـ لوم ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇپ كورۇسەن. سېنىڭ كىرىپ ـ چىقىشىڭ بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى يوق، بېلەت ئالساڭلا بولدى. چۈنكى ئورنۇڭ بېلەتكە يېزىلىپ ئالدىن بەلگىلەپ

قويۇلغان...

ئەمما ھەمدۇل ئۆز ئەمگىگىنىڭ
مۇۋەسسىنى ماختاش بىلەن بەنت ئىدى.

— ۋاي تېخى ئاۋۇ تاللارغا قارا، — دېدى
ھەمدۇل پۈتۈن ئوي - ۋاقتىنى ئوراپ تۇرغان
تال بوستانلارنى كۆرسىتىپ، — بۇ تاللار
سەن بار چاغدا ئۈزۈمگە كىرگەن، مانا،
كۆردۈڭمۇ، باراخسانلاپ كەتكىنىنى، ئۇ باش-
تىن - بۇ باشقىچە غىچىلا ئۈزۈم. نېمە
دېگىنىڭ ئۇ، خۇدايىم بۇيرۇسا، بۇنىڭدىنمۇ
ئونبەش - يىگىرمە چارەك ئۈزۈم ئۈزۈ-
ۋالىمەن...

مەتيا دوستىنىڭ تاغ دېسە باغ دە-
ۋاتقانلىقىدىن رەنجىدى:

— گېپىمنى بولمە، — دېدى ئۇ نارازى
ئاھاڭدا، — ھە تېخى، زېرىكسەڭلا باغچىغا
كىرسەن. ۋاي - ۋۇي... باغچا دېگەن بىر
جەننەتنىڭ ئۆزى. قارىساڭ كۆزلىرىڭ ئالا-
چەكمەن بولۇپ كېتىدۇ: ياپ - يېشىل دەل-
دەرەخلەر، گۈللەر، كوللەر، يەر تېگىدىن
تومۇز تۇرۇبا ئارقىلىق ئېتىلىپ چىقىۋاتقان
سۇلار، كولنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان ئالا-
بۇلا ئۆيلەر، ۋاي ئاللا كارامەت، قانداق
دەپ تۈگىتەي بۇلارنى... باغچىغا بىر
كىرسەڭ چىققىڭ كەلمەيدۇ، ئۇنى كۆرسەڭ
بۇنى كۆرگۈڭ كېلىدۇ، ئەمما كەچكىچە ئاي-
لىنىپمۇ كۆرۈپ بولالمايسەن، ھارىسەن - دە،
ھارساڭ ئولتۇرۇسەن، باغچىنىڭ ئىچى غىچ
ئورۇندۇق. كىشىلەر بۇ ئورۇندۇقلاردا جۈپ-
جۈپ ئولتۇرىشىدۇ. يەردە ئولتۇرساڭمۇ بولىدۇ،
ياپ - يېشىل ئوتلاق. ئىش قىلىپ نېمىنى
خالىساڭ شۇنى قىلىسەن. ھەي... مۇشۇنداق
يەرلەردە ساياھەت قىلىش نېمە دېگەن
ھوزۇر... جېنىڭ كۈلۈپ كېتىدۇ، دوستۇم...

ھەمدۇلغا ئۇنىڭ زوق - شوق بىلەن
سۆزلىگەنلىرىنىڭ بىرىمۇ ياقمىدى. "ماختانغان-
لىرىڭنىڭ بەرى خۇددى ئايغا قولنى قاق-
لىغاندەكلا بىر ئىش، — دەپ ئويلىدى ئۇ
ئىچىدە كۈلۈپ، — دەرەخ، گۈل - چېچەك، سۇ
دېگەنلەرنى يېزىدىن سورىسۇن. بۇ يەردە
گۈل - چېچەكنى تەشتەكتە ئېلىپ يۈرمەيدۇ.
يېزىنىڭ سۇلىرى ئېگىز تاغلاردىن ئېقىپ،
نەچچە ئازىملاردا قايناپ، پىشىپ كېلىدۇ.
دۇم يېتىپ قانچە ئىچسەڭمۇ زېيىنىنى كۆر-
مەيسەن..." ھەمدۇل ئاشۇ خىياللىرىدىن
ھوزۇر ئالغاندەك سەل قىمىرلاپ قويدى-
دە، دېدى:

— ئۆزۈۈقلۈق يەردىن 12 تاغار بۇغداي
ئالدىم. قوناقمۇ خېلى ئوبدان باش تۇتۇۋا-
تىدۇ. ئاشلىق دېگەن ئۆيۈڭدە كۆپرەك تۇرسا
كۆڭلۈڭمۇ توق - راق تۇرىدىكەن، ئاداش. ئاش-
لىقنى ھۆكۈمەتكە سېتىپ بەرسەڭ، ئۇمۇ
پۇل دېگىنە...

— ھە، توختا، مەن ساڭا تېخى ھاي-
ۋانلار باغچىسى ھەققىدە گەپ قىلىپ
بەرمىدىم. ئۇ يەرگە كىرسەڭ، ۋاي - ۋۇي...
سەن ئۆمرىڭدە ئىسمىنىمۇ ئاڭلاپ باقمىغان
تۈرلۈك - تۈمەن ھايۋانلارنى كۆرسەن.
مەنمۇ ئۇلارنىڭ ئىسىملىرىنى بىلىپ بولالا-
مىدىم. بىلىۋالغانلىرىمنى يەنە ئۇنتۇپ قالدىم.
ئىشقىلىپ، خىلمۇ - خىل ھايۋان. ھە ئېسىمگە
كەلدى، يىلپىز، مايمۇن... يەنە نېمىدى...
ئىشقىلىپ، قۇش، قۇشقاچ...

"ھايۋان - ھايۋان دەۋېرىدىغۇ بۇ ئا-
داش. ماڭا كېرەكلىك ھايۋانلار يېنىمدا
تۇرۇپتۇ. قۇشقاچنى بىرنىڭ 5 ياشلىق ئەك-
رەم تۇتۇپ ئوينىسۇن..." دەپ ئويلىغان
ھەمدۇل مەتيانىڭ گېپىنى بولىۋەتتى:

— ھېساپلاپ كۆرسەم، بۇ يىل خېلى
پۇل كىرىم قىلىدىكەنمەن دېگىنە، — ئۇ كەلا-
گۈسى پىلانلىرى توغرىلىق چوت سوقۇشقا
باشلىدى، — ئۆچكە - قوي، سېغىن كالا، ئې-

شەك ھارۋىسى دىگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى تەل
قىلىۋالدىم، ئەمدى بىر ئات ئالغۇم بار،
ئاداش. ئات دىگەنىنى ساپانغا سالغۇلۇق،
تەلپەكنى قىرلاپ بايۋەچچىدەك مىنسە تېخى
ئوبدان. ئىشقىلىپ، پايدىسى كوپ ھايۋان
دىگىنە. ئۇنىڭدىن كېيىن قىزىمغا بىر دانە
كىيىم تىكىش ماشىنىسى ئېلىپ بەرگۇم بار.
مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ خەخنىڭ بالىلىرى
بىلەن توڭگۇز ـ توپاق ئوينىغاندىن كورە،
ئۇگىنىپ قويسا يامان كەتمەيدۇ ـ دە. ھۇنەر
دىگەن بىر كۈن ئەمەس بىر كۈنى ئەسقېـ
تىپ قالىدۇ... خوش، سەنچۇ؟ مايمۇن بىلەن
قۇشقاچىنىڭ گېپىنى قىلماي، پۇلنىڭ گېپىنى
قىلساڭچۇ. ئىش ـ ئوقىتىڭ قانداق بولدى؟
پۇل دىگەنگە يانچۇغۇڭ توشقاندۇ؟

ـــ ھە... ھىم... پۇلنىمۇ... پۇل... ـــ
بىردىنلا دۇدۇقلاپ قالدى مەتيا، ـــ ھە...
ھە... ئۇنىمۇ دەيمەن. بىر ـ بىرلەپ كەلمەمـ
دىم؟ بىردەم جىم تۇرغىنا، ئاداش. مەن
ساڭا، ئاشخانا توغرىسىلىق سوزلەپ بېرەي،
قوسىغىڭ ئاچسا ئاشخانا دىگەن تولا نىمە،
تاللاپ بىرسىگە كىرسەن ـ دە، شۇئان سۇ ـ
رەتتەك چىرايلىق، بۇدرە چاچلىق قىزلار
سېنى جوزىغا تەكلىپ قىلىدۇ. ئولتۇرسەن.
ئۇلار ساڭا كۇلۇمسىرەپ بىر قارىسا تىلدىن
قالىسەن. ئۇلار سېنىڭ نىمە يەيدىغانلىغىڭنى
سوراپ يېزىۋالدۇ ـ دە، پۇلنى ئېلىپ ھەش ـ
پەش دىگىچە جوزا ئۇستىگە ھەر خىل نا ـ
زۇ ـ نېمەتلەرنى تىزىۋېتىدۇ... ـــ مەتيا قولىـ
دىكى سۇلىرى ئېقىپ تۇرغان بىر تىلىم ئا ـ
بىناۋاتنىڭ شاپىغىنى پاك ـ پاكىزە غاجىلىۋەتـ
كەندىن كېيىن، ئاغزىنى قولىنىڭ ئارقىسى
بىلەن سۇرتتى ـ دە، گېپىنى يەنە داۋام قىلـ
دى، ـــ ۋاي ئاتامەي، بىر كۈنى شۇنداق بىر
ئىشقا يولۇقتۇمكى، ئۇنى ئولسەممۇ ئۇنۇتمايـ
مەن. ئاخشىمى توك چىراقلىرى چاراقشىپ

يېنىۋاتقان ئاسفالىتلىق كوچىلاردا سەيلى
قىلىپ كېتىۋاتسام، بىر تونۇشۇم ئۇچراپ
قېلىپ مېنى چوڭ بىر ئويگە باشلاپ كىرـ
دى. ۋاي بۇ نىمە كارامەت، قارىغۇدەك بولـ
سام، تال چىۋىقتەك نازۇك قىزلار بەللىرىنى
تولغاپ تانسا ئويناۋېتىپتۇ. ئۇلاردىن كوـ
زۇمنى ئۇزەلمەي ئۇيۇپ قاپتىمەن. شۇ پەيتـ
تە بىرسى ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلدى، ئولـ
تۇردۇم، ياق، ئولتۇرالمىدىم، قىمىرلاپ كەتـ
تىم ـ دە. مەنمۇ ئويناي دىسەم ئوزەڭ بىلـ
مىسەن، مەن ئومرۇمدە پۇتۇمنى قىڭغىر دەسـ
سەپ باققان بەندە ئەمەسمەن. شۇنداقتىمۇ
جىم ئولتۇرغىلى بولامدىغان، مەنمۇ بىر ـ ئىكـ
كى نازىنىن بىلەن بىر قەپەز ئوينىۋەتتىم
دىگىنە. ـــ مەتيا ھاياجىنىنى باسالماي تانسىنى
دوراپ پىقىراشقا باشلىدى. ھەمدۇل ئورنىـ
دىن تۇرۇپ ئۇنى توختاتتى.

ـــ بولدى ئاداش. مەن سېنىڭ شەـ
ھەردىن پۇل ئەمەس، تاغار ـ تاغار قۇرۇق
گەپ كوتىرىپ كېلىدىغانلىغىڭنى شۇ چاغدىلا
بىلگەن ئىدىم. مانا، "كۆز كېلىپ، چۇجىنىمۇ
ساناشتۇق". خەير، بۇمۇ بىر نېسىۋە، تۇخۇـ
مىڭدىن چۇجە چىقمىغانلىغىنى پىشانەڭدىن
كورمە، ئەجرىڭدىن كور. يەنە قوغۇن يەمـ
سەن؟ خالىساڭ پىلەكتىن تاللاپ ئۇزۇۋال؛
ھە بايا قوناقلىققا سۇ باشلاپ قويۇۋىدىم،
شۇ ياقلارنى بىر ئايلىنىپ كېلەي.

ھەمدۇل كەتمىنىنى مۇرىسىگە تاشلاپ
ئېرىق ياقلاپ كېتىپ قالدى.

دەرۋەقە، مەتيا ئۇرۇمچىگە بارغاندىن
كېيىن ھېچ ئىشنى ئەپلەشتۇرەلمەي، بار
پۇللىرىنىڭ ھەممىسىنى خەجلەپ تۇگەتكەن
ئىدى. ئۇ دەسلەپتە كوچىدا ئۇچراپ قالـ
غان يۇرتلۇقلىرىنى ۋە يېڭىدىن تونۇشقان
ئاغىنىلىرىنى مېھمان قىلىپ يۇردى. كېيىنكى
كۇنلەردە ماگىزىنلاردا تويۇقسىز سېتىلىپ

قالدىغان، ئۆزى ئەتىۋا دەپ قارىغان ھەر خىل نەرسىلەردىن كۆپرەك ئېلىۋېلىپ ئۇنى ھايىنىغا ساتماقچى بولدى. لېكىن ئۇ نەرسىلەر ماگىزىنلاردا پات - پات پەيدا بولۇپ قالاتتى. شۇڭا ئۆز باھاسىغىمۇ ساتالماي، بىر مۇنچە زىيان تارتتى. بۇنداق ئىشلار نۇرغۇن قېتىم تەكرارلاندى. نەتىجىدە، يانچۇغدىكى ھەممە دەسمايىسى شامالدا ئۇچقان توزغاقتەك سورۇلۇپ تۈگىدى. لېكىن شۇنداقتىمۇ مەتيا بىر نەرسىدىن خوشال ئىدى. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇ، ئۇرۇمچىگە كېلىپلا ئالا - تاغىل كىيىملەردىن بىر تو سېتىۋېلىپ كىيگەن ئىدى. ئۇ كىيىملەر ئەلۋەتتە ھەمدۇلنىڭ تەربىلەن قاتقان ئاق كوينىگىگە، پاتقاق چاچرىغان ئاددى كوك شىمىغا ئوخشىمايتتى. ھەر قانداق ئادەم مەتيانىڭ تۇرقىغا بىر قاراپلا ئۇنى ئىسمى - جىسمىغا لايىق "شەھەر نوچىسى" دەپ ئېيتالايتتى.

مەتيا ھەمدۇلنىڭ قوغۇنلىغىدىن يېنىپ چىقىپ، پۈتۈن مەھەللىنى دىگۈدەك ئارىلاپ چىقتى. لېكىن ئۇ ھېچكىمگە شەھەردىكى كورگەن - بىلگەنلىرى توغرىلىق ھىكايە قىلىپ بېرەلمىدى. چۈنكى دىخانلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئىشلىرى بىلەن ئالدىرىشىپ يۈرۈشەتتى. شۇڭا ئۇلارنىڭ كۆپۈنچىسى مەتيادىن تېچلىق سوراپ قويۇپلا ئۆتۈپ كېتىشتى. ئاز بىر قىسمىلىرى بولسا، مەتيانىڭ ئۆزگىرىپ كەتكەن "غەلىتى" كىيىملىرىنى كورۈپ مەيىنىدا كۈلۈشۈپ قويدى - دە، ئۆز يېرلىرىغا راۋان بولۇشتى. مەتيا روھى چۈشكەن ھالدا ئويىگە يېنىپ كېلىۋېتىپ ئەتراپقا بىر - بىرلەپ نەزەر سالدى، يول بويىغا يېقىندىن قاتار - قاتار ئويلەر سېلىنغان بولۇپ، بۇ مەھەللە تېخىمۇ ئاۋاتلىشىپ كەتكەن ئىدى. تال بوستانلار، مۆلۈك دەرەخلەرنىڭ قورشاۋى ئىچىدە تۇرۇۋاتقان خوشنىلىرىنىڭ ئويلىرىنى مەتيا تونۇيالماي قالدى. يول بويىدىكى تېرەكلەر ئاسمان - پەلەك قەد كوتىرىپ تۇراتتى. يىراقتىن دىخانلارنىڭ ناخشىلىرى، شاۋقۇن - سۈرەنلىرى، زاكىنۇدىن ئېتىلىپ چۈشۈۋاتقان سۇلارنىڭ شاقىراشلىرى ئاڭلىناتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى مەتيانىڭ كوز ئالدىغا پۈتۈن يېزا مېھنەت بىلەن قايناۋاتقان، ھەممە كىشى بۇ قاينامدا خوشال - خورام ئۈزۈۋاتقان، ئۆزى بولسا بۇنىڭ سىرتىدا يەككە - يېگانە تۇرۇۋاتقان بىر مەنزىرىنى كەلتۈرۈپ، تولىمۇ يالغۇزلۇق ھېس قىلاتتى. ئۇ، بۇنداق ھەسرەتلىك خىياللاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، ئويىگە كېلىۋىدى، كوڭلى يەنە يېرىم بولدى. چۈنكى ئۇنىڭ ئالدىدا ئۇ يەر - بۇ يەرلىرى سوكۇلۇپ چۈشكەن ئەسكى تاملىق تۇراتتى. ئويىنىڭ ئالدىدىكى كىچىككىنە ئېتىزلار قۇپ - قۇرۇق قاغجىراپ ياتاتتى. ئويىنىڭ ئەتراپىغا سېلىنغان ئانچە مۇنچە كوچەتلەرمۇ ئاللىقاچان قۇرۇپ تۈگەشكەن ئىدى.

مەتيانى قانداقتۇر بىر خىل غېرىبلىق، مىسكىنلىك ئورىۋالدى. ئۇ ئىككى قولى بىلەن زاڭىغىنى يۆلىگىنىچە ئويىنىڭ ئالدىدا مۆگدىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى - دە، قاتتىق ھەسرەت چەكتى. بىر ۋاقىتتا شالاپ - شۇلۇپ قىلغان ئاۋاز ئۇنى چوچۇتىۋەتتى، ئۇ، بېشىنى كوتىرىپ قارىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا ھەمدۇلنىڭ 5 ياشلىق ئوغلى بىر تىلىم قوغۇننى ھوزۇرلىنىپ يەۋاتاتتى. بىردىنلا مەتيانىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ يىغىلدى...

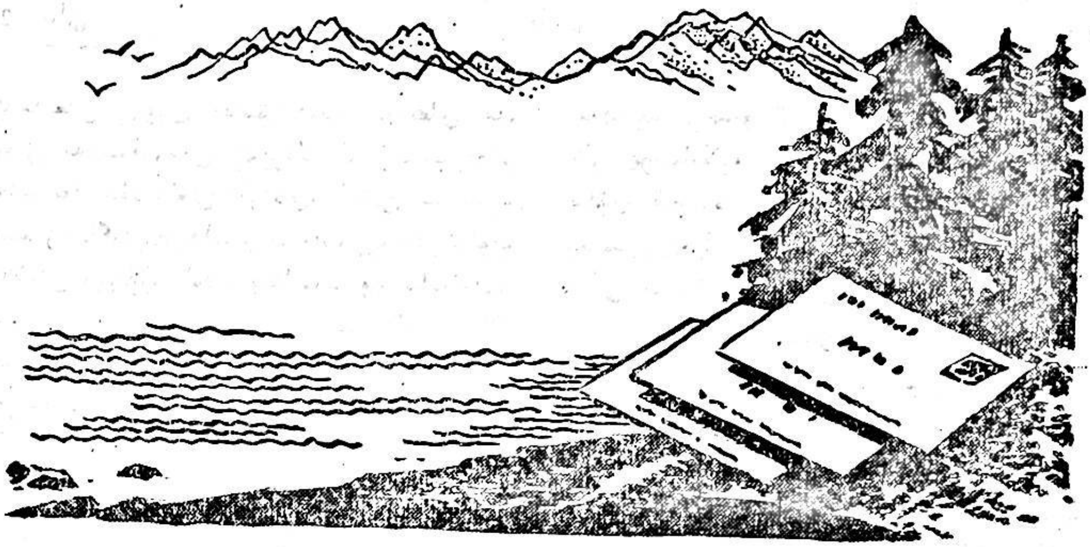

ساديق ھەمرا

(ھىكايە)

ئەكبەر غۇلام

ساديق قولىدىكى بىر پارچە خەتنى
چىڭ تۇتقان پېتى ئۆيگە كىرىپ كەلدى.
ھەمرا كوزلىرىنى يوغان ئېچىپ، تورۇسقا
قاراپ ياتاتتى.

ئۇ، ساديققا ئىللىققىنە كۈلۈمسىرەپ
قارىدى. ساديق ھەم خوشال بولدى، ھەم
ھەيران بولدى. ھەمرا رىھماتىزىم كېسىلىگە
گىرىپتار بولۇپ يېتىپ قالغان ئون نەچچە
يىلدىن بۇيان، ئۇنىڭ چىرايىدىن بىر ئازمۇ
كۈلكە ئىزلىرىنى تاپقىلى بولمايدىغان بولۇپ
قالغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇنىڭ خۇد-
دى مەڭگۈ قۇرۇمايدىغاندەك تۆيۈلىدىغان كوز
ياشلىرى ساديقنىڭ قەلبىنى بەكمۇ ئازاپ-
لايتتى. بۈگۈن ھەمرانىڭ سۇپ-سۈزۈك
يۈزلىرى، يوغان-يوغان كوزلىرى، قاڭشالىق
بۇرنى ۋە كۈلكە ياماشقان قىپ-قىزىل لەۋ-
لىرى ساديققا ھەم چىرايلىق ھەم سۆيۈملۈك
كورۈندى. ساديق ئىتتىك بېرىپ ئۇنىڭ قو-
لىنى چىڭ سىقتى-دە:

— ھەمرايىم!— دىدى.

ھەمرا ساديقنىڭ چىرايىغا قاراپ شۇ-
نى ھىس قىلدىكى، ساديقنىڭ چىرايىدىمۇ
بۇرۇنقى ياسالما كۈلكىلەر يوقاپ، يۈرىگىنىڭ
چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن چىققان شاتلىق كۈل-
كىسى جىلۋە قىلىپ تۇراتتى. ئۇ، ساديقنىڭ
قولىنى چىڭ سىقماقچى بولدى، بىراق ئۇ-

نىڭ قوللىرى تۈگۈلۈپ قالغان بولۇپ، بار-
ماقلىرىنى ئازراقمۇ ئاچالمىدى.

— يەنە خەت كەپتۇ! — دىدى سادىق
قولىدىكى بىر پارچە خەتنى كورسىتىپ.

— شۇنداقمۇ؟ نەدىن كەپتۇ؟ — ھەمرا
ئۇن نەچچە كۈندىن بۇيان ھەر بىر پارچە
خەتنى كورسە مۇشۇنداق سورايدىغان بولۇپ
قالغان ئىدى.

— داتۇڭدىن كەپتۇ!

— داتۇڭ دىگەن نەدە؟

— داتۇڭ دىگەن شەنشى ئۆلكىسىدە، ئۇ
يەرمۇ بىزنىڭ ئۈرۈمچىگە ئوخشاش كومۈر
كوپ چىقىدىغان يەر ئىكەن. بۇ خەت شۇ
يەردىكى كومۈر كان ئىدارىسىنىڭ پارتكوم
ئىشخانىسىدىكى بىر خەنزۇ ئاپال يولداشتىن
كەپتۇ.

— بىر ئاپال يولداشتىن؟ ماڭا تېزرەك
ئوقۇپ بېرىڭا!

بۇ خەتنى زاۋۇتنىڭ تەرجىمانى ئال-
لىقاچان ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ قويغان
ئىكەن. سادىق خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى.

"سىڭلىم ھەمرا:

سىلەرنىڭ توي قىلغان ۋاقتىڭلارنى
ھىسابلىغاندا، سىزنىڭ يېشىڭىز مەندىن كى-
چىكتەك قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سىزنى
سىڭلىم دەپ ئاتىدىم. مەن مىڭ نەچچە
كىلومېتىر يىراقتىكى چېگرا رايونىدا سىزدەك
بىر ئۇيغۇر سىڭلىم بىلەن تونۇشقانلىغىم
ئۈچۈن ئىنتايىن خۇرسەنمەن. مەن ھازىر
سىزنى "سىڭلىم، سىڭلىم!" دەپ چاقىرى-
ۋاتىمەن، ئاڭلاۋاتامسىز؟

مەن «ئىشچىلار گېزىتى»گە بېسىلغان
خەۋەرنى ئوقۇپ، سىلەرنىڭ كىشىنى تەسىر-
لەندۈرۈدىغان ئىش-ئىزلىرىڭلاردىن ئىنتايىن
تەسىرلەندىم. سىز مۇخبىرغا: بىزنى تونۇش-
تۇرغان لىبى فىڭ، دەپ جاۋاپ بېرىپسىز. بۇ
نىمە دىگەن ئەقىللىق سوز ھە! سىز كېسەل
تۆپەيلىدىن دوختۇرخانىدا يېتىپ، ھاياتتىن
ئۈمىدىڭىز ئۈزۈلگەن چاغدا، سادىق ئۆزىنىڭ
ئەڭ ساپ مۇھەببىتىنى سىزگە تەقدىم قىلىپ،
سىزنى ئۆيىگە يۇدۇپ ئاپىرىپ، توي مەرد-
كىسى ئوتكۈزۈپتۇ. كېيىنچە، سىزنىڭ كېسە-
لىڭىز تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ، پۇت-قولىڭىز
پۈتۈنلەي پالەچ بولۇپ قالغان ئۇن نەچچە
يىل جەريانىدىمۇ بىر ئېغىز نارازىلىق بىلد-
ۈرمەي سىزنى سەممىلىك بىلەن كۈتۈپ-
تۇ. بۇ نىمە دىگەن ئالى پەزىلەت-ھە!؟ ئۇ-
نىڭ قەلبى گويا كىرىستالدەك سۈزۈك ئى-
كەن، مەن بۇ خەۋەرنى قايتا-قايتا ئوقۇپ،
تەسىرلەنگەنلىگىمدىن كوزۈمگە ئىسسىق ياش
كەلدى.

سىڭلىم ھەمرا، سىز ئۇمۇتسىزلەنمەڭ،
سىلەرنىڭ ئىش-ئىزلىرىڭلار بىزنىڭ بۇ ھەر
مىللەتلىك چوڭ ئائىلىدە چوڭقۇر تەسىر قوز-
غىماقتا. ھەممەيلەن سىلەرگە دوستلۇق قو-
لىنى سۇنىدۇ، سىزنىڭ كېسىلىڭىز چوقۇم
ساقىيىدۇ. مەن بىرقانچە چوڭ دوختۇرخا-
نىلار بىلەن ئالاقىلاشتىم. ئاڭلىشىمچە، شىجا-
جۇاڭدىكى دوختۇرخانىدا بۇ خىل كېسەلنى
ئوبدان داۋالايدىكەن. ئۇلارنىڭ بۇ خىل
كېسەلنى داۋالاش ماھارىتىگە چەتئەلدىكى
بەزى تىببى مۇتەخەسسىلەرمۇ قىزىقىۋېتىپ-
تۇ. مەن ئاشۇ دوختۇرخانا بىلەن ئالاقە
قىلغاندىن كېيىن، دەرھال سىلەرگە خەۋەر
قىلىمەن، سىزنىڭ شىجياجۇاڭغا كېلىپ، كې-
سىلىڭىزنى شۇ يەردە داۋالىتىشىڭىزنى ئۈمىت
قىلىمەن.

خەير-خوش! شىجياجۇاڭدا كورۈش-
كەيمىز.

ھورمەت بىلەن:

داتۇڭ كومۈركان ئىدارىسى پارتكوم
ئىشخانىسىدىكى ۋاڭ يۇخۇادىن".

ھەمرا خەتنى ئاڭلاپ، ئىختىيارسىز ھالدا بوغدا چوققىسىدىكى سۈزۈك بۇلاق سۈيىنى كوز ئالدىغا كەلتۈردى. بۇلاقنىڭ ئىچىدە بىر خەنزۇ ئايالنىڭ مۇلايىم چىرايى پەيدا بولدى. ھەمرا ھەر قېتىم ئۇزىنىڭ ئەڭ ياخشى كورگەن ئادىمىنى ئەسلىگەندە ئۇنىڭ شولىسىنى شۇ بۇلاققا چۈشۈرەتتى. ھەمرانىڭ بۇنداق قىلىپ يۈرگىنىگە ئۇزۇن يىللار بولۇپ قالغان ئىدى. ھەمرا بويىنىغا قىزىل گالستۇك ئېسىپ يۈرگەن چاغلىرىدا، يازلىق كانىكۇلنىڭ بىر كۈنى مەكتەپ رەھبەرلىگى ئۇلارنى بوغدا تېغىغا ئەپچىقىپ دالا سەيلىسى قىلدۇرغان ئىدى. ھەمرا ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە ياپ-يېشىل ئوتلاق ئۈستىدە ئويناۋېتىپ، بىر توپ قارىغاينىڭ يېنىدىكى سۈپ-سۈزۈك بۇلاقنى كورۇپ قالدى. بۇلاقنىڭ تېگىدىكى ئۇششاق تاشلار مەرمەردەك ۋاللىداپ تۇراتتى. ئۇ ئۇزىنىڭ بۇلاققا چۈشۈپ تۇرغان شولىسىنى كوردى. بۇلاقتا ئۇنىڭ قاپ-قارا كوزلىرى، قەلەمدەك قاشلىرى، قاڭشالىق بۇرنى، جىسىنەستەدەك قىپ-قىزىل لەۋلىرى خۇددى سۈرەتكە ئوخشاش كورۇنۇپ تۇراتتى. ئۇ، بۇلاق سۈيىگە ئۇزاققىچە قاراپ تۇردى. قايتىدىغان چاغدا، بۇلاقتىن كوزىنى ئۇزەلمەي قايتا-قايتا بۇرۇلۇپ قاردى. تەبىەتنىڭ ئۇنىڭغا قالدۇرغان ئەڭ قەدىرلىك يالدامسى ئەنە شۇ بۇلاق بولۇپ قالدى. شۇندىن كېيىن، ئۇ، كوڭلىگە ياقىدىغان سۈيۈملۈك ئادىمىنى ئاشۇ بۇلاققا ئوخشىتىدىغان بولدى. ئۇ، سادىقنىمۇ ئەنە شۇ بۇلاققا ئوخشىتاتتى. ئۇن نەچچە كۈندىن بۇيان، ھەر بىر پارچە خەتنى تاپشۇرۇپ ئالغىنىدا، خەت يازغۇچى كىشىنىڭ چىرايىنى ئۇز كوڭلىدە پەرەز قىلاتتى ۋە شۇ بۇلاققا چىرايىنى چۈشۈرەتتى.

ھەمرا قوشۇمىسىنى تۈرۈپ بىردەم ئويلىنىپ تۇردى. ئاندىن كېيىن:

— سادىق، ئۇ ئايالنىڭ چىرايى قانداقتۇ؟ سىز ئۇنى كورۇۋاتامسىز؟ — دەپ سورىدى.

— مەن...مەن... — سادىق قانداق جاۋاپ بېرىشىنى بىلمەي دۇدۇقلىنىپ قالدى، — ھە، كورۇۋاتىمەن، ئۇ خەنزۇ يولداش بەكمۇ ياخشى ئىكەن.

— ئۇ خەنزۇ ھەدەم مېنى چاقىرىۋاتقاندەك قىلىدۇ، ئاڭلاۋاتامسىز؟ — دىدى ھەمرا بېشىنى سەل قىڭغايتىپ.

سادىقمۇ بېشىنى شەرق تەرەپكە بۇراپ:

— ھەئە، ئاڭلىدىم، ئۇ سىزنى سىڭلىم دەپ چاقىرىۋاتىدۇ، — دىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ھەر ئىككىلىسى خېلى ئۇزۇنغىچە جىمجىت ئولتۇرۇشتى. ئالاھەزەل، ئاردىن بىرەر پىيالە چاينى ئىچىپ تۈگەتكۈدەك ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن، ھەمرا:

— مېنى ھويلىغا ئەپچىقىڭا! — دىدى ئوتۈنگەندەك قىلىپ. سادىق ھەمرانى ئاۋايلاپ كوتىرىپ ھويلىغا ئەپچىقتى-دە، كوپىگە ئولتۇرغۇزدى. ئادەتتە ھويلىدا ئولتۇرۇپ كوك ئاسماننى، ئاق بۇلۇتلارنى، مۇز قارلار بىلەن قاپلانغان بوغدا چوققىسىنى كورگىلى بولاتتى. ھەمرا پات-پات ئاشۇ قارلىق تاغلارغا كوز تىكىپ، ئۇزاقلارغىچە جىمجىت ئولتۇرۇپ قالاتتى. لېكىن، ھەمرانىڭ بۇنداق ئولتۇرۇپ باقمىغىنىغا بىر يىلدىن ئاشقان ئىدى.

سادىق بۇ كىچىككىنە ھويلىنى گۈلزارلىققا ئايلاندۇرۇۋەتكەن ئىدى. چوڭ-كىچىكلىگى ھەر خىل بولغان تەشتەكلەردە سوگەت گۈلى، مودەن گۈل، قوناق گۈل، ئانارگۈل ۋە يەنە ئىسمىنى بىلگىلى بولمايدىغان ئاللىقانداق گۈللەر ئۆستۈرۈلگەن ئىدى. گۈللەر

ئۈستىدە كېپىنەكلەر، ھەرىسلەر ئۇچۇپ يۈ-
رەتتى. ئىلگىرى سادىق ھەمراغا: "ھويلىغا
ئەپچىقىپ قوياي، گۈللەرگە قاراپ ئولتۇرۇڭ"
دەپ نەچچە قېتىم ئېيتقان ئىدى. بىراق ئۇ
چاغدا ھەمرا ھاياتتىن ئۈمىدىنى ئۈزگەن
بولۇپ، تېزرەك ئۇ دۇنياغا كېتىشىنى ئوي-
لايتتى، شۇڭا سادىقنىڭ تەلىۋىنى رەت قى-
لاتتى. ھازىر بولسا بۇ دۇنيا ئۇنىڭغا شۇنچە
يورۇق، شۇنچە يېڭى، شۇنچە كەڭ تۇيۇلدى.
ھەر بىر تال يوپۇرماق، ھەر بىر تال گۈل،
كېپىنەك، ھەرە، كوك ئاسمان... شۇنچە
گۈزەل كۆرۈندى. ئۇ، ئەتراپىدىكى نەرسى-
لەرگە تويماستىن قاراۋېتىپ، سادىققا:
— ماڭا ئەينەكنى ئەكىلىپ بېرىڭا، —
دىدى.
سادىق بىرئاز ئوڭايسىزلانغاندەك بول-
دى. ھەمرانىڭ چېچى چىگىش-چىگىش
بولۇپ، خۇددى كونا كىگىزدەك بولۇپ قال-
غان ئىدى. ئەگەر ھازىر ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ
ھالىتىنى ئەينەكتىن كورۇپ قالىدىغان بول-
سا، چوقۇم كوڭلى يېرىم بولاتتى. سادىق

سەل-پەل ئويلانغاندىن كېيىن، گەپنى ئە-
گىتىپ ناھايىتى مۇلايىملىق بىلەن:
— سىز بۈگۈن بىر خەنزۇ ھەدە تېپىۋال-
دىڭىز، بۈگۈنكى كۈن بىزنىڭ ئائىلە ئۈچۈن
ئىنتايىن خوشاللىق بىر كۈن، كېلىڭ، مەن
سىزنى چىرايلىق ياساپ قوياي، — دىدى.
— ھەمرا سادىقنىڭ مەقسىدىنى چۈشەن-
دى. ئۇ، سادىققا قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى.
سادىق ئويدىن داس، سوپۇن، تاغاق،
سۈزگۈچ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ چىقتى،
ئالدى بىلەن ھەمرانىڭ بېشىنى يۇيۇپ
قويدى، ئاندىن كېيىن چاچلىرىنىڭ چىگىشلىرى-
نى چىقىرىپ ئىككى ئۇرۇم قىلىپ ئورۇپ قويدى.
كېيىن ئويگە كىرىپ چامادانىدىن بىر ئەت-
لەس كوينەكنى ئەپچىقىپ، ھەمراغا كىيگۈز-
دى. شۇنىدىن كېيىن قولىدىكى ئەينەكنى
ھەمراغا سۇنۇپ:
— قارىڭا، يېڭى توي قىلغان قىزغا
ئوخشاپ قالدىڭىز، — دىدى.
ھەمرا ئەينەككە قارىغاندىن كېيىن،
ئۇنىڭ چىرايىدا كۈلكە پەيدا بولدى. ئۇ
سەل خىجىل بولغاندەك بولۇپ:
— مەن تېخى ئۆزەمنى جىنغا ئوخشاپ
قالدىممىكىن دەپتىمەن، — دىدى.
— سىز تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىپ با-
رىسىز، ئەگەر سىزنى ۋاڭ يۇخۇا ھەدىڭىز
كورسە، مېنىڭ ئۇيغۇر سىڭلىم بەك چىراي-

لىقكەن، دەپ خۇش بولدۇ، ــ دىدى سادىق
كۈلۈپ تۇرۇپ.

ــ نەچچە يىلدىن بېرى سىزنى بەكـ
مۇ ئاۋارە قىلىۋەتتىم، ــ دىدى ھەمرا كۈلۈپ
تۇرۇپ.

ــ ئۇنىداق گەپلەرنى قىلماڭ، سىز
مېنىڭ مەڭگۈلۈك ھەمرايىم، مەنمۇ سىزنىڭ
مەڭگۈلۈك ھەمرايىڭىز، بىر مەڭگۈلۈك ھەمرا...

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇلار ۋاڭ
يۇخۇاغا خەت يازماقچى بولدى. كەچ كىرـ
دى. باللار شىرىن ئۇيقۇغا كەتكەن ئىدى.
سادىق قولىغا قەغەز ـ قەلەم ئېلىپ، خەت
يېزىشقا تەييارلاندى.

ــ ھە، سىز ئېيتىپ بېرىڭ، مەن ياـ
زاي! ــ دىدى سادىق ھەمرانىڭ كوزىگە
قاراپ.

ــ سەل توختاپ تۇرۇڭ، ئويلىنىۋالاي،
بۇ خەتنى چوقۇم ياخشى يېزىش كېرەك، ــ
دىدى ھەمرا.

ھەمرا تورۇسقا قاراپ جىم ياتاتتى.
بوغدا تېغىدىكى ھىلىقى بۇلاق يەنە ئۇنىڭ
كوز ئالدىغا كەلدى. بۇلاقتا بىر مۇلايىم چىـ
راي پەيدا بولدى. ھەمرا شۇ چىرايغا قاـ
راپ ئوز قەلبىدىكىلەرنى توكمەكچى بولدى:

"سۈيۈملۈك يۇخۇا ھەدە:

يولدۇشۇم سادىقنىڭ ئەھۋالىنى گېزىتـ
تىن ئۇقۇپسىز، ئون نەچچە يىلدىن بۇيان،
ئۇ مەن ئۇچۇن نۇرغۇن ئازاپ ۋە جاپالارـ
نى چەكتى، مەن ئۇنىڭغا ئىنتايىن تەشەكـ
كۇر ئېيتىمەن. ئوزاقى يىل قىشنىڭ بىر
كۈنى، ئۇ ئىشتىن چۈشۈپ، تاماقنى ئېتىپ
بولۇپ، كىر يۇيۇشقا باشلىدى، ئۇ كىر يۇـ
يۇۋېتىپ تۇيۇقسىزلا ھۇشسىزلىنىپ يىتىپ
قالدى. ئۇ بەكمۇ چارچاپ كەتكەنلىگى ئۇچۇن
شۇنىداق بولغان ئىدى. شۇ كۈنى تاڭ ئاتـ
قىچە يىغلاپ چىقتىم، سادىقنىڭ مەن ئۇچۇن

شۇنچە جاپا چېكىۋاتقانلىغى مېنىڭ كوڭلۇمنى
بەكمۇ بىئارام قىلدى. ئەگەر مەن يەنىلا مۇـ
شۇنىداق يېرىم جان ھالەتتە ياشاۋەرسەم،
سادىق تېخىمۇ كوپ جاپا تارتىشى، مەن
ئۇچۇن قىينىلىپ تۈگىشىپ كېتىشى مۇمكىن
شۇنىڭ ئۇچۇن مەن تېزرەك ئۇ دۇنياغا
كېتىشىم كېرەك دىگەن نىيەتكە كەلگەن ئىدىم.

«ئىشچىلار گېزىتى» دە بىزنىڭ ئەھـ
ۋالىمىز تونۇشتۇرۇلغاندىن كېيىن، مەملىكەـ
تىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن بىرگە
نۇرغۇن خەت كەلدى. بۇرۇن مەن پەقەتلا
مۇشۇ كىچىككىنە ئويدە ياشاۋاتىمەن دەپلا
ئويلاپتىكەنمەن، شۇڭا ئىچىم پۇشۇپ، ئوزەمـ
نى يەككە ـ يىگانە ھىس قىلىپ، يورۇق
دۇنيادىن ۋاز كېچىش نىيىتىگە كەلگەن
ئىدىم. مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىـ
دىن كەلگەن خەتلەرنى كورگەندىن كېيىن،
مېنى ئويلايدىغان، ماڭا غەمخورلۇق قىلىدىغان
كىشىلەرنىڭ ھەممە يەردە بارلىغىنى ئۇقـ
تۇم. مەن كىچىككىنە ئىككى ئېغىز ئويدە
ئەمەس، بىر مىليارت خەلقنىڭ ئارىسىدا
ياشاۋاتقانلىغىمنى ھىس قىلىۋاتىمەن.

سۈيۈملۈك ھەدە، سىلەرنىڭ خېتىڭلار
ماڭا روھىي ئوزۇق بولدى. مەن كېرەكسىز
ئەمەسكەنمەن، ۋەتەن ئۇچۇن، خەلق ئۇچۇن
يەنە نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىشىم مۇمكىن
ئىكەن. سىزنىڭ خېتىڭىزنى ئوقۇپ، ھاياتقا
قايتىدىن مۇھەببەت باغلىدىم.

يۇخۇا ھەدە، بىزنىڭ زاۋۇتىنىڭ پارـ
تىيە تەشكىلى ماڭا بەك كوڭۇل بولۇۋاتىدۇ.
تۇرپانغا بېرىپ قۇمغا كومۇلۇشۇم ئۇچۇن
مەخسۇس بىر ماشىنا ئاجرىتىپ بەردى. بۇـ
نىڭ نەتىجىسىنىمۇ كورۇپ باقارمىز. كېسىلىم
ساقايسىمۇ ياخشى، ساقايمىسىمۇ ئانچە قايـ
غۇرۇپ كەتمەيمەن. ياشىمۇ ئاققۇزمايمەن.

ھەدە، سىز مەن ئۇچۇن كوپ ئاۋارە

بولۇپسىز، سىزگە قانداق رەھمەت ئېيتسام
بولار؟ ناۋادا شىجىياجۇاڭدىكى دوختۇرخا-
نىدا داۋالىنىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلىسەم
بەكمۇ ياخشى بولاتتى. شۇ پۇرسەتتىن پاي-
دىلىنىپ سىز بىلەن كۆرۈشۈۋالغان بولات-
تىم، ۋەتىنىمىزنىڭ تاغ-دەريالىرىنىمۇ كۆرۈ-
ۋالغان بولاتتىم. ئەگەر مۇشۇنداق بولسا،
ئۆلسەممۇ ئارمىنىم قالمايتتى.
خەير-خوش، ئامان بولۇڭ!

ھۆرمەت بىلەن:
شىنجاڭ × × زاۋۇدى
ھەمرادىن".

خەت يېزىلىپ بولدى. سادىق خەتنى كونۋېرتقا سېلىۋاتقاندا، ھەمرا ئۇنىڭدىن ئۆتۈنۈش ئاھاڭىدا سورىدى:

— سادىق، مەن ناخشا ئېيتمىسىغلى خېلى ئۇزۇن يىللار بولۇپ قالدى، ئۇنتۇپ قالدىممىكىن، ئېيتىپ باقايمۇ؟

— ھە، ناخشا ئېيتقىڭىز كېلىۋاتامدۇ؟ ئېيتىڭ، مەن دۇتار چېلىپ بېرەي! — دېدى سادىق ۋە ئۇزۇن يىللاردىن بېرى تامدا ئېسىقلىق تۇرغان دۇتارنى ئېلىپ، ئۈستىدىكى چاڭ-توزاڭلارنى سۈرتتى، ئاندىن كېيىن تارىنى تەڭشەپ چېلىشقا باشلىدى. مۇڭلۇق دۇتار ئاۋازى ھەمرانىڭ قەلبىدىكى غەزەللەرنى سۇغۇرۇپ چىقتى:

سېنىڭ جانىڭ، مېنىڭ جانىم،
بىر جان ئەمەسمۇ؟
سېنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ جانىم
قۇربان ئەمەسمۇ؟
......

مۇڭلۇق ناخشا ئاۋازى ئەتراپتىكى خۇلۇم-خوشنىلارنى ھەيران قالدۇردى. "ۋاھ، ھەمرا ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ" دېيىشىپ، بىرمۇنچە كىشىلەر يۈگۈرۈشۈپ كىرىشتى، ئۆينىڭ ئىچى ئادەم بىلەن لىق تولدى. سادىق دۇتارنى چېلىۋەردى، ھەمرانىڭ ناخشىسى تېخىمۇ ياڭراپ كەتتى، ئۆيگە يىغىلغان كىشىلەرمۇ ھەمراغا جور بولۇپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى...

تۈن يېرىم بولغاندا، ھەمرا تۇيۇقسىز "ھەدە، ھەدە!" دەپ ۋاقىراپ ئويغىنىپ كەتتى. سادىقمۇ ئويغىنىپ چىراقنى ياقتى.

— چۈشۈمدە مەن ۋاڭ يۇخۇا ھەدەمنى كۆرۈپتىمەن، ئۇ ئۈرۈمچىگە كەلگەنمىش. مەن ئۇنى بازارغا، باغچىغا ئاپىرىپ ئويناتقانمىشمەن، — دېدى ھەمرا.

— ياخشى چۈش كۆرۈپسىز. ئارزۇيىڭىز ئەمەلگە ئاشقۇدەك، — دېدى سادىق.

— سادىق، ھېلىقى خەتنى ماڭا يەنە بىر قېتىم ئوقۇپ بېرىڭ! — دېدى ھەمرا.

سادىق خەتنى ياستۇغىنىڭ تېگىدىن ئېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى. ھەمرا يەنە بوغدا چوققىسىدىكى سۈزۈك بۇلاقنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. بۇلاقنىڭ ئىچىدە نۇرغۇنلىغان سەمىمىي، سۆيۈملۈك چىرايلار كۆرۈندى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھەمراغا قاراپ كۈلۈپ تۇراتتى...

ئۈچ شېئىر

پەرھات ئابدۇرېھىم

ۋەتەن مۇھەببىتى

ۋەتەن — ئەلدۇر ساڭا غەمخان، ئاڭا پەرۋانە بول پەرھات،
توكۇلگەن تەرۇ- ئەجرىڭدىن كوكەرسۇن دەشتى- چول، پەرھات.
ۋەتەن مېھرى — ئانا مېھرى، ئاڭا جاننى نىسار ئەيلە،
تاپارسەن شۇندىلا ئىقبال — بەختكە كەڭرى يول، پەرھات.
ۋاراقلاپ كور، ئەنە تارىخ ساڭا سوزلەيدۇ بىر- بىرلەپ،
ساۋاق شۇكى، ۋەتەنسىزلەر بولۇر دوزاقتا كۇل، پەرھات.
ۋەتەن — ئەل قايغۇ- دەردىگە بولۇپ ئۇتكىن ھامان ئورتاق،
ۋەتەن شاتلانسا، چىن دىلدىن قاقاقلاپ سەنمۇ كۇل پەرھات.
نە ئارمان غۇنچە ياشلىقنى ۋەتەن رىشتىگە چىڭ باغلاپ،
بولۇپ باغۋەن ئېچىلدۇرساڭ ئىجات بېغىدا گۇل، پەرھات.

مېھنەت

ھاياتلىق بېغىدا تەملىك مىۋە پىشمايدۇ مېھنەتسىز،
قېنىپ تەشناسىغا چوللەر چىچەك ئاچمايدۇ مېھنەتسىز،
يېرىپ تاغلارنى دولقۇنلار راۋان ئاقمايدۇ مېھنەتسىز،
ئەقىل — ئىدرەك قۇشى ئەركىن قانات قاقمايدۇ مېھنەتسىز،
جاھان رەنالىرى خۇش‌خۇي كۇلۇپ باقمايدۇ مېھنەتسىز.

ئاتا قىلماس پەلەك ھەرگىز بىمېھنەتكە ئىسىل جەننەت،
ئومۇر سائەتلىرىڭ زەررە تاپالماس ھىچ قەدىر- قىممەت،
دەۋر ئوغلانىغا ياتتۇر ھورۇنلۇق ۋە بوشاڭ ئىللەت،

تاپارسەن ئەجرۇ - مېھنەتتىن ھاياتىڭ پەسلىگە زىننەت،
بولۇپ دۇلدۇل كەبى مەرتلەر داۋان ئاشمايدۇ مېھنەتسىز.

يېنىپ كەلمەس ئۇمۇر ئىنسان بېشىنى ئۇرسىمۇ تاشقا،
ھامان بىر كۈن ئەجەل قوغلاپ، جۇدالىق چۈشكۈسى باشقا،
سەپەر كارۋانلىرى ئامراق ئىجات - مېھنەتكە، يولداشقا،
نە ئارمان توكسە قان ئوغلان ئانا ئەھدىنى ئاقلاشقا،
شىرىن ئارزۇ — گۈزەل تۇرمۇش قۇچاق ئاچمايدۇ مېھنەتسىز.

تەۋەللۇت ئەيلىدى مېھنەت بۈيۈك ئارزۇ - تىلەكلەرنى،
ئەجىر ياشناتتى، كۆلدۈردى چەۋەر، ئىشچان يۈرەكلەرنى،
ھايات بوستانىدا باغۋەن قىلىپ پەرۋىش كوچەتلەرنى،
دىلىنى قاپلىغاي شاتلىق كورۇپ تۈنجى چېچەكلەرنى،
بېغىدا لالە - رەيھانلار پۇراق چاچمايدۇ مېھنەتسىز.

باياۋان دەشتۇ - چول ھەرگىز توكۈلمەي تەر ئاۋات بولماس،
ئەجىرسىز ناشۇكەر تىلنى يېرىپ چاك - چاك ناۋات بولماس،
كىمىكى سۈيسە مېھنەتنى ھايات ئالدىدا مات بولماس،
ياشار مېھنەت بىلەن ئىنسان، ئۇنىڭسىز مەڭگۈ شات بولماس،
ئەجىر قىلماي شۇڭا پەرھات بىكار ياتمايدۇ مېھنەتسىز.

سىڭلىم

بەخت، شاتلىققا چومدۇڭ سەن گۈزەل دەۋران بىلەن، سىڭلىم،
بولۇپ ئەخلاق - پەزىلەتلىك بوشاشماستىن ئۆگەن، سىڭلىم.
قەدىرلەپ ھەر مىنۇت ۋاقتىڭ، كۆڭۈلنى بوشقا ئۇتكۈزمە،
بىلىمكى بىر ئەزىم دەريا، ئۇنىڭسىز نە چىمەن، سىڭلىم.
گۈزەل ئىقبالغا يەتمەكچۈن بىلىم ئالغىن، ئۆگەن ھارماي،
بوۋام مەھمۇت "بىلىم بايلىق، قېزىپ پۈتمەس" دىگەن، سىڭلىم.
سەپەر كارۋانىغا ھەمدەم بولۇپ دۇلدۇل كەبى ئورلە،
كۆتەر شۇنداق جاسارەتنى سىنىڭدىن ئەل - ۋەتەن، سىڭلىم.
ئۈمىدىن ئاقلىغىن ئەلنىڭ بولۇپ ئەجداتقا سەن ۋارىس،
سېلىپ تەنتەك گۈدەكلىككە، نادانلىققا يۈگەن، سىڭلىم.
ئەگەر سەن ئىزلىمەك بولساڭ بەخت - ئىقبال ئۈچۈن كەڭ يول،
بەختنۇر، بىل، ئىجات — مېھنەت، ئۇنىڭ لەززىتى قەن، سىڭلىم.

ئىككى غەزەل

ئاۋۇت ئوسمان

دولان مەشرىپى

چالسا سازەندە راۋاپ، تەڭكەش ئاڭا قالۇن، غىجەك،
داپ بىلەن تەڭلا مۇقام ياڭرايدۇ كوكنى يارغىدەك.
ئەمدى باشلانسا «چېكىتمە» ھەممە ئۇسۇلغا چۈشەر،
شوھرىتى ئالەمگە پۈر رەققاسمۇ ھەيران قالغىدەك.
پارلىشىپ بىر ـ بىرسىگە گەر جۇپلىشىپ سالسا "سەنەم"
كورۇنەر ماڭغان رىتى گوياكى ئۇچقان تۇرنىدەك.
گەرچە قىز ياكى يىگىت قوپسا ئۇسۇلغا بىر ئوزى،
دەس تۇرۇپ جۇپتى كېلەر، بولغاي ئۇسۇلدا قوشكېزەك.
"كۈي ـ ئۇسۇل ماكانى" دەپ چىقتى دولاننىڭ شوھرىتى،
تاپتى روناق سەنئىتى كومپارتىيە بولغاچ يولەك.
مول ھوسۇلنىڭ تويلىرى، غەلىبە ـ زەپەرنىڭ كۈيلىرى،
ياڭرىسا مەپتۇن قىلىپ، شات بەختىمىز بولغاي كورەك.
ماختىسا ماختاشقا لايىق بار ئىسىل زەپ خىسلىتى،
بىر كورۇپ كەت، دوستلۇرۇم، بولغاندا پۇرسەت كەلگىدەك.
قەھرىمان ئەجدادىمىز قالدۇردى بىزگە چوڭ مىراس،
مەڭگۈلۈك ۋارىس بولۇپ يۈكسەلدۇرۇش بىزنىڭ تىلەك.

قالۇن

دەۋرىمىزدە چىقتى قالۇننىڭ ئەجەپمۇ شوھرىتى،
بولدى ئۇ سازلار ئىچىدە ئەڭ ئىسىلى ـــ قىممىتى.
شۇنچە كوركەم، شۇنچە ياخشى، نەقەدەر مۇڭلۇق ئۇنى،
شۇڭا، بۇ قالۇن ھامان ئەلنىڭ يېقىملىق ئۇلپىتى
قەھرىمان ئەجدادىمىزدىن قالدى قالۇن يادىگار،
ئوچمىگەي تارىخ بېتىدىن بۇ ئۇلۇغۋار مېھنىتى.
ئۇشبۇ قالۇن بولدى تەقدىرداش داۋام خەلقىم بىلەن،
ئەكس ئەتتى ئۇندا خەلقىمنىڭ خوشاللىق، ھەسرىتى.
ياغدۇرۇپ كەلگەچ ھامان زۇلمەتكە لەنەت ۋە غەزەپ،
بوغدى ئاۋازىنى ھەردەم جۇت ـ شىۋىرغان دەھشىتى.

پارتىيە نۇرى بىلەن كىردى سادىغا قايتىدىن،
كەتتى ياۋنىڭ "كونىلىق قالۇن" دىگەن ئۇ توھمىتى.
ئەمدى، قالۇن، كۈيلىرىڭنى تېخىمۇ ياڭرات بۈگۈن،
دەۋرىمىز بولغاچ كاپالەت كەلدى سايراش پۇرسىتى.

باھار ئىشقى

ئەنەيتۇللا قۇربان

ماڭىمىز شوخ، ئەزىم دەريا بويىدا،
قىرغاقلار چىمەنلىك، ۋادىلار كوركەم.
كوڭۇلنى خۇش قىلىپ، ئويغاتتى شۇ چاغ
يۇرەكتە مۇھەببەت
نەۋ باھار — كوكلەم.

گۇلخۇمار يار شۇ چاغ دەيتتى شىۋىرلاپ،
ئۇنچىلەر ئوينىغان قىرغاققا قاراپ:
"ئىخ، باھار—كوكلەمنىڭ ئىشقى ئوت بولۇپ،
كۆلدۈردى دىلىمنى، تېنىمگە تاراپ.

ئېلىپ چىق ئاپىرات، ئالغىن رەسىمگە،
بىر ئۇچۇن مەڭگۈلۈك خاتىرە بولسۇن.
ئۇنچىدەك سۈزۈلۈپ تۇراي قىرغاقتا،
شامالىلار چېچىمنى يەلپۈپ ئوينىسۇن."

"ئېيتقىنا ئەي قىزچاق،— دىدىم مەن كۈلۈپ،—
نە كېرەك ئاپارات، نە رەسىم شۇ تاپ؟!

پىكىرلەر سۈرەتتە قىلمامدۇ جىلۋە،
تۇرسا بۇ دىيارىم ئېچىپ كەڭ قۇچاق.

بىلگىن سەن، ھەر مىنۇت تومۇرۇمدا قان،
يۇرەكنى ئۇندەيدۇ تارتىشقا سۈرەت.
يۇرەكتە تارتىلغان رەسىم ئالدىدا،
سەن دىگەن «خاتىرە» قۇرۇق بىر سولەت.

بەرمىگىن، ئەي قىزچاق، سەيلىگە كوڭۇل،
بۇ باھار چاغلىرى ئوتىدۇ بەك تېز.
كەشپىيات ياراتقىن، مەدەتكار بولاي،
گۇل چېكىپ تەر بىلەن قالدۇرايلى ئىز.

كورگەندە ھەر كىشى ئاشۇ ئىزلارنى،
سۇيۇنۇپ قەلبىدىن تىلغا ئالامدۇ.
ۋەتەننىڭ ئالقىشى باھار ئىشقىدەك،
ئوچمەس بىر خاتىرە بولۇپ قالامدۇ."

ئىككى شېئىر

ماخمۇتجان ھېزىم

ۋەتەن ئىشقى

تۇغۇلدۇم، ئەي ۋەتەن، سەندە جاھانغا كوز ئېچىپ مەنمۇ،
ئوتەي دەيمەن سەپەر بەيگىسىدە دۇلدۇل چېپىپ مەنمۇ.
مۇشەققەت گەجگىسىن دەسسەپ داۋان ئاشماققا بەل چەگدىم،
زورۇر بولسا سېنىڭ بەختىڭ ئۇچۇن قانلار كېچىپ مەنمۇ.

بالاڭمەن، بىر بوۋاقلىقتىن سىنىڭ ئەجرىڭدە چوڭ بولغان،
سۆزۈك — شەربەت سۆيۈك يۇتسام ھەسەل - كەۋسەر بىلىپ مەنمۇ.
نە ئارمان، بۇ ئۆمۈردىن چىن ئىجات يامغۇرىنى توكسەم،
بولۇپ شائىر تەپەككۇر قوينىغا دائىم پېتىپ مەنمۇ.
سىنىڭ ئىشقىڭدا مېھنەتنى ئۆزەمگە جور، قانات قىلدىم،
مۇشۇ چىن سۆيگۈنۈم بىلسەڭ، سىنى "باغ - باغ" ئېتىپ مەنمۇ.
سىنىڭچۇن كانلىرىڭ ئىچرە گويا بىر بورغا بولغۇم بار،
ۋە ياكى تاغدا مەرت چوپان، تۇمەن يىلقا بېقىپ مەنمۇ.
بولۇپ باغۋەن، توكۇپ پاك تەر، ياراتسام چۆللىرىڭدە باغ،
تۇتاي خەلقىمگە شۇ باغدىن ئۈرۈك، ئالما قېقىپ مەنمۇ.
دالا گۈلخانلىرى يەڭلىغ يېنىپ ھەر قىشقا ئوت بولسام،
باھار كەلگەندە ھەم دىخان ئېتىزغا دان چېچىپ مەنمۇ.
مانا دەۋرىم مېنى چىللار مەرىپەت بېغىغا كەل دەپ،
ئىلىم ئەھلى بىلەن دەريا كەبى ماڭدىم ئېقىپ مەنمۇ.
قۇچاقلايمەن سىنىڭ ئىشقىڭ بىلەن ئارقامدا بوي تارتقان
تۇمەن پەرزەنتنى مەڭزىگە بۇ مەڭزىمنى يېقىپ مەنمۇ.
كېلەچەك مەنزىلىڭ روشەن كورۇنمەكتە بېھىش ئوخشاش،
ئاشۇ بەختىڭنى كۈيلەيمەن غەزەل - داستان يېزىپ مەنمۇ.

ئانا

ئانامدىن ئەمگىنىم ئاق سۈت، ئانا چىن بەختى پەرزەنتنىڭ،
پۈتۈلگەن جەۋھىرىدىن ئۇ جاھاندا بارچە لەززەتنىڭ.
ئانامغا ئېتىقات قىلدىم، سۆيۈندۈم مېھرىدىن چەكسىز،
ماڭا نە ھاجىتى بولغاي ئۇنىڭدىن ئۆزگە جەننەتنىڭ.
بىلىپتۇ بارچىدىن ئەلا بىراۋ سۆيگۈ - مۇھەببەتنى،
باھاردا سايرىسا كاككۇك كويۇپ ئىشقىدا زەينەپنىڭ.
بىراق، ئويلان قەدىمدىن شۇ ئىشق كىمدىن مىراس بىزگە،
زورۇرى نە بۇ شەرھىگە يەنە ئارتۇقچە سوھبەتنىڭ.
زامانلار تارىخىن كوردۇم جاپاكەش زارىغا تولغان،
تۇرار ھەم ئۇندا داستانى ئانا چەككەن مۇشەققەتنىڭ.
ئانا تۇققان، كويۇپ پىشقان، ئانا ئەللەيلىگەن بىزنى،
ئانا، دەپ دىلدا دولقۇنلار، شۇڭا دەرياسى ھۆرمەتنىڭ.
بوسۇغاڭ پۇتسە مەرمەردىن، ئاناڭ قۇتلۇقلىغاي ئاۋال،
ئاناڭ خوپ كورمىگەن ئالتۇن ساڭا دەل ئۆزى مەينەتنىڭ.
ئاناڭ مەككە - مەدىنەڭدۇر، تاۋاپ قىل سەن ئۇنى ھەر تاڭ،

ئاڭا يەتكەيمۇ دۇنيادا ھوزۇرى بارچە ەپھنەتنىڭ؟!
سالام بەرسەڭ، ئىلىك ئالسا، بېشىڭ ئاسمانغا يەتمەەدۇ،
ئەمەسمۇ بەلگە — ئۇنۋانى شۇ ئۇزى مەڭگۈ شوھرەتنىڭ.
ئاناڭنىڭ كەشسى دوستلار سارايىڭ توردە تۇرغاي،
ئاشار داڭقى پەقەت شۇندا ئۇيۇڭدە زىلچە — زىننەتنىڭ.
ئاناڭ قەددى ئىگىلسە گەر كومۇچتىن ھاسا تۇتقۇزغىن،
ئۇ پەرزەنت بۇرچىدىن بولغاي گۇۋاھى زەررە رەھمەتنىڭ!
ئانا، دەپ ناخشا ياڭراتسام، جاھاندا بارچە جور بولغاي،
ئانام ئىلھامىنى بەردى ماڭا بۇ زىكرى — ھىكمەتنىڭ.
ئىسەپۇقىل، ئانىجان، ئاسان ئەمەس قەدرىڭگە يەتمەكلىك،
بۇ دۇنيادا ئۇزەڭ بەرگەن جىمىكى بەختۇ — پۇرسەتنىڭ.

نىلقا

غەنىزات غەيىۇرانى

يېتىپتۇ پاختىدەك ئاپپاق، ئىگىز چوققاڭدا قار، نىلقا،
ئېتەك ـ باغرىڭكى تەڭداشسىز گۇزەل باغ، لالىزار نىلقا.
زىمىن ئۇستىدە بارگۇلنىڭ ئىكەن سەر خىللىرى سەندە،
شۇ گۇلدىن بىر قىساي، مەنمۇ ئەزەلدىن گۇل خۇمار، نىلقا.
كۇمۇش سۇ ئۇرۇلۇپ تاشقا ئاقار دەريايۇ ـ جىلغاڭدىن،
چېچىپ ئەتراپقا مەرۋايىت كوزۇمنى چاقنىتار، نىلقا.
بۇلۇتقا باش تىرەپ تۇرغان يېشىل قارىغايۇ ـ شەمشاتلار،
گويا قول بىرلە تىككەندەك تۇرار رەتلىك ـ قاتار، نىلقا.
تىبخىڭ شۇنچە، بېغىڭغا كىم تاپالايدۇ مۇناسىپ سوز،
تەبىەت ساڭىلا شۇنداق سېخىمۇ، ئالمىزار نىلقا؟
سېنىڭ رەڭدار جامالىڭنى ئەگەر زۇمرەتكە ئوخشاتسام،
كىشىلەر كالتە پەمىگە كۇلۇپ ھەيران قالار، نىلقا.
بىلەر بولساڭ سەۋەبىنى، گۇزەللىك شاھى چولپانمۇ
چىقىپ ھەرتاڭدا تويماستىن جامالىڭغا باقار، نىلقا.
يېشىل مەخمەل دىگۇم باردۇر، لېكىن سۇنئى بوياق ئۇھەم
جىمى مەخمەل چىرايىڭدىن يېگى نۇسخە ئالار، نىلقا.
جامالىڭ شۇنچە ئۇز، بۇندا نە خىسلەت باردىسەم ئاخىر،
ساڭا راستىنلا چىن ئاشىق بولۇپ قاپتۇ باھار، نىلقا.

كىشى سەزمەمدۇ چەكسىز بەخت نېسىپ بولسا ياشاش سەندە،
سېزەر قوينۇڭدا ھەتتا تاش ئۆزىنى بەختىيار، ئىلقا.

×

زۇلۇم بوققاندا ھەر ياقتىن كېسىپ يولىنى تۇرمۇشىنىڭ،
يوشۇردۇڭ نەچچە باتۇرنى بولۇپ سەن ئاڭا يار، ئىلقا.
زۇلۇم تەختىگە ئوت ياقتى شۇ باتۇرلار تۇرۇپ سەندە،
شۇڭا يۈز مەرتە ھەقلىقسەن قىلىشقا ئىپتىخار، ئىلقا.
تۇغۇلدى سەندە لۇتپۇللا — تالانتلىق ئوت يۈرەك شائىر،
شۇ ئوغلانىنى يېتىشتۈرگەن سېخى سەن، مەرت دىيار ئىلقا.
مۇتەللىپ ئۆيىنىغان قىرغاق ماڭا زەپ خۇش چىراي ئاچتى،
شۇتاپ قەلبىدە بىر دەريا ئاڭا ھورمەت ئاقار، ئىلقا.
بۇ ھورمەتكى، ھاياتلىقتەك مىراس ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقا،
شۇ ئەۋلات قەلبىدە لۇتۇن جېنىدەك ساقلىنار، ئىلقا.
ئۇ ئېيتقان ناخشا تۈنلەرنى يېرىپ، ھورتاڭغا يول ئاچتى،
شۇڭا ئۇ ناخشا ھەر دائىم مۇقامدەك ئاڭلىنار، ئىلقا.
ئۇ ناخشا خۇددى پېچلاردەك يانار كۈچلۈك ھارارەتتە،
چويۇنلەر چۈشىنە ئۇ پېچقا پولاتتەك تاۋلىنار، ئىلقا.
پورۇقلاپ قايىندۇق بىزمۇ شۇ ناخشا يالقۇنى ئىچرە،
يېتىشتۇق ئاشۇ ئۇستازغا بولۇپ بىز ئىزباسار، ئىلقا.
دىمەك، قوينۇڭدا لۇتپۇللا غەزەل تۈلپارىنى مىنگەن،
شۇ تۈلپار نەسلى دەۋرىڭدە قاناتلاندى، ئۇچار، ئىلقا.

×

بېيىپتۇ قايتىدىن خەلقىڭ (قازانمۇ ماي، چومۇچمۇ ماي)،
بۇ كۈنگە قانچىلىك تەشنا ئىدىڭ سەن ئىنتىزار، ئىلقا.
چوپان ھەيدەيدۇ مىڭلاپ قوي، سىيىر سانىنى كىم بىلسۇن،
بۇلۇتتەك يىلقىلار توپ -توپ، قۇلانلار قىيىغىتار، ئىلقا.
ئىچىپ بارغانلا ئاۋۇلدىن قىمىز، سۈت ھەمدە قايماق چاي،
بولۇپ مىڭ رازى قايتتىم، خوش، كورۇشكۈنچە دىدار، ئىلقا.

ئاررزۇ

مەتتوختىي ئەخمەت

پەنجىرەڭدىن چاقنايتتى چىراق،
سەيلىگاھقا چىقسام ھەر كېچە.
زېھىن قويۇپ كورەتتىڭ كىتاپ،
چارچىماستىن ئۈگىنىپ شۇنچە.

ئېتىزلىقتا كورەتتىم سەھەر،
يەنە سېنى خوشال كەيپىڭدە.
ئويلايتتىمكى: "مۇنچە جاسارەت
نەدىن پەيدا بولدى سېنىڭدە؟"

بىلدىم ئاخىر: بولدۇڭ ئاگرانوم،
ئوزەڭ ئىشلەپ، پۇختا ئۇگىنىپ.
هودده يەردە قىلىپ تەجرىبە،
هوسۇل ئالدىڭ سورت يېتىلدۇرۇپ.

كېڭەيتىلدى سورتلۇق ئۇرۇقلار،
يىلتىز تارتىپ يېزىدا چوڭقۇر.
سېلىشتۇرساق مەھسۇلاتنى بىز،
بۇ يىلقىدەك ئاشمىغان بۇلتۇر.

سەن ياراتقان تەجرىبە - توهپە
يېزىمىزدا يايدى كەڭ قانات.
قايىل بولدۇق پاراستىڭگە،
كەشپىياتىڭ كەتتى بەك يىراپ.

تاپار ئىكەن ئۇتتۇق، بىرلەشمە
ئىش - ئەمگەككە كىتاۋى بىلىم.
ئۇسسە كوپلەپ دىخان زىيالى،
گۇللەپ ياشنار تېخمۇ ئېلىم.

ناخشىچى قىزغا

تۇرسۇن ھىكىم

ناخشاڭنىڭ ئەۋجى
مەپتۇن ئەيلىدى.
يۇرەكنى شۇدەم
يالقۇن ئەيلىدى.

هەر ئېيتقان ناخشاڭ
بېرىدۇ لەززەت.
گويا يۇرەككە
قۇيۇلار شەرۋەت.

سېنى دەۋرىمنىڭ
بۇلبۇلى، دىدىم.
باهاردا كۇلگەن
تاڭ گۇلى، دىدىم.

ناخشاڭدا ئايان
ۋەتەنگە هورمەت.
ئاقار تارىمدەك
سۇيگۇ - مۇهەببەت.

ناخشاڭدا ئايان
مۇقەددەس تاغلار.
چەكسىز ئېكىنزار،
سۇيۇملۇك باغلار.

ناخشاڭدا ئايان
دولقۇنلۇق ئېقىن.
ئانا قەلبىدەك
دىللارغا يېقىن.

ناخشاڭدا ئايان
ۋەتەن كەلگۇسى.
بەختىيار ئەلنىڭ
ياڭراق كۇلكىسى.

شۇڭا ناخشاڭغا
جور بولغۇم كېلەر.
هوسنىڭنى سۇيگەن
نۇر بولغۇم كېلەر.

رۇبائىيلار

ئابدۇۋەلى ئەلى

پالۋانغا پاراسەت گويا ئوق - ياراق،
قەھرىدىن دۈشمەنگە ئاتىدۇ ساداق.
جاسارەت - ئىرادە ئۇنىڭ يىلتىزى،
ئەل - يۇرتى — كۈچ - قۇدرەت، مەنۋى
تۇپراق.

×

چىن ئىنسان ياخشىلىقتىن نام كۈزلىمەس،
ئەلگە قىلغان خىزمىتىدىن ھەق ئىزلىمەس.
ئەل ئۈچۈن ئوتتا كۆيسە خۇشلۇقى شۇ،
ئۆلسىمۇ پەريات ئۇرۇپ پۇشمان يىمەس.

×

دوستلۇقنىڭ قىممىتى ھالال لەۋزىدە،
ھىزانى چىن ئىنسان سادىق قەلبىدە.

چىن دوستلۇق شىھىدى بولساڭ مەيلىغۇ،
ئۆمرۈڭدە بىر كەلگەن سىناق پەيتىدە.

×

بايلىق، ئىززەت، ئابروي تاپساڭ كەتمە
تاراقلاپ،
ئېغىر كۈندە كۈلپەت چەكسەڭ قالما شا-
لاقلاپ.
ياكى سەنمۇ ئوتتۇنمىدىڭ ھول چاغدا
كۆيمەي،
قۇرىغاندا راس كۆيگىلى ھەيۋەت چا-
راسلاپ.

تۇرۇپ...

ئەيسا سايىم

گۈل ئېچىلماس باغدا ئەسلا قىش - جۇدۇن كەتمەي تۇرۇپ،
سايرىماس بۇلبۇلمۇ گۈلنىڭ ۋەسلىگە يەتمەي تۇرۇپ.
يازمىغاي شائىر - ئەدىپلەر زورىقىپ بىر جۈملىمۇ،
قەلبىگە تاشقىن دېڭىزدەك كۈچ - مەدەت كەلمەي تۇرۇپ.
تاش بىلەن گوھەرنى ئايرىپ ئالمىقىڭ ئاسان ئەمەس،
پەن ئىگەللەپ تىلسىماتنىڭ سىرىنى يەشمەي تۇرۇپ.
بىر ئۆمۈر مەشۇقنى ئىزلەپ يۈرسە كىم پەرھات كەبى،
تاپمىغاي شىرىننى ھەرگىز تاغ - داۋان كەسمەي تۇرۇپ.
ئۆزلىگىدىن كەلمىگەي راھەت - پاراغەت ھېچقاچان،
قانچە كوپ مۇشكۈل - جاپانى جان تىكىپ يەڭمەي تۇرۇپ.

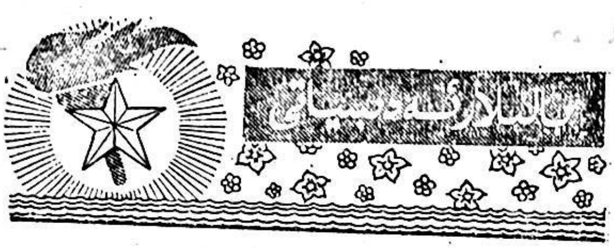

ئىككى شېئىر

تۇرسۇن مۇھەممەت پەخرىددىن

ئارزۇ

ئەسقەر خوشال كورسەتتى
كىتاۋىنى ئىنىسىغا.
ئىنى كوردى ۋاراقلاپ،
ئارزۇ يېنىپ دىلىدا.
ئويگە يۈگۈرۈپ كەلدى ئۇ،
ۋۇجۇدىدا ھاياجان.
دادىسىغا ئويىنى
قىلدى دەرھال ئۇ بايان:
"دادا، كىتاپخانىغا
چىقىپتۇغۇ «ئېلىپبە».
مەنمۇ ئوقۇپ ئۈگىنەي،
ماڭا بىرنى ئېلىپ بەر!..."
ئېلىپ بەردى دادىسى،
قېرىنداش ۋە دەپتەرمۇ.

دىلىغا سىغماي شاتلىقى،
ئوخلالمىدى بۈگۈن ئۇ.
كىتاۋىغا تويماستىن،
قاراپ كەتتى ئۇ ھەدەپ.
ئوز ـ ئوزىگە سوزلەيتتى،
ئوقۇغاندەك گويا خەت.
ئارزۇسىنى چۈشىنىپ،
ماقتار ئاتا ئوغلىنى.
مېھرى بىلەن كورسەتتى
كىتاپ ئوقۇش يولىنى.
ئۈگىنىشنى باشلىدى
ئىنى دەسلەپ "ئا"، "ب" دىن.
بىلىم ئېلىش ئارزۇسى
ئورۇن ئالدى قەلبىدىن.

سوھبەت

ياز كېچىسى، گۈل ھىدى
پۇرار، ئىدى گۈپۈلدەپ.

دادىسىغا بالىسى
سوئال بەردى مۇنداق دەپ:

"قارا، دادا، يۇلتۇزلار
نىمە دىگەن كوپ — تولا.
كورۇنمەيدۇ كۇندۇزى،
نەگە كېتەر ھە ئۇلار؟
يەرگە باقسام ئادەم كوپ،
تۇرىدىغان ئويى بار.
لېكىن ئۇلار ئالدىراش،
دىلدا قانداق ئويى بار؟"
زوقى كېلىپ شاتلىنىپ،
سوئاللىغا ئوغلىنىڭ،

جاۋاپ بەردى دادىسى
تۇتۇپ ئۇنىڭ قولىدىن:
"ئوغلۇم، توغرا ئېيتقىنىڭ،
يۇلتۇز تولا ئاسماندا.
بىراق ئۇلار تۈن ۋە كۈن
نۇر توكىدۇ جاھانغا.
يەردە تولا ئادەممۇ،
ئىشى پۇتمەس ئېيتقانغا.
مەدىنىيەت، مەرىپەت
يارىتىدۇ ئىنسانغا!

مىجىت بىلەن ئويۇنچۇق

پولات ھېۋىزۇللا (ئوقۇغۇچى)

"مېنى تولا ئويۇنغا
تۇتمىساڭ سەن ئويۇنچۇق.
تاپشۇرۇقنى ئىشلەيتتىم
توغرا، رەتلىك ھەم ئوچۇق.

ئاخشام ئويناپ سەن بىلەن
ئىشلىمىدىم تاپشۇرۇق.
مۇئەللىمنىڭ قېشىغا
ئەمدى قانداق بارغۇلۇق؟"

ئويۇنچۇقمۇ بوش كەلمەي
دىدى: "ماڭا قىلما دوق.
ھەممە گۇنا ئوزەڭدە،
مەندە قىلچە گۇنا يوق."

ئىككى شېئىر

ئەخمەتجان ئوسمان

تاتۇق

"ئاكا، ئاكا، ھەيرانمەن
چېكەڭدىكى تاتۇققا.
ئېغىر زەخمەت يەتكىلى
تاسلا قاپتۇ قارچۇققا.

يۇزۇڭ نىمە سەۋەپتىن
تاتۇق بولغان ئاشۇنداق؟
بولغانمىدى بىرەر ئىش،
كەسكەنمىدى يا پىچاق؟"

"ئۇكام، بۇنىڭ سەۋەبىن
سوراپ قالدىڭ سەن ئەجەپ.
كىچىگىمدە كەپسىزتىم،
ئاڭلىمايتتىم زادى گەپ.

يول ئۈستىدە بىر كۆنى
ماشىنىغا ئېسىلدىم.
قولۇم ئاجراپ ئۇنىڭدىن،
يول چېتىگە يىقىلدىم.

زەخمىلەندىم بىر تاشقا
بېشىم قاتتىق تەككەچكە.

تاتۇق بولۇپ ساقايدى،
ئەتە يېپىلىق تىككەچكە...

جېنىم ئۇكام، ئاكاڭنىڭ
بۇ ئىشىدىن ئال ساۋاق.
كىيلەر شۇنداق ئاقىۋەت،
كەپسىزلىكتىن قاچ يىراق!"

بۇزۇق سائەت ئوڭشالدى

ئۈستەل سائەت يېقىندا
قالغان ئىدى بۇزۇلۇپ.
نىمىشقىدۇر پۇرژىنى
كەتكەن ئىكەن ئۈزۈلۈپ.

بۈگۈن ئاشۇ سائەتنى
كىرىشتىم مەن ياساشقا،
مۇراجەت قىلىپ بۇ ھەقتە —
يېزىلغان بىر كىتاپقا.

قىيىنچىلىق دۇچ كەلسە،
ئويلاندىم باش قاتۇرۇپ.

بولغان ئۈچۈن تۈنجى رەت،
كەتتى ئۇ بەك قول تۇتۇپ.

زېھىن قويۇپ ياسىغاچ،
بۇزۇق سائەت ئوڭشالدى.
چىكىلدىغان ئاۋازى
يۈرىگىمگە ئوت سالدى.

دادام كورۇپ سائەتنى،
سۆيۈپ قويدى چېكەمگە.
بۇ مەشقتىن بىر بىلىم —
كىردى مېنىڭ مېڭەمگە.

مۇزىكانتلار

مۇتەللىپ جۇماخۇن

ئەتىيازدا سۆگەتتىن
"پى - پى" چىقىرىپ چالدۇق.
ئۆزىمىزچە تېخى بىر،
"مۇزىكانت" دەپ نام ئالدۇق.
بىرىمىزنىڭ ئۈنى بوم،
بىرىمىزنىڭ بەكمۇ زىل.
ئوركىستىردەك بەزىدە
ئاۋاز چىقار خىلمۇ - خىل.
توگگەندە بىر "پەدە"،
ھەممە سازنى توختىتار،
شۇئان بىرى ئۆزىنى،
ھۆسەنجانغا ئوخشىتار.
بولار بىرى ئارىدىن
داڭلىق زىكرى ئەلپاتتا.
ئۈچىنچىسى چىقىدۇ،
مۇساجاندەك بوپ كاتتا.
ئابدۇگۈلدەك سونەيچى
كۈلسە تۇرۇپ ئورنىدا،

ئىسكەندەرمۇ بىوز قاتار،
.."گارمون" ئاسقان بوينىغا.
بوش كەلمەيمەن مەنمۇ هەم،
نامىم بولار، داۋۇتجان.
تاڭ قالدۇرۇپ هەممىنى،

ناخشام كوكتە ياڭرىغان.
خوشاللىنىپ شۇندا بىر،
ئۆزىمىزنى چوڭ يىلىپ،
"ساز" باشلايمىز يىنىشلاپ،
ئىپتىخارلىق هىس قىلىپ.

ئىيتىمزدىم

ئابلىكىم روزى

لالە - رەيهان پۇرايسەن،
يىشىل تۇپراق - ئىيتىمزىدىم.
يۇرۇگۇمدىن مەن ساڭا
شۇنچە ئامراق ئىيتىمزىم.

قوچىغىڭدا ئۇخشىدى
كىۋەز، بۇغداي ... ئىيتىمزدىم.

شۇڭا سىيىنىڭ چورەڭدە
سايرار تورغاي، ئىيتىمزدىم.

پاخلان بولدى قىرىڭدا
زاراڭىزىلار، ئىيتىمزدىم.
سىنى گۇلگە ئۇرايمىز
بالاڭىزىلار، ئىيتىمزدىم.

گۇل تىيردۇق

روزى توختى داۋۇت

مەكتەپ ئىچى سەيناغا
گۇل تىيردۇق چونەكلەپ.
ئەتراپىنى قاشالاپ،
سۇنى قويدۇق چىلەكلەپ.

بولسا مەكتەپ گۇلستان،
ئىچىلسا گۇل پورەكلەپ،
ئۇستازلارغا تۇتىمىز
ئۇزۇۋىلىپ ئىتەكلەپ.

«ئالاھىدە ئەترەت»نىڭ تارمار قىلىنىشى

(ھېكايە)

مەتتۇرسۇن سۇلايمان

كەنت ياقىسىدىكى كونا دەريا قاسنىقى جىمجىتلىق-قا چۆككەن بولۇپ، پاتقاق، قومۇش ۋە سالىملارنىڭ شىلدىرلىشىدىن باشقا ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمايتتى. بىر توپ "جەڭچىلەر" بۇ يەردە چوغدەك قىزىپ كەتكەن شور تۇپراقنى قۇچاقلاپ، جىمجىت يېتىشاتتى. ئۇلار دىققەت-ئېتىبارىنى ئاۋۇ يانتاق تۈۋىدە تۇرغان 13 ياشلار چامىسىدىكى باشلىقنىڭ چوپ-چىڭ كۆزىگە مەركەزلەشتۈرگەن ئىدى. چۈنكى باشلىقنىڭ كۆزى بىر نۇقتىدا توختاپ قالماي قىمىرلىغان ھامان ئاتاكىغا ئۆتكىلى بولاتتى، لېكىن بايىقى نەتىجىسىز ھەركەتتىن ھودۇقۇپ توختاپ قالدىمۇ، ھەر ھالدا باشلىقنىڭ كۆزىدىن ھېچقانداق ئىپادە بىلىنمەيتتى. تاقەتسىزلىكتىن ئىچى تىت-تىت بولۇپ كەتكەن 12 ياشلىق غېنى ئۆرۈشقا زورلاش مەنىسىدە ئۇنى ئاستا چاقىردى:

— كوماندىر!

لېكىن كوماندىردىن زۇۋان چىقمىدى.

— راخمان كوماندىر!

— تېنچ!— دېدى راخمان كوماندىر ئۇنىڭغا چەكچىيىپ ۋە نەقىشلىك ساۋۇتىنى كوتىرىپ قويۇپ، قارشى تەرەپ ئىستىھكامىنى كۆزىتىشنى داۋاملاشتۇردى. لېكىن ئۇ تەرەپ-تىن راخمانلار پايدىلانغۇدەك بىرەر يوچۇقمۇ كورۇنمەيتتى. پەقەت ئۇز كۈچ-قۇدرىتىنى نامايەندە قىلىش ئۈچۈن، قەغەز بىلەن قاتۇرۇپ ياساپ، سېغىزلىق يار ئۈستىگە قوندۇرۇپ قويغان ئىككى "ئايرۇپىلان"نىڭ ئاققۇش گەۋدىسى بىلەن ئىككى غالتەكلىك يەشىك ئۈستىدىكى "زەمبىرەك" ستۋولى كۆمۈشتەك پاقىراپ تۇراتتى.

"ئالاھىدە ئەترەت،— دېدى راخمان ئۇز-ئۇزىگە پىچىرلاپ،— ئالدىنقى قېتىم

بىرىنچى بولۇپ ھۇجۇمغا ئۇتەلەيدى. بىر باستۇرۇپ بارغاندىن كېيىنلا، چۇقان كۆتىرىپ كېلىشتى، ھەر ئىككى تەرەپ چېكىنگەندىن تارتىپ، تا ھازىرغىچە ئۇلارنىڭ ھېچبىر شەپىسى يوق، بىرنىڭ ھەيۋەمىزدىن ناسىرنىڭ دېيى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپ ئۇتتۇر كەلگەن كاتەككە باشلىرىنى تىقىپ يېتىشقانمىدۇ-يا؟ ياكى بۇ قېتىممۇ بىر ئاۋال...؟" ئۇنىڭ كوكسى بىر ئاز كوتىرىلىپ، چىرايىدا "دۈشمىنى"نى مەنسىتمەسلىك ئالامىتى ئەكس ئەتتى، ئۇنىڭغا ئۆزى يوشۇرۇنۇپ تۇرغان قومۇشلۇقتىن ئىگىز تۇرغان سېغىزلىق يار بارغانسېرى كىچىكلەپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈندى.

"ئالاھىدە ئەترەت" ئىگەللەپ تۇرغان سېغىزلىق ياردا شامال، بورانلارنىڭ تەسىرىدىن ھاسىل بولغان نۇرغۇن ئويمان-چوڭقۇر يوللار بولۇپ، تۇيۇقسىز زەربىگە ئۇچرىغاندا، بۇ شارائىتتىن پايدىلىنىپ، قارشى تەرەپنىڭ ھۇجۇمىنى ئۇنۇملۇك تۇردە توسقىلى بولاتتى. ناسىر "پولكوۋنىك"مۇ ئاخماق ئەمەس، قارشى تەرەپكە قانداق تاقابىل تۇرۇشنى بىلىدۇ. بايا راخمان بىلەن تايانچ بازا تەقسىم قىلىشقاندا! مۇشۇ جاينى ئالدىدا تاللاپ ئالدى. ئاندىن سېغىزلىق يارنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى تاشلىنىپ قالغان كونا خۇمدانىنى "ئاقا سەپ ئاسىرى قىلىمىز" دېگەن بانا بىلەن ئۆز دائىرىسىگە قوشۇۋالدى. راخمان بولسا ئۇنى دوراپ، شورلۇق دوڭنىڭ باش تەرىپىدىكى پادىچى ساتمىسىغا كوز سېلىپ قويدى-يۇ، ئىككى كۆزەتچى ئەۋەتىش بىلەن كۇپايىلەندى. بىردىنلا ئۇنىڭغا بۇرۇن ئۆزلىرىنى ئىككى قېتىم مەغلۇپ قىلغان ناسىرنىڭ ئالاھىدە ئەترىدى گويا توشقان بالىلىرىچىلىكمۇ بىلىنمىدى. ۋۇجۇدىغا تاسادىپى تارالغان بىر كۈچ ئۇنىڭ مىڭە-

سىنى بىردەمدىلا چاقماقتەك ھۇجۇم قىلىپ، تېز غەلىبە قىلىش شاتلىقى بىلەن تولدۇردى-دە، ئىختىيارسىز ھالدا كوزلىرى ئويناپ، قولىنى يېنىغا ئېسىۋالغان قىلچىنىڭ سېپىغا ئۇزاتتى. شۇ ھامان ئوڭ تەرەپتىكى پاكار قومۇشلۇقتا ياتقان غېنى "شارت"لا قىلىپ ئورنىدىن تۇردى، ئۇنىڭ كەينىدىن باشقا موكۇنۇپ ياتقانلارمۇ قورال-ياراقلىرىنى تاراقشىتىپ قوپۇشقا تۇتۇندى. ئۆزىنىڭ كەم ئەقىللىق بىلەن يەنە بىر قېتىم سەۋەنلىك ئوتكۈزۈپ قويغانلىقىنى سەزگەن راخمان ئىتتىك بۇرۇلۇپ، غەزەپلىك توسكە كىرگەن كوزلىرىنى "ھۇررا" توۋلاشقا تەييار تۇرغان غېنىغا قادىدى، ئۇنىڭ كوزىدىكى بىلىپ بولمايدىغان غەيرى ئوچقۇندىن چوچىگەن غېنىنىڭ تېنى "لاسسىدە" بوشاپ، بىر خىل چۈشەنمەسلىك ئەلپازى بىلەن:

— ھۇجۇم قىلمامدۇق، كوماندىر؟ — دەپ سورىدى.

— ھۇجۇمغا ئوت دەپ كىم ساڭا بۇيرۇق قىلدى؟! — دېدى راخمان كوماندىر يانتاق تۈۋىدىن بىر قەدەم يېقىنلاپ كېلىپ، — سوقۇشقا كىرىش ئالدىدا دۇمباق چېلىنىدىغانلىقىنى ئۇنۇتقامسەن! غېنى ئەترايدىكىلەرگە قول ئىشارىتى قىلىپ قايتا موكۇشكە بۇيرۇق بەردى.

— ھەممىنى ئاشكارىلاپ قويدۇڭ، بىغەرەز، — دېدى راخمان كەسكىن تەلەپپۇزدا، — ئىنتىزامىمىز بويىچە ساڭا ئۇرۇشتىن چىقىرىش جازاسى بېرىلىدۇ، دەرھال سەپتىن چىكىن!

ئۇرۇشقا قاتنىشىشتىن مەھرۇم قىلىنغان، غېنىنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى. بۇ يەردىكى "جەڭ" دىن مۇ كوڭۇللۇگرەك يەنە قانداق ئويۇن بار؟ ئۇ مۇشۇ قېتىملىق ئېلىشىشتا جارى قىلدۇرىدىغان رولىنى بىر قانچە كېچە كىرپىك قاقماي پىلانلاپ چىققان ئەمەسمۇ، بۇنداق پۇرسەت يەنە قاچان يېتىپ كېلىدۇ؟

يازلىق تەبىئەتلدە راخمان ئەتردى بىلەن ناسىر -
نىڭ "ئالاھىدە ئەترىدى" ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ
بېرىلىدىغان كەڭ كولەملىك "جەڭ" ئالدىقا -
چان ئاياقلاشقان، بۇ قېتىمقىسى ئۇلارنىڭ
ئوز ئارا پۇتۇشۇپ كېلىشكەن خالىس "جېڭى"،
ئۇلار تېخى تۇنۇگۇنلا دۇينىڭ شال مايسى -
لىرىنى ئوتاپ بېرىشتى، ئەتە دەپتەر - قە -
لەملىرىنى تولۇقلىسا، ئوگۇنلۇككە مەكتەپكە
بارىدىغان گەپ. ئۇ بۇنداق پەيتنى قولدىن
بېرىپ قويۇشقا قانداقمۇ چىدىسۇن!؟ ئۇنىڭ
ئۇستىگە، راخمان ئوزىنىڭ قاش - كىرپىگىنىڭ
قىمىرلىشى بىلەن تەڭ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ
ھەركەتلىنىشىنى تەلەپ قىلاتتى، ئادەتتىكى
چاغلاردىمۇ راخماننىڭ قولى قىلىچ سىپىغا
بارسىلا جەڭ دۇمبىغى چېلىناتتى، بۇ قېتىم
ئۇنداق قىلىنمىدى، بىراق كوزى قىمىرلاپ،
قولى قىلىچىغا باردى، بۇ جەڭگە چىق دى -
گەنلىك ئەمەسمۇ؟ غېنى شۇ مۇلاھىزىلەر -
دىن كېيىن ئوزىگە غەيرەت بېرىپ، سەل
نېرىراقتا چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ تۇرغان
راخمانغا دىدى:

— كوماندىر، تۇرقىڭدىكى بۇيرۇق مە -
نىسىگە ماسلاشقانلىقىم ئۇچۇن مېنى ھەي -
دىۋېتەمسەن؟

— نىمە دىدىڭ؟! — راخماننىڭ كوز -
لىرى تېخىمۇ چەكچىيىپ كەتتى. ئۇنىڭ كى -
چىككىنە سەبى قەلبىدە بىر خىل ھاياتىي كۇچ
تاشقىنلاپ تۇراتتى، ئۇ، بىرەر ئىشقا كىرىش -
تىمۇ، شۇ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقماي قوي -
مايتتى، "ئۇرۇش" شارائىتى ئاستىدا مۇز -
دەك سوغاق تەلەتى ۋە ھەركەتتىكى ئال -
دىراقسانلىقى بىلەن تونۇلغان ئىدى. بولۇپ -
مۇ ئىككى تەرەپ توقونۇشقاندا ئاۋال مۇش
ئېتىشنى ھەممىدىن ئەۋزەل كورەتتى، لېكىن
بۇنىڭ زىيىنىنى ئاز تارتمىدى، بۇگۇنمۇ
بىرىنچى قېتىملىق ئېلىشىشتا قارشى تەرەپ -
نىڭ ئالدى بىلەن ھۇجۇم قىلىۋېلىشىدىن
قىزغىنىپ، ئوز كۇچىنى مۇۋاپىق تەڭشىمەيلا
ھۇجۇمغا ئوتۇش بۇيرۇغىنى بەرگەن ئىدى،
ئۇنىڭ قوشۇنلىرى كەلكۇندەك يېيىلىپ، سى -
غىزلىق يارنىڭ يېنىغا كەلگەندە "ئالاھىدە
ئەترەت" تىكىلەر بازىسىدىن چىقىپ قارشى
تۇردى. قىلىچ، مىلتىقلارنىڭ تاراقىۇ - تۇ -
رۇقىۇ ئاۋازى تازا ئەۋجىگە چىقىپ، شارا -
ئىت راخمان ئەترىدىگە پايدىلىق بولۇۋاتقاندا،
تۇيۇقسىز ئارقا تەرەپتىن ناسىر يوشۇرۇپ
قويغان زاپاس كۇچلەر باستۇرۇپ كېلىپ،
كۇچ سېلىشتۇرمىسىدىكى پەرقنى ئوزگەر -
تىۋەتتى، بۇنىڭ بىلەن راخماننىڭ چاقماق -
تەك ھۇجۇم قىلىپ، تېز غەلىبە قىلىش
چالمىسى سۇغا چۇشۇپ، ئەسكەرلىرىنى چې -
كىندۇرمەكتىن باشقا ئامالى قالمىغان ئىدى.

راخمان ئاشۇ ئېچىنىشلىق "مەغلۇبىي -
يەت" نى ئەسلەپ ئوزىنى سەل بېسىۋال -
دى - دە، تېخىچىلا ئورە تۇرۇپ جاۋاپ كۇ -
تۇۋاتقان غېنىغا قارىدى. ئۇنىڭ بىر جۇپ
قاپ - قارا كوزى گويا: "ئالدىراقسانلىقتا
ئوزەڭ ئوگەتتىڭ، بىر دىگىنىڭچە قىلدۇق،
بولمىسا تاقەت قىلىپ، پەيت كۇتۇشنى
بىلمەيتتۇقمۇ؟" دىگەندەك تىكىلىپ تۇراتتى.
ئۇ، غېنىغا يېقىنراق كېلىپ ئاستا دىدى:

— بۇ قېتىم كەچۇردۇم، لېكىن بۇندىن
كېيىن تەكىنرەك بولغىن - ھە!

— دىگىنىڭدەك بولۇشقا ۋەدە بېرى -
مەن! — دەپ خوشاللىق بىلەن جاۋاپ بەر -
دى غېنى.

— بۇ يەرگە ناھايتى تەس ئومىلەپ
كەلگەنلىگىمىز ئېسىڭدە، — دىدى راخمان ئەم -
دى سەممى تەلەپپۇزدا، — "ئالاھىدە ئەت -
رەت" نىڭ دىققىتى بۇ يەردە ئەمەس، ئۇلار
شورلۇق دوڭگە كېلىپ، شوبە ئەترىتىمىز
بىلەن تۇتۇشقاندا، بىز بۇ يەردىن چىقىپ

قاپىساپ ئالماقچىدۇق، بىراق مەن خۇدۇمنى يېقىتىپ قويۇپتىمەن، سەنمۇ ئۆزەڭنى بېسىۋالمىدىڭ، ئەددى شورلۇق دوڭگە چىقىپ كېتەيلى.

غېنى ئاستا باش لىڭشىتىپ ئۇنىڭ دىگەنلىرىنى تەستىقلىدى. راخمان يېنىدىكىلەرنى قايتىشقا بۇيرۇدى، يوشۇرۇنۇپ ياتقانلارنىڭ ھەممىسى پەشلىرىنى قېقىشىپ، قايتماقچى بولۇشۇۋاتقاندا ساتىمغا ئەۋەتكەن ئىككى كۆزەتچى كوزى تېڭىلغان بىر ئەسىرنى يالاپ كەلدى. "ئالاھىدە ئەترەت' پادىچى ساتىمىزغا كوز سېلىۋاتادۇ-نىمە،—دىگەننى خىيالىدىن ئوتكۈزدى راخمان قوشۇمىسى تۈرۈلگەن ھالدا،—بۇ مەن ئوتكۈزگەن يەنە بىر خاتالىق". ئۇ، تۇساتتىن ئۆزىدە پەيدا بولغان ئېسەنكىرەشنى كۈچ بىلەن بېسىپ، كۆزەتچىلەرگە كوز تاشلىدى.

— دوكلات، كوماندىر،—دەپ سوزلەشكە باشلىدى "قولاق كەستى" دەپ ئاتىلىدىغان كۆزەتچى،—پادىچى ساتىمىزنى مارىلاۋاتقان مۇنۇ سولتەكنى تۇتۇپ كەلدۇق.

— پايلاقچىمۇ سەن؟—دەپ سورىدى راخمان كوماندىر ئەسىرنىڭ ۋىجىككىنە تۇرقىغا قاراپ.

—ياق، ياق، پايلاقچىلىق قىل دىسە ماقول دىگۈلۈكمۇ؟—دىدى ئەسىر پەرۋاسىزلىق بىلەن كوزىدىكى تېڭىقنى يېشىشكە ئۇرۇنۇپ،—كۈچۈك تالاشتۇرۇپ ئويىنىغىم كېلىپ قالدى.

— ئۇنداق بولسا قاچقۇنمۇسەن؟

— ئۇنداقمۇ ئەمەس، قېچىپ نەگە باراتتىم.

— پايلاقچىلىق قىلمىساڭ، يا قاچمىساڭ بۇ يەردە نىمە ئىش قىلىپ يۇرىسەن؟

—ئېزىپ قاپتىمەن، سۇ بەرسەڭلەرچۇ؟ كاناي دىگەن قۇرۇپ كەتتى.

— سوزلىمە،—دىدى راخمان كوماندىر ئەسىرنىڭ ئەپقاچتى گەپلەر بىلەن ئالداۋاتقانلىقىنى بىلىپ ۋە قۇلاق كەستىدىن سورىدى،— بۇنى نەدىن تۇتتىڭلار؟

—بىز بۇنى پادىچى ساتىمنىڭ كەينىدىن تۇتۇۋالدۇق،— دەپ دوكلات قىلدى قۇلاق كەستى،— ساتىمغا يېقىن قومۇشلۇقتىن بىرسىنىڭ بېشى پات-پات كورۇنۇپ يوقالدى، بىز بۇ چوقۇم ناسىر "پولكوۋنىك"نىڭ ئادىمى دەپ تۇتۇشقا ماڭدۇق، شۇنچە يېقىن بارساقمۇ ئۇلۇگىنى ساتىدىغاندەك تەپ تارتماي تۇرىدۇ. نىمە بولسا بولسۇن، دەپ قىلىچلىرىمىزنى سۇغۇرۇپ يۇرگۇرگەن ئىدۇق، قاچماي دەپ پۇتلىشىپ يىقىلدى، شۇ يەردىلا تۇتۇۋالدۇق.

—تازا لەپپەڭ سادەك لامزەللىكىنە بۇ،—دەپ سوز قاتتى غېنى ئۇ تەرەپتە تۇرۇپ. ئەسىرمۇ بوش كەلمەي لوقما سالدى:

— ياق، ياق، ئۇ چاغدا پۇتۇمنىڭ پېيى تارتىشۋالغان ئىدى، بۇرادەرلەر.

راخمان كوماندىر ئەسىرگە بىر ئالايدى-دە، قۇلاق كەستىگە بۇيرۇق قىلدى:

—بۇ ناھايىتى قۇۋ نەرسىكەن، پادىچى ساتىمغا ئاپىرىپ قاماپ قويۇڭلار، ئۇرۇش

تۈگىگىچە كۆزىدىكى تېگىمۇ يېشىلمىسۇن!

بۇنى ئاڭلىغان ئەسىر بايىقى بىپەرۋا ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ بىردىنلا يالۋۇرۇشقا باشلىدى:

— راستىمنى دەي، كوماندىر، ھەممىنى ئىقرار قىلاي، ماڭا كەڭچىلىك قىلىڭ.

— پايلاقچىلىققا كەلگىنىڭ راستمۇ؟

— قىلىچە يالغىنى يوق، تاپشۇرۇق بىلەن كەلگەنىدىم.

— قانداق تاپشۇرۇق بىلەن؟

— جەڭ باشلانغاندا بىزنىڭكىلەر پادىچى ساتمىڭىزنى تارتىۋالماقچى. باشلىغىمىز مېنى ساتمىڭىزدا قانچىلىق ئادەم بارلىقىنى بىلىپ كېلىشكە ئەۋەتكەن ئىدى.

— بۇ دېگىنىڭ يالغان چىقىپ قالسىچۇ؟

— بېشىم بىلەن جاۋاپ قىلىمەن.

راخمان كوماندىر ئۇنىڭ ئىقرارىدىن قانائەت ھاسىل قىلغاندەك بولدى. راخمان ئەسىرنى ۋاقتىنچە پادىچى ساتمىسىدا نازارەت قىلىشنى بۇيرۇپ، كۆز ئالدىدىكى ئۇرۇش پىلانىنى ئويلاشقا باشلىدى، ئۇ پايلاقچىدىن مۇھىم ئاخباراتنى قولغا چۈشۈرۈۋالغانلىقىغا تولىمۇ رازى ئىدى. "پادىچى ساتمىسى ئالدىدا شۇنداق جەڭ قىلايكى، كۆپلىگەن ئادەملىرىڭنى بىر يوللا توزاقتا چۈشۈرۈپ تاياقچىسىز قالدۇراي، ئاندىن سېغىزلىق يارغا ھۇجۇم قىلىپ، شەرەپ تاختاڭنىڭ ئورنىغا ياپرىقىمنى قاداي". ئۇ ئويلىغانسېرى ئۇرۇش قىلىشقا ئالدىراپ، ئادەملىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى پادىچى ساتمىسىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى ئويمانلىققا يوشۇردى، قالغانلىرىنى سەپكە تىزىپ نۇتۇق سۆزلىدى:

— ئاغىنىلار، — ئۇ بۇ سۆزنىڭ ئۇشتۇمتۇت ئېغىزدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى سېزىپ، سۆزنى يېڭىۋاشتىن ئىزاھلىدى (چۈنكى ئۇرۇش شارائىتىدا ئۇلارنى "ئاغىنىلار"، "باللار" دەپ ئاتاشقا بولمايتتى) — باتۇر جەڭچىلەر، دۈشمەن پادىچى ساتمىمىزنى ئىشغال قىلماقچى، بىزمۇ ئۇ يەرگە نۇرغۇن ئەسكەر يوشۇردۇق، چەبدەس بولۇڭلار، بىز يېڭىمىز. قېنى، دۈمباق چېلىنسۇن!

دۈمباق چېلىنىۋاتقاندا، قارشى تەرەپتىنمۇ پوچاڭزا ئاۋازى ئاڭلىنىپ، پادىچى ساتمىسىغا قاراپ كېلىۋاتقانلار كۆرۈندى. راخمان كوماندىر يوتىسىغا پاقىدە بىرنى مۇشلاپ، قىلىچىنى كەمەردىن سۇغۇرۇپ ئالدى-دە، سەپتە تۇرۇۋاتقانلارنى باشلاپ ھۇجۇمغا ئۆتتى، ئۇن كىشىدىن تەركىپ تاپقان بىر گۇرۇپپا شورلۇق دۆڭنى قوغداشقا قالدۇرۇلغان بولغاچقا، يوشۇرۇپ قويۇلغانلارنى ھېساپقا ئالمىغاندا، ئۇلارنىڭ ھۇجۇمغا ئۆتكەن ئادەملىرىنىڭ سانى چاغلىق ئىدى. ئىككى قوشۇن پادىچى ساتمىسىنىڭ يېنىدىلا تۇتۇشۇپ كەتتى، ئەجەپلىنەرلىكى شۇكى، "ئالاھىدە ئەترەت" نىڭ جەڭگە قاتنىشىش سانى راخمان ئەترىتىنىڭكىدىن سەل كۆپ بولسىمۇ، خۇددى تەلىم ئالمىغان ئاجىز قوشۇندەك پەيدىن-پەي كەينىگە داجىۋاتاتتى. راخمان كوماندىر "ئۇلار بۇ قېتىممۇ ئەسكەرلىرىنى يوشۇرغان، ياردەمچى قوشۇنى يېتىپ كەلگىچە بۇلارنىڭ ئىشىنى بىر ياقلىق قىلىۋېتىش كېرەك" دېگەن ئويغا كېلىپ، يۇقۇرقى گودادىكى ئەسكەرلىرىنى ئۇرۇشقا چاقىردى، ئويمانلىقتىكىلەر "ھۇررا" توۋلىشىپ، بوراندەك يېپىلىپ كېلىۋىدى، "ئالاھىدە ئەترەت" تىكىلەر كەينىگىمۇ قارىماي بەدەر قاچتى.

— قوغلاڭلار، — دېدى راخمان كوماندىر غېنى باشچىلىقىدا يېڭى ئۇرۇشقا كىرگەنلەرگە قاراپ، — ئۇۋىسىغا كىرىۋالغىچە ئۇلارنى جەزمەن تەسلىم قىلىڭلار! مەن بىلەن كەل-

گەنلەر يول بوشاتسۇن!

قوغلاش بىر ھازاغىچە داۋام قىلدى. "ئالاھىدە ئەترەت" تىكىلەر ئۇدۇل سېغىنزلىق يارغا قاچپاي، يولنى ئەگىپ يۇرۇپ خېلىلا ۋاقىتنى ئىسراپ قىلدى. شۇنداقتىمۇ راخماننىڭ ئەسكەرلىرى شىددەت بىلەن قوغلاپ كېلىۋاتاتتى! ئۇلار قېچىۋاتقانلارغا يېتىشەي دېگەندە تۇيۇقسىزلا پادىچى ساتمىسى تەرىپىدىن چېكىنىش دۇمبىغىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى، ئۇلار قەدىمىنى ئاستىلىتىپ كەينىگە قاراشقان ئىدى، ئۆز ئىستىھكامى بولغان شورلۇق دوڭ قارشى تەرەپنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەنلىگىنى كوردى. شورلۇق دوڭگە ئالاھىدە ئەترەتنىڭ گالىستۇك شەكلىدىكى ئۈچ بۇرجەكلىك قىزىل بايرىقى قادالغان، ئۇنىڭ يېنىدا قاسقانلىق شەپكىسىنى چوكۇرۇپ كىيىۋالغان، ئىككى مۇرىسىگە سېرىق رەڭلىك پاگون تاقىغان ناسىر "پولكوۋنىك" ئوڭ قولى بىلەن تاپانچا قېپىنى تۇتقىنىچە مۇغەمبىرانە گىدىيىپ تۇراتتى. يىگىتلىرى ئۇنىڭ ئىككى يېنىدا قىلىچ مىلتىقلىرىنى ساڭگىلىتىپ ھەيۋەت بىلەن تىك تۇرۇشاتتى. "ئالاھىدە ئەترەت" تىكىلەرنىڭ بىر قىسمىنى مۇشۇ يەرگىچە قوغلاپ كېلىپ، يا ئىلگىرىلەشنى، يا قايتىشنى بىلەلمەي قالغان راخماننىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ كوپ قىسمى "سېغىنزلىق يارنى ئىگەللىمەي قايتمايمىز" دېيىشسە يەنە بىر قىسمى "قايتىپ بېرىپ شورلۇق دوڭنى قايتۇرۇۋالىمىز" دېيىشىپ، ئۆز ئارا جاڭجاللىشىشقا باشلىدى، دەل شۇ چاغدا راخمان كاماندىر ئەۋەتكەن خەۋەرچى ھاسىراپ-ھومۇدەپ كېلىپ "چاپسان قايتىش" بۇيرۇغىنى يەتكۈزدى، بىراق سېغىنزلىق يارنى ئىگەللەيمىز دېگۈچىلەر قايتىپ كېتىشنى رەت قىلىپ تۇرۇۋالدى. ئىنىتايىن تىت-تىت بولۇۋاتقان خەۋەرچى بۇلارغا ئاسان گەپ ئۇتكۈزگىلى بولمايدىغانلىغىنى ھىس قىلىپ، غېنىنى يانغىراق تارتتى-دە، قولىغا بىر نىمىلەرنى شىۋىرلىدى. شۇ زامات غېنىنىڭ چىرايى جىددى تۇس ئېلىپ ئەتراپتىكىلەرگە ۋاقىرىدى:

— سىلەر قوماندىغا بوي سۇنامسىلەر-يوق؟ ھازىر پادىچى ساتمىسىمۇ تەھدىت ئاستىدا قاپتۇ.

ھەممەيلەن چوچۇپ كەينىگە قاراشتى-دە، ئۇنىڭ سوزىنىڭ داۋامىنى كۈتمەي ساتمىغا قاراپ چېپىشتى.

بۇ چاغدا ناسىر "پولكوۋنىك" شورلۇق دوڭگە يېقىن جايلارنى تامامەن كونتۇرۇل قىلىپ بولغان ئىدى. ھىچ قارشىلىقسىز قاپقانغا چۈشكەن ئون ئەسىر بىلەن غېنىيمەت ئېلىنغان قورال-جابدۇقلارنى كونا خۇمداندىكى نەرسە-كېرەك ئامبىرىغا يوتكىۋېتىپ، ھەرقايسى ئىستىھكاملىرىدىكى كۈچلىرىنى تەڭشەپ بولغان ئىدى، ئەمدى راخماندىن ئانچە تەشۋىشلىنىپ قالمايتتى، چۈنكى بۇ يەردىكى ئوزى باشچىلىق قىلىۋاتقان شوبە ئەترەت شورلۇق دوڭنى ساقلاشقا كەڭتاشا يېتەتتى، ھازىر ئاساسى قوغداش بازىسى بولۇپ قالغان كونا خۇمدان ھۇجۇمغا ئۇچرىسا سېغىنزلىق يارنىڭ بىۋاستە ياردىمىگە ئىگە بولالايتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە، راخماننىڭ ئوتتۇرىدىكى ئۈچ بۇرجەكلىك بوشلۇقتىن ئوتەلىشىمۇ بىر گەپ ئىدى، ئۇ يالغان ئىقرار بىلەن راخماننى ئازدۇرۇپ، بۇ قېتىمقى جەڭنىڭ غەلىبىسىگە ئوڭۇشلۇق شارائىت تۇغدۇرۇپ بەرگەن پايلاقچىنىڭ قويۇپ بېرىلمىگەنلىگىگە ئېچىنىپمۇ كەتمىدى. "ئالاھىدە ئەترەت" نىڭ تەشكىلىي مەجبۇرىيىتى بويىچە ئۇ، ۋەزىپىنى ئاشۇنداق ئورۇنلىشى كېرەك ئىدى. ئەمدىكى ۋەزىپە،

پادىچى ساتمىسنى قايسى يەسۇندا تارتىۋې-
لىش مەسىلىسى ئىدى. ئۇ ئەتىراپنى كۆزدى-
تىۋېتىپ، پادىچى ساتمىسىغا نەزەر سالغىنىدا،
چىرايى تېخىمۇ جىددىي تۇس ئالدى. ئۇنى
شۇ تۇرقىدا كورگەن كىشى "مۇناسىپ پولكوۋ-
نىككەن" دىگەن قىياسقا كېلىشى تۇرغان
گەپ ئىدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ، ھەر-
بى ئىشلارغا بولغان قىزىقىشى بىلەن ھەر
قېتىم مۇشۇ سالاپەتتە ئولتۇرىغا چىققانلىقى
ئۈچۈن، ئوتكۇر زېھنىگە قايىل بولغان كىمدۇ
بىرسى ئۇنىڭغا "پولكوۋنىك" دىگەن نامنى
بېرىپتۇ، ئۆزىمۇ بۇ نامنى كەمسىتىش دەپ
بىلمەيدىكەن، ئۇستىدىكى ھەربى كىيىمنى
يەڭگۈشلىۋەتسىلا ھېچكىم ئۇنى "پولكوۋنىك"
دەپ ئاتىمايدىكەن، ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى بول-
سا دائىملىق ئۇيۇشقاقلىقى ۋە بىرقانچە
قېتىملىق جەڭدە يېڭىپ چىققانلىق شوھرىتى
بىلەن "ئاللاھىدە ئەترەت" سۈپىتىدە تونۇلغان.
ناسىر "پولكوۋنىك"نىڭ كوزىدىكى ھىلىقى جىد-
دىيلىك مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمىگەن راخمان
ئەتىرىدىگە ئۇشتۇمتۇت زەربە بېرىش ھىسسى-
ياتىدىن كېلىپ چىققان پەۋقۇلئاددە ھالەت
ئىدى. راخمان ئەتىرىدى ئۇنىڭ كوزىنى
ئالا - چەكمەن قىلىپ، ساتما ئالدىدا ئۇچرىغان-
لىكى نەرسىلەرنى دوۋىلەپ، توسما ھاسىل
قىلىۋاتاتتى، بىر بولىگى شۇنچە ئىسسىققا
قارىماي مەشىق قىلىۋاتاتتى، يىراق - يېقىن-
دىكىسى قومۇشلۇقتا ئەنسىزلىك پەيدا قىل-
غۇچى كىچىك كولەگىگۈلەرنى قالدۇرۇپ قو-
يۇپ غايىپ بولاتتى. ناسىر "پولكوۋنىك"
ئۇلارنىڭ پۇت - قولىنى ۋاقتىدا چۈشەپ قو-
يۇش ئۈچۈن ئەھۋال ئىگەللىمەكچى بولۇپ،
تۇرغان جايىدىن پەسكە چۈشۈپ كەتتى.
راخمان كوماندىرمۇ قوغدىنىشنىڭ بىر قاتار
تەدبىرلىرىنى تۈزۈۋالغان ئىدى. ئۇ ساتما
ئالدىدىكى ئۇچۇقچىلىقتا توختىماي مېڭىپ
خىيال سۇرەتتى: "ناسىرنىڭ ئەقلى نىمانچە
چوڭدۇ؟ ئۇ مەندىن چوڭ ئەمەس، يا ئۇ
ئازاتلىق ئارمىيە بولمىسا، ئۇ بىر كىمدىن
تەلىم ئالغانمىدۇ - يا. بىزمۇ بىلىمىزنى رۇس-
لىۋالساق بولاتتى، قانداق رۇسلاش كېرەك؟"
ئۇ ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ناسىرلار
تۇتۇپ كەتكەن ئون ئادەم بىلەن زاپاس
قورال - جابدۇقلىرى يادىغا كېلەتتى - دە،
كوڭلىگە پۈككەن يېڭى چارىسىنىڭ باش-
ئاخىرى چېگىشلىشىپ قالاتتى. شۇ تاپتا غېنى
بولسىچۇ؟ مەسلىھەتلىشىشكە يارايتتى، ئۇ،
غېنىنى سېغىنىپ قالدى.

غېنى ساتمىنىڭ كەينىدىكى شالاڭ قو-
مۇشلۇق چىغىر يولدا چارلاش ئېلىپ بېرى-
ۋاتاتتى. ئۇ، ئۆزىگە ھەمرا قىلىۋالغان قۇلاق
كەستى بىلەن يەل بويىدىكى پاكار دومبەل-
چەككە چىققاندا، بىر كىشىنىڭ تېزەك تەر-
گەن پېتىچە ساتما تەرەپكە قاراپ كېتىۋات-
قانلىقىنى كورۇپ قالدى. "بۇمۇ پايلاقچىمى-
دۇ؟" ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا كەسكىن تو-
قۇنۇش پەيدا بولۇپ، تۇتۇش - تۇتماسلىقنى
قارارلاشتۇرالمىدى، پايلاقچى دەي دىسە
چوپ - چوڭ ئادەم، پايلاقچى دىمەي دىسە،
شۇنچە ئىسسىقتا دولىسىدىكى ئەپكەشكە تېزەك
تەرگەننى قىلىپ، توپ - توغرا ساتمىغا قاراپ
كېتىۋاتىدۇ. ئۇ بىر ھازا ئويلانغاندىن كې-
يىن، قەتئىي تۇتۇش قارارىغا كەلدى - دە،
قۇلاق كەستىگە يان تەرەپتىن ئۇنىڭ ئال-
دىغا ئوتۇشنى بۇيرۇپ، ئۆزى كەينىدىن
پايلاپ ماڭدى. ئۇ بارا - بارا ھىلىقى ئادەم-
گە يېقىنلىشىپ، سىنچىلاپ قارىۋىدى، ھەي-
رانلىقتا ئۆز - ئۆزىگە ئىشەنمەي قالدى، ئۇ،
كوزلىرىنى ئۇۋۇلىۋېتىپ بىر نەرسە دىمەكچى
بولغاندا، ئالدىدا تۇرغان دومبەلچەكلەر قو-
شۇلمىسىدىكى يانتاق تۈۋىدىن قۇلاق كەستى
چاچراپ چىقىپ ۋاقىرىدى:

ــ قولوڭنى كوتەر! نىمە ئادەمسەن؟

غەيرى ئادەم ئۇشتۇمتۇت چىققان
ئاۋازدىن چۆچۈپ بېشىنى كوتەردى ـ دە،
ئالدىدا تۇرغان كىچىككىنە شۇمەكلە قاردى،
ئەگەر باشقا بىرسى بولغان بولسا بۇ ئادەم
قولۇڭنى كوتەر دىگۇچىنىڭ يەتمىش پۇشتىنى
كوزىگە كورسەتكەن بولاتتى، بىراق بېشىغا
سوگەت چىۋىقلىرىدىن نىقاپ كىيىۋالغان،
سوسۇن رەڭ كوينىكىنىڭ ئىككى ياقىسىغا
قىزىل كاكار ئورنىتىپ، تامبىلىنىڭ كالتەك
پۇشقىغىنى كەندىر قوۋزىغى بىلەن باغلىۋال-
غان بۇ بالا نىمە سەۋەپتىندۇر ئۇنىڭ تى-
لىنى قىسقارتىپ قويدى.

ــ ھېزىدزاخۇن پادىچىنىڭ قۇلاق
كەستىسخۇسەن، ــ دىدى ئۇ بىرئاز جىم-
جىتلىقتىن كېيىن، ــ ياشلىغىمدا نۇرغۇن باند-
دىتلارنىڭ قولىنى كوتەرتكۇزگەن ئادەممەن،
ھەلىمۇ ھەم قېرىپ قالمىدىم، سەن مېنى
بىلمەيتتىڭمۇ، كۇسپۇرۇچ.

ــ بوۋا، خاپا بولماڭ، بىز ئىگەللەپ
تۇرغان دائىرىگە كىم رۇخسەتسىز كىرسە
تەكشۇرۇمىز، ــ دىدى مىلتىقنى تەڭلەپ تۇر-
غان قۇلاق كەستى قىمىر قىلماي.

ــ ئۇزەڭگە چۇشلۇق گەپ قىلغىنە،
چۇجەخوراز، ساڭا دائىرە ئىگەللەشنى...

ــ بوۋا، بىز ئۇرۇش قىلىۋاتىمىز، ــ
غېنى سوزلەۋاتقان ئادەمنىڭ گېپىنى چورتلا
ئۇزۇۋەتتى. بۇ يات ئادەم ئۇزىگە ئەڭ تو-
نۇشلۇق بولغان بۇ ئاۋازنى ئاڭلاش بىلەنلا
كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئۇزىگە تاپانچە تەڭلەپ
تۇرغان نەۋرىسىنى كوردى، قىزىق، نەۋرىسى
تېخىمۇ ئۇزگىچە كىيىنگەن بولۇپ، سىرتقى
كىيىمىنىڭ مۇرىسىدىكى سېرىق سىرلىق پا-
گون بىلەن سول مەيدىسىدىكى ئالا ـ چىپار
ئوردېن بەلگىلىرى قۇياش نۇرىدا ئالتۇندەك
پاقىراپ تۇراتتى.

ــ سەنىمۇ بارمىدىڭ باچكا، ــ دىدى
بوۋاي ئالاھىدە قىزىقىش بىلەن غېنىنى قۇ-
چاقلاشقا ئىنتىلىپ، ــ كوزۇمدىن ئۇچاي دىدىڭ
بەچچىغەر، بوۋاڭنى ھىچ يوقلاپ كېلەي دى-
مەيسەن. ئويۇڭگە چىقىپ تاپالماي كېلىۋاتات-
تىم، خوپمۇ ئۇچىرىدىڭ. پېشانەڭگە لاي
سۇركىۋالدىڭمۇ نىمە، نىمانچە كوپ تەر بۇ؟
بېرى كەلگىنە، ــ ئۇ غېنى تەرەپكە بىر قە-
دەم ئېلىۋىدى، غېنى كەينىگە ئىككى قەدەم
يېنىپ، تاپانچا تۇتقان قولىنى سوزدى:

ــ قىمىرلىماڭ! ئوز بېشىمچىلىق بىلەن
چەكلەنگەن رايونىمىزغا كىرگەنلىگىڭىز ئۇچۇن
قولغا ئېلىندىڭىز.

بوۋاي نەۋرىسىنىڭ كەيپىياتىدىكى
قەتئىيلىكتىن تېخىمۇ زوقلىنىپ كەتتى، ئۇ
ھىچقاچان نەۋرىسىدە جەڭچىلەرگە خاس
مۇنداق خۇسۇسىيەت بار دەپ ئويلىمىغان
ئىدى. تېخى ئاۋۇ يانتاق تۇۋىدە كوزىنى
مىختەك قاداپ تۇرغان سولتەكنى دىمەمسىز؟
بۇ سولتەك بار يەردە خوشنىلارنىڭ باغ-
شۇرىلىرى ساق تۇرمايتتى، خەقنىڭ قوغۇن،
تاۋۇزلىرىنى بىغىدىن ئۇزمەيلا يېرىپ يەپ
ئارام تاپقۇزمايتتى، ئۇچرىغانلىكى ئىتنى قىرى-
قىتىپ، كىشلەرنىڭ زىتىغا تېگەتتى، شۇ سە-
ۋەپتىن ئاتىسىدىن بولىدى دىگىچە تاياق
يىدى، تاياقنىڭ كار قىلغان ـ قىلمىغانلىغى
مەلۇم ئەمەس، ئىشقىلىپ بىر كۇنى مۇشۇ
بوۋاي ئۇنىڭغا تەنبىھ بېرىپ قويۇش ئۇچۇن
ھويلىسىغا كىرگەندە، ئاتىسىنىڭ چاچ چۇشۇ-
رۇۋاتقان ۋاقتىغا توغرا كېلىپ قالدى. بۇ
ناھايىتى تەرسا ئىكەن، ئىككى پۇتىنى يەرگە
پاقىلدىتىپ مۇشلاپ شۇنداق ۋاقىرايتتىكى،
يىراقتىن كورگەن ئادەم ئاتا ـ بالا ئىككىسى-
نىڭ نىمە تالىشىۋاتقانلىغىنى ئاڭقىرالمايتتى.
بوۋاي بىر پەس تۇرغانىدىن كېيىن، ئاستا
بېرىپ ئۇنىڭ گەجگىسىدىن تۇتتى ـ دە، بې-
شىنى ئىككى تىزىنىڭ ئارىلىغىدا ئامبۇردەك
قىسىپ ئولتۇردى. شۇنىدىن كېيىنلا ئاتىسى

ئۇنىڭ چېچىنى چۈشۈرۈشكە مۇۋەپپەق بولدى، ئەمما چاچ چۈشۈرۈلۈپ قۇلاق تۈۋىگە كەلگەندە بىرلا چىقىراش بىلەن يۇلقۇنۇپ قۇلاق تېرىسىنى كەستۈرۈۋالدى. "قۇلاق كەستى" دېگەن لەقەم شۇنىڭدىن قالدى. مانا ئەمدى قاراڭ، تۈگمەننىڭ تاقىلدىغۇچىسىدەك بىردەم جىم تۇرمايدىغان بۇ قۇلاق كەستى، ئەسىرنىڭ تەسلىمىسىنى سەگەكلىك بىلەن كۈزىتىۋاتقان بۈيۈك جەڭچىدەك، بوۋاينى كۈچلۈك تەقىپ ئاستىغا ئېلىۋاتىدۇ. "بۇ ئاۋاق ئەۋلىيا بولاي دەمدۇ نىمە؟ ئۇرۇش دەيدىغان گېپىمۇ بار تېخى، نەدە ئۇرۇش بوپتۇ؟" بوۋاي ئۆز - ئۆزىچە كۈلدى:

— دودەنلىك قىلىپ، ساقلىمغا ياماشماي ئاۋال يېنىمغا كېلىشە، — بوۋاي كەينىگە ئېسىۋالغان ئىزمىلىك تورۋىسىغا قولىنى ئۇزاتتى، لېكىن ھەر ئىككى كۆزەتچى ئىرەڭ قىلماي ئورنىدا تۇرىۋەردى، بۇنىڭدىن تېرىككەن بوۋاي غېنىنى جىملەشكە باشلىدى.

— ھەي يېتىم ئوغلاق، يۈگۈرۈپ كېلىپ ماۋۇ سوغىتىمنى ئالمامسەن، گىدىيىپ تۇرغىنىنى قاراڭ، قولۇڭدىكى تاپانچا بىلەن قىلىچىڭنى مەن ياساپ بەرمىدىممۇ؟

— يەنە ياساپ بېرىسىز، — دېدى غېنى جايىدا تۇرۇپ، — سوغات ئېلىپ ئالدام خالتىڭىزغا چۈشمەيمىز، يۈرۈڭ، پادىچى ساتىمىسىغا ئاپىرىپ تەكشۈرگەندىن كېيىن قويۇۋېتىمىز.

— پادىچى ساتىمىسىدا نىمە بوپتۇ؟

— بىزنىڭ ئىستىھكام شۇ يەردە.

— سىنىڭ ئىستىھكامىڭمۇ بارمىدى؟

— دىدۇقىقۇ، بىز ناسىر "پولكوۋنىك"نىڭ "ئالاھىدە ئەترىدى" بىلەن سوقۇش قىلىۋاتىمىز.

— ناسىر "پولكوۋنىك"! — بوۋاينىڭ كۆزلىرى چەك ئېچىلىپ، يۈرىكى ئويناپ كەتتى، ئۇ، ئۆز مەھەللىسىدىكى ناسىرغا بەكسىمۇ ئاراق بولۇپ، دائىم كوپچىلىككە ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلىپ بېرەتتى. "ئۇ، كەلگۈسىدە يارامىلىق پولكوۋنىك بولىدۇ" دېگەننى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيتتى، ھەتتا ئۇنىڭ قورال - جابدۇقلىرىنى 50 - يىللاردا ئۆزى قاتناشقان جەڭدىكى قوراللارغا ئوخشىتىپ ياساپ بېرەتتى، مانا ھازىر ناسىرنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەنلا راستىن ئۇرۇش بولىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، يېنىدىكىلەرنىڭ زورلىشىسىزمۇ شۇ يەرگە بارغۇسى كېلىپ قالدى. غېنىغا بېرىدىغان سوغىتىسىنىمۇ ئۇنتۇپ سوراشقا باشلىدى:

— ئۇرۇش بولدى دېگىنە، سىلەرنىڭ باشلىغىڭلار كىم؟

— راخمان.

— تونۇيمەن، قايسى كۈنى بۇ تەنتەككە ئىش ئۆگەتسەم "سىز نىمىنى بىلىسىز" دەپ گېپىمنى ئىلىك ئالمىغان ئىدى، ئۇ بۇرنىنىڭ ئۇچىنىلا كورۇدىغان ئالدىراڭغۇ بالا، شۇنداقمۇ؟

— نىمىسىنى سورايسىز، ناسىر "پولكوۋنىك" بىزنىڭ شورلۇق دوڭنى تارتىۋالدى.

— تارتىۋېلىشنى تارتىۋالدۇ، يامان ئەھۋالدا قاپسىلەر، سىلەر قانچە بالا؟

— بىزدە بالا يوق ئەسكەر بار، — دەپ ئاچچىقلاندى قۇلاق كەستى، — ئەمدى مېنىڭ، گەپ سوراۋېرىشكە بولمايدۇ.

بوۋاي ئۆز نەۋرىسى ۋە قۇلاق كەستىگە كۈلۈمسىرەپ قويدى - دە، ئىتائەتمەنلىك بىلەن بېشىنى ساڭگىلىتىپ، پادىچى ساتىمىسىغا ماڭدى، غېنى بوۋىسىنى ئالدىغا سېلىپ كېتىۋاتقىنىدا ئارقا تەرەپتىن شەپىسىز يېتىپ كەلگەن بىر ئالا مۈشۈك بوۋايغا ئۇۋال قىلىۋاتقىنىغا نارازى بولغانىدەك ئۇنىڭ پۇتىغا

ئېسىلدى، غېنى ئۇنى "كاپپىدە" تۇتۇۋېلىپ، بوۋايىنىڭ مۇرىسىدىكى ئەپكەش سېۋىتىگە سېلىپ قويدى.

غېنىنى ناقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈۋاتقان راخمان ئۇلارنىڭ جامىل بوۋايىنى ئالدىغا سېلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كورۇپ خوشاللىنىپ كەتتى. ئۇ ئۇتكەنىكى قوپاللىقىنى بىراقلا ئېسىدىن چىقىرىپ، ساتما ئالدىدىكى تۇساقتىن سەكرەپ چىقتى-دە، بوۋايىنىڭ ئالدىغا ئۇچقاندەك يۇگۇردى:

— جامىل بوۋا، — دىدى ئۇ ھاياجان بىلەن، — بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭىز؟

— ماۋۇ ئىككى ھارامزادە تۇتۇپ كەلدى، بالام، — دىدى جامىل بوۋاي راخماننىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ.

— رەھمەت رازۋېتچىكلار، قوساقتىكىدەك ئىش قىلىپسىلەر، ئارام ئېلىڭلار.

— ئاۋال مېنى سوراق قىلمامسەن، كوماندىر؟

— نىمىشقا سوراق قىلىمىز، سىز بىزگە باش بولۇڭ.

— مەندەك قېرى كوماندىرلىققا يارامدىمەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار ئۇنامدۇ؟

— بۇ دىگىنىڭىزمۇ راست، — راخمان بىر نەرسىنى ئېسىگە كەلتۇرگەندەك سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن سوزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۇناشىنىمۇ ئۇنىمايدۇ، ئەمىسە بىزگە پىلان كورسىتىڭ.

بوۋاي راخماننىڭ سوزىدىن ۋە ئۇنىڭ قاپىقى سېلىنغان ئەسكەرلىرىنىڭ تۇرقىدىن ئەھۋالنىڭ ئېغىرلىقىنى بىلدى. ئۇ بىر ھازا ئويلىنىش نەتىجىسىدە، بۇلارغا جىددى ياردەمنىڭ زورۇر بولۇپ قالغانلىقىنى ھىس قىلىپ، راخمانغا دىدى:

— ئۇرۇش دىگەننىڭ توقسۇزى رەڭ، بىرى جەڭ دەيدىغان گەپ بار، بالام، سەن قارا كۇچۇڭ بىلەن ئېرىق چېپىۋاتمايسەن، ئۇرۇش قىلىۋاتىسەن، ئوزەڭنىمۇ، قارشى تەرەپنىمۇ مولىجاللاپ كورگىنىڭ ياخشى. ئۇرۇشىمۇ ئايرىم بىر ھۇنەر، ئۇنىڭ ئۇسۇلى كەتمەن چېپىشقا ئوخشىمايدۇ، بۇ دورەم ئەقىل ئۇگەتسەم بۇيۇن تولغىمايدىغانسەن؟

— ياق، بوۋا، گېپىڭىزنى ھەرگىز يىرمايمەن.

— سىلەرمۇ ئەسىر تۇتتۇڭلارمۇ؟

— بىرنى تۇتتۇق، ھازىر ساتمىغا سولاقلىق.

— مەن ئۇنىڭ يېنىغا كىرگەچ تۇراي. غېنىنى چاقىرغىن، — بوۋاي ۋاقىتىنچە راخماننى سىرتتا قالدۇرۇپ ساتىمىغا كىردى. قومۇش سۇپا ئالدىدىكى چاشقان كولاپ چىقارغان توپىغا قاراپ ئولتۇرغان پايلاقچى

جامەل بوۋاينى كورۇپ ھاڭ-تاڭ قالدى. بوۋاي پىسسىڭدە كۈلۈۋېتىپ:

— چاشقانغا ئورەك كولىشىپ بېرىۋاتىدۇ دېيىشىۋىدى، سەنمىدىڭ پاقىلان، تۇر ئورنىڭدىن، مەن سېنى قۇتقازغىلى كەلدىم، — دېدى.

پايلاقچىنىڭ كۆزلىرىدە ئۈمىت چاقناپ يالۋۇرۇش ئاھاڭىدا سورىدى:

— راستمۇ بوۋا!

— ئەلۋەتتە راست، ئەمما سەن ئورۇندايدىغان بىر شەرت بار.

— قانداق شەرت؟

— بۇلارغا تەسلىم بولىسەن.

— ياق، ياق، ناسىر "پولكوۋنىك"نىڭ ئالدىدا يۈزۈم كېتىدۇ، — پايلاقچىنىڭ يۈرىكى پوكۇلداپ چىرايى ساماندەك سارغايدى.

— خاتىرجەم بول، ھازىرچە راخمانغا قوشۇلىسەن، پەيتى كەلگەندە قېچىپ كېتىسەن، مەن راخمانغا ئېيتىپ، سېنى ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىگە قوشۇۋېتىمەن.

پايلاقچىنىڭ تۇتۇلغان چىرايى شۇ زاماتلا ئېچىلىپ يۈزىگە شاتلىق يۈگۈردى. چۈنكى ئىككىنچى قېتىم سوراق قىلىنىپ، پاش بولۇپ قېلىنىشتىن قورقۇپ، نازارەتچىلەرنىڭ كۆزلىرىنى غەلت قىلالماي يۈرەتتى. شۇ چاققىچە بۇلارنىڭ نازارىتىدىن بىر دەم يىراق تۇرالىغان بولسا ئاللىقاچان قېچىپ قۇتۇلغان بولاتتى، لېكىن ئۇلارمۇ بۇنى بوش تۇتمىدى، مانا ئەمدى بوۋاي ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولۇپ، پۇرسەت تۇغدۇرۇپ بەرمەكچى، ئۇ بۇنداق پەيتنى قانداقمۇ چىڭ تۇتمىسۇن! ئۇ خۇددى قەپەزدىن قۇتۇلغان قۇشتەك بوۋاينىڭ ئالدىغا يۈگۈرمەكچى بولدى، ئەمما راخمان بىلەن غېنىنىڭ ساتما ئىشىكىدە پەيدا بولۇشى يەنە ئۇنى توختىتىپ قويدى، جامەل بوۋاي پايلاقچىنىڭ تەسلىم بولغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇنى ئۆزلىرىگە قوشۇۋېتىشنى جېكىلىدى. راخمان بىلەن غېنى دىلىغۇللۇقتا ھېچقانداق ئىپادە بىلدۈرمەي، تىرناقلىرىنى كوچىلاپ تۇرۇشتى، بوۋاي ئۇلارغا كۆز يۇمچۇقلىدى، شۇندىلا راخمان ئۇنىڭ كۆزىدىكى نازۇك ئىشارىنى چۈشىنىپ، ئىشىك تۈۋىدە تۇرغان قولاق كەستىگە دېدى:

— بۇنى ئەپچىقىپ، ساتما كەينىدىكىلەرگە قوشۇپ قوي.

— شۇنداق بولسۇن، بالام، — دېدى جامەل بوۋاي راخمانغا، — ئەسىرنى ئۈچ-تۆت ئادىمىڭ بىلەن خۇمدانغا ئەۋەت، سەن ئېيتمىساڭمۇ ناسىر تۇتۇپ تۇرغان ئۈچ ئىستىھكام ماڭا ناھايىتى تونۇش. ئۇلار تۇتۇپ كەتكەن ئادەملىرىڭنى نەگە جايلاشتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمەن.

بوۋاي پايلاقچىنى ئىشلىتىش چارىلىرى ۋە بۇ چارە بىلەن بىرلىكتە ئورۇنلاشتا تېگىشلىك بولغان ئىككىنچى ۋەزىپە ئۈستىدە توختالدى.

ئىككىنچى ۋەزىپە غېنىغا تەئەللۇق بولۇپ، بۇ ۋەزىپە ھەم مۇھىم، ھەم مۇشكۈل ئىدى، ئەگەر ئۆزىنى ناسىردەك سەزگۈر باشچىنىڭ ئالدىدا چاندۇرۇپ قويسا، بىرىنچى خىل چارىنى ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىتىپ، ئۆزلىرىنى مەغلۇبىيەتكە يېقىنلاشتۇرۇپ قوياتتى، شۇڭا غېنى بوۋىسى ئالدىدا ئىرادە بىلدۈرمەي، موللا مۇشۇك بولۇپ ئولتۇرىۋەردى. بوۋىسى بايىقى جەڭگىۋارلىقىدىن بىراقلا چۈشۈپ كەتكەن نەۋرىسىنىڭ قۇلغىنى سوزماقچى بولۇپ، قولىنى ئۇزىتىشىغا، كەينىدە تۇرغان ئالا مۇشۇك "شارتلا" قىلىپ بولۇڭغا بېرىپ، بىر چاشقاننى تۇتۇۋالدى، قىزىقسىنىپ ھەممەيلەن ئۇنىڭغا قاراشتى. مۇشۇكنىڭمۇ ئۆزىگە چۈشلۇق ئويۇنى بار ئىكەن. ئۇ بالىلار ھۈنىرىنى كۆرۈپ باقسۇن، دېگەندەك

ئالدى ئىككى پۇتىنىڭ ئارىلىغىغا قىسىۋالغان چاشقاننى پەگانىڭ ئوتتۇرىسىغا ئەكىلىپ، بىر قانچە قېتىم ئاسمانىغا ئاتتى، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئەتراپىنى چەمبەر شەكلىدە ئايلىنىپ قويۇپ جىم تۇردى، دەسلەپتە چاشقان قەيەردە يوچۇق بولسا شۇ تەرەپكە قېچىپ باقتى، بىراق بەربىر مۇشۇكنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلالمىدى، ئاخىرىدا چاشقان ئوغرى كوزلىرىنى پاقىرىتىپ، يەرگە لايىدەك چاپلىشىپ يېتىۋىدى، مۇشۇكمۇ ئۇنىڭدىن بىرقانچە قەدەم يىراقتا ئوتتۇپ، ئۇخلىغان قىياپەتتە يېتىۋالدى، چاشقان تىۋىش سەزمىگەندىن كېيىن، شىرىلداپ قاچقان ئىدى، مۇشۇك ئۇنىڭ ئالدىغا بىرلا سەكرەپ چىقىپ تۇتىۋېلىپ، يەنە ئاسمانغا ئاتتى.

— هوي سولاش بەندە، — دىدى جامىل بوۋاي مۇشۇكنىڭ ئويۇنىغا زوقلىنىۋاتقان غېنىنىڭ بېقىنىغا نوقۇپ، — چاشقاننى تارتىۋېلىپ ماۋۇ يىپ بىلەن قۇيرۇغىنى باغلا، ئاندىن كېيىن، مۇشۇكنىڭ قۇيرۇغىغا قىسقىراق چېگىپ قويۇۋەتكىن، مەن ساڭا بىر قىزىق ئويۇن كورسىتىپ قوياي، بەلكىم روھلىنىپ قالارسەن.

غېنى ئورنىدىن تۇرغاندا مۇشۇك تەييار ئولجىغا ئىككىنچى بىر شەخسنىڭ چاڭگال سېلىشىدىن قىزغىنىپ، چاشقاننى مەھكەم چىشلىۋالغان ئىدى. غېنى ئۇنىڭدىن چاشقاننى ئالالماي بىر هازاغىچە ھەپىلەشتى. بوۋاي مۇشۇكنىڭ دۇمبىسىگە پاق-پاق ئۇرۇپ:

— توختىغىن، ئوكتەم، سېنىڭمۇ ئىشىڭ بار، سەل تۇرۇپ يەسەڭمۇ كېچىكمەيسەن، — دىدى، مۇشۇك چاشقاننى قويۇپ بەردى-يۇ، غېنىنىڭ قۇچاغلاپ تۇرغىنىغا قارىماي، تىپىرلىغىنىچە خىرىلداپ تۇردى. بوۋاي چاشقاننى مۇشۇكنىڭ قۇيرۇغىغا ئۆزى باغلاپ بولغاندىن كېيىن قويۇپ بەردى، مۇشۇك قۇيرۇغىدىكى چاشقاننى تۇتۇۋېلىش ئۇچۇن تۇگمەن تېشىدەك پىقىراشقا باشلىدى.

— ئەمدى تۇت، — دىدى بوۋاي، غېنىغا مۇشۇكنى كورسىتىپ، — بۇ ساڭا ياردەملىشىدۇ، مەلۇماتنىمۇ چاشقان خۇمارى قىستىغان مۇشۇ مۇشۇك ئېلىپ كېلىدۇ، چۇشەندىڭمۇ جەڭچى!

— مۇشۇك قېچىپ كەتسىچۇ؟

— مۇشۇكنى مۇنۇ تورۋامغا سېلىپ بېرىمەن، بىر تال ئىزمىسىنى ئەتمەي بېشىنى چىقىرىپ قويسامىلا ھېچنىمە بولمايدۇ، قانداق دىدىم، كوماندىر؟

جامىل بوۋاي راخمانغا قاراپ كۇلدى، راخمان ئىچ-ئىچىدىن خوشال بولۇپ، بوۋايغا نىمە دەپ رەھمەت ئېيتىشىنى بىلەلمەي قالدى، ئۇ ھاياجان ئىچىدە غېنىغا قاراپ:

— بېرىشقا ئۇنامسەن، غېنى؟ — دەپ سورىدى.

— بولدى، باراي، — دىدى غېنى ئۇمىتكە تولغان كوزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ، — ھازىر ماڭسام بولامدۇ؟

— ئالدىرىما، مەسلىھەتىمىزنى ئوبدانراق پىشۇرۇۋالايلى، — ئۇ نىمىدۇر بىر نەرسىنى غېنىنىڭ ئېسىگە سالماقچى بولغان ئىدى، ساتمىنىڭ سىرتىدا ئوز ئىختىيارى بىلەن كۇزەتچىلىك قىلىۋاتقان قۇلاق كەستى كىرىپ خەۋەر قىلدى:

— دوكلات، كوماندىر، ناسىر "پولكوۋنىك" ئەلچى ئەۋەتىپتۇ.

— ھازىرلا چىقىمەن، — راخمان جامىل بوۋايغا قاراپ قويۇپ چىقىپ كەتتى، بوۋاي غېنىنىڭ يولغا چىقىش تەييارلىقلىرىنى ئىشلەشكە كىرىشتى. راخمان قومۇش كوتەرمە ئالدىدا توساپ تۇرغان ئەلچىنىڭ يېنىغا كەلدى.

— پولكوۋنىكنىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن

كەلدىم، — دېدى كۆكۆش رەڭلىك كىيىمنىڭ
ئۈستىدىن نۇۋەتچىلىك بەلگىسىگە ئوخشاش
قىزىل شەلپەر ساڭگىلىتىۋالغان ئەلچى، —
ساتىمىڭىزغا بىر يات ئادەم كىرىپ كەتكەن
ئىدى، ھازىرغىچە چىقىپ كەتمەدى. بۇنىڭ
قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈشىڭىزنى
تەلەپ قىلىمىز.

— رازۋېتكىمىز ئارقا يولدىن ھېزىمەتكام
پادىچىنى تۇتۇپ كەلگەن ئىكەن، قاماپ
قويدۇق.

— ئۇنى كۆرۈپ بېقىشقا بولامدۇ؟

— كۆرۈپ نېمە قىلىسىز؟

— ئەمىسە، چىقىرىۋېتىڭ، يولدىن ئۆت-
كەنلىكى ئادەمنى قاماپ قويسىڭىز، قائىدىگە
خىلاپلىق قىلغان بولىسىز.

— چىقىرىۋەتسەك چىقىرىۋېتەيلى.

— ئىككىنچىسى، — دېدى ئەلچى ئاۋا-
زىنى سەل كۆتىرىپ، — سىلەر تۇتۇۋالغان
بىر ئادىمىمىزنى، بىز ئەسىرگە ئالغان ئۈچ
ئادىمىڭىزلارغا تېگىشىشكە ئۇنامسىز؟

— ھازىرچە، تېگىشمەي تۇرايلى.

— ئەمىسە، مەن كەتتىم.

— توختاڭ، — دېدى راخمان كوماندىر كەينىگە ئېگىلىشىۋاتقان ئەلچىگە، —
بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ئازلاپ، چوڭ ئۇرۇش
قىلالمايدىغان بولۇپ قالدۇق، ئەمدى پار-
تىزانلىق ئۇرۇشى قىلماقچىمىز، بۇنى ناسىر
پولكوۋنىكقا يەتكۈزۈپ قويۇڭ.

— بولۇدۇ، — ئەلچى تۇت ئەتراپقا ئوغ-
رىلىقچە قاراپ قويۇپ قايتىپ كەتتى، راخ-
مان ساتىمغا كىرىپ، غېنىنىڭ بوۋاينى ئې-
لىپ چىقىپ كېتىش باناسىدا يولغا چىقىشنى
تاپشۇرۇپ، قولاق كەستىگە 3 ئادەمنى شورلۇق
دوڭ كەينىدىن ئۆتكۈزۈۋېتىشنى تاپىلىدى.

ناسىر "پولكوۋنىك" شورلۇق دوڭنىڭ
چوققىسىدا تۇرۇپ، پادىچى ساتىمىسىدىكى
غەيرى ئادەمنى - بىرەيلەننىڭ يالاپ چىقىپ
كەتكەنلىكىنى ئېنىق كوردى، دەل شۇ ۋاقىتنىڭ
ئۆزىدە ئاشۇ يات ئادەمنى سۈرۈشتۈرۈش
بانىسى بىلەن قارشى تەرەپنىڭ ئەملىي ئەھ-
ۋالىنى ئىگەللەشكە كەتكەن ئەلچى يېتىپ
كېلىپ، كورگەنلىرىنى تەپسىلى بايان قىلدى.
بۇ ئەلچى ئېلىپ كەلگەن ئاخبارات ھەر
ھالدا "ئالاھىدە ئەترەت" كە پايدىلىق بول-
سىمۇ، لېكىن ناسىرنىڭ كوڭلىدە سىرلىق تۇ-
مان پەيدا قىلدى. "پارتىزانلىق قىلىمىز"
دېگىنى نېمە گەپ ئۆزى؟ ئۇلارنىڭ تا-
سادىپى بۇنداق يېڭى سوزنى چىقىرىشى
بىزنىڭ پادىچى ساتىمىسىنى تارتىۋېلىش پە-
لانىمىزنى بۇزۇدۇ، دېمەك، ئۇلار يەڭگىلىرىنى
باشقىدىن شىمايلاپ، ئاجىز نۇقتىمىزغا زەربە
بەرمەكچى ... — ناسىر "پولكوۋنىك" كوز ئال-
دىدىكى ۋەزىيەت توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈ-
زۈۋېتىپ، ئۆزىنىڭ كونا ئۇستىھكامى سېغىز-
لىق يارنى كوز ئالدىغا كەلتۈردى. "سېغىز-
لىق يارنىڭ كوماندىرى ئۆزى چوڭ بولغان
بىلەن ئەقلى قىسقا نەرسە، ئۇنىڭ ئورنىغا
باشقا بىرسىنى سەپلەش كېرەك ئىدى." ئۇ
شۇ قارارغا كېلىپ، ئەتراپىتىكىلەرگە بىرمۇ-
بىر كوز يۈگۈرتۈپ چىقتى. ئەمما كوڭۈلدى-
كىدەك ئادەم تاللىيالىمىدى، ئۇ ھەممىگە
سەپسېلىپ دوڭنىڭ كەينىگە ئۆتكەندە،
ئالدىدىكى قومۇشلۇقنىڭ يان باغرىدا يۈگۈ-
رۈپ كېلىۋاتقان غېنىنى كورۇپ قال-
دى. ناسىر ئورنىدا جىم توختاپ، قىلىچىنىڭ
سېپىنى تۇتتى - دە، "قىمىرلىماي تۇر" دېگەن
مەنادا ئۇنىڭغا قول شىلتىدى. بىر ئاز ئۆت-
كەندىن كېيىن يەنە بېشىنى لىڭشىتىپ "بۇ ياق-
قا چىق" دېگەن ئىشارىنى قىلدى، غېنى قا-
راۋۇللار تەرىپىدىن قورالسىزلاندۇرۇلغاندىن
كېيىن، ھاسىراپ - ھومۇدەپ دوڭگە چىقىپ،
ناسىرنىڭ قارشىسىدا تۇردى.

— نىمىشقا كەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى ناسىر "پولكوۋنىك" ئۇنىڭ چىرايىدىن ساختىلىق ئىزلەپ.

— راخمان مېنى بۇ يەرگە رازۋېت قىلىپ كېلىشكە ئەۋەتكەن ئىدى، — دەپ جاۋاپ بەردى غېنى ئەندىكىش بىلەن كەينىگە قاراپ قويۇپ، — مۇشۇ بانا بىلەن سىزگە قوشۇلغىلى كەلدىم.

— نىمىشقا قوشۇلماقچىسەن؟

— راخمان ئۇبدان قوماندانلىق قىلالماي بىزنىڭكىلەر ئۇساللىشىپ كەتتى.

— يالغان گەپ، ئىشپىيونلۇققا كەلگەنسەن، ئەھۋالىڭلار ئوساللاشقان بولسا راخمان پارتىزانلىق ئۇرۇشى قىلىمىز، دەمتى.

— ئۇ شۇنداق دەپ پو ئاتمىغان بولسا بىزنى پادىچى ساتمىسىدىنمۇ قوغلىۋەتكەن بولاتتىكەن.

— بىرگە تەسلىم بولۇش نىيىتىڭ بولسا سىلەرگە ئەسىرگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەممىزنى ئالغاچ كېلەر ئىدىڭ.

— مەن شۇنى دەپ تۇراتتىم، "پولكوۋنىك"، مەن ئۇنىڭ بىلەن خېلى بۇرۇنىلا قولاقلاشقان ئىدىم، بايا ئۇنىمۇ بىرگە ئېلىپۋالدىم، يېرىم يولغا كەلگەندە راخمانلار قوغلاپ كېلىپ قالدى، ئۇ مەندەك تېز يۈگۈرەلمەيدىكەن، بەلۋېغىدىن شۇنچە تارتسامۇ تاپتەك سورۇلۇپ يەنە تۇتۇلۇپ قالدى، ئۇنى يېتىلەش بىلەن ئاۋارە بولغان بولسام، بۇ يەرگە كېلەلمەيتتىم.

— راخماننىڭ كۈچى ئاجىزلاپ كەتكەن بولسا مۇشۇ يەرگىچە قوغلاپ كېلەلەيتتەمۇ، — ناسىر ئۇنىڭ جاۋاپلىرىغا مۇتلەق ئىشەنمىدى، ئۇ سول قولىنىڭ باش مالتىسىنى بېلىدىكى كەمەرگە ئوتىكۈزۈپ، ئوڭ قولى بىلەن شەپكىسىنىڭ ساپىۋىنىنى كوتىرىپ قويدى - دە، يېنىدىكى ئەلچىگە بۇيرۇق قىلدى: ١

— بۇنى خۇمدانغا ئاپىرىۋېتىپ، ئۇ يەردىكى كوماندىرنى بۇ يەرگە ئەۋەتۋەت، ئۇ قايتىپ بېرىپ كوماندىرلىقنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن كەل!

چارە - ھىلىسىنىڭ ئىشقا ئاشمىغانلىقىنى كورگەن غېنى بۇيرۇق ئىجرا قىلىنغىچە دەرھال قولىنى ئوشىنىسىگە ئۇزىتىپ، مۇشۇكنىڭ قۇلىغىنى قاتتىق تولغىۋىدى، مۇشۈك غەلىتى سەت ئاۋۋش بىلەن چىقىراپ دوكىنى بىر ئالدى، كەينىگە بۇرۇلماقچى بولغان ناسىر قىزىدىقىش بىلەن:

— ئوشنەڭدىكى مۇشۇكمۇ، نىمە؟ — دەپ سورىدى.

— ھەئە، كورۇپ باقامسىز، پولكوۋنىك؟

— كورۇپ باقساق باققۇلۇق.

غېنى ئالدىرىماي تورۋىنىڭ ئىزىمىسىنى يېشىشكە باشلىدى، ناسىرچاپسان كېلىپ مۇشۈكنى قولىغا ئالدى - دە، پاقىراق، سىلىق موينىلىرىنى سىلاپ ئىڭىگىگە ياقتى، ئاندىن ئۇنى غېنىغا قايتۇرۇپ بېرىپ سورىدى:

— بۇ جامىل بوۋامنىڭكىغۇ، سەن ئۇنى قاچان ئېلىپ كەلگەن؟

— مەن سىزنىڭ يېنىڭىزغا ئۇزەمچىلا كەلمىدىم، — دەپ جاۋاپ بەردى غېنى، تەكەببۇرانە قىياپەتتە، — چۈشتە سۇ ئەپكىلەي دەپ كولگە چىققسام بوۋام بىزنىڭ ئۇيى تەرەپتىن كېلىۋېتىپتىكەن، جەڭ قىلىۋاتقانلىغىمىزنى ئاڭلاپ، سىزنى كوپ ماختىدى. كەچتە بۇ مۇشۇكنى سىز بىلەن بىللە ئۇنىڭ ئويىگە ئاپارماقچىدۇق، مىڭ تەسلىك بىلەن ئۇزەمگە پۇرسەت تۇغدۇرۇپ بۇ يەرگە كەلسەم، گەپنىڭ پوسكاللىسى چىقىپ بولغىچە مېنى خۇمدانغا بۇيرۇۋاتىسىز.

ناسىر "پولكوۋنىك" ئويلاپ قالدى، ئۇ ئۇزۇندىن بېرى غېنىغا قىزىقىپ يۈرەتتى، چۈنكى، غېنى راخمان جەڭچىلىرى ئىچىدىكى

قاۋۇل، ئەقىللىق كوماندىر ئىدى، ناسىر
"پولكوۋنىك" ئۆز كوماندىرىنىڭ ئورنىغا غې-
نىنى ئالماشتۇرالىغىنىدا تامامەن خاتىرجەم
بولاتتى. ئۇ بىردىنلا روھلىنىپ قالدى.
قارىماسىز! ئۇ يارامىلىق بىر كوماندىرغا ئې-
ھتىياجى چۈشۈۋاتقىنىدا غېنىنىڭ ئاسماندىن
چۈشكەندەك كېلىپ قالغىنىنى. سېغىزلىق يار-
غا دەل مۇشۇنىڭ ئۆزى كۇپايە. ناسىرنىڭ
كىرپىكلىرى لىغىرلاپ، غېنىنىڭ مۈرىسىگە
مۇشتىلىدى:

— بۈرۈنراق شۇنداق دېسەڭ بولماس-
مىدى، غېنى، شۇنداق قىلىپ، بىزدە ئىش-
لەمسەن؟

— ئىشلىمىسەم كېلەمتىم، سىزدىڭىزدىن
چىقماسلىقتا كاپالەت بېرىمەن.

— ئۇنداق بولسا سېغىزلىق يارنىڭ كو-
ماندىرلىغىنى تاپشۇرۇۋېلىپ، ئەسلىدىكى كو-
ماندىرنى بۇ يەرگە ئەۋەتىۋەت. قايتىپ بار-
غاندىن كېيىن، ئۇ، سېنىڭ قول ئاستىڭدا
بولىدۇ. سىلەرنىڭ ۋەزىپەڭلار: بىرىنچى،
خۇمدانغا ياردەم بېرىش، ئىككىنچى، ئۆز ئور-
نىڭلارنى قوغداش.

ناسىر "پولكوۋنىك" تېخىچىلا ئۆز ۋە-
زىپىسىنى مۇقىملاشتۇرالماي تۇرۇۋاتقان ئەل-
چىنى خۇمدانغا ئەۋەتىۋېتىپ، غېنىنى بىر
تونۇشتۇرغۇچىنىڭ ھەمراھلىغىدا سېغىزلىق
يارغا يولغا سالدى.

غېنى سېغىزلىق ياردىكى شوبە ئەترىتى-
نى ئۆز قوماندىسىغا ئالغاندىن كېيىن، تو-
ۋەنكى توقايغا چۈشتى-دە، توش يانچۇغىدىن
بىر ۋاراق قەغەز ئېلىپ خەت يېزىشقا كى-
رىشتى، خەت يېزىلىپ بولغاندىن كېيىن،
تۆت پۈكلەپ، مۇشۇكنىڭ بويىندىكى شويىن-
غا چېگىپ قويۇۋەتتى، نەپسى تاقىلداپ كەت-
كەن مۇشۇك قويۇپ بېرىلىشى بىلەن تەڭ
ئورنىدىن چاچراپ چىقىپ ساتمىغا قويۇندەك
يۈگۈردى.

بۇ چاغدا پۈتكۈل ھەركەت تەييارلىق-
لىرىنى ئىشلەپ بولغان راخمان بىلەن قۇلاق
كەستى غېنىنىڭ خەۋەر بېرىشىنى توت كوز
بىلەن كۈتۈپ تۇراتتى، توساتتىن مۇشۇك
ئۇنىڭ ئالدىدىن بىر سەكرەپلا ساتمىغا كىرىپ
كەتتى، راخمان ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كىرىپ، لا-
پاستىكى چاشقانغا ئېسىلىۋاتقان مۇشۇكنى
تۇتۇۋالدى، — دە، بويىندىكى قەغەزنى يېشىپ
ئوقۇشقا باشلىدى، خەت مۇنداق يېزىلغان
ئىدى:

"مەن سېغىزلىق يارنىڭ باشلىغى بول-
دۇم، ناسىر ھەرقايىسى شوبە ئەترەت كو-
ماندىرلىرىنى مەجلىسكە چاقىردى، كېچىكسەك
تۈگىشىپ كېتىمىز، دەرھال پايلاقچىنى يولغا
سال".

— ناھايىتى ياخشى، — دېدى راخمان
قۇلاق كەستىگە، — پۈتۈشكىنىمىز بويىچە
پايلاقچىنى ئېلىپ يولغا چىققىن.

توت ئەتراپى بوران ئۇچۇرىتىپ كەل-
گەن قۇمۇش، يانتاقلار بىلەن تىندۇرۇلغان
كونا خۇمدان دۈم كۆمتۈرۈپ قويغان سۇنۇق
داشتەك يەر ئۈستىدىن خېلىلا كۆتىرىلىپ
تۇراتتى، ئۇنىڭ ئىچىدىكى چالما-كېسەكلەر
ئۈستىدە، ئۈستى بېشى ئومۇچۇك تورلىرى
بىلەن بۇلغانغان ئون ئەسىرتىزلىرىنى قۇچاقلى-
شىپ جىم-جىت ئولتۇرۇشاتتى. خۇمداننىڭ
بۇزۇلۇپ ئۆچۈق قالغان بىر تەرىپىدە ئىككى
كۆزەتچى باشلىرىغا قونغان پاشا، كۆمۈتىلارنى
ئۈركۈتكىنىچە ئۈياقتىن-بۇياققا ئۆتۈپ نا-
زارەتچىلىك قىلىۋاتاتتى. تېخى ھېلىلا يې-
تىپ كەلگەن ئەلچى ئوڭ قولىنى خالىغان
تەرەپكە شىلتىپ، يېنىدىكىلەرنى ھەر تەرەپ-
كە بۇيرۇيتتى، ئۇ بىرەر شەپىنى ئاڭلاپ
قالدى بولغاي، كوزلىرىنى ئارقا تەرەپكە
نەشتەردەك تىكىپ تۇرۇپ قالدى. ھايال
ئۆتمەي سۇ ئۇچۇرۇپ كەتكەن يار ئاستىدىن
بەش بالا چىقىپ كەلدى، بۇلارنىڭ ئۇچى-

نىڭ باشلىرىدىكى چەۋىقلىق نىقاپلىرى كوز ـ
لىرىگىچە چوكتۇرۇلگەن بولۇپ، كەينىدىكى
ئىككىيلەن ئۇلارنى دۇشكەلەپ ئېلىپ كېلىۋا ـ
تاتتى. مۇشۇ خۇمدانىنىڭ بىر نەپەر چارلام ـ
چىسى چۇشىدە كورگەن ماجرادىن چوچۇپ
ئويغانغان ساقچىدەك ھاڭۋاقىنىچە ساغرىسى ـ
نى قاشلاپ بىرنەچچە قەدەم نېرىسىدىن
ئۇلارغا ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى، ئەلچى كېلى ـ
ۋاتقانلارنىڭ ئالدىغا يۇگۇرۇپ باردى ـ دە،
ۋاقىرىدى:

— توختاش! بۇ يەرگە نىمە دەپ كې ـ
لىشتىڭ؟

— كوزۇڭگە ماي تولۇپ قالدىمۇ، ئا ـ
داش، — دىدى كەلگەنلەرنىڭ كەينىدە قىلىچ تۇ ـ
تۇپ تۇرغان پايلاقچى، — ئاكاڭنى تونۇماس
بولۇپ قالدىڭمۇ؟

— ماۋۇلار راخماننىڭكىلەرغۇ؟

— مېنى بۇنچىلىك ئىشنى قاملاشتۇرال ـ
مايدۇ دەپ ئويلىغانمىدىڭ، ئوزەڭگە قىياس
بېرىۋاتىسەن ـ ھە! — پايلاقچى مەغرۇرانە ھىجى ـ
يىپ كۇلدى.

— سەن يالغۇز بۇنچىۋالا ئادەمگە
تەڭ كېلەلەمسەن؟ ئۇلارنىڭ قولىغا چۇ ـ
شۇپ كەتكەن تۇرساڭ.

— ئەخمەقەي، كۇرۇك توخۇدەك كو ـ
رۇڭشماي گېپىمنى ئاڭلىغىنە، — پايلاقچى سول
مۇرىسىگە بىر قانچە قىلىچ ـ مىلتىق ئې ـ
سىۋالغان قۇلاق كەستىنى كورسىتىپ
تۇرۇپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى، — راخمان
ئىككىمىزنى خۇمداننى رازۋېت قىلىپ كې ـ
لىشكە ئەۋەتكەن ئىدى. خۇمداننىڭ ئارقى ـ
سىدىكى ئويمانغا مۇكۇنگىنىمىزدە بۇ ئاغى ـ
نەم راخماننىڭ ئۇستىدىن شكايەت قىلى ـ
غىلى تۇردى، مەن "ناسىر پولكوۋنىكنىڭ
يېنىغا قېچىپ كېتەيلى" دىسەم دەرھال
ماقۇل بولدى. شۇڭا ئۇنى ئەسىر ھىساۋىدا
تۇتقۇن قىلىشتىن كوره، ئازادە ئېپ كې ـ
لىشنى لايىق تاپتىم. ئويماندىن چىقىپ،
قومۇشلۇقتا كىرىشىمىزگىلا "ئامەت كەلسە
قوش كەپتۇ" دىگەندەك ماۋۇ ئۇچ نەپەر
ئىنجىمارۇق ئاسلاننىڭ جاڭجالىلىشىپ تۇ ـ
رۇۋاتقانلىقىنى دىمەمسەن. بىز بۇ سويمى ـ
لارنى ئالداپ خۇمدانغا يېقىنلاشتۇردۇق ـ
دە، قورالسىزلاندۇرۇپ ئەپكەلدۇق، مىجە ـ
زىمنى قوداڭشتىماي بۇلارنى خۇمدانىڭغا
سولىۋەت، مەن يەنە پولكوۋنىكقا مۇھىم
مەلۇمات يەتكۇزۇمەن.

ئەلچىنىڭ تىلى تۇتۇلۇپ باشقا گەپ ـ
لەرنى قىلىشقا ئامالسىز قالدى. چۇنكى ھازىر
ئېلىپ كېلىنگەن تەييار ئولجا ئۇنىڭ
مىڭىسىدىكى گۇمانلىق تۇمانلارنى ئاستا ـ
ئاستا تارقاتماقتا ئىدى. شۇڭا پايلاقچىنىڭ
چىشىغا تېگىشتىن كوره ئىشنى ئوز ئىزىغا
سېلىۋېتەي دىگەن خىيالغا كېلىپ:

— خاپا بولما ئاداش، ئەسىرلەرنى
سولىۋېتەي، پولكوۋنىكنىڭ يېنىغا بارساڭ
بېرىۋەر، — دىدى.

پايلاقچى شورلۇقتا قاراپ ئۇچقاندەك
چاپتى، ئەلچى ئەسىرلەرگە مېڭىش بۇيى ـ
رۇغى بەرمەكچى بولۇپ كالپۇكىنى مىدىر ـ
لىتىۋېدى، پۇرسەت كۇتۇپ تۇرغان قۇلاق
كەستى قاتتىق ۋاقىرىدى:

— چاپسان مېڭىش!

ئۇچ ئەسىر باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ
ئاستا مېڭىشتى، ئەلچى قۇلاق كەستىگە
بولغان رازىمەنلىكى بىلەن "بۇمۇ نان
بەرسە ئادەم بولىدىغان نەرسىكەن" دى ـ
گەننى كوڭلىدىن ئوتكۇزگەچ، خۇمداننىڭ
كىرىش ئېغىزىغا كېلىپ تۇردى، قۇلاق
كەستى ئەسىرلەرنى ئېلىپ كېلىپ ئەلچىگە
بىرلا ئۇرۇلغان ئىدى، ئەلچى خۇمدان
ئىچىگە شۇڭغۇپ كىرىپ كەتتى، شۇ زامات
قۇلاق كەستى بىلەن بىرگە كەلگەن ئۇچ
ئەسىر جىددى ھەركەتكە كېلىپ، كىرىش

ئېغىزىدا تۇرغان ئىككى نازارەتچىنى قۇچاقلاپ يىقىتتى-دە، خۇمدان ئىچىگە ئەكىرىپ قويۇپ، چىقىش ئېغىزىدا تىك تۇردى، خۇمدان ئىچىدىكى ئەسىرلەر ھاڭتاڭلىقتا نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى. قۇلاق كەستى ئۇلارغا قاراپ:

—بىرنەڭكىلەر خۇمداندىن چىقىپ، جەڭگە قاتنىشىڭلار!—دەپ بۇيرۇدى.

چىرايىغا شاتلىق يۈگۈرگەن ئەسىرلەر دۈپۈرلۈشۈپ چىقىپ، تانكا مودېلىغا يۆلەپ قويۇلغان ئۇز قوراللىرىنى تېپىۋېلىشتى-دە، جەڭگە كىرىشىپ كەتتى. جەڭ خۇمداننىڭ ھەر قايسى تەرەپلىرىدە يەككە-يەككە بولدى، "ئالاھىدە ئەترەت" تارمىقىدىكىلەر شۇنداق تەرسالىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتىكى، ھەتتا يىراق-يېقىندىكىلىرىنىڭ بىرەرىمۇ قېچىپ كەتمىدى. لېكىن ئاخىرى راخمان باشچىلىقىدىكىلەر ئۈستۈن ئەسكەرىي كۈچى بىلەن خۇمداننى پۈتۈنلەي ئىشغال قىلىپ، قارشى تەرەپنىڭ ئايروپىلان-تانكا مودېللىرىنى غەنىمەت ئېلىپ، بۇ يەرنى ساقلاۋاتقان 12 كىشىنى تولۇغى بىلەن خۇمدانغا قامىدى.

قۇلاق كەستى ۋەزىپىنى غەلىبىلىك تاماملىغاندىن كېيىن، خۇمدان ئۈستىگە چىقىپ، بىر قولتۇق پاخالغا ئوت ياقتى. سىغىزلىق ياردا تۇرۇپ، پاخالدىن كۆتىرىلگەن ئىس-تۈتەكنى كۆرگەن غېنى قول ئاستىدىكى 9 ئەسكەرنىڭ يېتىشىنى خۇمدانغا ياردەمگە ئەۋەتىۋېتىپ، بىرنى يېنىغا چاقىردى.

—چاپسان پولكوۋنىكقا خەۋەر قىل،—دېدى ئۇ چىرايى ئۆچكەن قىياپەتتە،—خۇمداندا ئۇرۇش بولىۋاتىدۇ، ئۇ ئۆزى بېرىپ جەڭگە قوماندانلىق قىلسۇن، مەن خۇمدانغا كەتتىم.

غېنى ئەۋەتكەن خەۋەرچى تەرلەپ-تەپچىرەپ شورلۇق دوڭگە كەلگەندە، مەجلىسكە يىغىلغان كوماندىرلارنىڭ تورىدە ئولتۇرغان ناسىر "پولكوۋنىك" پايلاقچىنىڭ ئېنىق كۆرسىتىشى بىلەن راخمانلارنى تىرە-پىرەڭ قىلىۋېتىشنىڭ لايىھىسىنى تۈزۈۋاتاتتى، ئۇ خەۋەرچى يەتكۈزگەن مەلۇماتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قوشۇمىسىغا ئاللىقانداق سىزىقلار يىغىلدى. ئۇ يەرنى مۇشلاپ، جەڭگە ھازىرلىنىش بۇيرۇغىنى بەردى-دە، خۇمدانغا يۈزلەندى. ئۇنىڭ كۆزى خۇمداندىكى پاخالدىن چىقىۋاتقان ئىس-تۈتەك بىلەن ئۇچراشقاندا تېنى جىغىدە قىلىپ، يۈرىگى قاماقتا ئېلىنگەن بېلىقتەك پۇلاڭلاپ كەتتى.

—جەڭچىلەر،— دېدى ئۇ بىر پەستىن كېيىن، لېكىن گېپىنىڭ داۋامى نېمە سەۋەپتىندۇر پايلاقچىغا يۆتكىلىپ كەتتى،—سەن بىر قانچىلەن بىلەن بۇ يەرنى قوغداشقا قال! قالغىنىڭلار مەن بىلەن خۇمدانغا قاراپ ئاتلىنىڭلار!

ناسىر "پولكوۋنىك" بىلەن جەڭگە ئاتلانغان بىر نەچچە كىشىلىك قوشۇن چۇقان كۆتىرىشىپ دوڭدىن ئۇچقاندەك چۈشۈپ كەتتى. ئۇلار ھەر قانداق ئۈستۈن كۈچنى بېسىپ چۈشىدىغان تەھدىت بىلەن خۇمدانغا يېقىنلاشقاندا، قەدەملىرى تاسادىپىي ئاستىلاپ قالدى. ناسىر قول ئىشارىسى بىلەن ئەسكەرلىرىنى توختىتىپ، ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتتى. بۇ جاي خۇددى ئۈزۈندىن بېرى يېتىمسىراپ ياتقان قاقاس چۆللۈكتەك، غېرىبانە تىمتاسلىقتا چوككەن بولۇپ، خۇمداننىڭ ئاستى ياكى ئۈستىدە نە ئادەم، نە ئايروپىلان، تانكا مودېللىرىنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. "بۇ يەرنى ساقلاۋاتقانلار قېنى؟ ئەلچىچۇ؟ غېنى قەيەردە؟" ئۇ چۇ-

شىنىكىسىز ئىمتىھان سوئالىغا قانداق جاۋاپ بېرىشنى بىلەلمىگەن ئوقۇغۇچىدەك ھېچنەمىنى ئاڭقىرالماي تۇرۇۋاتقىنىدا، خۇمدان ئۈستىدە كىچىككىنە بىر بايراقچە كۆتىرىلىپ قالدى، شۇندىن كېيىن ئالدىدىكى قىرلىق چىرنەك كەينىدىن غېنى ۋە قۇلاق كەستى باشچىلىغىدىكى ئون نەچچەيلەن "شارتلا" ئورنىدىن قوپقىنىچە قاتار تۇرۇشتى، ئۇ، غېنىغا ئۇزاق تىكىلىپ تۇرۇپ، ئاندىن ئىككى قورغانىنىڭ بىر يولىلا قولدىن كېتىش سەۋەبىنى چۈشەندى، ئۇنىڭ قەلبىدە ئېيتقۇسىز بىر ئېچىنىشلىق ئازاپ پەيدا بولدى، بۇ ھەرگىز سېغىزلىق يار بىلەن خۇمداننى ئىشغال قىلىۋالغانلار تەرىپىدىن كەلگەن ئازاپ ئەمەس بەلكى ئۆزىنىڭ كەم ئەقىللىق بىلەن ئۆتكۈزۈپ قويغان مەغرۇرلۇق خاتالىغىدىن پەيدا بولغان ئازاپ ئىدى. ئۇ قەلبىدىكى ئېچىنىشنى بېسىپ ئالدىغىراق چىقتى - دە:

—غېنى، جەڭ قىلىشنى خالامسەن ياكى كېتىشىمىزگە يول قويامسەن؟—دەپ سورىدى.

—كېتەلمەيسىز، پولكوۋنىك.

—ئەمىسە جەڭ قىلامسەن؟..

—ئەمدى جەڭمۇ قىلالمايسىز، تەسلىم بولماقتىن باشقا چارىڭىز يوق.

—بىزنى پايپاق ئورنىدا كورمەكچىمۇسەن؟—ناسىر "پولكوۋنىك"نىڭ چىرايى جىددى تۈس ئېلىپ، قىلىچىنى يېنىچە تۇتتى، ئەسكەرلىرىمۇ قوراللىرىنى تاراقشىتىپ توغرىلىدى. غېنى تۇرقىنى قىلچە ئۆزگەرتمەي قىلىچىنى يان تەرەپكە پېقىرىتىپ تاشلىغان ئىدى، قول ئاستىدىكىلىرىمۇ مىلتىق - قىلىچلىرىنى تاشلاپ قۇرۇق قول تۇرۇشتى.

—بۇ نىمە قىلغىنىڭ غېنى، چېقىلىشماقچىمۇسەن؟—ناسىر ئەجەپلىنىپ سورىدى.

—مەيلىڭىز قايتىپ كەتسىڭىز كېتىڭ.

ناسىر "پولكوۋنىك" يېڭىۋاشتىن ئىشقا كىرىشىش مەقسىدىدە، بىردىن - بىر ئىستىھكامى بولۇپ قالغان شورلۇق دوڭگە قايتماقچى بولۇپ كەينىگە بۇرۇلغان ئىدى، پايلاقچى قاتارلىقلارنى ئالدىغا سېلىپ كېلىۋاتقان راخمانلارنى كوروپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تېنى ماغدۇرسىزلىنىپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، قانداق قىلىش كېرەك؟ ئەمدى ئۇنىڭ ئۈمىت يولى ئۈزۈلگەن ئىدى، چۈنكى ئۆزى ئەگەللەپ تۇرغان 3 ئىستىھكامنىڭ قولدىن كېتىشى ۋە سېغىزلىق يار بىلەن خۇمداندىكى ئەسكەرلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئەسىرگە چۈشۈپ كېتىشى ئۇرۇشنىڭ ئاياقلاشقانلىغىنى بىلدۈرەتتى. شۇڭا ئۇ بارلىق دەرت - ئەلەمنى ئىچىگە يۇتۇپ، راخماننىڭ ئالدىغا كەلدى - دە، ئىككى قولىنى ئىگىز كوتىرىپ:

—"ئالاھىدە ئەترەت" تارمار قىلىندى، تەسلىمنى قوبۇل قىلىڭ،—دىدى.

—شەيتانلىق قىلماي قولۇڭنى تاشلىغىنە ئاداش،—دىدى راخمان چاقچاق قىلىپ،—سەنمۇ بوش كەلمىدىڭ.

—ساڭا ھەجەپ ئەقىل كىرىپ قاپتۇ، راخمان.

—سەندىن ئۆگەندىم، ھىلىگەر.

بارا - بارا ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ئەتىگەندىن بۇيانقى رىقابەت، قارىمۇ - قارشىلىقنىڭ ھېچقانداق ئالامەتلىرى قالمىدى، بىر - بىرىنىڭ جەڭگە قوماندانلىق قىلىشتىكى ئارتۇقچىلىقلىرىنى سوزلەپ، دۇمباق چېلىشنى ئۇنتۇپ قالغىلى تاسلا قېلىشتى.

— دۇمبىغىڭنى ئۇر،—ناسىر راخماننىڭ

دۈمباقچىسىغا بۇيرۇدى.

—خوپ.

دۈمباق ئۈرۈلۈش بىلەن تەڭ خۇمداندىكى ئەسىرلەر بولامدۇ، ھەر قايسى ئىستىھكامنى ساقلاۋاتقانلار بولامدۇ، ئىشقىلىپ، بۈگۈنكى ئۇرۇشقا قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسى يىغىلىپ سەپكە تىزىلدى، ئادەت بويىچە ھەر قېتىمقى ئۇرۇش تۈگىگەندە ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىدا ئارىلىق قالدۇرۇپ لەۋھە تەقدىم قىلىشاتتى، ئەسىرگە چۈشۈپ كەتكەنلەرمۇ ئۆز سېپىگە قوشۇلۇشقا ھوقۇقلۇق ئىدى. ئۆز سېپىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدا تۇرغان ناسىر "پولكوۋنىك" قاسقانلىق شەپكىسىنى ئاستا ئېلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن دائىم قولدىن بەرمەي كېلىۋاتقان سەييارە قىزىلبايراقنى ئالدى. بايراقنى قاتلىغىدىن چۇشۇرۇۋاتقاندا، سول تەرەپتىكى قومۇشلۇق چېغىر يولدىن ئەپكەش كوتىرىپ چىقىۋاتقان جامىل بوۋاينى كورۇپ قالدى:

—قارىغىنا، راخمان، كىم كېلىۋاتىدۇ؟—ناسىر يەم ئېلىپ كەلگەن ئانىسىغا تەلپۈنگەن قالىغاچ بالىسىدەك بوۋايغا ئىنتىلدى.

ئۇلار بىرنەچچە قەدەم ماڭماستىنلا بوۋاي يېتىپ كەلدى. ئىككى كوماندىر "چىپپىدە" توختاپ بوۋايغا پىونېرلارچە سالام بەردى. بوۋاي سالامنى ئىلىك ئالغاچ ئەپكىشىنى يەردە قويۇپ، ناسىرنىڭ قولىدىن بايراقنى ئالدى-دە، ئىككى سەپنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ:

—جەڭچىلەر، بۇ قىزىل بايراق بۈگۈنكى ئۇرۇشتا غەلىبە قازانغان راخمان قوشۇنىغا مەنسۇپ!—دېدى.

ناسىر ھورمەت قەدىمى بىلەن بوۋاينىڭ ئالدىغا بېرىپ بايراقنى ئالدى، ئۇندىن كېيىن بېشىنى ئېگىپ راخمانغا سۇندى، راخمان بايراقنى قولىغا ئېلىشى بىلەن تەڭ ناسىرنىڭ ئالاھىدە ئەترىتىدى راخمان قوشۇنىغا ھەربىيچە سالام بەردى. راخمان قوشۇنلىرى ئۈك قوللىرىنى مەيدىسىگە ئېلىپ جاۋاپ تازىم قىلدى، راخمان قولىدىكى بايراقنى غېنىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ، ھەركەتنىڭ ئاخىرقى كۈن تەرتىۋىنى ئېلان قىلدى:

—ئۇرۇش ئاياقلاشتى، تارقىلىڭلار!

(بېشى 128- بەتتە)

—ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق بەرمەيمىز،—دېدى بېسىم ئاتالاي بەگ،—ھەيئىتىمىزنىڭ پۇلى ئاز.

—مەنمۇ قىلمايمەن،—دېدىم.

بېسىم ئاتالاي بەگ شۇنداق دېدى:

—سەن ئىشلىمىسەڭ مەن ئىشلەيمەن، كېيىن كوڭلۇڭ قالمىسۇن.

—يوغىسۇ، بۇ كىتاپنى شۇنچىلىك سۆيۈمەنكى، ئۇنى نەچچە مىڭ ئادەم تەرجىمە قىلىشقا تۇتۇنسا، شۇنچە سۆيۈنىمەن، ھەر بىرىگە ئايرىم تەشەككۈر ئېيتىمەن،—دېدىم مەن.

ئارىدىن ئۇزۇن ئوتمەي، بېسىم ئاتالاي تەرجىمىسىنى چىقىرىشقا باشلىدى ۋە مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. ماڭىمۇ ئەۋەتتى، مەن تەشەككۈر ئېيتتىم. ئىنشائاللا، بەلكىم يەنە بىر قانچە تەرجىمىسىنى كورەرمىز. بۇ ئالماس قانچە جىق ئىشلەنسە شۇنچە ياخشى.

تۈركچە «بۈيۈك تۈرۈك تىلچىسى قەشقەرلىق مەھمۇت» تىن.

قاھار بارات تەرجىمىسى.

ئەدەبىي ئىجادىيەتكە دائىر مۇلاھىزىلەر

"ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ مەشھۇر ئەسەرلىرىدىن بىرقانچىسىنى ئوقۇپ چىقماي تۇرۇپ، ئوقۇغاندىمۇ ناھايىتى مەستانىلىق بىلەن ئوقۇماي تۇرۇپ، ئۇشتۇمتۇتلا ھېكايە - رومان يېزىپ چىققان ھەممە يازغاندىمۇ ناھايىتى ياراملىق — ئوبدان يازالىغان يازغۇچىلار دۇنيا مىقياسىدا ئانچە كۆپ بولمىسا كېرەك. ئەمگەكچىلەر سىنىپىدىن كېلىپ چىققان ياكى دېخان ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان يازغۇچى گەرچە مەكتەپ تەربىيىسى كۆرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئەدەبىي - سەنئەت ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىشتىن ئاۋال، كۆپىنچە ئىلگىرى ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ مەشھۇر ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشقان بولىدۇ. ئەكسىچە، دۇنيادا ئىلگىرىكى كىشىلەرنىڭ مەشھۇر ئەسەرلىرىنى ئوقۇماي تۇرۇپمۇ ياخشى ئەسەر يازالىغانلارمۇ بولغان، ئەمما ئۇ ئىلگىرىكى كىشىلەرنىڭ مەشھۇر ئەسەرلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىغان تەقدىردىمۇ، ئۇ بەلكىم تىملا بولمىسۇن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بولىدۇ؛ خەلق چۆچەكلىرى، ناخشا - قوشاقلار قاتارلىق نامەلۇم يازغۇچىلارنىڭ كوللېكتىپ ئەسەرلىرىدىن جەزمەن ناھايىتى زور پايدىغا ئېرىشكەن بولىدۇ. ھېچنەرسىنى ئەينەك قىلماي تۇرۇپ، قۇرۇق قول بىلەنلا ئۆزىچە يېتىشىپ چىقىپ قالىغان يازغۇچى ئەمەلىيەتتە بولمايدۇ. شۇڭلاشقا ھېكايە، رومان يازىدىغانلار ئۈچۈن "ئادەم" نى تەتقىق قىلىشتىن باشقا تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك نەرسە بار دېيىلسە، ئۇ نەرسە، ئىلگىرى ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ مەشھۇر ئەسەرلىرى ۋە دەۋرلەردىن دەۋرلەرگىچە تارقىلىپ كېلىۋاتقان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدۇر."

(ماۋدۇن)

ئەدەبىي - سەنئەت ئىجادىيىتىدە ئۆتمۈشتىكى كىلاسسىك ئەدەبىي مىراسلارغا ۋارىسلىق قىلىش، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن پىششىق ئۆگىنىش كەم بولسا بولمايدىغان ئامىلدۇر. گەرچە ئۇ بىردىن - بىر ئامىل بولمىسىمۇ، لېكىن ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ تەرەققىياتىدا ھەرگىز سەل قاراشقا بولمايدۇ. يۇقۇرىدىكى بىر ئابزاس سۆزدىن بىلىۋېلىشقا بولىدۇكى، ماۋدۇننىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىسى ۋە تەسىراتى ئۆزىنىڭ يىللىق ئىجادىيەت تەجرىبىلىرىنىڭ يەكۈنى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. مېنىڭچە، بۇ ئەدەبىي مىراسلارنىمۇ ئۆگەنمەي، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىنمۇ ئۆگەنمەي ئۆزلىكىدىن "مەشھۇر" يازغۇچى بولۇپ چىقىش ئارزۇسىدا بولۇپ يۈرگەنلەر ئۈچۈن مەلۇم تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە بولار.

"شۇنداق قىلىپ مەن ھېكايە يېزىش" مەقسىدىنى كوڭلۇمگە پۈكۈپ تۇرۇپ 'ئادەملەر' نى تەتقىق قىلىشقا كىرىشتىم.

'ئادەم' مېنىڭ ھېكايە يېزىشىمدىكى بىرىنچى نىشانەم بولدى. مەن ئۆز خىيالىمدا: ئاۋال 'ئادەم' بولۇشى كېرەك، ئاندىن بىرەر ھېكايىغا تۇتۇش قىلسام، ئۇنى نەدىن باشلاشنى بىلگىلى بولار، دەپ قارىغان ئىدىم. بىراق، بىر 'ئادەم' ئۆزىنىڭ ياتاقخانىسىدا ئايىلىغا بىر خىل مۇئامىلىدە بولسا، مېھمانخانىسىدا دوستلىرى ۋە تۇققانلىرىنى كۈتكەندە يەنە باشقىچە مۇئامىلىدە بولىدىكەن، ئىشخانىسىدا ئۆزىنىڭ باشلىقلىرى ياكى قول ئاستىدىكىلىرى بىلەن كورۇشكىنىدە يەنە باشقىچە مۇئامىلىدە بولىدىكەن، ئۇ يەككە - يىگانە ھالدا ئايرىم بىر ئۆيگە كىرىۋېلىپ ئۆزىنىڭ خۇسۇسى ئىشلىرى ئۈستىدە چوت سوقۇپ ئولتۇرغانلىرىدا بولسا، باشقىلار ئانچە كورەلمەيدىغان تېخىمۇ باشقىچە بىر قىياپەتتە بولىدىكەن؛ شۇڭا 'ئادەم' نى تەتقىق قىلىشتا ئۇنى باشقا 'ئادەم' لەردىن ئايرىپ، يەككە - يىگانە ھالدا تەتقىق قىلىشقا، خۇددى بىرەر يوپۇرماقنى تەتقىق قىلىشتا دەرەخنىڭ شېخىدىن ئۈزۈپ كېلىپلا شىرەنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، ئۇنىڭغا ئوخشىتىپ رەسىمنى سىزىۋالغانغا ئوخشاش ئىش قىلىشقا بولمايدىكەن، 'ئادەم' بىلەن 'ئادەم' نىڭ مۇناسىۋىتى شۇنداق قىلىپ 'ئادەم' نى تەتقىق قىلىشتىكى بىرىنچى مەسىلە بولۇپ قالدى.

دېمەك، 'ئادەم' نىلا ئىشلەتكەن بىلەن ئىش پۈتمەيدىكەن، 'ئادەم' بىلەن 'ئادەم' نىڭ مۇناسىۋىتىمۇ بولۇشى كېرەك ئىكەن؛ يەنە كېلىپ 'ئادەم' بىلەن 'ئادەم' نىڭ مۇناسىۋىتى بىر ھېكايىنىڭ باش تېمىسى بولۇپ قالدى، دېمەك، شۇ ئارقىلىق 'ئادەم' كېلىپ چىقىدىكەن. كېلىپ چىققان ئۇ 'ئادەم' لەر قۇرۇقتىن - قۇرۇقلا ئويلاپ چىقىرىلغان بولماسلىقى كېرەك، ئەلۋەتتە.

مەن شۇنداق دەپ قارايمەنكى، ھېكايە يازىدىغان كىشى تەتقىق قىلماقچى بولسا، 'ئادەم' نى تەتقىق قىلىشى كېرەك. ئۇنىڭ تەتقىق قىلىدىغىنى 'ھېكايە يېزىش ئۇسۇلى' دېگەنگە ئوخشاش نەرسە بولماسلىقى كېرەك.

'ئادەم' تەييار بولدى، 'ئادەم' بىلەن 'ئادەم' نىڭ مۇناسىۋىتىمۇ تەييار بولدى، ئەمدىكى مەسىلە ئۇنى ئەمەلىي يېزىقچىلىقتا كورسىتىشتە قالدى، ئەمدى يەنىلا ئۆزەم ئۈستىدە توختىلىپ ئوتەي، دەسلەۋىدە مەن ئۆزەممۇ بۇ تەرەپنى شىرە ئۈستىدە ئولتۇرۇپلا تەتقىق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلمىغان. لېكىن ئەدەبىيات ساھەسىدىكى تالاي - تالاي مىساللار ۋە ئۆزەمنىڭ تەجرىبىلىرىممۇ ماڭا شۇنى ئۇقتۇردىكى، ئەگەر كىتاپتىكى 'ئادەم' نىڭ ئاغزىدىكى ناھايىتى ئاددىيغىنا ئىككى - ئۈچ ئېغىز سوزى بىلەنلا ئۇ 'ئادەم' نىڭ تىپىك خاراكتېرىستىكىسىنى يېزىپ چىقماقچى بولسا، ياكى كىتاپتىكى 'ئادەم' نىڭ سوزىنى راستىنلا تىرىك ئادەمنىڭ گەپ - سوزلىرىدەك قىلدۇرماقچى بولسا، يەنىلا شىرەدە ئولتۇرۇپ پىششىقلاشنى تاشلاپ، تىرىك ئادەملەر ئارىسىغا بېرىپ تەتقىق قىلىش كېرەك ئىكەن."

(ماۋدۇن)

"دۇنيا شۇ قەدەر مول - كەڭ، تۇرمۇش شۇ قەدەر خىلمۇ - خىلكى، سەن ئۇچۇن شېئىر يېزىشنىڭ ئىلھاملاندۇرغۇچىسى ھەرگىز كەملىك قىلمايدۇ. ئەمما يازغانلىرىڭ پۈتۈنلەي

نەق - كونكرېت تەسراتتن ھاسل بولغان شېئر بولۇشى كېرەك، يەنى رېيال تۇرمۇش ھەم شېئرنڭ پۇرستنى، ھەم شېئرنڭ ماتېرياللرنى تەمنلگەن بولۇشى كېرەك. ئالاھدە كونكرېت بولغان مۇئەييەن بر ئەھۋال شائرنڭ بر تەرەپ قلىشى ئارقسدا ئومۇملۇق خاراكتېرگە ۋە شېئري پكرگە ئگە بولغان نەرسگە ئايلندۇ. مېنڭ بارلق شېئرلرم پۈتۈنلەي نەق مەيدان مەنزرلردن ئالغان تەسراتلرم زوقى بلەن يېزلغان، رېيال تۇرمۇشتن كەلگەن، رېيال تۇرمۇشتن پۇختا ئاساس تاپقان. مەن مۇئەللەق راۋاقتكى مەزمۇنسز — قۇرۇق شېئرلارنى ئەسلا پسەنتمگە ئلمايمەن.

رېيال تۇرمۇشتا شېئري پكر يوق دېمەسلك كېرەك. شائرنڭ قابلىيتى دەل ئۇنڭدا كوپ ئۇچرايدغان ئاددى شەيئىلەردن كشنى جەلپ قلارلق بر تەرەپنى تېپپ چقالايدغان يېتەرلك ئەقل - پاراسەتنڭ بولۇشدا. شېئر يېزش مۇددئاسنى رېيال تۇرمۇش يارتپ بەرگەن بولۇشى كېرەك، مانا بۇ ئپادلمەكچى بولغان مۇھم نۇقتا، يەنى شېئرنڭ ھەقىقى مېغزدۇر؛ ئەمما شۇنڭغا ئاساسلنپ تۇرۇپ گۈزەل، جانلق بولغان بر پۈتۈنلۈكنى يارتپ چقش تامامەن شائرنڭ زممسدكى ئشتۇر."

(گېيوتى)

"كمدە - كم ئادەم ۋە تۇرمۇشنى تەسۋرلمەكچى بولسا، ئۇ كشى تۇرمۇشنى ئۆزى بۋاستە ئۆگنپ تۇرۇشى كېرەك."

(چېخوپ)

"مەن بارلق تەبقدكى كشلەر بلەن ئارلشپ - ئالاقلشپ، ھەر بر كشدن بەزى نەرسلەرنى سۈرۈشتۈرۈپ بلۋېلشنى خيال قلمەن. ۋەزپسى بار، مەلۇم ئش بلەن شۇغۇللنۋاتقان ھەر بر كشى مەن ئۈچۈن جەلپ قلارلق بولۇپ تۇيۇلدۇ. مەن ئالدى بلەن ئۆزەمگە دولەت ئچدكى بارلق ۋەزپلەر، بارلق تەبقلەر، بارلق مەرتۋلەر، بارلق ئەمەل دەرجلرنى پەرقلەندۈرۈپ بېرمەن. مېنڭ ھس قلشمچە، خلمۇ - خل كەسپتكى كشلەرنى تەسۋرلەشنى نشان قلدغان يازغۇچى ئۈچۈن ئېيتقاندا، مانا بۇلار ئنتاين زورۇر. ئەگەر ئۆزەڭنڭ كاللسدا ئۆزەڭ تەسۋرلەيدغان كشنڭ پۈتكۈل خزمەت مەسئۇليتى ۋە پۈتكۈل ۋەزپسى توغرلق ئالدنئالا چۈشەنچە بولمسا، ئۇنى تېگشلك دەرجدە، دەل جايدا قلپ سۈرەتلەپ بېرەلەي قالسەن ھەمدە ئۇنى ھايات ياشاۋاتقان كشلەرگە ساۋاق ۋە تەربيە بېرش ئمكانيتگە ئگە قلالماي قالسەن."

(گوگول)

"مېنڭچە، نورمال پكر قلش ئقتدارغا ئگە بولغان ۋە ھەقىقى ياشاۋاتقان ھەر بر كشى باشقا ئادەملەرنڭ ھەركتنى كۆزتشكە دققەت قلپ بارىدۇ - يۇ، ئادەملەرنى تەسۋرلمەكچى بولغان كشى تېخمۇ شۇنداق قلمامدۇ؟ مەن بلەن بر مەزگل بللە ئوتكەن كشنى كېينكى ۋاقتلارغا كەلگەندە ئەسلەيدغان بولسام، ئالدى بلەن ئۇ قلغان ئشلارنى ئېسمگە ئالمەن، ئاندن ئۇنڭ چراي - شەكلى، تۇرقى، قياپتى ۋە ئاۋازنى ئېسمگە كەلتۈرۈمەن. ئۇندن باشقا، ئۇنڭ قانداق كيم - كېچەك

كىيگەنلىرى ۋە بېشىغا قانداق نىمە كىيگەنلىگى ئېسىمگە كېلىشىمۇ مۇمكىن، بۇلارنى زادىلا ئەسلىيەلمەي قېلىشىممۇ مۇمكىن. بىر كىشىنىڭ ئىدىيىسى ۋە خاراكتىرىستىكىسىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان ھەركىتى كىشىگە ھەممىدىن چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرىدۇ، مانا بۇلار ئەدىبى ئىجادىيەتتە تەسۋىرلەيدىغان ئاساسلىق تەرەپ، شۇنداقلا مەن ئالاھىدە دىققەت قىلىدىغان جايلاردۇر.»

(ليۇچىڭ)

«بەزىلەر مەندىن: ‹مەنىمۇ بېيجىڭدا تۇرۇۋەن، سىزمۇ بېيجىڭدا تۇرۇسىز، بېيجىڭ تىلىنى سىز ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن ئىشلىتەلەيدىكەنسىز، مەن نىمىشقا ئۇنداق قىلالمايدىغاندىمەن؟› دەپ سورىشىدۇ. مېنىڭ جاۋابىم شۇكى: مەن بولسام ئارىلاشما چوڭ قورادا ئۇلتۇراقلىق بولغانلىغىم ئۈچۈن، ئارىلاشما چوڭ قورانى تەسۋىرلەشكە ماھىر؛ مەن ‹ئەجنەبىچە رىكشىچى› نى تەسۋىرلەشكە ماھىر، چۈنكى مېنىڭ بىر مۇنچە ئاغىنىلىرىم رىكشا تارتىش بىلەن كۈن كەچۈرىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ قانداق جان بېقىۋاتقانلىغىنى بىلىمەن. شۇڭا ئۇلارنىڭ تىلىنىمۇ ئىپادىلىيەلەيمەن. بېيجىڭلىق بىر رىكشىچىمۇ باشقا بېيجىڭلىقلارغا ئوخشاشلا: ‹چاي ئىچەمسىز؟›، ‹قەيەرگە بارىسىز؟› دىگەنگە ئوخشاش ئادەتتىكى بېيجىڭ تىلىدا سۆزلىيەلەيدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ خۇسۇسىيىتىنى تىل جەھەتتىنلا ئىزلەشكە توغرا كەلسە، ئۇنىڭدىن ئۈمىتسىزلىنىپ قالىمىز. چۈنكى ئۇلارنىڭ ‹كەسىپ سۆزى› ئانچە كۆپ ئەمەس. مۇبادا بىز ‹يەر قالپىغى چىلايمىز› دىگەنگە ئوخشاش بىر قانچە سۆز ئارقىلىقلا بىر رىكشىچىنى تەسۋىرلەيدىغان بولساق، ئۇ چاغدا بەك ئاددى بولۇپ قالىدۇ.»

(لاۋشې)

«ئەدىبى ئىجادىيەت سەنئىتى، پېرسۇناژلار ۋە ‹تىپلار› نى يارىتىش سەنئىتى تەسەۋۋۇر قىلىشنى، قىياس قىلىشنى، ‹توقۇپ چىقىرىشنى› تەلەپ قىلىدۇ. يازغۇچى ئۆزىگە تونۇش بولغان بىرەر دۇكاندارنى، ئەمەلدارنى ئىشچىنى، تەسۋىرلىگىنىدە قانچىلىك دەرىجىدە بولسۇن، ئىش قىلىپ بىر ئادەمنىڭ پورترىتىنى يارىتىپ چىقىدۇ، ئەمما بۇ پەقەت ئىجتىمائى - تەربىيۋى ئەھمىيىتى بولمىغان بىر پورترىتتىنلا ئىبارەت بولۇپ، بىزنىڭ ئادەم ۋە تۇرمۇش ھەققىدىكى بىلىملىرىمىزنى كېڭەيتىش ۋە چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق دىيەرلىك بولىدۇ....

لېكىن ئەگەر يازغۇچى ھەر يىگىرمىدىن ئەللىككىچە، ھەتتا بىر قانچە يۈزگىچە دۇكاندار، ئەمەلدار، ئىشچىدىن ئەڭ خاراكتىرلىق سىنىپىي خۇسۇسىيەتلەرنى، ئادەتلەرنى، ھەۋەسلەرنى، ھەركەتلەرنى، ئېتىقات ۋە سۆزلەش خۇسۇسىيەتلىرىنى ھەم باشقا تەرەپلىرىنى تاللاپ ئالالىسا ۋە شۇ خۇسۇسىيەتلەرنى بىر دۇكانداردا، بىر ئەمەلداردا، بىر ئىشچىدا بىرلەشتۈرەلىسە، شۇنداق قىلىپ ‹تىپ› يارىتالىسا، مانا بۇ سەنئەت بولۇدۇ. كۆزىتىشلىرىنىڭ كەڭلىگى، تۇرمۇش تەجرىبىسىنىڭ موللىغى سەنئەتكارنى ئۇنىڭ شەيئى ۋە پاكىتلارغا بولغان شەخسى پوزىتسىيىسىنى ۋە سوبېكتىۋىزىمىنى يېڭەلەيدىغان كۈچ بىلەن قۇراللاندۇرالايدۇ.»

(گوركى)

"ئەدەبىيات دېگەن خۇددى رەسىم سىزغانغا ئوخشاش بولۇدۇ. گۈزەل ئوبراز يارىتىش ئۈچۈن بىر مودېلنىڭ قولىنى، يەنە بىر مودېلنىڭ پۇتىنى، بىرسىنىڭ كوكرىگىنى، يەنە بىرسىنىڭ يەلكە-سىنى ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ. سەنئەتكارنىڭ بۇرچى—ياراتقان شۇ ئادەمگە جان كىرگۈزۈپ، تەسۋىرنى چىنلىققا ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت. ئەگەر يازغۇچى رىيال تۇرمۇشتىكى بىر ئايال-نى تەقلىت قىلىپ يازماقچى بولسا، ئۇنىڭ ئەسىرى كىشىلەرنى تەسىرلەندۇرەلمەيدۇ. كى-تاپخانلار 'مەخسۇس زىننەتلەنگەن چىنلىق' نى چورۇپ تاشلىۋېتىدۇ."

(بالزاك)

يۇقۇرىدىكى بىرقانچە ئابزاس ئۈزۈندىدىن كورۇۋېلىشقا بولىدۇكى، مول ماتېرىياللار ئاساسىدا ھەر خىل ژانىردىكى ئەدىبى ئەسەرلەرنى يارىتىش ۋە ئۇلگە بولارلىق، جەلپ قىلارلىق تېپلارنى يارىتىش ئۈچۈن، يازغۇچى، شائىرلار جەمىيەت-نىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىگە چوڭقۇر چوكۇپ، ھەر خىل تەبىقىدىكى كىشىلەر بىلەن قويۇق ئارىلىشىپ، تۇرمۇشتىكى خىلمۇ-خىل دىتاللارنى، ھەر خىل ۋەقەلىكلەر ۋە مەنزىرە-كورۇنۇشلەرنى ئىگەللەش، ھەر خىل كىشىلەرنىڭ ئوبرازىنى ئىگەللەش لازىم. مول ماتېرىيالغا ئىگە بولماي تىپىكلەشتۇرۇشكە بولمايدۇ؛ مول ماتېرىيالنى ئىگەللەش ئۈچۈن بولسا تۇرمۇشقا چوكۇش كېرەك، ئەلۋەتتە. بۇنى چەتئەل ئەدىپلىرىمۇ، جۇڭگو ئەدىپلىرىمۇ ئوز تەجرىبىلىرى ئارقىلىق ئىسپاتلىغان. ئۇلار-نىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۇگىنىش، ئەينەك قىلىش بىز ئۈچۈن مۇھىم. پۇتمەس-تۈگمەس-ئەڭ جانلىق، ئەڭ مول ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىگۈچى ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا چوكۇش، كۆزىتىش ۋە ئۇگىنىش بولسا تېخىمۇ مۇھىم.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: تىلەك.

ئۇمۇر ۋە ئارمان

قاۋۇل ساۋۇر

ئەزەلدىن لاي سۇنىڭ ئېقىشىغا تەڭ
مەنىسىز، بى لەززەت ئۆتكەن ھەر ئۇمۇر.
ئىبرەتتۇر بۇ سوزمۇ: كويىمەس قايتىلاپ
بىر قېتىم كويدۇرۇپ كۇل بولغان كومۇر.

ۋە لېكىن ئېقىن سۇ ئاقماس مەنىسىز،
نە مەۋجۇت ئۇنىڭسىز ئادەم، زىرائەت.
كومۇر ھەم ھېچقاچان كويىمەس بىھاجەت،
ئۇ بېرەر ئىنسانغا ئىسسىق ـ ھارارەت.

يېتەرمەن ئارمانغا ئېقىن سۇ بولۇپ،
مەرىپەت بېغىدا شاقىراپ ئاقسام.
ئىگەللەپ پەن ـ بىلىم، ئىجات بېغىغا
مەنمۇ تەر ـ ئەجرىمدىن بىر ئۇنچە قاتسام.

ساداقەت پېچىدا كويۇپ كومۇردەك،
ئەل ئۇچۇن ھارارەت قالدۇرۇپ ئوتسەم.
ياشايتتىم خەلقىنىڭ قەلبىدە مەڭگۇ،
بىر ئۇمۇر ئىسسىقلىق قالدۇرۇپ ئوچسەم.

ئىككى شېئىر

تەلئەت ناسىرى

نان ۋە تۇپراق

قاراپ قالدىم چىلان تۇپراق يەرگە مەن،
يۇرىگىمدە ئۇنىڭ ئىشقى ئوت ئالغاچ.
بولدى پەرۋاز ئەتكۇزگەندەك پىكرىمنى،
ئېتىز بويلاپ ئۇچۇپ ئوتكەن بىر قالغاچ.

ئويلىدىمەن، دەسسەپ تۇرغان شۇ تۇپراق
ئوز باغرىدا ئوستۇرمىسە ئورۇقنى؛
ياشاپ تۇرغان يېشىل مايسا ـ ئوسۇملۇك
نەدىن ئالار ئىدى تەنگە ئوزۇقنى.

ناننى ئۇلۇغ، دەيدۇ باشتا كوتىرىپ،
بولغاچ ئۇنىڭ ھاياتلىقتا ھىكمىتى.
قولۇڭدىكى ئاشۇ ناننىڭ پارچىسى
ئەمەسمۇ شۇ قارا تۇپراق نېمىتى؟!

ئۇستەك مېھرى

ئاق ئۇستەك، كېلسەن تولغىنىپ ئۇيناپ،
يايلاقتىن ئەگىگەن جىلغا بۇلاقتىن.
مەس بولۇپ يايرايمەن قىرغاقلىرىڭدا،
باغلىرىڭ تارقاتقان ئىسىل پۇراقتىن.

ئەسلىسەم ئەگەر مەن گۇدەكلىگىمنى،
ئېسىمگە چۈشىدۇ كەپسىز چاغلىرىم.
ئېسىمدە ئېتىلىپ ئوركەشلىرىڭگە،
ھە، ئىللىق قىرىڭغا كوكرەك ياققىنىم.

سۈيىڭنى قاينىتىپ ئەتكەن چاي ئىچكەن
ئانامنىڭ سۇتىگە قېنىپ ئوسكەنمەن.
سەن سىڭگەن بىپايان ئېتىز، باغلارنىڭ
كوكىرىشى، مەۋسىن تويۇپ يىگەنمەن.

مېھرىڭنى سوزلىسەم يۇرەكتە يالقۇن،
سەن ماڭا ھاياتلىق — قان ۋە جان بەرگەن.
(دوستلىرىم، بۇ سوزگە قالماڭ سىز ھەيران،
دۇنيادا قايسى جاي سۇسىز كوكەرگەن؟!)

ۋۇجۇدۇم كۈچ ئېلىپ شەرۋەتلىرىڭدىن،
ئىرادەم چېنىققان شاۋقۇنلىرىڭدا.
ئەسلىسەم ھەر قاچان، ئاق ئۇستەك، سېنى،
يانىمەن مېھرىڭنىڭ يالقۇنلىرىدا.

ئاق ئۇستەك، تىنىمسىز ئوركەش ياسىشىڭ
بىر ئومۇر قالغاچقا قولاققا سىڭىپ،
چاچلىرىم ئاقارغان بولسىمۇ، بىراق
ئويناپدۇ يۇرىگىم ساڭا بەس سېلىپ.

ئەككى شېئىر

سەييارە سەلەي

ياشلىق مەۋسۇمى

قۇيۇندەك تېز ئوتەر ياشلىق مەۋسۇمى،
قەدرىنى بىلمىسەڭ ۋە غەم يىمىسەڭ.
ياندۇرغىن دىلىڭگە بىلىم شامىنى،
ھاياتىڭ يولىدا ئېزىنقماي دىسەڭ.

ۋە لېكىن، بىلىمگە ئېرىشمەك مۇشكۇل،
يىگىندە قۇدۇقلار قازماق مىسالى.
كېچىدە كورۇنگەن ئوتلار بەك يىراق،
ۋە لېكىن يەتمەكنىڭ باردۇر ئامالى.

بۇ ئامال — ۋاقىتنى قەدىرلەش دىمەك،
ۋاقىتتىن كۈچ ئېلىپ گۈللىنەر ھايات.

ۋاقىتتىن تۇغۇلار شائىر ئىلھامى،
سىڭگەندە ۋاقىتقا قان - تەر، ئىجتىھات.

پەلەكتە قاناتسىز ئۇچالمايدۇ قۇش،
تۇپراقتا نۇر كورمەي ئوسەلمەس گىيا.
ئىنسانغا بىلىم نۇر بىلەن قاناتتۇر،
ئەل قوينى تۇپراق ھەم كەڭ ئاسمان گويا.

ئانا ئەل مېھرىنى ئايىماس ھەمدە
تىلسىمنى يىشىشكە تېپىلار ئىمكان؛
ئۇلۇغۋار غايىنى پۇكوپ كوڭۇلگە،
ئەقلىنىڭ تۇغىنى كوتەرسە ئىنسان.

ۋاقتنى چىڭ تۇتقىن،
چىڭ تۇتايلى بىز،
ياشلىقمۇ قىممەت ۋە بىلىممۇ قىممەت.
قىممەتلىك ياشلىقنى تېگىشكەندە بىلا —
قىممەتلىك بىلىمگە،
ياشايمىز ئەبەت.

پىدا مېھرىڭگە

دۇنياغا كوز ئېچىپ تورەلگەن كۈنۈم،
قۇياشنىڭ نۇرلىرى چېچىلغان ماڭا.
ئانىلىق سۇيۇشىدە قۇتلاپ ئانا يەر،
ھاياتنىڭ ئىشكى ئېچىلغان ماڭا.

ۋەتىنىم، قوينىڭدا ئوستۇم - يېتىلدىم،
گۇللىرىڭ ھىدىدىن مەن ئېلىپ نەپەس.
كۇمۇش رەڭ ۋادىلار، ئالتۇن قىرغاقلار
ئويغاتتى قەلبىمدە شائىرلىق ھەۋەس.

باھارنىڭ گۇزەللىگى سىڭدى قەلبىمگە،
ھەر بىر تاش، ھەر گىيا بەردى مېھرىنى.
ياپراقلار يەلپۇگەن سۇزۇك بۇلاقلار
زەمزەمدەك سۇيىدە ئۇستۇردى مېنى.

ئاسماننى قىزارتقان قىپ - قىزىل بايراق
ھاياتىم يولىنى يورۇتتى روشەن.
باشلىدى گۇزەللىك مەنزىللىرىگە،
ئىستىقبال پارلىدى مىسالى گۇلشەن.

ياشلىغىم باھاردەك گۇللىدى سەندە،
گۇللىدى خەلقىمگە تومۇرداش تىلەك.
مېھرىڭنىڭ يولىدا بولغان جەڭلەرگە،
مېھرىڭدە ئوسكەن جان پىدادۇر ئەبەت.

شوپۇر قىز

ئايشەم نۇراخۇن

خىزمەت بىلەن كەلگەن ئىدىم
بەش كۇن ئاۋال مەن غۇلجىغا.
قايتىش ئۇچۇن جابدۇنغاندا،
يولۇقتۇم بىر شوپۇر قىزغا.

بۇ قىز ماڭا تونۇش بولۇپ،
ئىسمى ئۇنىڭ رىزۋان ئىدى.
"ياخشىمۇسىز؟ قېنى تېزرەك
ماشىنىغا چىقىڭ" دىدى.

ئەتىگەندە مېڭىپ كەتتۇق،
لەپ - لەپ قىلىپ ياغاتتى قار.
ئاپپاق تونغا پۇركەنمەكتە
ئېتىز - دالا ھەم ئېدىرلار.

كىم ئويلىغان كەڭساي ئارا
قارلىق بوران ئۇچۇشىنى.
شۇرغاننىڭ كوز ئاچقۇزماي
دوۋە قارنىڭ كوچىشىنى.

ئەنسىرەيتتىم كەپىنكىدە،
سەپ - سالاتتىم قىزغا پات - پات.
كوردۇم شۇندا ھۇشيار قىزدىن
ئۇرغۇپ تۇرغان جەسۇر - غەيرەت.

ئىلگىرلىدۇق ئالغا قاراپ،
ئۇستىمىزنى قار كومسىمۇ.
شوپۇر قىزنىڭ قولى رولدا،
قەلبىدە چوڭ ئىشەنچ - ئارزۇ.

ئۇزاق ئوتمەي ئۇچراپ قالدى
بىر ماشىنا قارغا پاتقان.
شوپۇر بىلەن ئۇچ ئادەمكەن،
ئومىت بىلەن يولغا باققان.

شوپۇر ئىكەن خەنزۇ يىگىت،
ماشىنىسى يېتىپ قاپتۇ.
ئوتكۇنچىلەر ئوتمىگەچكە،
يېرىم كۇندەك يېتىپ قاپتۇ.

بۇنى كورۇپ قىزغا قاراپ،
كېتەيلى تېز دېگۇم كەلدى.
بۇ سوغاقتا ساقلاپ تۇرماق
ئويلاپ باقسام ئېغىر كەلدى.

قىزچاق ماڭا قاراپ قويماي،
ماشىنىغا بەردى تورمۇز.
ئېيتتى شۇئان ئەھۋالىنى،
يۇگرۇپ كېلىپ ئۇلارمۇ تېز.

"يۇرۇڭ سىڭلىم، بىز ماڭايلى، —
دېدىم ئاخىر سوز قىستۇرۇپ، —
كۇتسۇن باشقا ماشىنىنى،
كەچ قالمايلى بۇندا تۇرۇپ".

"ياق، بولمايدۇ، — دېدى قىزچاق، —
كېتەلمەيمەن تاشلاپ قويۇپ.
شوپۇر قەلبى چىدالامدۇ
سەپدىشىنى يولدا قويۇپ؟!"

بۇ سوز چاقماق چېقىلغاندەك،
قۇلۇغۇمدا جاراڭلىدى.

خېجىللىقتىن بار ۋۇجۇدۇم،
ئوتتەك يېنىپ لاۋۇلدىدى.

يىگىتتىكى ئۇمىتسىزلىك
شۇ ئاندىلا تارقاپ كەتتى.
تەييار قىلىپ ماشىنىنى،
پولات ئارقان بىلەن چاتتى.

بىرەر سائەت ھەپىلىشىپ
ماشىنىنى تارتىپ چىقتى.
خوشاللىقتا ئۇلار كېلىپ
قىز قولىنى قاتتىق قىستى.

"رەھمەت، — دېدى خەنزۇ يىگىت
چىن قەلبىدىن شوپۇر قىزغا، —
مىڭ رەھمەتمۇ ئازلىق قىلار
سىزنىڭ قىلغان ئىشىڭىزغا."

"ئەرزىمەيدۇ، بىز كەسپداش،
ياردەم قىلىش ۋەزىپىمىز.
قېنى چىقىڭ ماشىنىغا،
بىللە بولسۇن سەپىرىمىز."

ماڭدۇق ئاستا قاتارلىشىپ
ئەگرى - بۇگرى يول ئۇستىدە.
جىلۋە قىلار شاتلىق نۇرى
قىزنىڭ گۇزەل كوزلىرىدە.

«تارىم»

(«تارىم» ژورنىلىغا بېغىشلايمەن)

مىجىت تاش

نەشىردىن نۇر چېچىپ چىقساڭ، ۋۇجۇدۇم يايرىدى، «تارىم»،
تۇمەن بۇلبۇل ناۋا ئەيلەپ، ئەجەپ شوخ سايرىدى، «تارىم».
ئوقۇيمەن بەكمۇ زوق بىرلە ھەمىشە ئىشتىياق باغلاپ،
ئېلىپ بەھرى سېنىڭدىن كوپ كوچەتلەر ئاينىدى، «تارىم».
پۇتۇن شىنجاڭدا مەشھۇرسەن، يېتىلگەن خۇش پۇراق گۇلسەن،
سېنى كورگەندە ھەر دائىم يۇرىگىم ئوينىدى، «تارىم».
تېخىمۇ چامدىغىن ئالغا، بولار ھەر دىل ساڭا شەيدا،
ھېنىڭدەك كوپ ھەۋەسكارنىڭ ئىجاتىنى باشلىدى، «تارىم».

«ئاۋرال شاماللىرى» پروزىمىزنىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيىتى

مەھەممەت پولات

«ئاۋرال شاماللىرى» يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ 1981-يىلى ئېلان قىلىنغان تۇنجى رومانى. پروزىمىزنىڭ يازغۇچى قەييۇم تۇردىنىڭ «كۈرەشچان يىللار» رومانىدىن كېيىن بارلىققا كەلگەن ئىككىنچى يىرىك ئەسىرى، ئەدەبىياتىمىزنىڭ كىشىنى خوشال قىلىدىغان يەنە بىر مۇۋەپپەقىيىتى.

60-يىللار ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاپ ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتقان ئالاھىدە يىللار بولدى. چېكىدىن ئاشقان سول ئىدىيۋى لۇشيەن بىلەن ئېغىر تەبىئىي ئاپەت تۈپەيلىدىن مەملىكىتىمىزدىكى ھەرقايسى مىللەت خەلقلىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ھاياتى مىسلى كۆرۈلمىگەن زور قىيىنچىلىققا دۇچ كەلدى. خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق ۋە نىسبەتلىك تەرەققىياتى بۇزۇلۇپ، ئېلىمىزنىڭ ئىجتىمائىي كۈچلىرى يېڭىدىن بولۇنۇش، يېڭىدىن تەشكىللىنىش باسقۇچىغا قەدەم قويدى. بۇ ھال ئەينى ۋاقىتتىكى كەڭ يېزىلارنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيىتىدە، دېھقان تۇرمۇشىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرىدە بەكمۇ روشەن ئەكس ئەتتى. ئەزەلدىن ئىككى سىنىپ، ئىككى لۇشيەن كۈرىشىنىڭ گىرەلىشىش نۇقتىسى بولۇپ كەلگەن كەڭ يېزىلار بۇ قېتىمقى سىياسىي ئېلىشىشنىڭمۇ مۇھىم جەبھىسى بولدى. "جۇڭگونى پەقەت سوتسىيالىزىملا قۇتقۇزالايدۇ." ماۋجۇشىنىڭ بۇ ئىلمىي ھۆكمى ئېلىمىز دېھقانلىرىنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيىتىدە يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلاندى: سوتسىيالىزىم ۋە كوللېكتىپ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھاياتىي كۈچى يېزىلارنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرىدە يېڭى، تۈپلۈك ئۆزگىرىشلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، كەڭ دېھقانلارنىڭ ئىنقىلابىي ئاكتىپچانلىقىغا مىسلىسىز زور ئىلھام بەردى. ئۇلار كەلگۈسىگە بولغان چوڭقۇر ئىشەنچ روھى بىلەن جەمئىيەت ۋە تەبىئەتنى ئۆزگەرتىشنىڭ يېڭى سەپىرىگە ئاتلىنىپ، قىيىنچىلىق ۋە توسالغۇلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا يېڭىپ، سوتسىيالىزىمنىڭ يېزىلاردىكى يەنە بىر قېتىملىق ئۇلۇغ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ، جۇڭگو خەلقىنىڭ تەڭداشسىز مەنىۋى كۈچىنى تولۇق نامايەن قىلدى.

يازغۇچى زوردۇن سابىر «ئاۋرال شامالىرى» رومانىدا ئېلىمىز دىخانلىرىنىڭ ئەنە شۇ يىللاردىكى ئىجتىمائى ـ تارىخىي سەرگۈزەشتىلىرىنى، ئۇلارنىڭ سوتسىيالىستىك يېڭى يېزا قۇرۇش يولىدىكى باتۇرانە كۈرەشلىرىنى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، ئۆزىگە يېقىن ۋە تونۇشلۇق بولغان ئىلى دىخانلىرىنىڭ ئۆزگىچە مۇرەككەپلىككە ئىگە بولغان ئىجتىمائى ھاياتىنى — ئۇلارنىڭ 62 ـ، 63 ـ يىللاردىكى كۈرەش ۋە تۇرمۇشىنى تۇۋقتىلىق يورۇتۇپ بېرىش يولىنى تاللىۋېلىپ، ئەسەر ئىدىيىۋىلىكىنى كونكرېت تۇرمۇش بىرلىكى بىلەن مۇئەييەن دەۋر شارائىتى ياراتقان تىپىك پېرسوناژلار تەسۋىرى ئارقىلىق روشەن ئېچىپ بەرگەن.

رومان ۋەقەلىكى ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەن كەسكىن زىددىيەتلەر توقۇنۇشى ئىچىدە راۋاجلىنىپ بارىدۇ. «قاۋانلىق» دەپ ئاتىلىدىغان قەدىمقى قومۇشلۇق بويىغا جايلاشقان مەلۇم گۈڭشېنىڭ بىرنەچچە دۈيى زەي ئاپىتىنىڭ ئېغىر تەھدىدىگە ئۇچرايدۇ. قاشاقلىق ۋە مۇھتاجلىق ھەممە يەرنى قاپلاپ، ھايات ئۈمىدىنى يوقاتقان بىر قىسىم دىخانلارنىڭ باشقا جايلارغا كۆچۈشى باشلىنىدۇ. «قاۋانلىق» نىڭ ھۇجۇمىنى چەكلەپ، دۈيلەرنى ساقلاپ قېلىش، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇپ، كوللېكتىپ ئىقتىساتنى مۇستەھكەملەش بىلەن ئاپەت ئالدىدا تىز پۈكۈپ، سوتسىيالىستىك يېڭى يېزا قۇرۇش غايىسىدىن ۋاز كېچىش ھەر دەرىجىلىك پارتكوملار ئالدىدىكى جىددى بىر مەسىلە بولۇپ قالىدۇ. رومانىدا مانا مۇشۇ ماھىيەتلىك مەسىلە مەركەز قىلىنىپ، ئىككى لۇشيەن، ئىككى خىل ئىدىيە ئوتتۇرىسىدىكى كەسكىن كۈرەش قانات يايدۇرۇلىدۇ. پارتىيىنىڭ توغرا يېزا ئىگىلىك سىياسىتى بىلەن، دىخانلارنىڭ سىنىپي مەيداندا چىڭ تۇرغان كادىرلار ۋە بارلىقىنى ئىنقىلاپنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرىغا بېغىشلىغان ئاددى دىخانلارنىڭ ئالىجاناپ پەزىلەتلىرى، ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىپ، سول لۇشيەن بىلەن تەبىي ئاپەت زىيانكەشلىكىنى يېڭىپ، گۈڭشې قىياپىتىنى ئۆزگەرتكەنلىكى ھىكايە قىلىنىدۇ.

رومانىڭ مەركىزىدە مۇرەككەپ ۋە كەسكىن كۈرەشلەر ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن ياش ياچېيكا شۇجىسى ئەكبەر، ھەرقانداق بېسىم ۋە خورلۇقلارغا تىز پۈكمەي ئۆز غايىسىگە ئاخىرىغىچە سادىق بولۇپ قالغان ئىرادىلىك كوممۇنىست مەنسۇر، غەيرەت ـ شىجائەتكە تولۇق بولغان پىشقەدەم كەمبەغەل دىخان روزى ئاخۇن، «قاۋانلىق» نى ئۆزگەرتىشنىڭ تىنىمسىز ئاكتىۋى، يېزا ئوقۇتقۇچىسى پاتىمە، سوتسىيالىستىك يېڭى يېزا قۇرۇش كۈرىشىنىڭ تەشكىلاتچىلىرىدىن بولغان ئادىلجان، ۋەلى، زۇڭخۇالارنىڭ يارقىن ئوبرازلىرى تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە دىخانلارنىڭ ئىنقىلاۋىي ئىرادىسىگە قارشى ھەركەت قىلىپ، رېياللىقنىڭ شەپقەتسىز مەسخىرىسىگە قالىدىغان ھىتەك، ھىدىلشا، روزىمەت ئوخشاش سىنىپي دۈشمەنلەرنىڭ؛ زىۋىرشا، سۇلايمان گۇر ـ گۇر، ھەيدەر ۋە ھىكمەت ئوخشاش شەخسىيەتچى، مۇتەئەسسىپلەرنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ سىياسى، تەشكىلىي تىرىگى بولغان چىن بۇجاڭ ۋە تۇرسۇن شېجاڭ ئوخشاش سول لۇشيەن ۋەكىللىرىنىڭ جانلىق ئوبرازلىرىمۇ تەسۋىرلىنىدۇ. رومان تەسۋىرلىگەن تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنىڭ كەڭ ۋە رەڭدارلىقى، پېرسوناژلىرىنىڭ جانلىق ۋە ھەركەتچانلىقى، خاراكتېرلىرىنىڭ روشەن ۋە ئىندىۋىدۇئاللىقى، ئۇسلۇپ ۋە بەدىي تەسۋىرىي ۋاستىلىرىنىڭ يېڭى ۋە ئىجادىلىقى بىلەن كىتاپخاننى قىزىقتۇرىدۇ.

X

«ئاۋرال شامالىرى» رومانىدا ھەرقانداق مۇشەققەت ۋە قىيىنچىلىقلار ئالدىدا تىز پۈكمەيدىغان ئىرادىلىك ئاددەملەرنىڭ كۈچلۈك بىر گۇرۇپپىسى تەسۋىرلەنگەن. ئۇلار «قاۋانلىق» نى ئۈزلەشتۈرۈش كۈرىشىنىڭ تەشكىلاتچىلىرى، سوتسىيالىستىك يېڭى يېزا قۇرۇش كۈرىشىنىڭ تىنىمسىز ئاكتىپلىرى.

«قاۋانلىق» نى بويسۇندۇرۇپ، دۆلەرنى ساقلاپ قېلىشىنىڭ باش تەشەببۇسچىسى بولغان ئەكبەر رومانىنىڭ باش قەھرىمانى. ئۇ، ئەگەككە ۋە ئۆز يۇرتداشلىرىغا چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان ئاددى ئەمگەكچى، شۇنداقلا يۈكسەك سىياسى غايىگە ئىگە بولغان قاۋۇل تەشكىلاتچى. ئۇ، ھەربى خىزمەت مۇددىتىنى تۈگىتىپ، شەرەپ بىلەن ئۆز يېزىسىغا قايتىپ كېلىدۇ. بىراق ھايات ئۇنى باشقىچە قارشى ئالىدۇ. ئاپەت ۋە قاششاقلىق ۋەھىمىسىدىن پەيدا بولغان ئۈمىتسىزلىك، كىشىلەرنى بىزار قىلغان قالايمىقانچىلىق، شەخسى تىرىكچىلىك يولىدىكى تىنىمسىز ئىنتىلىش — مانا بۇلار ئەكبەرنىڭ قەلبىنى قاتتىق ئۆرتەيدۇ. نېمە قىلىش كېرەك؟ ئەلۋەتتە ئىشلەش، كۈرەش قىلىش كېرەك. ھاياتنى يېڭىدىن قۇرۇپ، بەخت-سائادەتلىك يېڭى دۇنيا يارىتىش لازىم. بۇ غايە ئۇنىڭغا كۈچ بېرىدۇ. ئۇ، «قاۋانلىق» نى ئۈزلەشتۈرۈپ، يېزىنىڭ قاششاقلىق قىياپىتىنى ئۈزۈل-كېسىل ئۆزگەرتىش قارارىغا كېلىدۇ: "يېڭى يولدا مېڭىۋاتىمىز، — دەيدۇ ئۇ، — قانچىلىك قەدەم تاشلىساقمۇ يارىشىدۇ. سازلارنى قۇرۇتىدىغان، قاش دەرياسىنى تىزگىنلەيدىغان، بىنەملەرگە سۇ باشلايدىغان ۋاقىت مانا مۇشۇ" لېكىن ياخشى ئارزۇنىڭ بولۇشى بىلەنلا ھەممە ئىش يۈرۈشۈپ كەتمەيدۇ. چۈنكى رېياللىق غايە ۋە ئارزۇدىن تاشقىرى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇدىغان ئوبيېكتىپ بارلىق. ئۇنى تونۇش ۋە ئۆزگەرتىش ئۈچۈن يەنە كوپلەپ يول مېڭىش كېرەك.

ئەكبەر ئىشقا كىرىشىشى بىلەنلا بىر مۇنچە قىيىنچىلىقلارغا دۇچكېلىدۇ. لېكىن ئۇ پارتىيە ۋە خەلقتىن كۈچ ئېلىپ، ئۆز ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىش كويىدا بولۇپ يۈرگەن مىڭلىغان دېخانلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ، «قاۋانلىق» نى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا بوي سۇندۇرۇپ، كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ كۈچ-قۇدرىتىنى ئەمەلىي ھالدا كورسىتىدۇ. شۇنداق قىلىپ يېزىدىن ئىبارەت بۇ بىپايان زېمىندا — سىنىپىي ئېلىشىشىنىڭ ئەنئەنىۋى جېڭىدىسى بولۇپ كەلگەن بۇ مۇرەككەپ ھاياتتا سوتسىيالىزىم ئۈزۈل-كېسىل غەلىبە قىلىدۇ. كوممۇنىستىك ئاڭ، تەبەت ۋە جەمىيەتنى ئۆزگەرتىشكە قادىر بولغان ئىنقىلاۋىي ئىدىيە شەخسى مۈلۈكچىلىك ئىدىيىلىرى بىلەن ئەنئەنىۋى دېخان پىسخىكىسىنى بېسىپ چۈشۈدۇ.

ئاپتور ئەكبەر ئوبرازىنى يارىتىشتا خېلى دەرىجىدە ئۆزگىچە يول تۇتقان. بۇ ھال ئەڭ ئاۋال ئاپتورنىڭ ئۆز قەھرىمانىنىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرىنىڭ تۇرمۇش رېياللىغى بىلەن بولغان كەسكىن توقۇنۇشىنى چىڭ تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئوسۇش ۋە مۇكەممەللىشىش جەريانىنى ئوتكۈر ۋە مۇرەككەپ زىددىيەتلەر مۇھىتىدا ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشكە ھەركەت قىلغانلىغىدا كورۇلۇدۇ. ئەكبەرنىڭ ھەممە زورۇر خۇسۇسىيەتلىرى «قاۋانلىق» نى ئۈزلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت بۇ مۇرەككەپ ۋە كەسكىن كۈرەش جەريانىدا ئايان بولۇدۇ. ئۇنىڭ ھەرقانداق قىيىنچىلىق ۋە توسالغۇلارنى بېسىپ چۈشۈدىغان ئىنقىلاۋىي ئىرادىسى، دۈشمەنلەرگە دەھشەت سالىدىغان

كۆرەش قەتئىيەتلىگى، غايە ۋە ئارزۇغا باي ياشلىق قەلبى، ھايات ۋە ئادەملەرگە بولغان
قايناق مۇھەببىتى كەڭ ۋە چوڭقۇر ئېچىلىدۇ. شۇنىداقلا ئۇنىڭ روماندا تەسۋىرلەنگەن
مۇرەككەپ دەۋر شارائىتىدا شەكىللەنگەن خاراكتېر ئاجىزلىقلىرى — ئۇنىڭ ساددا سىياسى
قىزغىنلىغى، مەسىلىلەرگە قاراشتىكى بىر تەرەپلىمىلىگى، ئاكتىپ قارشىلىق كۆرسىتىش
روھىنىڭ كەملىگى ئوخشاش بىرمۇنچە يېتەرسىزلىكلىرىمۇ مەلۇم بولۇدۇ. ئۇنى خەلق ۋە
ئۇنىڭ ئىنقىلاۋىي ئەمەلىيىتى تەربىيىلەيدۇ. زىددىيەت ۋە قارىمۇ - قارشىلىقلار بىلەن تولغان
تۇرمۇش رېياللىغى ئۇنى چېنىقتۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ھايات قانۇنىيەتلىرى بىلەن
ئادەملەر مۇناسىۋىتىنى چوڭقۇر چۈشەنگەن، ئېنىق ۋە روشەن سىياسى غايە بىلەن جانلىق
ۋە ھەركەتچان كۆرەش سەنئىتىگە ئىگە ئاڭلىق بىر ئىنقىلاپچى بولۇپ يېتىشىپ چىقىدۇ.
دېمەك ئەكبەر ئوبرازى ئۇقۇغۇچىنىڭ كوز ئالدىدا ھاياتنىڭ قاينام تاشقىنى ئىچىدىن ئۇسۇپ
چىققان جانلىق ۋە رېيال ئادەم، ھەقىقى تۇرمۇش ئادەمى بولۇپ گەۋدىلىنىدۇ. شۇڭا ئۇ،
ئوقۇغۇچىدا كونكرېت تۇيغۇ پەيدا قىلىپ ئۇنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلىشىش قۇرۇلۇشى-
دىكى ئىنقىلاۋىي ئىرادىسىگە تېگىشلىك ئىلھام بېرەلەيدۇ.

مەنسۇر روماندىكى مۇھىم ئىجابى پېرسوناژلارنىڭ بىرى. ئۇ، 50 - يىللارنىڭ بوران-
چاپقۇنىدا ئۇسۇپ يېتىلگەن، تەجرىبىلىك، يىراقنى كورەر، ھەرقانداق ۋاقىتتا نىشانىدىن
ئاداشمايدىغان ئىرادىلىك كوممۇنىست. ئۇنىڭدا ئىلى دېخانلىرىنىڭ ئوزىگە خاس خۇسۇسى-
يەتلىرى — ئۇلارنىڭ شوخ ۋە تېتىكلىكى، تۈز ۋە ھالاللىغى، چىدام ۋە سەۋىرچانلىغى،
ساددا ۋە ئىشچانلىغى ئوخشاش ئەڭ ياخشى پەزىلەتلىرى ئومۇملاشتۇرۇلغان.

مەنسۇر ئەسلى داداۋىي پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ پىشقەدەم شۇجىسى، كوللېكتىپ ئىگىلىكنى
قۇرۇش ۋە مۇستەھكەملەش بىلەن ئومرى ئوتكەن قاۋۇل تەشكىلاتچى. ئۇ زەي ئاپېتكە
قارشى كۆرەش قىلىپ، سىياسى ۋە ئىقتىسادىي تەرەپتىن بىرمۇنچە توسقۇنلۇقلارغا ئۇچراپ
دېيەرلىك نەتىجىگە ئېرىشەلمىگەنلىكتىن، تۇرسۇن شېجاڭ تەرىپىدىن ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ
تاشلىنىدۇ. شەخسى ئوچمەنلىك ۋە تەشكىلىي ئادالەتسىزلىكنىڭ بۇ ئېغىر خورلۇغى كوللېكتىپ
مەنپەئەتىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدىغان بۇ تىنىمسىز كوممۇنىستنىڭ كۆرەش ئىرادىسىنى سۇن-
دۇرالمايدۇ. ئۇ، ئەكبەرنىڭ «قاۋانلىق» نى ئوزلەشتۈرۈش تەكلىۋىنى بىرىنچى بولۇپ
قوللاپ، چىن بۇجاڭ ۋە تۇرسۇن شېجاڭلارغا قارشى پرىنسىپال كۆرەشنى قانات يايدۇرىدۇ.
ئېغىر كۈنلەردە ئوتتۇرىغا چىقىپ ئەكبەرنى دادىل قوللاپ، ئوزىنىڭ ئىنقىلاپ ئالدىدىكى
ۋىجدانىي بۇرچىنى تولۇق ئادا قىلىدۇ. ئوقۇغۇچى مەنسۇر ئوبرازىدىن باي ۋە مۇرەككەپ
يېزا تۇرمۇشىنىڭ چېنىقتۇرۇشىدىن ئوتكەن، ھەر قانداق قىيىنچىلىق ئالدىدا تېز پۈكمەيدىغان
تومۇر ئىرادىلىك دېخان ئىنقىلاپچىنىڭ مۇكەممەل بەدىى قىياپىتىنى كورەلەيدۇ.

روزى ئاخۇن بوۋاي روماندىكى مۇھىم پېرسوناژلارنىڭ بىرى. ئۇ، سوتسىيالىستىك
يېڭى يېزا قۇرۇش كۆرىشىنىڭ تىنىمسىز ئاكتىۋى، ئىلى دېخانلىرىنىڭ بىر - بىرىگە تۈپتىن
ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ئىجتىمائى تۈزۈم شارائىتىدىكى ھايات سەرگۈزەشتىلىرىنىڭ
جانلىق شاھىدى. ئۇ، تۇرمۇشتا تەلەپچان، مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا قەتئى، ھەر-
قانداق ئىشتا كوللېكتىپنى كوزدە تۇتۇشقا ۋە ئېيتقىنىنى ئەمەلدە كورسىتىشكە ئادەتلەنگەن
ئىرادىلىك بىر بوۋاي. ئاپتور روزى ئاخۇن بوۋاينىڭ بۇ خۇسۇسىيەتلىرىنى كوپ تەرەپلى-

مىللىك تىپىك ۋەقەلەر تەسۋىرى ئارقىلىق يورۇتۇپ، زامانىسىغا چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان پىشقەدەم كەمبەغەل دېھقانلار ۋەكىللىرىنىڭ مەنىۋى پەزىلەتلىرىنى چوڭقۇر ئېچىپ بەرگەن.

پاتىمە روزى ئاخۇن بوۋاينىڭ بېقىۋالغان قىزى. يېزا باشلانغۇچ مەكتىۋىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى. ئۇ تېتىك، قىزغىن، نەزەر دائىرىسى كەڭ، ئارزۇ-غايىگە باي شوخ بىر قىز. ئۇ ئۆزىنىڭ خىزمەت ئالاھىدىلىكى، بىلىم-ئىقتىدارى بىلەن «قاۋانلىق» نى ئۆزگەرتىش كۈرىشىگە مۇناسىپ توھپە قوشىدۇ. سوتسىيالىستىك يېڭى يېزىلارنى قۇرۇش كۈرىشىنىڭ ئۇلۇغ ئەھمىيىتىنى تەشۋىق قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن دۈشمەنلەر ئۇنىڭدىن كېلىشتۈرۈپ ئۆچ ئالىدۇ. ئۇنىڭ ئەخلاقىي-پەزىلىتى بىلەن قىزلىق شەخسىيىتىنى ئاشكارا ھاقارەت قىلىپ ئەكبەر بىلەن يوشۇرۇن ئالاقە قىلىپ يۈرگەنلىكى توغرىسىدا پىتنە-ئىغۋا تارقىتىدۇ. ئۇنىڭ سۆيگىنى — گۈل ۋە ساددا يېزا يىگىتى سونۇر ئۇلارنىڭ قايمۇقتۇرۇشى بىلەن پاتىمەدىن ئايرىلىدۇ. لېكىن پاتىمە ئۆزىنى يوقاتمايدۇ. ئۇ، «قاۋانلىق» نى ئۆزلەشتۈرۈش كۈرىشىگە تېخىمۇ ئاكتىپ قاتنىشىپ، غايە ۋە ئارزۇ بىلەن تولغان ئۈمىدۋار ياشلىقىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى يەنە بىر قېتىم كۆرسىتىدۇ. ئاپتور پاتىمە ئوبرازىدا سوتسىيالىستىك جەمئىيەت قويىنىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن، ھەرقانداق ئەنئەنىۋى قاراشلاردىن خالى بەختىيار يېڭى ئەۋلاتنىڭ ھەممە زورۇر خۇسۇسىيەتلىرىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن. يۇقۇرقىلاردىن باشقا يەنە روماندا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ئادىلجان، گۇڭشې پارتكوم شۇجىسى لى زۇڭخۋا، ئۈمىت ۋە غايىدىن قەلبى ياشارغان پىشقەدەم كەمبەغەل دېھقان كېۋىر، ئىشچان دۈيجاڭ ئەبلىغازى، تىنىمسىز ئاكتىپ، قىزغىن يىگىت ئىمىر، ئەمگەك ۋە كۈرەش ئىچىدىن بەخت-سائادەتنى تاپقان سەۋرىچان يېزا ئايالى دىلەيسەم قاتارلىق ئىجابىي پېرسوناژلار ئوبرازلىرىمۇ تەسۋىرلەنگەن. بۇ ئوبرازلارنىڭ ھەر بىرى ئۆزلىرىنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىسى، تۇرمۇش ئادىتى، خۇلقى-مىجەزى يېقىدىن تۈپتىن پەرق قىلىدىغان ئىندىۋىدۇئال ئوبرازلار بولۇپ، روماندا ئۆزىگە خاس مۇئەييەن ئورۇن تۇتىدۇ.

ئاپتور ئادىلجان ئوبرازىدا ھايات قاينىملىرى ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن، خەلق بىلەن تەغدىرداش بولغان پارتىيە رەھبەرىي خادىمىنىڭ مەنىۋى پەزىلەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرسە، لى زۇڭخۋا ئوبرازى ئارقىلىق پۈتۈن ئۆمرىنى ئىلى دېھقانلىرىنىڭ بەخت-سائادەتلىك تۇرمۇش قۇرۇشىغا سەرپ قىلىپ ئۇلارنىڭ دوستى ۋە قېرىندىشىغا ئايلىنىپ قالغان خەنزۇ كادىرلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئېچىپ بېرىدۇ. كىتاپخان كېۋىر تورغاي، ئەبلىغازى، سونۇر، دىلەيسەم قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرىدا ئەكس ئەتكەن ئاكتىپلىق، كۈرەشچانلىق، ئىنقىلاۋىي ئۈمىتۋارلىق ئوخشاش ئالىجاناپ پەزىلەتلەردىن سوتسىيالىزىمنىڭ يېزىلاردىكى غەلىبىسىنى، ئۇنىڭ دېھقانلارنىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرىدا بارلىققا كەلتۈرگەن غايەت زور ئۆزگىرىشلىرىنى، پارتىيە ئەتراپىغا ئۇيۇشقان ئەمگەكچى خەلقنىڭ ھەرقاچان غالىپ ۋە كۈچلۈكلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ.

يۇقۇرقىلاردىن باشقا روماندا يەنە ئۆزىگە خاس ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرغا ئىگە بىر گۇرۇپپا سەلبىي پېرسوناژلار ئوبرازلىرىمۇ تەسۋىرلەنگەن. سول لۇشيەنىنىڭ ئاكتىپ ئىجراچىسى، گۇڭشې شېجاڭى تۇرسۇن ئەنە شۇنداق ئوبرازلارنىڭ بىرى. ئۇ تۇرمۇشتا چىرىگەن، ئەمەلدار كېبىرى ئېغىر، خوشامەت ۋە تەخسىكەشلىكنى ياقتۇرىدىغان قارا نىيەت بىر ئادەم.

ئۇنىڭ ئىدىيىۋى خاراكتىرى ھەرقانداق ئىشتا ئۆزىنى ۋە ئۆز گۇرۇھىدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزدە تۇتۇشتىن ئىبارەت.

تۇرسۇن شىجاڭ ئەسلى 50 - يىللاردا ئىنقىلابقا قاتناشقان پېشقەدەم كادىر. لېكىن ئۇ، كېيىنكى چاغلاردا ئاممىدىن ئايرىلىپ، ئىدىيىدە چېكىنىپ، شۇنچە يىللار بىرگە بولغان ۋاپادار دوستى دىلەيسەمنى تاشلىۋېتىپ، پومىششىك ئەۋلادى بولغان پەزىلەتكە ئۆيلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئېكىسپىلاتاتور سىنىپلارنىڭ ئىدىيىۋى ھىسسىياتىنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئىنقىلاپنى باسىدىغان، خەلقنى ئېزىدىغان ھەققى زومىگەرگە ئايلىنىدۇ. ئۇنىڭ بۇ خىل ئىدىيىۋى ھالىتى، ئۇنىڭ قاۋانلىقنى ئۆزلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇپ، يەككىلىكنى تەرغىپ قىلىپ، كوللىكتىپ ئىگىلىكنى ۋەيران قىلىش يولىدىكى بىر قاتار ھەركەتلىرىدە بەكمۇ روشەن ئەكس ئېتىدۇ. ئاپتور تۇرسۇن شىجاڭ ئوبرازىدا ئاما ۋە ئىنقىلاپ مەيدانىدىن ۋاز كەچكەن، ئاينىغان ئادەمنىڭ، سول ئىدىيىۋى لۇشيەننىڭ جاھىل، قارانىيەت مۇرىدىنىڭ ھەممە زورۇر خۇسۇسىيەتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ھىكمەت رومانىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان بەدىي ئوبرازلارنىڭ بىرى. ئۇ، مەنۋى تەرەپتىن بۇزۇلغان، ئىغۋاگەر، چېقىمچى، ھىلىگەر، تەخسىكەش بىر ئادەم. ۋەزىيەتنى كۆزىتىش، يونۇلۇشنى بايقاش، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئالاھىدىلىگى بىلەن مۇناسىۋەت دائىرىسىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەتقىق قىلىپ، ھۇجۇم نۇقتىسىنى دەل ۋە توغرا تاللاش ئۇنىڭ تۇپ خۇسۇسىيىتى. شامالپەرەسلىك، مەنىۋى قۇللۇق، ئىككى يۈزلىمىلىك ھىكمەتنىڭ ئۆزگەرمەس ئادىتى. ئۇنىڭ ئۆز رەقىبى زىۋىرشاغا ئېيتقان مۇنۇ سۆزلىرى يىرگىنچلىك روھىي دۇنياسىنىڭ بەكمۇ ئېنچام تەسۋىرى:

"— ئاغزى يۇمشاق موزاي ھەرقانداق شاش كالىنىمۇ ئېمەلەيدۇ. شامال قاياقتىن چىقسا دۇمبىڭىزنى شۇ ياققا قىلىۋېلىپ، شامالنىڭ تووۋىنىگە مېڭىشنى بىلمەمسىز؟ سىز بىلەن بىزگە ئەكبەر، مەنسۇر، تۇرسۇنلارنىڭ نېمە كېرىگى؟ تۇرسۇن شىجاڭغا قىلغان خىزمەتنى ئەكبەرگىمۇ قىلالايمىزغۇ؟ ئىش قىلىپ باشقىلارنى مورلاشنى بىلسىڭىزلا بۇ جاھاندا جان باقالايسىز. قايسى بىر باشلىق مورلىغۇچىلارنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋەتكەن؟"

ھىكمەت تۇرمۇش يولىدا ئۆزىنىڭ مۇشۇ مەنتىقىسىگە باشتىن - ئاخىر ئەمەل قىلىدۇ. ئاپتور ھىكمەت ئوبرازى ئارقىلىق ئۆز شەخسىيىتىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدىغان، سۇيىقەست ۋە ھىلە - مىكرىگە تايىنىپ كۈن ئۆتكۈزۈدىغان يىرگىنچلىك ئادەملەرنىڭ بەدىي قىياپىتىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك سىزىپ بەرگەن.

ھەيدەر خەسىس رومانىدىكى مۇھىم پېرسوناژلارنىڭ بىرى. ئۇ، يەككىلىك، ئەنئەنىۋى مۇلۇكچىلىك ئىدىيىسى بىلەن چۇمكەلگەن، ئوقەت ۋە سودا - سېتىققا ئۇستا بىر ئادەم. ئۇنىڭ خاراكتىر ئالاھىدىلىگى ئۆز مەنپەئەتى يولىدا تىنىماي شاپاشلاش، پايدا مەنپەئەت ئۈچۈن ھەممە نەرسىدىن كېچىش. ئاپتور بۇنىڭ بۇ خىل روھىي ھالىتىنى بەكمۇ جانلىق، بەكمۇ قىزىقارلىق ئېچىپ بەرگەن. ھەيدەرنىڭ كوللىكتىپقا بولغان مۇناسىۋىتى، ئەكبەر باشچىلىقىدىكى يېزا ئاكتىپلىرىغا بولغان قاراشلىرى، ھېيتەك، ھىندىلىشا ئوخشاش كىشىلەر بىلەن بولغان بېرىش - كېلىشى، «قاۋانلىق» نى ئۆزلەشتۈرۈش ۋە يېڭى مەھەللە قۇرۇلۇشىدىكى ئىدىيىۋى ھەركىتى، ئۇنىڭ ئائىلىۋى تۇرمۇش ۋە شەخسى تىرىكچىلىگى قاتارلىق

تەرەپلەرنى ھەيدەرنىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرى ماس بولغان قىزىقارلىق تۇرمۇش كورۇنۇشلىرى بىلەن تىپىك كومىك ھالەتلەر ئاساسىدا جانلىق تەسۋىرلەپ بېرىپ، ئۇنىڭ پۇل ۋە پايدا ئاساسىغا قۇرۇلغان زەئىپ روھىي دۇنياسىنى بەكمۇ روشەن يورۇتۇپ بەرگەن. شۇنداق قىلىپ ئاپتور ئۇششاق ئىشلەپچىقىرىش ستىخىيىسى بىلەن ئەنئەنىۋى مۈلۈكچىلىك ئىدىيىسە-نىڭ ماھىيىتىنى، ئۇنىڭ ئىنسان شەخسىيىتىنى بۇزۇشتىكى ئاكتىپ رولىنى، كونا تۇرمۇش، كونا مۇناسىۋەتلەرنىڭ دېخانلار قەلبىدە قالدۇرغان ئېغىر مەنىۋى جاراھەتلىرىنى يېڭى مۇناسىۋەتلەر مۇھىتىغا دۇچ كەلگەن ئوتتۇرا دېخان ئوبرازىدا ئومۇملاشتۇرۇش مەقسىدىگە مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئېرىشكەن.

چىن بۇجاڭ تۇرسۇن شىجاڭغا ئوخشاشلا رومانىدىكى مۇھىم سەلبىي پېرسوناژلارنىڭ بىرى. ئۇ، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ نۆۋەتتىكى تۇرۇشقا تەيىنلەنگەن بۇجىڭى، سول لۇشيەننىڭ ئاكتىپ ئىجراچىسى. ئۇنىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرى ھەممە ئىشتا ئۆزىنىڭ ۋە ئۆز گۇرۇھىدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ راھەت-پاراغىتىنى ئويلاش، ئۇلارغا تايىنىپ ئاكتىپ كۈچلەرنىڭ ئەدىۋىنى بېرىپ، گۇڭشې قىياپىتىنى ئۆز ئىرادىسى بويىچە ئۆزگەرتىش. ئاپتور چىن بۇجاڭ ئوبرازى ئارقىلىق ئۆز مەقسىدىگە يېتىش يولىدا ھەرقانداق رەزىللىكتىن يانمايدىغان زومىگەر سۇيىقەستچى ئادەمنىڭ بەدىي قىياپىتىنى سىزىپ بېرىدۇ. كىتابخان ئۇنىڭدىن سوتسىيالىزىم شارائىتىدىكى سىياسىي، ئىدىيىۋى كۈرەشنىڭ كەسكىن ۋە مۇرەككەپلىكىنى، ئۇزۇن ۋە ئەگرى-توقايلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ.

رومانىدا يۇقۇرقىلاردىن باشقا يەنە ھېيتەك، روزىنەت، ھەدىلىشا ئوخشاش سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ شەخسىي مۈلۈكچىلىك ۋە پۇل دۇنيا مەستانىلىقىغا بېرىلگەن سۇلايمان گور-گور، زىنۇرشا ئوخشاش كىشىلەرنىڭ، ئەزىزخان ۋە سونۇر ئوخشاش ئۆزگەرگۈچى پېرسوناژ-لارنىڭ بەدىي ئوبرازلىرىمۇ تەسۋىرلەنگەن. ئاپتور بۇ ئوبرازلارنىڭ بىرىنچى خىلى ئارقىلىق ھەرقانداق ۋاقىتتا ئۆز سەلتەنەتىنى ئەسلەپ، ئەسەبلەرچە ئوتمۇشكە ئىنتىلىدىغان ئەكسىيەتچى سىنىپىي كۈچلەرنىڭ جاھىل ۋەكىللىرىنى تەسۋىرلەپ بەرسە، ئىككىنچى خىلدىكى ئوبرازلار ئارقىلىق ئەنئەنىۋى دېخان تۇرمۇشى بىلەن باغلانغان ئاڭسىز مۇتەئەسسىپ كىشىلەرنىڭ مەنىۋى قىياپىتىنى يورۇتۇپ بەرگەن. ئۈچىنچى خىلدىكى ئوبرازلار ئارقىلىق بولسا سوتسىيالىستىك يېڭى يېزا قۇرۇش كۈرىشىنىڭ كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىدا بارلىققا كەلتۈرگەن غايەت زور ئۆزگىرىشلىرىنى ئەمەلىي ھالدا كورسەتكەن. شۇنداق قىلىپ ئاپتور ئۆز رومانىنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنىنى يەنى ئىلى دېخانلىرىنىڭ 60-يىللاردىكى كۈرەش ۋە ھاياتىنى، يېزا تۇرمۇشىنىڭ باي ۋە مۇرەككەپلىكى نېگىزىدە، ئۆزىگە خاس ئىدىيىۋى خاراكتېرىغا ئىگە بولغان خىلمۇ-خىل پېرسوناژلارنىڭ جانلىق مۇناسىۋەتلىرى نېگىزىدە قىزىقارلىق قىلىپ ئېچىپ بېرىش مەقسىدىگە ئېرىشكەن.

×

«ئاۋرال شاماللىرى» رومانىنىڭ كومپوزىتسىيىلىك قۇرۇلۇش يېقىدىكى توپ ئالاھىدە-لىكى مۇكەممەللىك ۋە يىغىنچاقلىقتىن ئىبارەت. ئۇنىڭدا ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنىدىن چەتنىگەن، ۋەقەلەرنىڭ مەنتىقىلىق رىۋاجىدىن ھالقىپ كەتكەن ھېچنەرسە يوق. ھەممە

نەرسە قاۋانلىقىنى ئېچىش بىلەن ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇش ئۇتتۇرىسىدىكى كەسكىن ۋە مۇرەككەپ كۇرەشنى، باش قەھرىمانىنىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرى بىلەن ئۇنىڭ ئوسۇپ يېتىلىشىنى مەركەز قىلغان ھالدا تەشكىللەنگەن. رومان ۋەقەلىگى بىرنەچچە بەدىي سىزىق بويلاپ راۋاجلىنىپ بارىدۇ. ئەكبەرنىڭ چىن بوجاك، تۇرسۇن شىجاڭدەك سول لۇشىيەن ۋەكىللىرى بىلەن بولغان كۇرىشى، ھېيتەك، ھىدىلشادەك سىنىپىي دۇشمەنلەر بىلەن بولغان ئېلىشىشى، ھەيدەر، زىۋىرشا ئوخشاش ئەنئەنىۋى مۇلۇكچىلىك ئىدىيىسى ئېغىر بىر قىسىم كىشىلەر بىلەن بولغان توقۇنۇشى، كونا ئەخلاق نورمىلىرى بىلەن ئەنئەنىۋى ئادەت كۈچ ـ لىرىگە بولغان مۇناسىۋىتى قاتارلىق مەزمۇنلار بەلگىلىك مۇقىملىق ۋە مۇستەقىللىقا ئىگە بولغان ئىزچىل، تىپىك زىددىيەتلەر نېگىزىدە ئېچىپ بېرىلىدۇ. شۇنداقلا بۇ زىددىيەتلەر باش قەھرىمان پائالىيىتىنىڭ يادروسىنى ـــ ئۇنىڭ چىن بوجاك ۋە تۇرسۇن شىجاڭلار بىلەن بولغان كۇرىشىنى چۆرىدىگەن ھالدا ئومۇمىي بىر بەدىي مەركەزگە يىغىلىپ، ئەكبەرنىڭ باي ۋە مۇرەككەپ روھىي دۇنياسىنى، ئىلى دېھقانلىرىنىڭ ئەينى يىللاردىكى كۇرەش ھاياتىنىڭ كەڭ ۋە يارقىن بەدىي مەنزىرىسىنى يورۇتۇپ بېرىدۇ.

روماندا تەسۋىرلەنگەن باشقا پېرسوناژلارمۇ، ئۆزىگە خاس بەدىي زورۇرىيەت دائىرىسىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. بەزى پېرسوناژلار باشتىن ـ ئاخىر زىددىيەتنىڭ مەركىزىدە ۋەقەلىكنىڭ قاينىمىدا ئايان بولسا، بەزى پېرسوناژلار زىددىيەتنىڭ تەرەققىياتى، ۋەقەلىكنىڭ راۋاجىنىڭ ئادەتتىكى ئېھتىياجى بويىچە بەدىي سەھنىدە پەيدا بولىدۇ. ئۇلار ھەر خىل زىددىيەت ۋە قارىمۇ ـ قارشىلىقلار بىلەن، خاراكتېرلىق ۋەقە ھادىسىلەر بىلەن، ھەر خىل ئىدىيىۋى بىرلىك ۋە تۇرمۇش يېقىنلىقلىرى بىلەن ئەكبەرگە باغلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىدىيە، ھېسسىيات، چۈشەنچە ۋە كوز قاراشلىرىغا، قىسقىسى، ئۇنىڭ ھايات پائالىيىتىنىڭ ئەڭ ئۇششاق بولەكلىرىگىچە تەسىر قىلىپ، رومانىنىڭ ئەڭ كىچىك بىر دېتالىنىمۇ تەۋرەتكىلى بولمايدىغان بەدىي مۇقىملىقنى شەكىللەندۈرىدۇ.

«ئاۋرال شامىللىرى» رومانىنىڭ تىلى ئالاھىدە تاۋلاش ۋە پىششىقلاشتىن ئوتكەن ھەققىي بەدىي تىل ـــ تۇرمۇش ۋە ئىجادىي ئەسگەك تىلىدۇر. ئۇنىڭ توپ ئالاھىدىلىگى، خاسلىق ۋە ئوبرازچانلىقتىن ئىبارەت. ئاپتور ئۇنىڭغا خەلق تىلىنىڭ ئەڭ ياخشى ئەنئەنە ـ لىرىگە ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىش ۋە يېڭىدىن يارىتىش ئارقىلىق ئېرىشكەن. ئۇ ھېچنەرسىنى ئوز پېتىچە چۈشەندۈرمىگەن. ھېچنەرسىنى توغرىدىن ـ توغرا ئوتتۇرىغا قويمىغان. ئەكسىچە، ھەممە نەرسىنى ئۆزىگە خاس ئوبرازلىق ئىبارىلار، جانلىق بەدىي ئوخشىتىشلار ئارقىلىق بايان قىلىپ، شەيئىنىڭ ماھىيىتى بىلەن ۋەقە ـ ھادىسىلەرنىڭ يونىلىشىنى ئېنىق ۋە روشەن ئەكس ئەتتۇرۇپ بەرگەن: "چىۋ ـ چىۋ قىلىپ ئوز مۇقامىغا توۋلاپ ئاسمانغا كوتىرىلىۋاتقان تورغاي ئاۋازى بەكمۇ يېقىملىق. لېكىن ئاينۇرنىڭ تەمبۇرنىڭ ئەۋجىدەك زىل ئاۋازى تۇنجى قېتىم ئادەملەرنىڭ شات كۇيىنى ئاڭلاۋاتقان بۇ يەر ئۇچۇن يېڭى نەغمە ـــ يېڭى كۇي ئىدى. قىزنىڭ جاراڭلىق ناخشىسىغا تۇشمۇ ـ تۇشتىن: 'ھۇششەرە!'، 'بار بولۇڭ!' لار كوتىرىلىپ تۇراتتى. قىز ئېيتىشىپ ناخشا ئېيتىۋاتقاچقا ئۆزىگە كىملەرنىڭ زوق بىلەن قاراپ تۇرغىنىنى، كىملەرنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ قاراپ قالغىنىنى ۋە يەنە كىملەرنىڭ پەخىرلىك ھېسسىيات بىلەن ئاستا غىڭشىپ ئۆزىگە ئەگىشىپ ئېيتىۋاتقانلىغىنى بىلمەيتتى."

ئاپتورنىڭ بەدىئىي تىل ماھارىتى ئۇنىڭ پېرسوناژلار تىلىنى ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرۇشىدا تېخىمۇ ئېنىق كۆرۈنىدۇ. ئۇنىڭ ھەرقانداق پېرسوناژى ئۆزىگە خاس ئالاھىدە تىلدا سۆزلەيدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىر جۈملە سۆزىدىن، ئۇلارنىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرى، ئادەت چۈشەنچىسى، ھايات شارائىتى ۋە خۇلقى، مىجەزى بىلىنىپ تۇرىدۇ: "— ئۇرۇق - پۇشتىمىز ئاۋالنىڭ نېرىسىغا ئۆتمىگەن، ئەۋلاد - ئەۋلادىمىز قېنىپقىنا كۆلمىگەن ئادەملەر ئىدۇق، — دىدى ئەكبەر ئىگىز تاغلارنىڭ كۈمۈش باشلىق چوققىلىرىغا قاراپ، — مانا بىزدىن ئاجايىپ ئادەملەر چىقىۋاتىدۇ... ئېيتقىنا، ئاينۇر، مەن ئۇنتۇمىغۇدەك بىرلا سۆز بىلەن ئېيتقىنا، بىزنى قانداق ئەۋلاد دىسە بولىدۇ؟

قىز مۇرىلىرى بىلەن يىگىتكە يۆلەندى - دە، يەرگە قاراپ پىچىرلىدى:

— كۆرەشچان ئەۋلاد!"

"مەن بۇ جاندىن جاق تويغىلى نەۋاخ! راھەتنى ئاتا - بوۋىلار كۆرۈپ، ئىسلام ھاجى تۇخۇمىنىڭ پۇتۇن - بالايى ئاپەتى ماڭا يۇكلەنگەن ئوخشايدۇ. ئوتتۇزدىن ئاشتىم، ئۆي كۆرمىدىم. ياشلىقىم لوگەيدە تۈگىدى. زامان تۈزۈلۈپ قالار دەپ كۈتتۈم - كۈتتۈم، يېرۇقلۇق غىل - پال قىلغاندەك قىلىۋىدى، مانا يەنە جاھاننى قاراڭغۇلۇق باستى. باي بالىسى مەندەك بولسا بايلار دوزىغى بولسۇن. ھورى تۈگەپ، شورى قالغان ئەسكى تامنى ماڭا مىراس قالدۇرغان ئاتامغا لەنەت!" (ھىدىلشا). بۇ دىئالوگلارنىڭ ھەر بىرىگە شۇنچىلىك كەڭ مەنا، شۇنچىلىك روشەن خاسلىق يوشۇرۇنغانكى، ئۇلارنىڭ ھەربىرىدە دەل سۆزلەۋاتقان پېرسوناژنىڭ روھىي دۇنياسى نامايەندۇر. قىسقىسى، ئاپتور رومان تىلىغا ئىشلەشتە، كىشىلەر تەرىپىدىن كۆپ ئىشلىتىلگەن ھەممىگە ئونۇشلۇق سۆزلەرنى، تەييار ئىبارىلارنى، مۇئەييەن تۇرمۇش مەنىسىگە ئىگە بولمىغان ئابستراكت ئۇقۇم ۋە ئاتالغۇلارنى ئىشلەتمىگەن. ئەكسىچە، يازغۇچىغا خاس ئىزلىنىش روھىنى جارى قىلىپ، خاسلىق ۋە ئىجاتچانلىققا ئىنتىلىپ، مەزمۇنىنى روشەن ۋە يارقىن ئېچىپ بېرىدىغان ئوبرازلىق جۈملە قۇرۇلمىلىرىنى بارلىققا كەلتۈرگەن.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، ئاپتور رومان ۋەقەلىرىنى تەسۋىرلەشتە پېرسوناژلارنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئېچىشتا، ئىلى دىخانلىرىنىڭ ئەينى يىللاردىكى كۈرەش ۋە تۇرمۇشىنى چىنلىق بىلەن يورۇتۇشتا كۆرۈنەرلىك مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشكەن. ئىجتىمائىي ھايات ئىنقىلاۋىي تەرەققىيات باسقۇچىدا ئەكس ئەتتۈرۈلۈپ، سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ ئەۋزەللىگى بىلەن ئەمگەكچى خەلقنىڭ ھەرقاچان كۈچلۈك ۋە غالىپلىقى چوڭقۇر ئېچىپ بېرىلگەن. رومانىنى ئوقۇپ چىققان كىتاپخاندا پارتىيە ۋە خەلققە، ئەركىن، ئازات زامانىغا بولغان يالقۇنلۇق مۇھەببەت، كەلگۈسىگە بولغان چوڭقۇر ئىشەنچ ھىسسىياتى قاينap تاشىدۇ. رومانىنىڭ چوڭ ئىجتىمائىي تەربىيىۋى ئەھمىيىتى ئەنە شۇنىڭدا.

×

بەدىئىي ئەدەبىيات ئىنسان تۇرمۇشىنىڭ ماھىيىتىنى، ئۇنىڭ باي ۋە مۇرەككەپ روھىي دۇنياسىنى ھەر تەرەپلىمە چوڭقۇر ئېچىپ بېرىشنى مەقسەت قىلىدىغان ئوبرازلىق سەنئەت. ئۇ كەڭ ۋە چوڭقۇر تۇرمۇش بىلىمى بىلەن يېتىلگەن بەدىئىي ماھارەت بىرىكمىسىدىلا

بارلىققا كېلىدۇ. شۇڭا ھايات ھادىسىلىرىنى دەل ۋە توغرا تەسۋىرلەش بىلەن پېرسوناژ قىياپىتىنى كۆركەم ۋە رەڭدار قىلىپ سىزىپ بېرىشنىڭ بەدىي تەلەپلىرىنى تولۇق ئۆزلەشتۈرمەي تۇرۇپ، كىشىلەردە زوق ۋە تۇيغۇ قوزغىيالايدىغان ھەقىقىي بەدىي ئەسەر ياراتقىلى بولمايدۇ. «ئاۋرال شاماللىرى» رومانىنىڭ يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن بىر تاتار مۇۋەپپەقىيەتلىرى بۇ نۇقتىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلىدى.

سېلىشتۇرمىلىق بەدىي تەسۋىر ئوبرازلىق سەنئەتنىڭ جۈملىدىن، بەدىي ئەدەبىياتنىڭ ئاساسلىق ئىپادىلەش ئۇسۇلى، شۇنداقلا ئاپتورنىڭ بەدىي ماھارىتى بىلەن ئوبراز خاراكتېرىنىڭ خاسلىق ۋە ئېنىقلىغىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدىغان مۇھىم ئامىل. يازغۇچى زوردۇن سابىر بۇ خىل تەسۋىرىي ئۇسۇلنى كەڭ تۈردە قوللىنىپ، ھەممە نەرسىنى سېلىشتۇرما - تەڭلەشتۈرۈش يولى بىلەن گەۋدىلەندۈرۈپ، ۋەقەلىكنىڭ ماھىيىتى بىلەن پېرسوناژلارنىڭ روھىي دۇنياسىنى روشەن ئېچىپ بەرگەن.

روماندا ئىجابىي پېرسوناژلار ئەركىن ۋە ئىختىيارىي ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئىجادىي ئەمگەكنىڭ زوق - شوقى بىلەن ئازات ۋە بەختىيار ھايات پەيزىنى بىللە سۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەركەت - پائالىيەتلىرىدىن ئۆز كۈچىگە ئىشەنگەن ئۈمىدۋار كىشىلەرنىڭ قەھرىمانلىق جاسارىتى سېزىلىپ تۇرىدۇ. سەلبىي پېرسوناژلار بولسا ۋەھىمە ۋە قورقۇنچ ئىچىدە ياشاپ، يەككە ۋە ئايرىم تىرىكچىلىك ھالەتلىرى بىلەن ئېغۋا ۋە پىتنە - پاسات سورۇنلىرىدا جەم بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىدىيىۋى ھالىتىدە چۈشكۈنلۈك ۋە ئۈمىدسىزلىك كەيپىياتى ئەكس ئېتىدۇ.

ئىجابىي پېرسوناژلار مۇناسىۋىتىدە مېھرىۋانلىق، ئىشەنچ ۋە ئىرادە بىرلىكى ئەكس ئەتسە، سەلبىي پېرسوناژلار مۇناسىۋىتىدە ساتقۇنلۇق، مۇناپىقلىق ۋە مەنپەئەتپەرەسلىك ئەكس ئېتىدۇ.

ئىجابىي پېرسوناژلار تىلىدا شاتلىق، ئىشەنچ، ۋاپا ۋە كويۇمچانلىق سېزىلسە، سەلبىي پېرسوناژلار تىلىدا تەنە، ھەسرەت، ئەلەم ۋە بوغۇلۇش ئەكس ئېتىدۇ. نەتىجىدە، روماندىكى بۇ خىل بەدىي سېلىشتۇرمىلار ئوقۇغۇچىغا يېزا ھاياتىدىكى ئىككى خىل ئىجتىمائىي كۈچنىڭ ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل مەنىۋى پەزىلىتىنى چوڭقۇر ھېس قىلدۇرىدۇ. ئاپتور روماندا يالغۇز ئوخشىمايدىغان ئىجتىمائىي مەزمۇنغا ئىگە بولغان ئىككى خىل پېرسوناژلار گۇرۇپپىسىنى ئۆزئارا سېلىشتۇرۇپلا قالماي بەلكى، تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ ئوخشاش خاراكتېرلىق بەدىي ئوبرازلارنىمۇ ئۆزئارا سېلىشتۇرۇپ، پېرسوناژنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى نېگىزىدە شەكىللەنگەن خاراكتېر ئىندىۋىدۇئاللىقىنى روشەن كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئىجابىي پېرسوناژلاردىن مەنسۇر ۋە ئاسىملار جاپادىمۇ، راھەتتىمۇ بىللە بولۇپ كەلگەن قەدىناس دوستلار، سوتسىيالىستىك يېڭى يېزا قۇرۇش كۈرىشىنىڭ پېشقەدەم تەشكىلاتچىلىرى. مەنسۇر جىددىي، تەلەپچان، قەتئىي ۋە ئىرادىلىك بىر كوممۇنىست. ئاسىم بولسا ساددا، ئەمەلىيەتچان، يۇقىرىغا ئەگىشىشكە ئادەتلەنگەن ساددا مۇھەببەت ئىگىسى. سەلبىي پېرسوناژلاردىن چىن بۇجاڭ، سىياسىي كۈرەشتە پىشقان، چارە - تەدبىرگە باي، مىجەزىدە تۇراقلىق، قان چىقارماي جان ئالىدىغان ھىلىگەر. تۇرسۇن شېجاڭ بولسا مىجەزدە يەڭگىل، تۇرمۇشتا چېچىلاڭغۇ، پىكرى تار، ئۆز ئىرادىسىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدىغان شاللاق

بىر ئادەم. ئوتتۇرا دېخانلاردىن ھەيدەر ئاسان ئۆزگىرىدىغان، قورقۇنچاق، خاراكتېرى ساتىرىك ئېلېمېنتلارغا باي، كومىك بىر شەخس. زىۋىرشا بولسا مىجەزدە تۇراقلىق، ئۆز پىكرىدىن ئاسان يانمايدىغان، ئىرادىلىك بىر دېخان. ئاشۇ روماندىكى باشقا پېرسوناژلارنىمۇ ئەنە شۇنداق سىلىشتۇرمىلىق بەدىي تەسۋىر ئۇسۇلى بىلەن گەۋدىلەندۇرۇپ بەرگەنلىكتىن، ئوقۇغۇچىنىڭ كوز ئالدىدا خاسلىق ۋە ئىندىۋىدۇئال ئېنىقلىق نىېگىزىدە ئايان بولۇپ ئۇزاققىچە ئېسىدە ساقلىنىپ قالىدۇ.

يېزىقچىلىق سەنئىتى مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، قىسقارتىش ۋە مەركەزلەشتۇرۇش سەنئىتىدۇر. تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، ئىجتىمائى تۇرمۇشنىڭ باي ۋە مۇرەككەپلىكى بىلەن ئىنسان خاراكتېرىنىڭ نازۇك ۋە خىلمۇ ـ خىللىقىنى بىرەر كونكرېت ئوبراز ئۇستىگە يىغىش، كىشىلەر مۇناسىۋىتىنىڭ ماھىيىتىنى ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرەلەيدىغان تىپىك ۋەقە، تىپىك ھادىسىلەرنى جانلىق ۋە ئىخچام بەدىي تەسۋىرلەر ۋاستىسى بىلەن يورۇتۇپ بېرىش سەنئىتىدۇر. شۇڭا بەدىي ئىخچاملاش ماھارىتى يېزىقچىلىق سەنئىتىنىڭ ئالاھىدە مۇھىم تەرىپى ھىساپلىنىدۇ. "ئەسەرنىڭ ئىخچام بولىشى، — دەيدۇ چېرنىشېۋسكى، — ئەسەرنىڭ باشقا ھەممە قىممەتلىرىنى كورسىتىپ بېرىدىغان ئىستىتىك ۋەقەنىڭ بىرىنچى شەرتىدۇر."

يازغۇچى زوردۇن سابىر «ئاۋرال شامالىلىرى» رومانىدا بۇ مەسىلە ئۇستىدە تىرىشىپ ئىزلىنىپ، تەسۋىردىكى جانلىقلىق ۋە يىغىنچاقلىق بىلەن زىددىيەتنى مەركەزلەشتۇرۇش ۋە بەدىي سەھنىنى يىغىشقا باشتىن ـ ئاخىر دىققەت قىلىپ، مەزمۇنغا ماس بولغان زورۇر بەدىي ئىخچاملىق سەۋىيىسىگە ئېرىشكەن. ئىزچىل ۋە مۇكەممەل تەسۋىري سەھىپلەرگە مۇۋاپىق ھالدىكى بەدىي سەكرەتمە ۋە قىستۇرمىلىق تەسۋىر ئۇسۇللىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئەزمىلىك ۋە سورەلمىلىكتىن قاتتىق ساقلانغان. روماندىكى ھەممە زىددىيەت، ھەممە توقۇنۇشلارنى دادۇي بىرلىكىگە، پېرسوناژلارنىڭ كۈندۈلۈك تۇرمۇشى ئۇستىگە يىغىپ، زىددىيەتنىڭ ئوتكۈر ۋە مۇرەككەپلىكىنى گەۋدىلەندۇرۇپ، پېرسوناژلارنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئىخچام ۋە يىغىنچاق ھالدا ئېچىپ بەرگەن. يەنە بىر تەرەپتىن، رومان ۋەقەلىكى بىلەن زىددىيەتنىڭ راۋاجىنى ماھىرلىق بىلەن تىزگىنلەپ، يېزا تۇرمۇشى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋىتى بولمىغان بىرمۇنچە پېرسوناژلارنىڭ پائالىيەت مەيدانىنى دادۇي بىرلىكىگە يوتكەپ، بەدىي سەھنىنى يىغىپ، روماننىڭ ئىخچاملىق دەرىجىسىنى ئاشۇرغان.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، «ئاۋرال شامالىلىرى» باي ۋە خىلمۇ ـ خىل تەسۋىري ۋاستىلار بىلەن يېڭى ۋە ئىجادىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىغا ئىگە بولغان ئارگىنال رومان. ئۇنىڭ بەدىي ئېنىقلىقى يۇقۇرى، ئۇسلۇپ يېقىدىن ئوتكۇر ۋە يارقىن. رومان دا ھاياتنى قايتا قۇرۇش ئىرادىسىگە ئىگە بولغان ئۇمىتۋار ئادەمنىڭ غەيرەت ـ جاسارىتى، ئۇنىڭ ئەمگەك ۋە كۇرەشتىن نۇرلانغان ئالىجاناپ قەلبى پارلايدۇ. كونا دۇنيا، كونا مۇناسىۋەتلەرنىڭ، رەزىللىك ۋە چاكىنىلىق بىلەن تولغان ئىنسان شەخسىيىتىنىڭ ئولۇم ۋەھىمىسىدىكى خۇنۇك ئىڭرىشى ئاڭلىنىدۇ. ئاپتورنىڭ ھايات ۋە ئادەملەرنى بىلىش، يارىتىش ۋە ئىجات قىلىشقا بولغان قىزغىن ئىنتىلىشى، ئۇنىڭ ئىنسانىي غۇرۇر بىلەن تولغان جىددى ۋە تەلەپچان كۇلكىسى رومانغا باشتىن ـ ئاخىر جان بېرىپ تۇرىدۇ.

×

ئەدىبى ئەسەردىكى ئىجابى پېرسوناژ ئوبرازى ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئەڭ ياخشى مەنەۋى پەزىلەتلىرىنى ئۆزىگە يىققان، ئۇنىڭ ئەقىل - ئىدراك، غەيرەت - جاسارەت، ئارزۇ - ئارمانلىرىنى تولۇق گەۋدىلەندۈرگەن ئالىجاناپ ئادەم بولۇشى لازىم. پەقەت شۇنداق بولغاندىلا ئۇ، تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتى بىلەن ئىنسان قەلبىنىڭ باي ۋە مۇرەككەپلىكىنى روشەن ئەكس ئەتتۈرۈپ، كىشىلەرگە ئىشەنچ ۋە ئۈمىت بېغىشلىيالايدىغان يارقىن بەدىي تىپ — ئۆز دەۋرىنىڭ مۇناسىپ قەھرىمانى بولالايدۇ. ئەپسۇسكى، روماندىكى ئەكبەر ئوبرازىدىن ئىجابى قەھرىماندا بولۇشقا تېگىشلىك بۇ خۇسۇسىيەتلەر تولۇق تېپىلمايدۇ. ئۇنىڭ ئىدىيىۋى ئىنكاسى ئاستا، رىياللىقنى بىلىشى ۋە ھىس قىلىشى ئۆزە، ئەقىل ۋە چارە - تەدبىرگە دىيەرلىك باي ئەمەس. روماندىكى ئىككىنچى دەرىجىلىك ئىجابى قەھرىمان مەنسۇر ئوبرازىغا قارىغاندا تۇرمۇشلىقى ئاجىز بولۇپ، جانلىق ۋە ھەرىكەتچانلىقى كەم. شۇڭا ئۇ، ئوقۇغۇچىغا بەكمۇ يېقىملىق سېزىلمەيدۇ. بۇنداق بولۇشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئاپتور ئەكبەر ئوبرازىنى يارىتىشتا بەلگىلىك دەرىجىدە ئۇقۇم ۋە چۈشەنچىگە بېرىلىپ، مۇئەييەن تۇرمۇش مەزمۇنىغا ئىگە بولمىغان بەزى ئەھمىيەتسىز ۋەقەلەر ئەتراپىدا ئايلىنىپ، ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىغا تازا ئىچكىرىلەپ كىرەلمىگەن. ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇشىنى، ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىغا ئايان بولمىغان قەلب سىرلىرىنى دىيەرلىك پسىخىك نازۇكلۇقتا ئېچىپ بېرەلمىگەن. نەتىجىدە، ئەكبەر ئوبرازى ھاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان ھەقىقىي تۇرمۇش ئادىمىنىڭ، زىددىيەت ۋە كۈرەشلەر بىلەن تولغان مۇرەككەپ بىر دەۋر قەھرىمانىنىڭ ھەممە زورۇر خۇسۇسىيەتلىرىنى تولۇق گەۋدىلەندۈرەلمىگەن.

ئۇندىن باشقا ئاپتور روماندىكى بەزى پېرسوناژلارنىڭ ئائىلىۋى سەرگۈزەشتىلىرى بىلەن شەخسىي كەچۈرمىشلىرىنى تەسۋىرلەشتە، ئەينى يىللار رىياللىقىنىڭ بەزى تەرەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە خاھىشچانلىق ۋە ئومۇملاشتۇرۇشقا يول قويغان. بەزى پېرسوناژلارنى بولسا ئالدىن ئويلاشقان پىلان بويىچە لايىھىلىگەن. نەتىجىدە، رومان ئىدىيىۋىلىكىنىڭ، رىيال تۇرمۇشنىڭ تەبىي تەسۋىرى بىلەن پېرسوناژلارنىڭ كونكرېت مۇناسىۋەتلىرى ئارقىلىق يارقىن ئېچىلىشىغا مەلۇم دەرىجىدە تەسىر يەتكەن.

مەلۇمكى، رومان ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ئەڭ كەڭ دەرىجىدە ئومۇملاشتۇرۇپ، تىپىك مۇھىت ئىچىدە شەكىللەنگەن تىپىك پېرسوناژلار تەسۋىرى ئارقىلىق ئىنسان ھاياتىنىڭ ماھىيىتىنى كەڭ ۋە چوڭقۇر ئېچىپ بېرىدىغان ھەرىكەتچان بەدىي شەكىل. تۇرمۇشقا سادىق بولۇش، ھەممە نەرسىنى قايناق تۇرمۇش رىياللىقىدىن ئېلىش، ئىدىيىۋى مەزمۇنىنى سىياسىي چۈشەنچىلەر ئاساسىدا ئەمەس، بەلكى كونكرېت ھايات كۆرۈنۈشلىرى ئاساسىدا يورۇتۇپ بېرىش ئۇنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى. ئوقۇمغا تايىنىش، خاھىشچانلىققا بېرىلىش، تۇرمۇش رىياللىقى بىلەن كىشىلەر مۇناسىۋىتىنى مۇددىئا ۋە مەقسەتكە بويسۇندۇرۇش رومان ئىجادىيىتىگە پۈتۈنلەي يات. بېلىنسكى بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن ئىدى: "سەنئەتىمىزنىڭ ۋەزىپىسى پوۋېستتا، روماندا ياكى درامىدا ۋەقەلەرنى بۇرۇندىن ئويلاپ قويۇلغان مەقسەتكە ماسلاشتۇرۇپ كۆرسىتىشتىن

ئىبارەت بولماي، بەلكى بۇ ۋەقەلەرنى ھەقىقى زورۇرىيەت قانۇنلىرىغا ماسلاشتۇرۇپ كېڭەيـتۇرۇشتىن ئىبارەت.“ دېمەك، تۇرمۇشقا چىنلىق نۇقتىسىدىن ياندىشىش، ھايات ھادىسىلىرىنى ئەسلى قىياپىتى بويىچە يورۇتۇپ، ئادەملەر مۇناسىۋىتىنىڭ ماھىيىتىنى دەل ۋە توغرا ئېچىپ بېرىشلا رومان ئىجادىيىتىنىڭ بىردىن ـ بىر توغرا يولى ھىساپلىنىدۇ. ئەكسى ھالدا ئۇقۇم ۋە چۈشەنچىگە بېرىلگەندە رومان ھەر قانداق سىياسى ـ بەدىى كۈچتىن مەھرۇم بولۇدۇ.

بىزنىڭ پروزىمىزدا ئۇزۇندىن بۇيان كەم ۋە يېتەرسىز بولۇپ كېلىۋاتقان ئەڭ مۇھىم نەرسە ھايات ھادىسىلىرىنى دادىل ئومۇملاشتۇرۇپ، يېڭى ۋە ئىجادىي تۇرمۇش مەنزىرىسىنى يارىتىپ، پېرسوناژلار روھىي دۇنياسىنى باي ۋە خىلمۇ ـ خىل بەدىى ئىپادىلەش ۋاستىلىـرىگە تايىنىپ ھەر تەرەپلىمە چوڭقۇر ئېچىپ بېرەلمەسلىك ئىدى. يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ «ئاۋرال شاماللىرى» رومانى يۇقۇرىدىكى كەمچىلىكلىرنىڭ بولۇشىغا قارىماي، پروزىمىزدا مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان بۇ يېتەرسىزلىكنى دەسلەپكى قەدەمدە تولدۇردى. ئۇ، پروزىمىزنى كەسكىن ۋە مۇرەككەپ تۇرمۇش زىددىيەتلىرى بىلەن ئىنچىكە ۋە نازۇك پىسخىك تەسۋىر زېمىنىدە يارىتىلغان بىر گۇرۇپپا تىپىك ئوبرازلارغا ئىگە قىلىپ، پروزىمىزنىڭ ھاياتىي كۈچىنى تولۇق نامايەن قىلدى. مانا بۇ، «ئاۋرال شامالىرى» رومانىنىڭ ئەڭ زور مۇۋەپپەقىيىتى. بىز ئاپتورنىڭ بەدىى غايىۋى تەرەپتىن تېخىمۇ يۇكسىلىپ، دەۋرىمىز كىشىلىرىنىڭ مەنىۋى دۇنياسى ھەر تەرەپلىمە چوڭقۇر ئېچىپ بېرىلگەن تېخىمۇ يېڭى ۋە تېخىمۇ ئىجادىي ئەسەرلەرنى يارىتىپ، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىمىزغا مۇناسىپ تۆھپە قوشۇشىنى ئۈمىت قىلىمىز.

(بېشى 112 ـ بەتتە)

نۇر» ئىنتىپاقىدىكى قەبىلەلەر) قەشقەر ـ خوتەن دىنىي تۇقۇنۇشلىرىدىن كېيىن، يەنە بۇددىست ئىدىقۇت خانلىقى ۋە قىستانلارنىڭ قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىشى بىلەن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام دىنىغا كىرگەن قىسمىغا قارشى جەڭ باشلىغانلىقى مەلۇم. ئارسلان تېگىن ئەنە شۇ باسمىل ـ ياباقۇلارنىڭ ھۇجۇمىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلغان.

تۈركىيە تارىخچىسى، دوكتۇر زەكى ۋەلىدى توغاننىڭ تەتقىقاتىغا قارىغاندا، مەزكۇر ئارسلان تېگىنىنىڭ غەلىبىسىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن، 1041 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، فەرغانىدە ئورنىتىلغان ئەرەپچە خاتىرە تاش ھازىرمۇ «ۋاروخ» يېزىسى يېنىدىكى ئىگىز قىيادا ساقلىنىپ قالغان (زەكى ۋەلىدى توغاننىڭ «ئومۇمى تۈرك تارىخىغا كىرىش» دېگەن كىتاۋىدا كەلتۈرگەن نەقىل بويىچە، «ئارخېئولوگىيە ھەۋەسكارلىرىنىڭ تۈركىستان كۇرژوگى ھوججەتلىرى». 1904 ـ يىلى، 43 ـ، 47 ـ بەتلەر).

نەسەپ (شەجەرە) جەھەتتىن سۇلايمان ئارسلان خان (يەنى بېكەچ ئارسلان تېگىن) ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇت قەشقەرىگە بوۋا جەمەت ھىساپلىنىدۇ. بەزى مەلۇماتلار بويىچە، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ چوڭ دادىسى مۇھەممەت مەزكۇر سۇلايمان ئارسلان خان بىلەن بىر تۇقىقان بولۇپ، يۈسۈپ قىدىرخاننىڭ ئوغۇللىرىدۇر. شۇڭا مەھمۇت قەشقەرى ئۆز ئەسىرىدە («دىۋان»دا) بۇ زاتىنى ”ئارسلان تېگىن غازى“ دەپ ھۆرمەت بىلەن ئالاھىدە ئاتىغان ۋە بۇ زاتقا بېغىشلانغان داستاندىن پارچىلارنى مىسال قىلىپ بەرگەن.

بۇ داستان چىن رىياللىق تەسۋىرلەنگەن ۋە ھەقىقى ئۆتكەن شەخسنى گەۋدىلەندۈرۈلگەن تارىخىي داستاندۇر.

ئەدەبىي ئاتالغۇلارنىڭ قىسقىچە لۇغىتى

ئوبراز (رۇسچە obraz —قىياپەت)—ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ كونكرېت ھەمدە بەدىي توقۇلما ياردىمىدە ئومۇملاشتۇرۇلغان، ئېستېتىك ئەھمىيەتكە ئىگە كارتىنىسى، بەدىي ئەسەردە يازغۇچى ئىجتىمائىي ھاياتنى كونكرېت، جانلىق كارتىنىلاردا يەنى ئوبرازلىق ھالەتتە ئەكس ئەتتۈرۈش ئارقىلىق ئىجتىمائىي ھايات توغرىسىدىكى ئۆزىنىڭ قارىشى ۋە پىكرىنى بىلدۈرىدۇ، ئوبرازلار ياردىمىدە كىشىلەرنىڭ ئىش-ھەركىتى، ئىجتىمائىي ۋە تەبىئەت ھادىسىلىرىگە بولغان مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدۇ، شۇنداقلا، ئوقۇغۇچىنىڭمۇ ئۆزىگە ئوخشاش مۇناسىۋەتتە بولۇشىنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئىنتىلىدۇ.

ئوبراز ۋە تۇرمۇشنى ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈش—رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈش ۋە ئۇنى بىلىشنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەتتىكە خاس ئالاھىدە بىر خىل شەكلى بولۇپ، بۇ ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئەدەبىيات سەنئەت مۇشۇ ئالاھىدىلىكى ئارقىلىق باشقا ئىجتىمائىي پەنلەردىن روشەن پەرقلىنىدۇ. ئەدەبىيات-سەنئەت، جۈملىدىن، بەدىي ئەدەبىياتنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكىنى ۋ. گ بېلىنسكىي: "شائىر (ئومۇمەن يازغۇچىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ) ئوبرازلار ئارقىلىق پىكىر قىلىدۇ، ئۇ، ھەقىقەتنى ئىسپاتلىمايدۇ، بەلكى كۆرسىتىپ بېرىدۇ" دەپ ئىخچام ھالدا ئىزاھلىغان.

يازغۇچى تۇرمۇشنىڭ جانلىق كارتىنىلىرىنى سىزىپ كۆرسەتكىنىدە، تۇرمۇش شارائىتى، كىشىلەرنىڭ مىجەز-خۇلقى ۋە تاشقى قىياپىتى (پورترېتى)، تەبىئەت مەنزىرىلىرى (پېيزاژ) نىڭ ئىندىۋىدۇئال ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، تۇرمۇش ھادىسىلىرىنىڭ ماھىيىتىنى ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان خاراكتېرلىق، تىپىك تەرەپلەرنى تاللاپ ئالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى تۇرمۇشنى ئىندىۋىدۇئال ئەكس ئەتتۈرۈش، ئەينى ۋاقىتتا، ئومۇملىققا، تىپىك ئەھمىيەتكىمۇ ئىگە بولىدۇ. يەنى ئەدەبىي ئەسەردە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بىر كونكرېت ۋەقە ياكى ھادىسە، مۇشۇ خىلدىكى بىر مۇنچىلىغان ۋەقە، ھادىسىلەرنىڭ ماھىيىتىنى، نېمە ئۈچۈن بۇنداق ۋەقەلەر يۈز بېرىدىغانلىقىنى، نېمە ئۈچۈن رېئاللىقتا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىۋېلىشىمىزغا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، يازغۇچى ئۆزىنىڭ دۇنياقارىشى ۋە غايىسىنى ئوبرازلارغا سىڭدۈرۈش ئارقىلىق ئوقۇغۇچىنىمۇ ھايات گۈزەللىكىگە مۇھەببەت باغلاشقا، يارىماس نەرسىلەرگە نەپرەتلىنىشكە ئۈندەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بەدىي ئەسەردىكى ئوبرازلار ئىندىۋىدۇئاللىق، ئومۇملىق ۋە بىلىش ئەھمىيىتىگىلا ئىگە بولۇپ قالماستىن، يەنە تەربىيىۋى ئېستېتىك ئەھمىيەتكىمۇ ئىگە.

ئەدەبىي ئەسەرلەردە رېئال ھايات كارتىنىلىرى بىر بىرىگە زىچ باغلانغان ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەنلىكتىن، بۇنداق ئەكس ئەتتۈرۈشكە ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈش، يەنى تۇرمۇش ھادىسىلىرىنىڭ ئىندىۋىدۇئال بەلگىلىرىنى ساقلىغان ھالدا، بەدىي توقۇلما يولى بىلەن ئومۇملاشتۇرۇپ ھەمدە ئۇنىڭغا ئۆز ئىدىيىلىرىنى سىڭدۈرۈپ ئەكس ئەتتۈرۈش دېيىلىدۇ.

ئوبراز سوزى تار مەنىدە، ئومۇمەن ئەدىبى ئەسەرلەردە ئەكس ئەتتۇرۇلگەن كىشىلەر ئوبرازىغا قارىتىپ ئىشلىتىلىدۇ، ئادەتتە ئەدىبى ئەسەرلەردە بىر-بىرسى بىلەن باغلىق، ئوز ئارا زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇدىغان بىر قاتار ئوبرازلار ئەكس ئەتتۇرۇلگەچكە، كوپۇنچە، ئوبرازلار سىستېمىسى دەپمۇ يۇرگۇزۇلىدۇ.

ئوبراز سوزى يەنە جۇملە ياكى نۇتۇقتا ئېنىقلىق، پاساھەت ۋە كونكرېتلىق بەرگۇچى ھەر قانداق ئىبارىگە نىسبەتەنمۇ قوللىنىلىدۇ، شۇ مەنىدە شېئرىي تىلغىمۇ ئوبراز سوزى ئىشلىتىلىدۇ.

تىپىكلىك (گىرىكچە typos—بەلگە، تامغا)—بىر قاتار تۇرمۇش ھادىسىلىرى، ئىجتىمائى تۇزۇم ياكى مەلۇم بىر گۇرۇپپا كىشىلەر ئۇچۇن خاراكتېرلىق بولغان خۇسۇسىيەتلەرنىڭ ماھىيىتىنى روشەن ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان بەلگە ۋە ئالاھىدىلىكلەرنىڭ جەملىنىشى؛ بۇنداق خاراكتېرلىق بەلگە—يەنى تىپىكلىك مەلۇم جەمىيەتتە بىر خىل ئىجتىمائى شارائىتتا ھايات كەچۇرگۇچى بىر مۇنچە كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىدا يۇز بەرگەن كوپلىگەن تۇرمۇش ھادىسىلىرىدا ئىپادىسىنى تاپىدۇ. تىپىكلىكنى پەقەت ھاياتتا كوپ ئۇچرايدىغان ھادىسىلەر دەپلا ھىساپلىغىلى بولمايدۇ. ھادىسىنىڭ ماھىيىتى، يەنى تىپىكلىك كوپلىگەن ھادىسىلەردىلا ئەمەس، بەلكى بىرلا ھادىسىدە، ئايرىم كىشىلەرنىڭ، ھەتتا يەككە كىشىنىڭ ئىش-ھەرىكىتىدىمۇ ئىپادىلىنىشى مۇمكىن، يازغۇچىنىڭ نىمىنى ھاياتتىكى تىپىك ھادىسە دەپ قارىشى، قانداق خۇسۇسىيەت، بەلگىلەرنى تىپىكلىك سۇپىتىدە ئەكس ئەتتۇرۇشى — يازغۇچىنىڭ دۇنيا قارىشى ۋە تۇرمۇشنى قانداق چۇشۇنۇشنى كورسىتىپ بېرىدىغان ئالامەتتۇر.

"تىپىك شارائىتتا ئەكس ئەتتۇرۇلگەن تىپىك خاراكتېرلارنىڭ چىنلىغى" — ھاياتنى رىيال سۇرەتتە ھەققانى ئەكس ئەتتۇرۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتىدۇر.

تىپ (گىرىكچە typos—بەلگە، ئۇلگە)—مەلۇم ئىجتىمائى گۇرۇھقا ۋەكىللىك قىلغۇچى كىشىلەرنىڭ ئاساسى خاراكتېرلىق بەلگىلىرى جەملەپ كورسىتىلگەن، مەلۇم بىر ئىجتىمائى ھادىسىنىڭ ماھىيىتىنى ئىپادىلەپ بەرگەن بەدىى ئوبراز، تىپ ئىندىۋىدۇئاللىق بىلەن ئومۇملۇقنىڭ بىرلىكى بولۇپ، شەيئىنىڭ ماھىيىتى ئىندىۋىدۇئال خۇسۇسىيەتلەر ئارقىلىق ئەكس ئەتتۇرۇلگەن بولۇدۇ. تىپ ياكى تىپىك ئوبراز يارىتىش جەريانى تىپىكلەشتۇرۇش دەپ ئاتىلىدۇ. بەدىى ئەدەبىياتتا تىپىكلەشتۇرۇش ئىككى خىل بولۇدۇ، ئۇنىڭ بىرسى، بىر خىل تىپتىكى نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنىڭ خاراكتېرلىق بەلگىلىرىنى جەملەش بولۇپ، بۇ خىل ئۇسۇلنى لۇشۇن ئوز ئىجادىيىتىدە قوللىنىپ، "كىشىلەرنىڭ مودىلىغا ئوخشاش مەخسۇس بىر ئادەمنىلا ئالماستىن، بۇرنى جېجياڭدىن، يۇزى بېيجىڭدىن، كىيىمى شەنشىدىن بولىدىغان" (لۇشۇن)، ئورتاق تىپنى ياراتقان، شۇڭا "مەلۇم بىر تىپنى يارىتىشتا، شۇ خىلدىكى نۇرغۇن ئادەملەر ئۇستىدە كۇزىتىش ئېلىپ بېرىش كېرەك" (ل. تولستوي)؛ يازغۇچى بۇ خىلدىكى تىپنى "يۇزلىگەن دۇكاندار، ئەمەلدار، ئىشچىنىڭ خاراكتېرلىق بەلگە، ئادەت، مىجەز، ئىبتىقات ۋە سوزلەش ئۇسۇلى...قاتارلىقلارنى تاللاپ ئۇنى بىر دۇكاندار، ئەمەلدار، ئىشچى ئۇستىگە جەملەپ كورسىتىش يولى بىلەن يارىتىدۇ" (م. گوركى)؛ ئىككىنچى بىر خىلى بولسا، ھاياتتىكى بىرەر رىيال شەخسنى ئاساس قىلىپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇشۇ خىلدىكى كىشىلەرنىڭ ئورتاق خۇسۇسىيەتلىرىنى جەملەش ئارقىلىق يارىتىلىدۇ. (پروتوتىپقا قاراڭ.)

خاراكتېر (گرېكچە charakter—بەلگە، ئالاھىدىلىك)—كىشىنىڭ روھى ۋە پسىخىك ئالاھىدىلىگىنىڭ يىغىندىسى، خاراكتېر كىشىلەرنىڭ ھەر خىل ۋەزىيەتتىكى ئىش-ھەركىتىدە يەنى ئۇنىڭ باشقا كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە ئىجتىمائىي ۋە شەخسى ھاياتىدا يۈز بەرگەن ھەر خىل ۋەقەلەرگە تۇتقان پوزىتسىيىسىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. كىشىلەر خاراكتېرىنىڭ شەكىللىنىشىدە ئۇيۇشقان ئىجتىمائىي تۈزۈم ۋە ئىجتىمائىي شارائىت مۇھىم رول ئوينايدۇ. بەدىي ئەدەبىياتتا روشەن ئىندىۋىدۇئال بەلگىلەر بىلەن مۇكەممەل ۋە ئېنىق يارىتىلغان ئادەم ئوبرازى خاراكتېر دېيىلىدۇ.

مەلۇم ئىجتىمائىي كۆچكە ۋەكىللىك قىلغۇچى بىر مۇنچە كىشىلەرگە ئورتاق بولغان بەلگىلەر ئومۇملاشتۇرۇلغان خاراكتېر—تىپىك خاراكتېر بولۇدۇ.

ئەسەر قەھرىمانى —ئەدەبىي ئەسەردىكى ئالاھىدە ئېنىق خاراكتېر بەلگىلەرگە، مىجەز-خۇلققا ئىگە ھەمدە ئەسەردە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن باشقا شەخس ۋە تۇرمۇش ھادىسىلىرىگە مۇقىم مۇناسىۋەتتە بولغۇچى شەخس.

كۆپۈنچە، ئەسەردىكى كۆپ تەرەپلىمە، تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن شەخسلەرمۇ قەھرىمان دەپ ئاتىلىدۇ.

ئەسەر قەھرىمانلىرى ئىچىدىكى دۇنياقارىشى، ئىش-ھەركىتى ئارقىلىق ئەينى ئەسەردە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن دەۋردىكى ئىلغار كىشىلەرگە ۋەكىللىك قىلغۇچى ۋە ئوقۇغۇچىدا ئۆزىگە نىسبەتەن ئىجابىي ھەۋەس ئويغىتالىغۇچى شەخس—ئەسەرنىڭ ئىجابىي قەھرىمانى بولىدۇ. "قەھرىمان" سۆزى كۆپۈنچە ئىجابىي ئوبرازلارغا قارىتىلغان.

سەلبىي ئوبراز —ئەسەرنىڭ ئاساسلىق ئىشتىراكچىلىرى ئىچىدىكى ئۆز دۇنياقارىشى ۋە ئىش-ھەركىتىدە ئەينى دەۋردىكى قالاق ياكى ئەكسىيەتچى كىشىلەرگە ياكى گۇرۇھقا ۋەكىللىك قىلغۇچى شەخس. ئەسەردىكى سەلبىي ئوبرازلار بىر تەرەپتىن رېياللىقنى چوڭقۇر چۈشىنىش، سەلبىي نەرسىلەرگە نەپرەتلىنىشكە يېتەكلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن، ئىجابىي ئوبرازلارغا سېلىشتۇرما سۈپىتىدە، ئىجابىي نەرسىلەرگە تېخىمۇ چوڭقۇر مۇھەببەت ئويغىتىشقا تۈرتكە بولۇدۇ.

لىرىك قەھرىمان ياكى ئوبراز —لىرىك شېئىرلاردا ياكى لىرىك ئەسەرلەردە ئىچكى ھىسسىيات، ھىس-تۇيغۇ، پىكىرلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن شەخس. لىرىك شېئىرلار بىرىنچى شەخس تەرىپىدىن يېزىلغاچقا، كۆپۈنچە، لىرىك قەھرىمان دەپ شائىرنى ئاتايدۇ.

شائىر ئۆزىنىڭ ئىندىۋىدۇئال كەچۈرمىشلىرى ئارقىلىق زامانىنىڭ ئىلغار كىشىلىرىگە خاس كەچۈرمىشلەرنى، ئەينى تارىخىي دەۋردىكى مەلۇم ئىجتىمائىي گۇرۇھ ۋە تەبىقە ئۈچۈن خاراكتېرلىق بولغان ھىس-تۇيغۇ، پىكىرلەرنى ئەكس ئەتتۈرگەندىلا، ئۇ، ئەھمىيەتلىك لىرىك قەھرىمان ياراتقان بولۇدۇ، لىرىك ئوبرازلارمۇ خۇددى باشقا ئوبرازلارغا ئوخشاش، بەدىي توقۇلمىدىن پايدىلىنىپ، ئومۇملاشتۇرۇش يولى بىلەن يارىتىلىدۇ؛ بۇنداق ئومۇملاشتۇرۇلغان بەدىي ئوبراز —لىرىك قەھرىمان— بىر شائىرنىڭ بىر قاتار شېئىرلىرىنى ئوقۇغاندىن كېيىن، ياكى پۈتۈن ئىجادىيىتىنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، بىزنىڭ تەسەۋۋۇرىمىزدا پەيدا بولۇدۇ. مەسىلەن، ل. مۇتەللىپنىڭ لىرىك قەھرىمانى—ئىلغار، ۋەتەنپەرۋەر، ئازاتلىق جەڭچىسىنىڭ تىپىك ئوبرازىدۇر.

پروتوتىپ (گىرىكچە prototypon) — يازغۇچى تەرىپىدىن ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، تىپىكلەشتۈرۈلۈپ يارىتىلغان ئوبراز ياكى تىپ ئۈچۈن ئاساس بولغان ھاياتتىكى راس ئادەم.

پورترېت — قىياپەت (فرانسۇزچە portrait) — بەدىئى ئەسەرلەردە كىشىلەر تاشقى قىياپىتىنىڭ — چىراي - شەكلى، تەققى - تۇرقى، - كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ ئەكس ئەتتۈرۈلۈشى. بەزەن قەھرىمانىنىڭ روھىي دۇنياسى، ئىچكى كەچۈرمىلىرىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن "قەھرىمانىنىڭ ئىچكى قىياپىتى (پورتىرىتى)" دېگەن ئىبارىمۇ قوللىنىلىدۇ.

پېيزاژ (فرانسۇزچە paysage — ئورۇن، ماكان) — ئەدەبىي ئەسەردە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن تەبىئەت مەنزىرىسى. يازغۇچى پېيزاژنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ تەبىئەتكە بولغان مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدۇ ھەمدە تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىنى، مەلۇم ئورۇن ياكى جاي تەبىئىتىنىڭ خاراكتېرلىق بەلگىلىرىنى ئېچىپ بېرىدۇ؛ پېيزاژ ئەسەر قاتناشقۇچىلىرىنى تېخىمۇ ئېنىق ئەكس ئەتتۈرۈشتىكى قوشۇمچە ۋاستە بولۇپمۇ خىزمەت قىلىدۇ.

دىئالوگ (گىرىكچە dialogos — ئىككى كىشى ئوتتۇرىسىدىكى سوھبەت) — بەدىئى ئەسەردە ئىككى ياكى بىرقانچە كىشى ئوتتۇرىسىدا بولۇدىغان سوھبەت. دىراماتىك ئەسەرلەردە دىئالوگ خاراكتېر ۋە ئوبراز يارىتىشنىڭ ئاساسلىق بەدىئى ۋاستىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، پىروزا ئەسەرلىرىدىمۇ دىئالوگنىڭ ئوبراز يارىتىشتىكى رولى چوڭ.

مونولوگ (گىرىكچە monos — بىر، logos — سوزدىن كېلىپ چىققان) — بەدىئى ئەسەر قاتناشقۇچىسىنىڭ ئۆز سوھبەتدىشىغا ياكى ئۆز ئۆزىگە (سەھنە ئەسەرلىرىدە بولسا تاماشابىنلارغا) قارىتىلغان ئۇزۇن نۇتقى. بىرلا شەخس قاتناشقان سەھنە ئەسىرىنىمۇ مونولوگ دەپ ئاتايدۇ.

تەسۋىر — بەدىئى ئەسەرلەردە ھىكايە قىلغۇچى تەرىپىدىن شەخس ۋە ھادىسىلەرنىڭ بەلگە، خۇسۇسىيەت، خاراكتېرلىرىنى مەلۇم ئىزچىللىق بىلەن يېزىپ كورسىتىپ بېرىدىغان يېزىقچىلىق ئۇسۇلى.

بايان — ئەدەبىي ئەسەردە ۋەقە، ھادىسىلەرنىڭ جەريانىنى، ئوتمۇشنى چۈشەندۈرۈپ سوزلەپ بېرىدىغان يېزىقچىلىق ئۇسۇلى.

سىمۋول (گىرىكچە symbolon — قەدىمىي گىرىتسىيىدىكى يوشۇرۇن تەشكىلات ئەزالىرىنىڭ شەرتلىك بەلگىسى) — ئەدەبىي ياكى شېئىرىي تىلدا تۇرمۇش ھادىسىلىرى، ئۇقۇملار ۋە نەرسىلەرنى شەرتلىك ھالدا مەزكۇر ھادىسە، ئۇقۇم ۋە نەرسىنى ئەسلەتكۈچى باشقا نەرسىلەرنىڭ نامى بىلەن ئاتايدىغان بىر خىل ئوخشىتىش — تەققاسلاش ئۇسۇلى. مەسىلەن: تاڭ ئاتماق — ئازاتلىق سىمۋولى، تۈن، كېچە — زۇلۇم سىمۋولى، بوران — ئىنقىلاپ سىمۋولى بولغىنىغا ئوخشاش، بەزەن بىرەر ھادىسىنىڭ خاراكتېرلىق بەلگىلىرىنى، مەزكۇر ھادىسىنىڭ ماھىيەتلىك تەرىپىنى ئۆزىدە ئېنىق جەملىگەن بەدىئى ئوبرازلارنىمۇ سىمۋول دەپ ئاتايدۇ.

ئېپىزود (گىرىكچە epeisodion — بولۇپ ئوتكەن) — ئەدەبىي ئەسەرلەردە، كوپۇنچە داستان، پوۋېست، رومان، دىرامىغا ئوخشاش چوڭراق تىپتىكى ژانىرلاردا، ئەسەر سيۇژېتىدىكى، بىر - بىرسىگە باغلانغان ۋەقەلەر ئىچىدىكى نىسبەتەن مۇستەقىل خاراكتېر ئالغان ئايرىم ۋەقەلەر.

سيۇژېت (فرانسۇزچە sujet — شەيئى) — ئېپىك (پروزا)، لىرو — ئېپىك ۋە دىراماتىك

ئەسەرلەردە ئۆزئارا باغلانغان، تۈگۈندىن يېشىمغا قەدەر تەدرىجى تەرەققى قىلىپ بارىدى-
غان، بىۋاستە ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنى تەشكىل قىلغۇچى ۋەقەلەر سىستېمىسى؛ بۇ، ۋەقەلەردە
ئەكس ئەتتۈرۈلگەن كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەت - ئالاقىلىرىنى، ئەسەر قاتناشقۇچىلىرى
خاراكتېرىنىڭ ھەر خىل بەلگىلىرىنى، مىجەز - خۇلقى، كەچۈرمىشلىرىنى ئېچىپ بېرىدۇ ۋە
خاراكتېرىنىڭ راۋاجلىنىش، ئۆسۈش تارىخىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئەسەر سيۇژېتىدا ھايات-
تىكى خاراكتېرلىق، تىپىك توقۇنۇش ۋە زىددىيەتلەر، كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەت
ئالاقىلىرى ھەممە ئۇنىڭغا بولغان يازغۇچىنىڭ پوزىتسىيە، باھاسى ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ.
م. گوركى سيۇژېتقا "ئالاقە، قارىمۇ - قارشىلىق، ياقتۇرۇش، ياقتۇرماسلىق، ئومۇمەن، كىشى-
لەرنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتى، ئۇ ياكى بۇ خاراكتېرنىڭ تەشكىل تېپىش، ئۆسۈش تارىخى"
دەپ تەرىپ بەرگەن.

ئېكسپوزىتسىيە (لاتىنچە expositio — چۈشەندۈرۈش) — ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى
سيۇژېت باشلانغىچە بولغان كىرىش قىسمى — يەنى ئەسەر قاتناشقۇچىلىرى خاراكتېرىنىڭ
شەكىللەنگەن ۋە تەرەققى قىلغان ئىجتىمائىي مۇھىت، تۇرمۇش شارائىتى، ۋەقەلەر يۈز
بەرگەن ۋە راۋاجلانغان تارىخى شەرت - شارائىت قاتارلىقلارنىڭ تەسۋىرلىنىشى. ئېكسپو-
زىتسىيە — شۇ ئەسەردىكى ۋەقەلەرنىڭ تەرەققىياتىغا بىۋاستە تەسىر قىلالماسلىقى بىلەن
سيۇژېت تۈگۈندىن پەرقلىنىدۇ. ئېكسپوزىتسىيەنىڭ ئەسەردىكى ئورنى ھەر خىل — تۈگۈن-
دىن ئاۋال (ئوددۇل ئېكسپوزىتسىيە)، ئەسەر تۈگۈندىن كېيىن (كېچىكتۈرۈلگەن ئېكسپو-
زىتسىيە) ۋە ئەسەرنىڭ ئاخىرىدا (قايتۇرما ئېكسپوزىتسىيە) بولۇش مۇمكىن. ئېكسپوزىتسى-
يەنىڭ ئەسەردىكى ئورنى يازغۇچىنىڭ تۇرمۇشنى قانداق چۈشىنىشى ۋە ئۇنى قايسى تەرىزدە
بايان قىلىش نىيىتى بىلەن باغلىق بولىدۇ.

پىرولوگ (گرېكچە prologos، pro — ئالدىنقى، logos — سۆز) — ئەدەبىي ئەسەر-
لەردىكى بىر خىل كىرىش قىسىم بولۇپ، بۇنىڭدا ئوقۇغۇچىلارغا بايان قىلىنىدىغان ۋەقەلەر
ياكى بۇنىڭدىن ئىلگىرى بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر ۋە ياكى ئاپتورنىڭ مەقسىدى تونۇشتۇرۇ-
لىدۇ. قەدىمقى گرېك تىراگېدىيىلىرىدە، تاماشىبىنلارنى تىياتىرغا جەلپ قىلىش ئۈچۈن ئۇلارغا
قارىتىلغان مۇراجەت پىرولوگ دېيىلەتتى.

ئېپىلوگ (گرېكچە epilogos، epi — كېيىن، ئاخىرقى، logos — سۆز.) — بەدىئى
ئەسەرلەرنىڭ ۋەقەلەر ئەكس ئەتتۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىنكى ئىشتىراك قىلغۇچىلارنىڭ
تەقدىرى توغرىسىدا بايان قىلىنىدىغان قىسمى. ئەسلىدە، قەدىمقى گرېك دراممىلىرىدا ئاپتور-
نىڭ تاماشىبىنلارغا ئۆزىنىڭ مەقسىدى ياكى درامىنىڭ خاراكتېرىنى چۈشەندۈرۈش يۈزىسى-
دىن قىلىنغان مۇراجىتى ئېپىلوگ دېيىلەتتى.

كومپوزىتسىيە (لاتىنچە compositio — تۈزۈش، تەرتىپكە سېلىش) — بەدىئى
ئەسەرنىڭ قۇرۇلۇشى، ئۇنىڭدىكى قىسىملارنىڭ ئۇيۇشتۇرۇلۇشى ۋە ۋەقەلەرنىڭ ھېكايە قىلى-
نىش تەرتىپى. كومپوزىتسىيە ئاساسى بەدىئى ۋاستىلارنىڭ بىرى بولۇپ، يازغۇچى مەزكۇر
ۋاستە ئارقىلىق، تۇرمۇشقا بولغان چۈشەنچىسى دائىرىسىدە تۇرمۇش ھادىسىلىرى ۋە ئەسەر
ئىشتىراكچىلىرىنى خاراكتېرلەپ كۆرسىتىپ بېرىدۇ. كومپوزىتسىيىنىڭ قانداق بولۇشى يازغۇچى
ئوتتۇرىغا قويماقچى بولغان ئىدىيىۋى - تېمىنىڭ ۋەزىپىگە بوي سۇنغاچقا، ئوخشىمىغان
ئەسەرلەرنىڭ كومپوزىتسىيە تۈزۈلۈشىمۇ بىر - بىرىدىن پەرقلىق بولىدۇ.

مۇپاسساننىڭ تۇت ئۇستازى

دۇنيادا نۇرغۇن يازغۇچىلار تەدرىجى ماھارەت كورسىتىپ تونۇلۇپ، ئاندىن ئاتاق چىقارغان، لېكىن تۇنجى ئەسىرى بىلەنلا ئاتاق چىقىرىپ، چوڭ شوھرەت قازانغانلارمۇ بولۇپ ئۆتكەن. فرانسىيە ھىكايىچىسى مۇپاسسان ئەنە شۇنداقلار خىلىغا كىرىدۇ.

مۇپاسسان چاخچاق قىلىپ "مەن ئەدەبىيات مۇنبىرىگە ئاقار يۇلتۇزدەك كىرىپ كەلدىم" دېگەن ئىدى. 1880 - يىلى مۇپاسساننىڭ «دونداق» سەرلەۋھىلىك ئەسىرى ئېلان قىلىنىپ ئەتىسىلا، ئۇ، ئاتاقلىق كىشى بولۇپ قالغان ئىدى. لېكىن ئۇ، بۇنداق تۇيۇقسىز ئاتاققا ئېرىشىشتىن ئىلگىرى، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتى ئۈستىدە ئۇزاق مۇددەت قەيسەرلىك بىلەن ئىزلەنگەن ئىدى.

مۇپاسساننىڭ ئانىسى ئەدەبىيات خۇمارى بولۇپ، ئەدەبىي ئەسەرلەرنى زېھەن قويۇپ ئوقۇپ، ئىنچىكىلەپ باھالايتتى. شۇنداقلا ئوغلىنىڭ ئوقۇشى ۋە يېزىشىغا كۆچىنىڭ يېتىشىچە يېتەكچىلىك قىلاتتى ھەم ئوغلىنىڭ ئەڭ دەسلەۋدە يازغان شېئىرلىرىنىڭ ئارگىنالىلىرىنى ۋە مەشق دەپتەرلىرىنى ئاۋايلاپ ساقلىغان ئىدى. ئوغلى يازغۇچى بولۇپ يېتىشكەندىن كېيىنمۇ، ئۇ يەنىلا ئوغلىنىڭ ئەدەبىيات جەھەتتىكى مەسلىھەتچىسى، تەنقىتچىسى ۋە ياردەمچىسى بولغان ئىدى، شۇڭىدەك ئۇنى نۇرغۇن ھىكايە ئىجادىيىتى تېمىسى بىلەن تەمىنلىگەن ئىدى. شۇڭا، مۇپاسساننىڭ ئانىسى ئۇنىڭ ئىجادىيەت جەھەتتىكى تۇنجى ئۇستازى بولۇشقا مۇناسىپ.

مۇپاسسان رىيان ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ئوقۇۋاتقان چېغىدا، ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىسى لۇئى بويۇ بۇ ئوقۇغۇچىسىنىڭ ئىنشالىرىدىن ئۇنىڭدىكى چاقناپ تۇرغان تالانتىنىڭ ئۇچقۇنلىرىنى بايقىۋېلىپ، بۇ ياشنىڭ قەلبىگە ئىلىم - ھىكمەتتىن زېرىكمەي - تېرىكمەي چىراق يېقىپ، ئۇنىڭغا سەنئەت ساھەسىدىكى خىزمەتنىڭ ئىجادى مېھنەتكە ۋە سەۋر - تاقەتكە مۇھتاج ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا باش كوتەرمەي جاپالىق ئىشلەشنىڭ ۋە ئەدەبىيات ماھارىتىنىڭ قانۇنىيىتىنى ئىگەللىۋېلىشنىڭ زورۇرلىكىنى تونۇتقان ئىدى. لۇئى بويۇ رىيانغا يېقىن جايدا ئولتۇرۇشلۇق فلوبېر بىلەن يېقىن ئۆتۈشەتتى، بەزىدە ئۇ، ئۆزىنىڭ بۇ ئوقۇغۇچىسىنى فلوبېرنىڭ ئۆيىگە باشلاپ باراتتى - دە، بۇ ئىككى ئۇستاز ئۇنىڭغا بىرلىكتە سەۋرچانلىق بىلەن يېتەكچىلىك قىلاتتى.

19 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرى مۇپاسسان ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، مەشھۇر يازغۇچى فلوبېر ئۇنىڭ ئەدەبىيات جەھەتتىكى رەسمى ئۇستازى بولدى. ئۇ، شۇ چاغلاردا يەنە داۋاملىق شېئىر يېزىۋاتقان مۇپاسساننىڭ دەسلەپكى ئەسەرلىرىنى كورگەندىن كېيىن: "سىزدە ئىقتىدار بار - يوقلىغى ماڭا تېخى نامەلۇم. سىزنىڭ ماڭا كورسەتكەن نەر-

سلرنگز ئچىدىن ئاز - تولا زېرەكلىك كورۈنۈپ تۇرىدۇ، لېكىن، يىگىت، بوففۇن (فرانسىيە يازغۇچىسى، 1788 — 1707) نىڭ 'ئىقتىدار دېمەك — ئۇزاق مۇددەت هارماي - تالماي ئىشلەشكە بەرداشلىق بېرىش دېمەكتۇر' دېگەن سوزىگە ئەمەل قىلىشنى مەڭگۈ ئۇنۇتماڭ، تىرىشىپ ئىشلەڭ، ئوغلۇم" دېگەن ئىدى.

مۇپاسسان مۇشۇ نەسىهەت بويىچە، توختىماي ئىشلىدى، شېئىر يازدى، كومېدىيە يازدى، پوۋېست يازدى، هېكايىمۇ يازدى. تەلەپنى ئىنتايىن قاتتىق قويۇدىغان ئۇستازى فلوبېر ئۇنىڭ يازغانلىرىنىڭ هەممىسىنى ئەرزىمەسكە چىقىرىپ، كويدۇرگۈزۈۋېتەتتى هەمدە ئۇنى "پىشمىغان ئەسەرنى خالىغانچە گېزىت - ژورناللارغا ئەۋەتىپ ئېلان قىلدۇرۇشقا بولمايدۇ" دەپ ئاگاهلاندۇراتتى. مۇپاسسان بۇنىڭلىق بىلەن مەيۇسلىنىپ كەتمىدى، فلوبېر ئوز ئوقۇغۇچىسىغا بارغانسېرى كوڭۈل بولۇشكە باشلىدى، ئۇنىڭ ئارزۇسى مۇپاسساننىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ كەسكىن ئىش ئىكەنلىكىنى تونۇتۇش، ئۇنى ئەدەبىياتنىڭ ۋەزىپىسىنى چوڭقۇر چۈشىنىدىغان قىلىش، شۇ ئارقىلىق، ئوزىنىڭ ئىجادىيىتىگە يۇقۇرى تەلەپ قويۇدىغان قىلىش ئىدى.

فلوبېر ئوز شاگىرتلىرىنىڭ ئوتكۈر كوزىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشىنى تەلەپ قىلاتتى، ئۇ، مۇپاسسانغا: "سىز چەرچىن ماللار دۇكىنىدا ئولتۇرغان سودىگەرنىڭ ئالدىدىن ئوتكىنىڭىزدە، غالىزىسىنى شۇراپ ئولتۇرغان جىسەكچىنىڭ ئالدىدىن ئوتكىنىڭىزدە، ئاشۇ چەرچىن مال سودىگىرى بىلەن جىسەكچىنى، ئۇلارنىڭ تەققى - تۇرقىنى، ئۇلارنىڭ پۈتكۈل بەدەن قىياپىتىنى ماڭا سۈرەتلەپ بېرىڭ، رەسساملارنىڭ ۋاستىسىنى قوللانسىڭىزمۇ بولىدۇ، سىز ئوز تەسۋىرىڭىزدە ئۇلارنىڭ پۈتكۈل روهىي تەبىئىتىنى ئىپادىلەپ بېرىڭكى، مەن ئۇلار بىلەن باشقا هەرقانداق چەرچىن مال سودىگىرى، هەرقانداق باشقا جىسەكچىنى ئارىلاشتۇرۇۋالمايدىغان بولاي" دېگەن ئىدى.

ئۇنىڭدىن باشقا، فلوبېر يەنە مۇپاسساندىن كورگەن نەرسىلەرنى ماهىرلىق بىلەن ئىنچىكە ۋە چىن رەۋىشتە تەسۋىرلىيەلەيدىغان بولۇشنى، تەسۋىرلىنىدىغان نەرسە ئۇچۇن پېقىن كېلىدىغان ئەمەس، بەلكى دەل باپ كېلىدىغان سوز تېپىشنى تەلەپ قىلاتتى. فلوبېر مۇپاسسانغا مۇنداق دېگەن ئىدى: "سىز هەرقانداق شەيئىنى تەسۋىرلىمەكچى بولسىڭىز، ئۇنىڭ نامىنى پەقەت بىرلا ئىسىم بىلەن ئاتىشىڭىز، ئۇنىڭ هەرىكىتىنى پەقەت بىرلا پېئىل بىلەن ئىپادىلىشىڭىز، ئۇنىڭ سۈپىتىنى پەقەت بىرلا سۈپەت بىلەن سۈپەتلىشىڭىز لازىم بولىدۇ. شۇڭا سىز هېلىغىچە تاپالمىغان ئاشۇ ئىسىمنى، ئاشۇ پېئىلنى، ئاشۇ سۈپەتنى تېپىشىڭىز كېرەك. ئوخشىشىپ كېتىدىغان سوزلەر بىلەن قانائەتلىنىپ قېلىشقا، ئارىلاشتۇرۇۋېتىشكە هەرگىز بولمايدۇ، هەتتا ئۇستىلىق ئىشلىتىپ ئارىلاشتۇرۇۋېتىش ئۇسۇلىنى قوللىنىشقىمۇ بولمايدۇ، تىلدا ئۇستىلىق ئىشلىتىپ قىيىنچىلىقتىن قېچىشقا بولمايدۇ."

فلوبېرنىڭ مۇشۇنداق قاتتىق تەلەپ قويغانلىقى مۇپاسساننىڭ ئىجادىيىتىگە غايەت زور تەسىر كورسەتكەن ئىدى.

فلوبېر فرانسىيىدە مۇهاجىر بولۇپ تۇرۇۋاتقان تورگېنېۋ بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولغاچقا، تورگېنېۋ مۇپاسسانغىمۇ ياخشى مۇئامىلىدە بولغان ئىدى، دائىم ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تەكشۈرۈپ بېرەتتى هەم سەممىي مەسلىهەتلەر بىلەن ئۇنىڭغا ياردەم قىلاتتى. بولۇپمۇ

فلوبېر ۋاپات بولغاندىن كېيىن، گەرچە مۇپاسسان نۇرغۇن ئەسەرلەرنى ئېلان قىلغان، خېلى شۆھرەت قازانغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، يەنىلا كەمتەرلىك بىلەن تورگېنېۋنى ئۆزىنىڭ ھۆرمەتلىك ئۇستازى دەپ بىلدى. مۇپاسسان ئىقتىسادىي جەھەتتە قىسىلىپ قالغان چاغلاردا، تورگېنېۋ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى روسىيە ژۇرناللىرىنىڭ ئېلان قىلىشىغا تونۇشتۇرۇپ بەردى. تورگېنېۋنىڭ ۋاستىسى بىلەن مۇپاسسان، پۇشكىن، لېرمونتوۋ، گوگول، ل. تولستوي قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشتى ۋە ئۇلارنى ياقتۇرۇپ ئوقۇپ، روسىيە كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ نۇرغۇن پايدىلىق تەسىرلىرىنى قوبۇل قىلدى، مانا بۇلار ئۇنىڭ رېيال تۇرمۇشقا يۈزلىنىپ، جەمئىيەتنىڭ يۇقىرى قاتلىمىدىكى خىلمۇ-خىل رەزىللىكلەرنى پاش قىلىپ ۋە تەنقىد قىلىپ، ئەمگەكچى خەلقنىڭ كاپىتالىستىك تۈزۈم ئاستىدا ئۇچرىغان بەختسىزلىكلىرىگە ھېسداشلىق قىلىشىغا ياردەم بەردى.

مۇپاسسان ئەنە شۇ بىرنەچچە ئۇستازى (ئانىسى، لوئى بوئىيۇ، فلوبېر، تورگېنېۋ) غا ئىنتايىن ھۆرمەت قىلاتتى. ئۇ، ئۆزىنىڭ تۇنجى شېئىرلار توپلىمىنى فلوبېرغا، تۇنجى ھېكايىلەر توپلىمىنى تورگېنېۋقا تەقدىم قىلىپ، شۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئاشۇ قەدىردان ئۇستازلىرىغا بولغان مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرگەن ئىدى.

ئۆگىنىشكە ئامراق كەمتەر مۇپاسسان

فرانسىيە يازغۇچىسى مۇپاسسان "ھېكايىچىلىق پىشۋاسى" دەپ ئاتالغان. ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتتە قازانغان غايەت زور مۇۋەپپەقىيىتى ئۇنىڭ كەمتەر، ئۆگىنىشكە ئامراق بولغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

مۇپاسساننىڭ تۇرمۇشقا مۇئامىلە قىلىشى ئۆزگىچە ئىدى. ئۇ، تۇرمۇشنى ئىنتايىن ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتەتتى، ئۇ، ھەمىشە گېزىت كورگەن قىياپەتتە ئولتۇرۇپ، باشقىلارنىڭ قىلىقلىرىنى ئوغرىلىقچە كۆزىتەتتى ۋە باشقىلارنىڭ كۆسۈلدىشىپ دېيىشىۋاتقان گەپلىرىنى ئاڭلىۋالاتتى ياكى كافىخانىدا بىر ئولتۇرغانچە بىرنەچچە سائەت ئولتۇرۇپ، خەقلەرنى كۆزەتكەچ قوسىغىدا ھېكايە توقۇيتتى، ھەر خىل تەسەۋۋۇرلارنى قىلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن ئەڭ مۇۋاپىق بىرەرسىنى تاللىۋالاتتى. مانا بۇمۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ قىسقا، ئەمما تەسىرلىك بولۇشىدىكى سەۋەپلەرنىڭ بىرى.

مۇپاسسان ئەسىرىنى يېزىپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن، دائىم ئېمىل زولانىڭ داچىسىغا ئېلىپ بېرىپ، كۆپچىلىككە ئوقۇپ بېرىپ، باشقىلارنىڭ تەنقىدىنى ۋە پىكرىنى ئاڭلايتتى، شۇنىڭدەك باشقىلارنىڭ كەيپىياتىغا زەڭ قويۇپ، ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن چىقارمىغان پىكىرلىرىنىمۇ پەرەز قىلاتتى. مۇپاسسان ئۆز زامانداشلىرى بولغان زولا، تورگېنېۋ، گېورگې ساند، داۋېد قاتارلىقلارنى ئۆزىگە ئۇستاز تۇتقان ئىدى. ئۇ يەنە ئەدەبىيات جەھەتتە شۆھرىتى ئۆزىگە يەتمەيدىغان يازغۇچىلاردىنمۇ پىكىر ئالاتتى ھەم باشقىلارنىڭ تەنقىدىگە ئاساسەن ئۆز ئەسەرلىرىنى ئەستايىدىل تۈزىتەتتى. مەسىلەن، ئۇ: «باران ئەپەندى»، «قۇتۇلۇپ قالدى» دېگەن ھېكايىلىرىنىڭ ئارگىنالىنى تولا ئۆزگەرتىپ بويۇۋەتكەن ئىدى.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىخلاس.

تارىخىي داستان

«بېكەچ ئارسلان تېگىن»

(پارچىلار)

تەييارلىغۇچى: ئىمىن تۇرسۇن

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىپتىخارى — ئۇلۇغ
ئالىم مەھمۇت قەشقىرى ئۆزىنىڭ باھاسىز
ئەسىرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا، بىزگە
نۇرغۇن مەنىۋى بايلىقنى مىراس قالدۇردى.
خىلمۇ-خىل مەزمۇنلۇق ۋە رەڭگا-رەڭ
تۈسلۈك بۇ مىراسنىڭ بىر قىسمىنى تۆرلۈك
تېمىلاردىكى شېئىر-قوشاقلار تەشكىل قىلىدۇ.
بۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر قانچە داستان ۋە
قىسسىلەردىن پارچىلار، مەدھىيە ۋە مەرسى-
يىلەردىن ئۈزۈندىلەر ئۇچرايدۇ، بۇلار قە-
دىمقى زاماندىكى بەدىئى ئەدەبىياتىمىزنىڭ
سىن-تۈرقىنى دەسلەپكى قەدەمدە بىلىۋې-
لىشقا ۋاستە بولىدۇ. بۇلاردىن بەزىلىرى
ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ مىلادىدىن ئىلگىرىكى
قەھرىمانلىق پائالىيەتلىرىنىڭ بەدىئى يادنا-
مىسى ۋە بەزىلىرى 10-، 11-ئەسىرلەردىكى
سىياسى، ئىجتىمائى ۋەقەلەرنىڭ ئەدەبى
يوللانمىسىدۇر. «بېكەچ ئارسلان تېگىن»
داستانى ئەنە شۇلارنىڭ نامايەندىسى سۈ-
پىتىدە، چىن رىياللىق تەسۋىرلەنگەن تارى-
خىي داستان. ئەپسۇسكى، نامەلۇم شائىر
تەرىپىدىن يېزىلغان بۇ داستان بىزگە تو-
لۇق تېكىستى بىلەن يېتىپ كېلەلمىگەن.

«تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ ئۈچ
تومغا سوزۇلۇپ كەلگەن ئۇچۇن مىسال تېرىقىسىدە
كىرگۈزۈلگەن 242 كۇپلېت شېئىردىن، مەزمۇن
ۋە شەكىل ئېتىۋارى بىلەن، تەخمىنەن 36
كۇپلېتنى ئەنە شۇ «بېكەچ ئارسلان تېگىن»
داستانىنىڭ پارچىلىرى دەپ تەخمىن قىلىش-
قا بولىدۇ. شۇ زاماندىكى شېئىرىيەت شەكلى
ھازىرمۇ ئۇيغۇر خەلق قوشاقچىلىقىدا (بولۇپ-
مۇ بەزى دىيالېكت رايونلىرىدا) ئەينەن
جانلىق قوللىنىلىۋاتقانلىقى بىر قانچە قېتىم-
لىق تىل تەكشۈرۈش جەريانىدا ئېنىقلاندى.
يەنى، بىرەر ۋەقەلىك ياكى ئېپىزوت،
مەيلى ئاپتور تىلى بىلەن ياكى داستاندىكى
شەخس تىلى بىلەن بولسۇن، بىر قانچە
بەنتكىچە بىر خىل قاپىيە ۋە كوپلۇنچە بىر
خىل ۋەزىن بىلەن تەسۋىرلىنىدۇ، ۋەقەلىك
ياكى ئېپىزوت يەڭگۈشلەنگەندە، قاپىيەلەرمۇ
ئالمىشىدۇ. بۇ يەردە جەملەنگەن پارچىلارنىڭ
ئۇسلۇبىدىن ۋە شەخسلەرنىڭ بايانىدىن قا-

رىغاندا، داستان مەلۇم بىر شائىر تەرىپىدىن يېزىلغان بولۇشى مۇمكىن. بىراق، «تۈركى تىللار دىۋانى» دا، شائىرنىڭ نامى ئېنىق قەيت قىلىنمىغان. (پەقەت I تومدا بىر يەردىلا، تۈركلەرنىڭ "چوچۇ" دىگەن بىر شائىرى بارلىغى ئەسلىتىپ قويۇلغان.)

داستاننىڭ پارچىلىرىدىن قارىغاندا، داستاندا باش قەھرىمان "ئارسلان تېگىن" دىن باشقا، يەنە بىر قانچە شەخسلەر تەسۋىرلەنگەنلىگى سېزىلىپ تۇرىدۇ.

«دىۋان» نىڭ ئۈچ تومىغا چېچىلغان بۇ داستان پارچىلىرىنى ۋەقەلىكنىڭ جەريانى ۋە بەدىي بايانى ھەم قاپىيە-ۋەزنى بويىچە توت بولۇككە ۋە ھەر بىر بولۇكنى مەزمۇن ئېتىۋارى بىلەن بىر قانچە بەنتكە ئايرىپ رەتلەپ چىقتىم، گايى بەنتلەر ئاردلىقىغا ئېپىزوتنىڭ ئۈزۈلگەنلىگىنى بىلدۈرۈپ ئۈزۈكلۈك بەلگىسى قويدۇم. داستاننىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى بىزگە تېخى نامەلۇم بولغانلىغى ئۈچۈن، بۇ كىچىككىنە تەرمىدىن تارىخىي شەخس بېكەچ ئارسلان تېگىن ۋە باشقا شەخسلەرنىڭ ئوبرازلىرى ھەم جەڭ سەرگۈزەشتىلىرى ھەققىدە تولۇق ئۇقۇم ئالالمايدۇ. كىتاپخانلىرىمىزنى 11 - ئەسىردىكى خەلق داستانچىلىغىمىزنىڭ كىچىككىنە سۈردتىدىن خەۋەردار بولۇپ قالارمىكىن دەپلا تونۇشتۇردۇم.

1 - ئەسلى تېكىست

I

1 - بۇدىراج يەمە قۇدۇردى،
ئالپاغۇتىن ئۇزۇردى،
سۇسىن يانا قادىردى،
كەلگەلىمەت ئىركەشۇر.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
83 - بەت)

2 - ئەرتىش سۇۋى يەمەكى،
ستغىپ تۇتار بىلەكى،
كۆرمەت ئانىڭ يۈرەكى،
كەلگەلىمەت ئىركەشۇر.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
163 - بەت)

3 - ئۇستىغان قۇياش قاپسادى،
ئۇمۇنچلۇغ ئاداش ياپسادى،
ئەرتىش سۇۋىن كەچسەدى،
بۇدۇن ئانىن ئۇركۇشۇر.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
88 - بەت)

×

4 - ئۇرۇنچاق ئالىپ يەرمەدى،
ئالىملىغ كورۇ ئارمادى،
ئاداشلىق ئۇزە تۇرمادى،
قالىن ئەرەن ئىركەشۇر،

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
85 - بەت)

5 - ياندى ئەرىنچ ئوغراغى،
كەلدى بەرۇ تىغراغى،

ئۆزى قوۋىي ئوغراغى،
ئالىپلار قاموغ تىركەشۈر.

(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل
472 - بەت)

6 - پىچغاس پىتىك قىلۇرلار،
ئاندا كەي يەمە بەرۇرلەر،
خاندىن باسۇت تىلەرلەر،
باسمىل، چومۇل تىركەشۈر.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
231 - بەت)

7 - باسمىل سۈسىن قومىتتى،
بارچا كەلىپ يومىتتى،
ئارسلان تابا ئەمىتتى،
قورقوپ باشى تەزگىنۈر.

(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل
421 - بەت)

....

8 - كەلسە ئاباك تەركەنىم،
ئەتىلگەمەت تۇركۇنىم،
يازىلماغاي تەركىنىم،
ئەمدى چەرىك چەركەشۈر.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
222 - بەت)

I

9 - قۇرۇى چۇۋاچ قۇرۇلدى،
تۇغۇم تىكىپ ئۇرۇلدى،
سۈسى ئوتۇن ئۇرۇلدى،
قانچۇق قاچار ئول تۇتار.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
106 - بەت)

10 - ئالىپ ئەرەنى ئوزۇردوم،
بوينىن ئانىڭ قازىردىم،
ئالتۇن، كۈمۈش يۇزۇردوم،
سۈسى قالىن كىم ئوتەر.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
186 - بەت)

11 - ئالىپلار ئارىغ ئالقىشۇر،
كۈچ بىر قىلىپ ئارقاشۇر،
بىر بىر ئۇزە ئالقىشۇر،
ئەزگەر مەزىپ ئوق ئاتار.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
125 - بەت)

12 - ئەرەن ئارىغ ئۇر پەشۇر،
ئوچىن - كەكىن ئىرتەشۇر،
ساقال تۇتۇپ تارتىشۇر،
كۆكسى ئارا ئوت تۇتار.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
122 - بەت)

×

13 - كۆچى تەگى توقۇشتى،
ئوغۇش قونۇم ئوقۇشتى،

چەرىك تابا ياقىشتى،
بىرگە كەلىپ ئۈچ ئۇتەر.

(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل
320 - بەت)

×

14- تۇقىش ئىچرە ئۇرىشتىم،
ئۇلۇغ بىرلە قارىشتىم،
تۈكۈز ئاتىن يارىشتىم،
ئايدىم ئەمدى ئال ئۇتار.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
185 - بەت)

15- ئوپكەم كەلىپ ئۇغرادىم،
ئارسلانلايۇ كوكرەدىم،
ئالپلار باشىن توغرادىم،
ئەمدى مەنى كىم تۇتار.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
75 - بەت)

16- تىغراقلانىپ سەكرىتتى،
ئەرىن ئاتىن يۈگۈرتتى،
بىزنى قامۇغ ئاگىتتى،
ئانداغ سۈگە كىم يەتەر.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
404 - بەت)

17- ئەمدى ئۇدۇن ئودۇندى،
كەدىن تەلىم ئوكۇندى،
ئەل بولغالى ئىكەندى،
ئانداغ ئەرىگ كىم ئۇتار.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
109 - بەت)

×

18- كەلدى بەرۇ ئارتۇرۇ،
بەردى ئەلىن ئارتۇرۇ،
مۇندا قالىپ ئۇلتۇرۇ،
بۇگرى بولۇپ ئۇن پۇتەر.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
117 - بەت)

19- تابدۇ ماڭا ئىلىندى،
ئەمگەك كورۇ ئۇلىندى،
قىلمىشىڭا ئىلەندى،
تۇتغۇن بولۇپ ئۇل قاتار.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
111 - بەت)

20- تىنى يەمە ئوچۇكتى،
ئەرى، ئاتى ئىچىكتى،
ئىشى تاقى چولۇكتى،
سوزىن ئانىڭ كىم تۇتار.

(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل
328 - بەت)

21- ئىشى ئانىڭ ئارتاشىپ،
ئوغراق بىلە ئورتەشىپ،
بويىنى ئالىپ قازرىشىپ،
تۇتغۇن ئالىپ قۇل ساتار.

(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل
376 - بەت)

×

22- باشى ئانىڭ ئالىقتى،
قانى يۇزۇپ تۇرۇقتى،

بالىغ بولۇپ تاغىقتى،
ئەمدى ئۇنى كىم يەتەر.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
105 - بەت)

II

24- ئاغا بوكتىر ئۇزە يۇردىم،
بارىق ياقىپ قىيا كوردىم،
ئانى بىلىپ تاقى باردىم،
توگەل ياغى تورى توغدى.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
229 - بەت)

25- قوزى قىقرىپ ئوغوش تەردىم،
ياغى قارۇ كىرىش قۇردۇم،
توقۇش ئىچرە ئۇرۇش بەردىم،
ئەرەن كورۇپ باشى تىغدى.

(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل
321 - بەت)

26- ئەرەن ئالپى ئوقۇشتىلار،
قىڭىر كوزۇن باقىشتىلار،
قاموغ تولمۇن توقۇشتىلار،
قىلىچ قىنقا كوچۇن سىغدى.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
101 - بەت)

27- تەلىم باشلار يوۋالدىمات،
ياغى ئاندىن ياۋالدىمات،
كوچى ئانىڭ كەۋەلدىمەت،
قىلىچ قىنقا كوچۇن سىغدى.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
200 - بەت)

23- قانى ئاقىپ يۇمۇلدى،
قاپى قاموغ تەشىلدى،
ئۇلوگ بىلە قوشۇلدى،
توغمىش كونى ئوش پاتار.

(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل
332 - بەت)

×

28- ئوزىن ئوكنۇپ ئۇرىلادى،
يىراق يەرىگ قارىلادى،
ئاتىغ كەمشىپ ئۇرىلادى،
ئوفۇت بولۇپ توپۇ ئاغدى.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
156 - بەت)

29- ئاباڭ قولسام ئوزۇ بارىپ،
توتار ئەردىم سۇسىن تارىپ،
بولۇن قىلىپ باشىن يارىپ،
يولوغ بارچا ماڭا يىغدى.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
201 - بەت)

30- ئەرەن ئىزىپ سوكە تۇردى،
باشى بوينىن سوكە تۇردى،
ئوفۇت بولۇپ بوكە تۇردى،
ئوزۇ قاما تەبىن تىغدى.

(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل
574 - بەت)

×

31- ئىزۇ بەرىپ بوشۇتتوم،
تاۋار يولوغ تاشۇتتوم،
ئەرەن ئەسىن ئەشۇتتوم،
يوكۇن بارچا ئوزى چىغدى.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل
113 - بەت)

32- تاڭ ئاتا يورتالىم،
بۇدراچ قانىن ئىرتەلىم،
باسمىل بەگىن ئۇرتەلىم،
ئەمدى يىگىت يۇۋۇلسۇن.

(«دىۋان» III توم، فاكسىمىل 600 - بەت)

33- تۈنلە بىلە كوچەلىم،
يامار سۇۋىن كەچەلىم،
تەرەڭۈك سۇۋىن ئىچەلىم،
يۇۋغا ياغى ئۇۋۇلسۇن.

(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل 266 - بەت)

34- قىقرىپ ئاتىغ كەمشەلىم،
قالقان، سۈنگۈن چۇمشالىم،

IV

قايناپ يانا يۇمشالىم،
قاتىغ ياغى يۇۋىلسۇن.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 221 - بەت)

35- تەگرە ئالىپ ئەگرەلىم،
ئاتتىن تۈشۈپ يۈگرەلىم،
ئارسلانلايۇ كوكرەلىم،
كۈچى ئانىن كەۋىلسۇن.

(«دىۋان» II توم، فاكسىمىل 270 - بەت)

36- ئەنىدىك كىشى تەتىلسۇن،
ئەل تورۇ يەتىلسۇن،
توقلى بورى قاتىلسۇن،
قازغۇ يەمە ساۋىلسۇن.

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 66 - بەت)

2 - مەنىسى

تۈۋەندە، تىرناق ئىچىدە مىسرالار مەنىسى بويىچە بېرىلگەن شەكىل كەمىنە نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا ئۆرۈگەن شەكلى؛ نەسىر قۇرلار بويىچە بېرىلگەن چۈشۈنۈكلەر «دىۋان» نىڭ ئاپتورى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئەرەپ تىلى بىلەن بەرگەن ئىزاھاتلىرىنىڭ ئۇيغۇر تىلىغا قىلىنغان تەرجىمىسى.

1- (بۇدراچ يەنە قوترىدى،
باتۇرنى پارلىدى،
قوشۇننى يانا قايرىدى،
كەلمەك بولۇپ جوغلىشۇر.)

يابافۇ قەبىلىسىنىڭ بېگى بۇدراچ يەنە ئەسكەرلىرى بىلەن قايتتى. باتۇرلىرىنى تاللىدى، كېلىش ئۈچۈن توپلاندى.

2- (ئېرتىش سۈيى يەمەكلىرى،
شىمايلاندى بىلەكلىرى،
قاپتەك بولۇپ يۈرەكلىرى،
كەلمەك بولۇپ جوغلىشۇر.)

يەمەك — قىپچاقلارنىڭ بىر ئايمىقى. شېردا مۇنداق كەلگەن: ئۇلار بىلەكلىرىنى چىڭ تۈرۈپ، قاتتىق غەزەپ بىلەن، بىزنىڭ ئۈستىمىزگە كېلىشكە توپلانماقتا.

3 - (ئۇسستار قۇياش قاپسۇالدى،
ئۇمۇنگەن ئاداش تارلىق قىلدى،
ئېرتىش سۈيىنى كەچمەك بولدى،
خەلق ئۇنىڭدىن ئۈركۈشۈر.)

يازنىڭ قىزىق ئاپتىۋى بىزنى قاپسىدى، ئۇمىت قىلىنغان ئاداش بىزگە ھەسەت قىلدى. دۈشمەن ئېرتىش دەرياسىنى كەچمەكچى بولۇۋاتىدۇ. شۇ سەۋەپتىن خەلق ئۈركۈپ كەتتى.

×

4 - (ئامانەت ئېلىپ يەرمىدى،
ئېلىمنى كورۇپ هارمىدى،
ئاداشلىقتا تۇرمىدى،
تۇرغۇن ئادەم تىركىشۇر.)

بىر كىم مەسخىرە قىلىنىدۇ: ئامانەت ئېلىشتىن توختىمىدى، ئالغاننى قايتۇرۇشنى ئويلىمىدى. دوستلۇقتا رايە قىلمىدى، ئەمدىلىكتە ئەسكەرلىرىنى توپلاپ، ئۇستۇمگە يۈرمەكچى بولۇۋاتىدۇ.

5 - (ياندى بەلكىم ۋەدىسىدىن،
كەلدى بىرى جەسۇرىدىن،
ئېدىر تۇۋى — ئۇ ئۇچىدىن،
ھەممە باتۇرى جۇغلىشۇر.)

دۈشمەن توغرىسىدا شۇنداق دېيىلىدۇ: ئۇز نىيىتىدىن (ۋەدىسىدىن) بەلكىم يانغان ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ خەۋەرچىسى كەلدى. ئۇ، ئېدىرنىڭ تۇۋەنكى بېشىدا، ئۇرۇشۇش ئۇچۇن يىگىتلىرىنى توپلاۋاتىدۇ.

6 - (پىچىم - پۇتۇم تۇزۇشىدۇ،
يەنە قەسەم بېرىشىدۇ،
خاندىن ياردەم تىلىشىدۇ،
باسمىل - چومۇل تىركىشۇر.)

ياباقۇلار جەڭدىن كېيىن، خانغا قارشى چىقماسلىققا ۋە بويسۇنۇشقا قەسەم ئىچىپ، پۇتۇم تۇزۇشتى، باسمىل بىلەن چومۇللار بىزگە قارشى توپلىنىۋىدى، خەلق خاقاندىن ياردەم سورىدى. خاقان يېتىپ كەلدى؛ ئۇلارنىڭ قانلىرىنى توكۇپ، ئۇزلىرىنى ئەسىر قىلدى.

×

7 - (باسمىل قوشۇن قوزغاتتى،
بارچە كېلىپ سەپ تۇتتى،
ئارسلان تەرەپكە يۇزلەتتى،
قورقۇپ بېشى ئايلىنۇر.)

غازى ئارسلان تېگىن بىلەن جەڭ قىلغان باسمىل قوشۇنى توغرىسىدا يېزىلغان: باسمىللار قوشۇننى بىزگە قارشى كوزەشكە رىغبەتلەندۇردى؛ ھەممىسى كېلىپ توپلاندى؛ ئارسلان تەرەپكە يۇرۇش قىلدى. بىزنى كورۇپ، كوزلىرى قاراڭغۇلىشىپ، باشلىرى ئايلاندى.

....

8 - (كەلسە ئەگەر تەركىنىم،
ئۇگشىلىدۇ تۇركۇنۇم،
چېچىلمىغاي ئەل — توپۇم،
ئەمدى چېرىك سەپ تارتۇر.)

خاقان ياباقۇ ئۇرۇشقا چاقىرىلىپ شۇنداق دېيىلگەن: ئەگەر خاقاننىڭ ياردىمى كەلسە ئىشىمىز ئوڭشىلىدۇ، ئايماقنىڭ ئويلىرى يىقىلمايدۇ؛ ھازىر جەڭچىلەر سەپكە تىزىلىپ بولدى، ھەي، تەركىنىم، مېنىڭ ئالدىمغا يېتىپ كەل!

9 - (خان چېدىرى قۇرۇلدى،
تۇغ تىكىپ دۇمباق ئۇرۇلدى؛
قوشۇنى ئۇتتەك ئۇرۇلدى،
نەگە قاچسا ئۇ تۇتۇلار.)

جەڭ شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: خاننىڭ قاتتىق ئىسسىقتىن ۋە قار-يامغۇردىن ساقلايدىغان يىپەك چېدىرى تىكىلدى، تۇغلار قادالدى، دۇمباقلار چېلىندى؛ دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئوت-چۆپ ئۇرۇلغاندەك قىرىلدى. ئەمدى ئۇلارنىڭ چوڭى مەندىن قانداق قېچىپ قۇتۇلار؟

10 - (باتۇر ئەرلىرىنى ئايرىدىم،
ئۇنىڭ بويىنىنى قايرىدىم؛
ئالتۇن-كۈمۈشنى جايلىدىم؛
قوشۇنى كۆپ كىم ئۇتار؟)

جەڭ تەسۋىرلىنىپ شۇنداق دېيىلىدۇ: دۇشمەن قوشۇنلىرىنى پارچىلىۋەتتىم، بويۇنلىرىنى قايرىۋەتتىم، غەزنىسىدىكى ئالتۇن-كۈمۈشلىرىنى ئالدىم. دۇشمەن ئەسكەرلىرى كىشى ئۇتەلمەسلىك دەرىجىدە كۆپ ئىدى.

11 - (باتۇرلار ئېرىغ قىرىشتى،
بىر كۆچ بولۇپ يولەشتى،
بىر-بىرىنى ئالقىشلاشتى،
پەرۋا قىلماي ئوق ئاتار.)

جەڭ شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: باتۇرلار بىر-بىرىنى راسا ئۇلتۇرۇشتى، كۈچىنى توپلاپ ئۆز كىشىلىرىنى قوللاشتى، مەدەت بېرىپ بىر-بىرىنى ئالقىشلاشتى. ئۇلۇمدىن قورقماي ئوق ئېتىشتى.

I

12 - (ئەرلەر ئېرىغ ھۇرپىيىشەر،
ئۇچ-كەكلىرىنى ئېلىشار،
ساقال تۇتۇپ تارتىشار،
كوكسى ئارا ئوت يانۇر.)

باتۇرلار بىر-بىرىگە غەزەپ بىلەن قارىشىپ، ئۇچ ئېلىشقا كىرىشتى؛ ئۇرۇش قىزىپ كېتىپ، ھەممەيلەننىڭ كوكسى غەزەپ ئوتى بىلەن تولغاچقا، بىر-بىرلىرىنىڭ ساقاللىرىغا چاڭ سېلىشتى.

×

13 - (تەڭ كەلگىچە توقۇنۇشتى،
ئۇرۇغ-قونۇم ئۇقۇشۇشتى،
چېرىك تارتىپ يېقىنلاشتى،
بىرگە كېلىپ ئۇچ ئالۇر.)

كۆچى يەتكىچە ئۇرۇشۇپ باقتى، ئاندىن ئۇرۇغ-ئايماق، قوشنا-قونۇملىرىنى چاقىردى؛ ئەسكەر تارتىپ جەڭگە ئاتلانىدى بىر تەرەپكە كېلىپ ئۇچ ئالماقچى بولۇۋاتىدۇ.

×

14 - (توقۇنۇش ئىچىدە ئۇرۇشتۇم،
ئۇلۇغى بىرلە قېرىشتىم،
قاشقا ئات بىلەن چېپىشتىم،
دېدىم: ئەمدى، ئال، ئۇتار!)

جەڭدە ئەلنىڭ چوڭى (باشلىغى) بىلەن ئۇرۇشتۇم، قاشقا ئاتقا مىنىپ جەڭگە كىردىم؛ "ئەي، ئۇتار! بۇنى ئال" دەپ ئوق ئاتتىم. ئۇتار — بىر ئادەمنىڭ ئىسمى.

15 - (قەھرىم كېلىپ ئېتىلدىم،
ئارسلاندەك ھوكۇرىدىم،
باتۇرلار بېشىنى توغرىدىم،
ئەمدى مېنى كىم تۇتار؟)

غەزىۋىم كېلىپ، دۈشمەن ئۈستىگە ئۇقتەك ئېتىلدىم، ئارسلاندەك ھوكۇرىدىم، باتۇرلارنىڭ كاللىسىنى ئالدىم؛ ئاندىن، كوپ-چىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ، "قېنى، ئەمدى مېنى كىم تۇتالايدۇ!" دەپ ۋاقىرىدىم.

16 - (غەيرەتلىنىپ سەكرەتتى،
ئەر-ئاتلىرنى يۈگۈرتتى،
بىزنى كوپ ھاڭ-تاڭ ئەتتى،
ئۇنداق ئەسكەرگە كىم يېتەر؟)

جەڭدە ھۇجۇم قىلغان بىر ئادەم شۇن-داق تەسۋىرلىنىدۇ: ئۇ باتۇرلۇغىنى كورسەت-تى، ئاتلىق ۋە پىيادە ئادەملىرىنى بىزگە قارىتىپ چاپتۇردى. ھونىرى بىلەن بىزنى ھاڭ-تاڭ قالدۇردى. شۇنداق ئەسكەرگە كىم تەڭ كېلەلەيدۇ؟

17 - (ئەمدى ئۇيقۇدىن ئويغاندى،
كېيىن تولا ئوكۇندى،
ئەل بولۇشقا تىركەندى،
ئۇنداق ئەرنى كىم يېڭەر!)

دۈشمەن ئەمدى ئۇيقۇسىدىن ئويغان-دى، ئەل بولۇشتىن ئىكىنىپ-تىركىشىپ تو-ۋۇلغانلىغىغا (باش تارتقانلىغىغا) كوپ پۇ-شايمان يېدى، ئۇنداق ئادەمنى مەندىن باش-قا كىم يېڭەلەيدۇ؟

×

18 - (ھەددىن ئېشىپ بېرى كەلدى،
ئېلىنى ئۇستىلەپ بەردى،
مۇندا قىلىپ ئولتۇردى،
مۇكچىيىپ ئۇنى پۇتەر.)

ئەسىر چۈشكەن بىر بەگ توغرىلىق سوزلىنىدۇ: بەگ بىزگە ھەددىدىن ئېشىپ ھوكۇرەپ، نۇرغۇن ئەسكەر بىلەن بېسىپ كەلگەن ئىدى؛ ئاخىر، بىزگە ئوز ئېلىنىمۇ ئۇستەك قىلىپ بەردى. ئەمدى، بىزنىڭ يې-نىمىزدا، بېلى مۇكچىيىپ، دېمى ئىچىگە چۈ-شۈپ ئولتۇرۇپتۇ.

19 - (تابدۇ ماڭا ئىلىندى،
چاپا چېكىپ تولغاندى،
قىلمىشىغا ئۇۋۇلاندى،
تۇتقۇن بولۇپ ئۇ قاتار.)

دۈشمەن ماڭا ئەسىر چۈشتى، بې-شىغا كەلگەن جاپا-كۇلپەتتىن قىينالدى، ھەتتا جېنىدىن تويدى، قىلمىشىغا پۇشايمان يېدى ۋە ئوز-ئوزىنى ئەيىپلىدى. بۇرۇن ئەركىن ئوتكەن ئادەمگە بۇ ئىشلار بەك ھار كېلىۋاتىدۇ.

20 - (ئۇن-تىنى يەنە ئوچتى،
ئەر-ئاتلىرى ئەل بولدى،
ئىشى تېخى پېشكەل بولدى،
ئۇنىڭ سوزىنى كىم ئاڭلار.)

بىر تۇتقۇن شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: ئۇنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى؛ ئادە-مى، ئېتى تەسلىم بولدى؛ ئىشىمۇ تېخى چاتاق بولدى. ئەمدى، ئۇنىڭ سوزىگە كىممۇ قۇلاق سالاتتى؟

21 - (ئىشى ئۇنىڭ چاتاقلىشىپ،
ئوغراقلار بىلەن ئورەدىشىپ،

بويىننى تۇتۇپ قايرىشىپ،
تۇتقۇن ئېلىپ قۇل ساتار.)

بىر تۇتقۇن تەسۋىرلىنىدۇ: تۇتقۇنىنىڭ ئىشى چاتاق بولدى، بىر قەبىلە يەنە بىر قەبىلىنى دەھشەتكە سالدى، بويۇن ئەگدۈرۈپ ئەسىر قىلدى، سېتىلىدىغان قۇلدەك ئۇنىڭ نەرقىنى تولىتىپ ئالدى.

×

22 - (يارىسى ئۇنىڭ ئەدىدى،
قىنى ئېقىپ ئۇيىدى،
ياردارلىنىپ تاققا چىقتى،
ئەمدى ئۇنىڭغا كىم يېتەر؟)

قىنى توختىغان ياردار ھەققىدە شۇنداق دېيىلىدۇ: ئۇنىڭ يارىسى ئەدەپ-بۇزۇلدى، يارىسىدىن قان كوپ ئېقىپ، ھالى ئېغىرلاشتى، ئۇ تاققا چىقىۋالىدى. ئەمدى، ئۇنى كىم تاپالايدۇ؟

23 - (قىنى ئېقىپ بوشالدى،
پۇتۇن قېپى تېشىلدى،
ئۇلۇك بىلەن قوشۇلدى،
تۇققان كۇنى ھەم پاتۇر.)

بىر ئۇلۇك شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: خۇددى تۇلۇم تېشىلىپ ئاققاندەك، ئۇنىڭ تېنىدىكى ھەممە قىنى ئېقىپ بولدى؛ ئەمدى ئۇلۇم يېقىنلاشتى، ئۇنىڭ كۇنى تۇگىدى، يەنى بەخت-دولىتى تۇگىدى.

24 - (تاغنى بوكتەرگىلەپ يۇردۇم،
يانداپ بېرىپ قارا كوردۇم،
ئۇنى توتۇپ يېقىن باردىم،
دۇشمەن توزاڭ-چاڭ كوتەردى.)

ئىگىز-پەس قىرلارنى ئېشىپ، تاغنىڭ چوققىسىغا چىقتىم، يىراقتا بىر قارا كوردۇم. ئۇنىڭ دۇشمەن ئىكەنلىگىنى بىلىپ، تۇرغان يېرىمدە تۇرۇپ قالدىم. دۇشمەنىنىڭ توپا-توزاڭلىرى ھەممە ياقنى قاپلاپ كەتتى.

25 - (پەسكە ۋاقىراپ ئايماق تەردىم،
يېغىغا قارشى كىرىش قۇردۇم؛
جەڭ ئىچىدە زەربە بەردىم،
ئەرلىرى كورۇپ باش ئەگدى.)

تۇۋەنگە قاراپ ۋاقىراپ، ئۇرۇغ-ئايماقلىرىمنى توپلىدىم. دۇشمەنگە قارشى يا-كىرىش قۇردۇم. راسا زەربە بىلەن جەڭ قىلدىم، ئادەملىرى كورۇپ باشلىرىنى ئېگىشتى.

26 - (باتۇر ئەرلەر قىچقىرىشتى،
قىڭغىر كوزدە بېقىشتى؛
ھەممە قوراللىرى توقۇنۇشتى.
قىلىچ قىنىغا كوچەپ سىغدى.)

باتۇر يىگىتلەر بىر-بىرىنى جەڭگە قىچقىرىشتى، قىڭغىر كوزلىرى بىلەن قارىشىپ-ھومۇيۇشتى؛ ھەممە قوراللىرىنى ئىشقا سېلىپ ئۇرۇشتى؛ قىلىچلىرى، قان كوپ ئۇيۇپ كەتكەنلىگىدىن، قىنلىرىغا تەستە سىغدى.

27 - (تالاي باشلار دۇمۇلىدى،
يېغا ئاندىن يۇۋاشلىدى؛

كۈچى ئۈنىڭ ئاجىزلىدى،
قىلىچ قىنىغا كۈچەپ سىغدى.)

بىر جەڭ شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: باتۇرلىرىنىڭ باشلىرى تەنلىرىدىن جۇدا قىلىندى، شۇڭا دۈشمەنىنىڭ ھەيۋىسى سۇنۇپ، كۈچى ئاجىزلاشتى. قىلىچلار يۈزلىرىگە يۇقۇپ قاتقان قانىنىڭ چىقلىغىدىن قىنلىرىغا تەستە سىغدى.

×

28 - (ئۆزىنى ماختاپ كۆرەڭلىدى،
يىراق يەرنى قارىلىدى،
ئات دىۋىتىپ ھۇرالدى،
ئۇيات بولۇپ توپىگە چىقتى.)

ئۆز ئۈستىگە ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن باتۇر شۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ: ئۇ كۆرەڭلەپ، ھەددىدىن ئاشقان ئىدى، ئۆزىنى ھەيۋەتلىك كۆرسىتىپ، خۇددى يەرنىڭ تاناۋىنى تارتىدىغاندەك، ئات بىلەن ھەملە قىلىپ كېلىۋىدى، ئاخىرى، شەرمەندە بولۇپ، دوڭدىن ئارتىلىپ، قېچىپ كەتتى.

29 - (ئەگەر خالىسام قوغلاپ بېرىپ،
ئۇتار ئىدىم قوشۇنىنى يېرىپ،
ئۆلجا قىلىپ بېشىنى يېرىپ،
بار - يوقىنى ماڭا يىغدى.)

يېڭىلگەن كىشى توغرىسىدا شۇنداق دېيىلىدۇ: ئەگەر مەن خالىساملۇ، كەينىدىن قوغلاپ بېرىپ، قوشۇنىنى تار - مار قىلاتتىم ۋە ئۆزىنى ئۇتقۇن قىلىپ، باش - كوزىنى ياراتتىم. لېكىن جېنىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئالدىمغا نۇرغۇن مال قويدى؛ مەن ئۇنى قويۇپ بېرىپ، ئۆزەمدىن مىننەتدار قىلدىم.

30 - (ئەرلەر كېلىپ تىزلاپ تۇردى،
باش - بويىنىغا ئېلىپ تۇردى،
ئۇۋات بولۇپ يۈكۈپ تۇردى،
قوغلىما دەپ بېشىنى سالدى.)

يېڭىلگەن بىر كىشى توغرىسىدا شۇنداق دېيىلىدۇ: ئۇ ماڭا بىرمۇنچە ئادەملىرىنى ئەۋەتتى، ئۇلار ئالدىمدا تىزلىنىپ تۇردى. باشلىقلىرىنىڭ دىگىنىچە، ئۆز گەدەنلىرىگە (جاۋاپكارلىقنى) ئېلىشتى، ئېگىلدى - يۈكۈلدى، خەلقتىن ئۇيالدى. مېنىڭ قېشىمغا كېلىپ، مېنى قوغلىما دىدى. مەنمۇ بۇنى قوبۇل كوردۇم.

×

31 - (ئەركىلىك بېرىپ بوشاتتىم،
تولەم مالنى توشۇتتۇم،
ئەر گۇنايىنى يوشۇرتتۇم،
بارچە يۈكىنى ئۆزى چەگدى.)

قولغا چۈشكەن ئەسىر توغرىسىدا شۇنداق دېيىلىدۇ: "ئۆز جېنىنىڭ قۇتقۇزۇشقا مال كەلتۈر" دەپ، ئۇنى بوشاتتىم؛ كەلتۈرگەن ماللىرىنى ئۆزىگە توشۇتتۇم ۋە ئۇنى ئۆز گۇنايىنى ئۆزى يۈيۈشقا بۇيرۇدۇم. ھەتتا ئۇلارنىڭ چوڭىمۇ يار - يولەكسىز قېلىپ، ئۆز يۈكىنى ئۆزى تاڭدى.

IV

32 - (تاڭ ئېتىپلا يۈرتەيلى،
بۇدراچ قېنىنى ئىرتەيلى،
باسمىل بېگىنى ئۇرتەيلى،
ئەمدى يىگىت توپلانسۇن.)

تاڭ يورۇش بىلەنلا ئات سېلىپ، يورۇش قىلايلى. بۇدراچنىڭ قېنىنى ئېرىتىپ توكەيلى؛ ئوچ ئالايلى. بۇدراچ — ياباقۇلاردىن بىرى باسمىل بېگىنى كويدۇرەيلى. ئەمدى يىگىتلەر دەرھال توپلانسۇن.

33 ـ (تۇن بىلەنلا كوچەيلى،
يامار سۇيىنى كېچەيلى،
سىزغىن سۇدىن ئېچەيلى،
ئۇسال دۇشمەن ئۇۋالسۇن.)

تۇن ـ كېچىدىلا كوچۇپ ماڭايلى، يامار دەرياسىنىڭ سۇيىنى كېچەيلى؛ سىزىپ چىققان سۇزۇك سۇيىدىن ئېچەيلى. ئىتائەتسىز دۇشمەن بىت ـ چىت بولۇپ كەتسۇن.)

34 ـ (قىقىراپ ئاتنى سالايلى،
قالقان ـ نەيزە ئۇرايلى،
قايناپ يانا يۇمشايلى،
قاتتىق يىغا بوشسۇن.)

دۇشمەننىڭ ئۇستىگە شاۋقۇن ـ سۇرەن بىلەن ئات سېلىپ، باستۇرۇپ بارىمىز؛ قالقان تۇتۇپ، نەيزە بىلەن زەربە بېرىپ، قاتتىق ئېلىشىمىز. كېيىن دۇشمەن يارىششىنى تىلىسە، ئاندىن توختايمىز. شۇنداق قىلساق، قاتتىق دۇشمەن بوشايدۇ.

35 ـ (چورەپ ئېلىپ ئورايلى،
ئاتتىن چۇشۇپ يۇگرەيلى،
ئارسلانىدەك هوكۇرەيلى،
كۇچى ئۇنىڭ خىرىسۇن.)

دۇشمەننى چورىدەپ قورشايلى، ئاتلاردىن چۇشۇپ، ئارسلاندەك هوكۇرىگەنچە ئالغا يۇگۇرەيلى. شۇنداق قىلىپ، دۇشمەن زەئىپلەشسۇن.

36 ـ (دوت كىشى هۇشنى بىلسۇن،
ئەلدە تۇزۇم يېتىلسۇن،
توقلا بورى قېتىلسۇن،
قايغۇ يەنە تۇگەپ كەتسۇن...)

قىلچىمىز بىلەن شۇنداق يول ئاچايلىكى، ئۇندەرەيدىغان هاماقەتلەر هۇشىنى تاپسۇن. ئەلنىڭ ئىشى تۇزەلسۇن. توقلىلار بىلەن بورىلەر خاتىرجەم بىللە ياشايدىغان بولسۇن. بىردىن غەم ـ قايغۇمۇ كوتىرىلسۇن.

3 ـ چۇشۇنۇكلەر

"بېكەچ ـــ تېگىنلەرنىڭ لەقىمى. بېكەچ ئارسلان تېگىن دېگەنگە ئوخشاش. بۇ سوز يۇمشاق 'ك' (گ) بىلەن ئېيتىلسا، 'بەگ' سوزىنىڭ كېچىكلىتىلگەنلىگى بولۇپ، ئامراقلىق ۋە ئەركىلىتىش تۇيغۇلىرىنى بىلدۇرىدۇ. چۇنكى 'ئەمىر' مەنىسىدىكى 'بەگ' سوزىنىڭ ئاخىرقى هەرپى يۇمشاق 'ك' (گ) دۇر."
(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 180 ـ بەت)

"تەگىن (تېگىن) ـــ بۇ سوزنىڭ ئەسلى مەنىسى 'قۇل' دېمەكتۇر... كېيىن بۇ سوز پەقەت خاقان ئائىلىسىنىڭ باللىرىغىلا خاس بولۇپ قالغان. كېيىنچە، بۇ سوز بىرەر يىرتقۇچ هايۋاننىڭ نامى ياكى شۇنداق سوز بىلەن بىرلىكتە ئىشلىتىلىدىغان بولدى. مەسىلەن، 'چاغىرى تەگىن ـــ قارچىغا تېگىن'، 'كۇچ تەگىن ـــ كۇچلۇك تېگىن' دېگەنگە ئوخشاشلار."
("دىۋان" I توم، فاكسىمىل 209 ـ بەت)

بېكەچ ئارسلان تېگىن ـــ ساتۇق بۇغراخاننىڭ نەۋرىلىرىدىن بىرى بولغان هەسەن (هارۇن) بۇغراخاننىڭ چوڭ ئوغلى يۇسۇپ بۇغراخاننىڭ ئوغلى سۇلايمان ئارسلان خان؛ «بېكەچ ئارسلان تېگىن» ئۇنىڭ شاهزادە ۋاقتىدىكى ئۇنۋانى؛ ئۇ هىجرى 423 ـــ 448

(مىلادى 1031 — 1057) - يىللىرى «شەرە-
فىد دەۋلە» (دولەتنىڭ شان - شەرىپى) دە-
گەن ئۇنۋان بىلەن خاقان بولغان. ھىجرى
555 — 603 (مىلادى 1160 — 1206) -
يىللىرى ياشىغان تارىخچى ئىبنى ئەسىر
(ئابۇلھەسەن ئىززىددىن ئەلى ئىبنى ئەبىيۇل-
كەرىم) «ئەل - كامىل» دىگەن تارىخ كىتاۋى-
دا قەيت قىلىشىچە، سۇلايمان خان (بىكەچ
ئارسلان تېگىن) "ئادىل ۋە مومىن، ئىلىم-
پەرۋەر ۋە دىيانەتپەرۋەر زات ئىدى".

"بۇدراچ — ياباقۇ قەبىلىسىنىڭ چوڭ-
لىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى. بېكەچ ئارسلان
تېگىن زامانىدا، بۇ ئادەم مۇسۇلمانلارغا
ئەسىر چۈشكەن ئىدى."

(«دىۋان» I توم، فاكسىمىل 227 - بەت)

"بۇكە — ئەجدەرھا، يوغان ئىلان. ما-
قالدا مۇنداق كەلگەن: يەتى باشلىغ يەل
بۇكە — يەتتە باشلىق يەل بۇكە (مۇڭگۈز).
ياباقۇلارنىڭ ئەڭ چوڭى شۇنداق (بۇكە)
دەپ ئاتىلىدۇ، باتۇر يىگىتلىرىسىگەمۇ شۇنداق
نام بېرىلىدۇ. مەسىلەن، بۇكە بۇدراچ دە-
گەندەك. ئۇلۇغ تەڭرى بۇ ئادەمنى يەتتە
يۈزمىڭ ئەسكىرى بار تۇرۇقلۇقىمۇ، مۇسۇل-
مانلاردىن ئارسلان تېگىن غازىنىڭ قىرىق
مىڭ ئەسكىرى بىلەن بولغان بىر ئۇرۇشتا
مەغلۇبىيەتكە ئۇچراتقان (كىتاپ ئاپتورى)
مەھمۇت دەيدۇكى، مەن بۇ ئۇرۇشقا قاتناش-
قانلاردىن: كاپىرلار نۇرغۇن تۇرۇقلۇق نىمە
ئۇچۇن قاچتى، دەپ سورىدىم. (ئۇرۇشقا
قاتناشقانلار) مۇنداق دىدى: بىزمۇ شۇنىڭغا
ھەيران بولدۇق؛ قولغا چۈشكەن تۇتقۇنلار-
دىن: شۇنچە كوپ تۇرۇقلۇق نىمىشقا يېڭىل-
لىپ قالدىڭلار، دەپ سورىغان ئىدۇق، ئۇ-
لار (تۇتقۇنلار) جاۋاپ بېرىپ: دۇمباقلار
چېلىنىپ، بۇرغىلار تارتىلىشى بىلەنلا، ئۇس-
تىمىزدە كوپ - كوك تاغ كورۇندى. بۇ تاغ
ئاسماننى قاپلىۋاپتۇ؛ تاغدىن بىر قانچە
ئىشىك ئېچىلىپ، شۇ ئىشىكلەردىن بىرگە دو-
زاق ئوتى ياغدى؛ بىز بۇنىڭدىن قورقۇپ
كەتتۇق؛ بىزنى شۇنداق يەڭدىڭلار، دىدى.
مەنمۇ تەڭرى ئىسەنلىگەن يالۋاچىمىزنىڭ
مۇسۇلمانلارغا كورسەتكەن موجىزىلىرىدىندۇر
دىدىم."

(«دىۋان» III توم، فاكسىمىل 545 - بەت)

قاراخانىلار (مىلادى 841—1212-يىللار)
دولىتىنىڭ ئاساسچىسى بىلگە كول قىدىرخان
(شاھزادە ۋاقتىدىكى ئىسمى قاپان تېگىن)
نىڭ نەۋرىسى ساتۇق (ئابدۇلكېرىم) بۇغرا-
خان ئىسلام دىنىنى رەسمى دولەت دىنى
دەپ ئېلان قىلىپ، تەخمىنەن بىر قەرنە
(30 يىل) ئوتكەندىن كېيىن، بۇددا دىنى-
نىڭ ئاساسى بازىلىرىدىن بولغان خوتەننىڭ
ھوكۇمدارلىرى «ئوردۇ كەنت» يەنى پايتەخت
شەھەر قەشقەرغە ھۇجۇم قىلغان ئىدى. تا-
رىختا تەزكىرىچىلەر "قىرىق يىل داۋام قىل-
غان" دەپ تەرىپلىگەن، ئەمەلدە بولسا 28
يىل داۋام قىلغان بۇ ئۇرۇش نەتىجىسىدە،
ئاخىر يۇسۇپ قىدىرخان (سۇلايمان خاننىڭ
يەنى "بېكەچ ئارسلان تېگىن"نىڭ ئاتىسى)
خوتەن ھوكۇمدارلىرىنى مەغلۇپ قىلغان ئى-
دى. بۇددىست ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى بىلەن
تاڭغۇت - تۇبۇتلەرنىڭ خوتەنگە مەدەت بېرى-
شى ئارقىلىق، بۇددىزىمنى مۇھاپىزەت قىلىش
ۋە ئىسلام دىنىنى شەرققە تارقاتماسلىق يو-
لىدىكى ھەركەتلىرى شۇنىڭ بىلەنلا توختاپ
قالمىغان. تارىخىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا،
ھىجرى 410 (مىلادى 1020) - يىلى بىر
قانچە كوچمەنچى قەبىلىلەر ۋە قىتانلار (كى-
تەنلەر) يەتتە سۇ رايونىغا ھۇجۇم قىلغان.
بۇ مەلۇمات بويىچە، ئېرتىش، ئېمىل ۋادى-
لىرىدىكى باسمىللار ۋە ئىسسىق كولنىڭ شى-
مالىدىكى ياباقۇلار (بالدۇرقى «توققۇز ئۇي-

(ئاخىرى 91 - بەتتە)

«تۈركىي تىللار دىۋانى» ۋە ئەمرى ئەپەندى

رىفات

«دىۋان» يولىدىكى «قارا بابا» كوچىسىنىڭ بېشىدا «دىيارى بەكىر» ناملىق بىر قىرائەتخانە بولۇپ، ئەلبى ئەمرى ئەپەندى بۇ يەرنىڭ ئاكتىپ مۇشتىرىلىرىدىن ئىدى.

ئۇ ھەر كۈنى ئاخشىمى قىرائەتخانىغا كېلىپ تۈن يېرىمىغىچە ئولتۇراتتى، دوستلىرى بىلەن كورۇشەتتى، پاراڭلىشاتتى، شۇنىڭدىن كېيىن «بارماق قاپىيە» دىسكى ئۆيىگە كېتەتتى.

بۇ بويتاق زات ھاياتىنى كىتاب ئوقۇشقا بېغىشلىغان ئىدى.

تۈرلۈك ئەسەرلەرنى ئوقۇش بىلەن بىللە ئوسمانىيە تارىخى بىلەن ئىزچىل شۇغۇللىناتتى. زېھنى ناھايىتى ئۆتكۈر بولۇپ، ئوقۇغانلىرىنى ئەسلا ئۇنۇتمايتتى. "يۈزمىڭ تۈركچە بېيىتنى يادقا بىلىمەن" دەيتتى ئۇ.

مەن ئۇنىڭ بۇ تەرىپىنى سىپايىلىق بىلەن بىر قېتىم سىناپ باقماقچى بولدۇم-دە، قايسىدۇر بىر شائىرنىڭ غەزىلىدىن بىر مىسرا تاللاپ:

— بىلەمسىزكى، بۇ كىمنىڭ مىسراسى؟ — دەپ سورىدىم، ئۇ كۈلدى ۋە:

— ئىمتىھان ئالماقچى بولۇۋاتامسىز؟ بۇ، پالانىنىڭ غەزىلىنىڭ ئاخىرقى مىسراسى، غەزەلنىڭ تولۇقى مۇنداق... — دىدى ۋە يادقا ئوقۇدى.

بۇ زات ئۇلۇغلارنىڭ تەرجىمھالى بىلەنمۇ كۆپ شۇغۇللانغان ئىدى. ئىسلام ھۆكۈمدارلىرى، ئۇلۇغ ئالىملىرى، ئوسمانىيە ماشايىخلىرى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تەرجىمھالىنى تەپسىلى بىلەتتى. ئۇنىڭدىن بىرەرسى توغرىلىق سورالسا:

— شۇنداق ئىسىملىك ئىككى شائىر بار، سىزنىڭ سورىغىنىڭىز قايسىسىكىن؟ —

دەيتتى ۋە ھەر بىرسى ھەققىدە مەلۇمات بېرەتتى.

ياز كۈنلىرىنىڭ بىر ئاخشىمى «ئاياسوفىيە»① مەيدانىدىكى دەرەخزارلىق ئارىسىدا ئايلىنىپ يۈرەتتىم، «ئاياسوفىيە» ھاممامىنىڭ دەرۋازىسى ئۈستىدىكى تارىخىي چېسلاغا كوزۇم چۈشتى، دىققەت بىلەن ئوقۇپ چىقىپ، خاتىرىلەپ ئالدىم.

شائىرنىڭ تەخەللۇسى ھۇدايى ئىدى.

مەن بۇ كىشىنى ئەزىز مەھمۇت ھۇدايى دەپ ئويلىدىم ۋە كەچلىگى قىرائەتخانىدا ئەلى ئەمىرى ئەپەندى بىلەن ئۇچراشقاندا:

— ئەزىز ھەزرەتلىرىنىڭ ھاممام خاتىرىسىنى يازغانلىغى قىزىق ئىش-ھە! دىدىم مەن. ئۇ كۈلدى:

— رىفات، تەزكىرىچىلىكتە ئاجىزسىز، بىرئاز ئىزلىنىڭ، تاكامۇللىششقا يۈزلىنىڭ. ئىككى ھۇدايى بار: بىرسى، ئەزىز ھەزرەتلىرى، يەنە بىرسى، مۇئەززىن زادە ھۇدايى. چېسلا خاتىرىسى بولسا شۇنىڭ، — دىدى.

بۇ زاتنىڭ تارىخ ۋە ئەدەبىياتتا كامالىغا يەتكەنلىكىنى بىلگىنىم ئۈچۈن ئۇنىڭدىن مەنپەئەت ئېلىشقا تىرىشاتتىم. ئۇ ھەر كۈنى قىرائەتخانىغا پەيدا بولۇش بىلەنلا ئەتراپىغا تارىخ ۋە ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى توپلىناتتى-دە، ئۇ يەر دەرسخانىغا ئايلىناتتى.

تارىخ جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرى تەۋىد بەگ بىلەن ئارىف بەگ ۋە ئاماسىيا تارىخچىسى ھۇسامىدىن ئەپەندى ئۇنىڭ باش شاگىرتلىرىدىن ئىدى. مەنمۇ كىچىك شاگىرتى بولۇپ توپقا قېتىلاتتىم، لېكىن كەيىكە ئۇنچىۋالا ئارىلاشمايتتىم.

بۇ زات ھەققىدە ئۇزۇن بىرتەرجىمەھال يازماقچىمەن. بۇ يەردە ھازىرچە ئاددىلا قىلىپ سوزلەپ ئوتەي:

ھىجرىيە 1333 - يىل ئىدى. بىر ئاخشىمى ئۇ يەنە مۇشۇ قىرائەتخانىغا كەلدى، تارىختىن، ئەدەبىياتتىن بىرئاز پاراڭلاشقاندىن كېيىن:

— بەگلەر، ئەپەندىلەر! بۇ كېچە سىزلەردىن بىر نەرسىنى سورىماقچىمەن! — دىدى.

— قېنى، مەرھەمەت، — دېيىشتۇق.

— «تۈركى تىللار دىۋانى» ناملىق كىتاپنى كورگىنىڭلار ياكى ئاڭلىغىنىڭلار بارمۇ؟

دەسلەپ مەن جاۋاپ بەردىم:

— كىتاپنىڭ ئۆزىنى كورگىنىم يوق، لېكىن كاتىپ چەلەبى بۇ كىتاپنى كورگەن ۋە بۇ ھەقتە «كەشفۇززۇنۇن» دا يازغان ئىكەن.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئارىپ بەگ ۋە ئۇنىڭ يولداشلىرى ئەرەپچە تارىخلارنىڭ بىرسىدە كىتاپنىڭ نامىنى كوردۇق، دېيىشتى. ئەمىرى ئەپەندى فۇزۇلىنىڭ مۇنۇ مىسراسىنى ئوقۇدى:

"ئەيلىدىم تەھقىق، كورمۇش كىمسە يوق جانانىمنى".

سوزنىڭ نوۋىتى بىزگە كەلدى. بىر ئېغىزدىن ھاياجان بىلەن:

— سىز كوردىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدۇق.

ئۇ، سوئالىمىزدىن خوشاللاندى ۋە ئۆزىگە خاس ئۇزۇك-ئۇزۇك كۈلكىسى بىلەن:

— نىمە دەۋاتىسلەر؟ ئاللانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن بۇگۇن ئۇ كىتاپقا ئىگە بولدۇم، — دىدى. ھەممىمىز قىزغىن تەبرىكلىدۇق ۋە قولغا قانداق چۈشۈرگەنلىكىنى، كىمدىن ئالغانلىغىنى سورىدۇق.

— ھەپتىدە ئىككى-ئۈچ قېتىم كونا

① ئىستامبۇل شەھرىنىڭ «ئايا سوفىيە مۇزېيى» ئالدىدىكى مەيدان.

كىتاپ بازىرىغا بېرىش ماڭا ئادەت، — دېدى
ئەمرى ئەپەندى، — مەن ئۇ يەرگە بېرىپ،
كىتاپپۇرۇچلاردىن يېڭى كىتاپلار بارمۇ، دەپ
سورايتتىم. تۈنۈگۈنمۇ كىتاپپۇرۇچ بۇرھان
بەگنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ "بىرەر يېڭى كىتاپ
بارمۇ؟" دېۋىدىم، كىتاپپۇرۇچ: "بىر كىتاپ
بار، ئەمما ئىگىسى ئوتتۇز لىرا ① دەيدۇ. بۇ
كىتاپنىڭ ماڭا كەلگىنىگە بىر ھەپتە بولدى.
مەن بۇنى قىممەت باھادا ئالار دەپ مائا-
رىپ نازىرى ئەمرۇللا ئەپەندىگە ئېلىپ
باردىم. ئۇمۇ ئىلمىي جەمىيەتكە ھاۋالە قىل-
دى. جەمىيەتتىن كورۇپ بېقىش ئۇچۇن
بىر ھەپتە سۇرۇك سورىۋىدى، ماقۇل بول-
دۇم. بىر ھەپتىدىن كېيىن بارسام، ئون
لىرا بېرەيلى، دېدى. مەن كىتاپ مېنىڭ
ئەمەس، باشقا كىشىنىڭ، ئوتتۇز لىرادىن
بىر لىرامۇ تۆۋەنلەتكىلى بولمايدۇ، دېدىم.
ئۇلار: 'بىز ئوتتۇز لىراغا بىر كۇتۇپخانا سېتىپ
ئالالايمىز، ئال كىتاۋىڭنى، بىزگە كېرەك
ئەمەس' دەپ، قولۇمغا قايتۇرۇپ بەردى.
كىتاپنىڭ ئىگىسى بىلەن پۇتۇشكەن مۇددەت
ئەتە توشىدۇ، كىتاپنى ئەتە قايتۇرۇپ بېرىش-
كە مەجبۇرمەن. قاراپ بېقىڭ، ئەگەر سىزگە
توغرا كەلسە ئېلىڭ" دېدى. كىتاپنى قولۇم-
غا ئېلىش بىلەن ئۇزەمنى يوقىتىپلا قويدۇم.
بۇ كىتاپ ئوتتۇز مىڭ لىرا قىممىتىگە ئىگە،
دۇنيادا تەڭدىشى يوق بىر تۈرك قامۇسى
ۋە گراممانىكىسى ئىدى. بىراق، كىتاپپۇرۇچ-
نى ئالاقزادە قىلماسلىق، باھاسىنى ئاشۇرغۇ-
زۇۋەتمەسلىك ئۇچۇن، ناز بىلەن: "چۇۋۇق
كىتاپ ئىكەن، تولۇقمۇ-ئەمەسمۇ بىلگىلى
بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، مۇئەللىپى قەش-
قەرلىق بىر ئادەم ئىمىش. ئۇ كىم، نېمە
ئىش قىلىدىغان ئادەم، بۇمۇ نامەلۇم. بوپتۇ،
نېمىلا بولمىسۇن، بىر ئەسەر ئىكەن، مائارىپ

10 لىرا دېگەن بولسا، مەن 15 لىرا بېرەي"-
دېدىم. كىتاپپۇرۇچ: "باشتا دېگەندەك، كىتاپ
مېنىڭ ئەمەس. مېنىڭلا بولسا بېرەتتىم. ئىگىسى
30 لىرادىن كەم بولمايدۇ، دېگەن. ئالمايدىغان
بولسىڭىز ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىمەن" دېدى.
"ئىگىسى كىم؟" دەپ سورىدىم. ئۇ: "ياشلا بىر
خوتۇن، بۇرۇنقى مالىيە نازىرى نەزىف بەگ-
نىڭ تۇققانلىرىدىن. پاشا ئۇنىڭغا بۇ كىتاپنى
بېرىۋېتىپ: 'قارا، ساڭا بىر كىتاپ بېرىد-
مەن، ياخشى ساقلا! قىسىلىپ قالغىنىڭدا
كىتاپپۇرۇچنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بار. باھاسى
تۆۋەن بولغاندا 30 لىرا بولىدۇ. ئەرزىنىغا
بەرمە' دېگەن ئىكەن. ھازىر بۇ 30 لىرا دېگەن
گەپ خوتۇننىڭ قۇلىقىغا ھالقا بولۇپ قاپتۇ،
بولمىسا ئۆزى ئاجىزە بىر خوتۇن. كىتاپنى
ئالغۇدەك بولسىڭىز ئۇ خوتۇنغا ياخ-
شىلىق قىلغان بولىسىز" دېدى. "ئەمدى
ئىشنىڭ شەكلى ئۆزگەردى. بىر خوتۇنغا
ياردەم بېرىش ۋەزىپىسى توغرا كېلىپ قال-
دى. بولىدۇ، قوبۇل قىلدىم" دېدىم ۋە كى-
تاپنى ئالدىم. ئەمما شۇ مىنۇتتا مۇنداق
ئويلىدىم: "يېنىمدا پەقەت 15 لىرا بار.
ئۆيگە بېرىپ پۇل ئېلىپ كەلگىچە كىتاپ
دۇكاندا قالىدۇ، بەلكىم، باشقا بىرەر خېرىد-
دار كېلەر، كىتاپپۇرۇچ تاماگەرلىك قىلىپ
كىتاپنى ئۇنىڭغىمۇ كورسىتەر، ئۇ ئادەم كى-
تاپنى ئېلىۋېلىشى مۇمكىن. پۇلنىڭ قالغىنىنى
ئەتە بېرەي دېسەم بولماس"... ئىچىمدە ئاللاغا:
"ئىلاھىم، بىردوستىنى ئەۋەت، ماڭا ياردەم
قىلسۇن. مېنى كىتاپتىن ئايرىما!" دەپ ئىل-
تىجا قىلدىم. ئىككى مىنۇت ئۆتۈۋىدى، يول-
دىن ئوتۇپ كېتىۋاتقان دوستۇم، دارىلفۇ-
نۇننىڭ بۇرۇنقى ئەدەبىيات مۇئەللىمى فايىق
رەشات بەگكە كوزۇم چۇشتى. دەرھال چا-
قىردىم: "يېنىڭدا بولسا خاپا بولماي ماڭا

① لىرا—تۈركىيە پۇلى.

20 لىرا بەر" دىدىم. ئۇ ھەميانىنى ئېچىۋە-
دى، 10 لىرا چىقتى. ئۇ: "قالغىنىنى ئۆيى-
دىن ھازىرلا ئەپكىلىپ بېرىمەن" دىدى.
مەن كىتاپپۇرۇچىنىڭ دۇكىنىدا بىر پەس
ھۇزۇرلىنىپ كۈتۈپ ئولتۇردۇم. بىرقانچە
مىنۇتتىن كېيىن رەشات بەگ پۇلنى ئېلىپ
كەلدى. 30 لىرانى بۇرھان بەگكە بەردىم.
بۇرھان بەگ: "بەللى، مېنىڭ چاي ھەققىم
يوق...ۇ؟" دىدى. ئۇنىڭغا 3 لىرا بەردىم،
خوشلىشىپ دۇكاندىن چىقتىم. يولدا رەشات
بەگ بىلەن پاراڭلىشىپ ماڭدىم. "يەنە بۇر-
ھان بەگ پۇشمان يەپ، ئارقىمىزدىن قوغ-
لاپ كېلىپ قالمىسۇن" دەپ ئەندىشە قىلىپ،
پات-پاتلا ئارقامغا قارايتتىم.

كىتاپنى ئۆيگە ئېلىپ كەلدىم، يىمەك-
ئىچمەكنى ئۇنتۇدۇم. بىرقانچە سائەت ئوقۇ-
دۇم. دوستلار، سىلەرگە ئېيتسام، بۇ بىر
پارچە كىتاپ ئەمەس، بەلكى تۈركىستان دو-
لىتىدۇر. تۈركىستان ئەمەس، پۈتۈن جاھان-
دۇر، تۈركلۇگ، تۈرۈك تىلى بۇ كىتاپ
سايىسىدا باشقىچە روناق تاپىدۇ. ئەرەپ
تىلىدا سەيىبۇيىھنىڭ كىتاۋى قانچە قىممەت-
لىك بولسا، تۈرك تىلىدا بۇ كىتاپ شۇنداق
قىممەتلىكتۇر. تۈرك تىلىدا ھازىرغا قەدەر مۇنداق
بىر كىتاپ يېزىلمىغان. بۇ كىتاپنىڭ ھەققى
قىممىتىگە جاھانىنىڭ غەزىنىلىرى يەتمەيدۇ.
بۇ كىتاپ بىلەن ھەزرىتى يۇسۇپ ئارىسىدا
بىر ئوخشاشلىق بار، يۇسۇپنى قېرىنداشلىرى
ئازغىنە پۇلغا ساتقان بولسىمۇ، كېيىن مىسىر-
دا ئۇز ئېغىرلىغىدەك جەۋھەرگە سېتىلدى.
بۇ كىتاپنى بۇرھان ماڭا 33 لىراغا ساتتى،
لېكىن مەن بۇنى بىرقانچە ھەسسە قىممەت
ئالماسلارغا، زۇمرەتلەرگىمۇ بەرمەيمەن.

ئەمىرى ئەپەندى بۇ كىتاپنى قولىغا
چۈشۈرگەنلىكىنىڭ شاتلىغىدا مەس ئىدى.

ئۇ دائىم ھەمرالىرىغا، دوستلىرىغا، ئۇچرى-
غانلا ئادەمگە: "مەن بىر كىتاپ ئالدىم.
ئۇنداق، مۇنداق..." دەپ مەدھىيىلەپ، قى-
زىقتۇرۇپ سوزلەپ يۈردى.

ئېغىزدىن-ئېغىزغا، قۇلاقتىن-قۇلاققا
ئۆتۈپ بۇ خەۋەر زىياگوك ئالىپقا① يەت-
تى. ئۇ، شۇ ھامان ئەمىرىنىڭكىگە كېلىپ،
كىتاپنى كورمەكچى بولدى. بىراق ئەمىرى:

— ھازىر كورسەتمەيمەن. بەلكى ئىككى
ئايدىن كېيىن مۇمكىن بولار، — دەپ زىيا
بەگنى قىينىدى.

كېيىن زىيابەگ دىيار بەكىر دېپۇتات-
لىرىدىن ئىككى زاتنى ئەۋەتتى، ئەمىرى
ئەپەندى ئۇلارغىمۇ كورسەتمىدى. مەن
ئەمىرى ئەپەندىنىڭ تەبىئىتىنى بىلگەچكە
كورۇش ھەققىدە بىر نەرسە دىمىدىم. نىھايەت،
بىر ھەپتىدەك ۋاقىت ئۆتتى. بىر كۈنى ئۇ
ماڭا تەكلىپ ئەۋەتىپتۇ. بارسام كىتاپ
ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرغان ئىكەن. ئۇ ماڭا:

— مانا بۇ «تۈركى تىللار دىۋانى»
مەرھەمەت، ئوقۇ، — دىدى، مەن كىتاپنى
قولۇمغا ئېلىپ كورۇشكە باشلىدىم ۋە:

— خۇدايىم، نەشىرىنى نېسىپ قىل-
سۇن، — دىدىم.

بۇ سوز ئۇنى خوشال قىلدى.

— بۇ سوزنى باشقىسىدىن ئاڭلىمىدىم.
ئىنشائاللا، نەشر قىلايلى، تەھرىرلىكىنى سەن
قىل، — دىدى ۋە بىر ئاھ چەكتى، رەڭگى
بۇزۇلدى، — رىغات بۇ كىتاپنى قانچىلىك يۈك-
سەك دىسەك، شۇنچىلىك يۈكسەك، شۇنچىلىك
قىممەتلىك. بىراق، بۇنىڭ مۇھىم بىر قۇسۇرى
بار. كىتاپنىڭ شىرازىسى چۇگۇلغان، بەتلىرى
چېچىلغان، ۋاراقلىرى ئارىلىشىپ كەتكەن.
باش-ئاخىرىنى بىلگىلى بولمايدۇ. بېتىنىڭ
سېلىشتۇرمىسى يوق. بەت باشلىرىدا نومۇر

① زىياگوك ئالىپ — تۈركىيە ئالىملىرىدىن بىرى.

يوق، كىتاپ تولۇقمۇ، ئەمەسمۇ؟ رەتلەپ
چىقىشقا بولامدۇ ـ بولمامسۇ؟ بۇ نۇقتىلار
مېنى ئازاپلاۋاتىدۇ. كىتاپ تولۇقمىدۇ؟ ئەگەر
تولۇق بولسا نىمە دىگەن ياخشى بولاتتى ـ
ھە!؟ ئۇنداق بولماي قالسا، بۇ كىتاپنىڭ
ئارىسىغا كىرىپ ئولگىچە يىغلىنىشىم كېرەك.
رىفات، سەندىن ئۆتۈنۈمەن، ھەر كۈنى كې ـ
لىپ، بىر ـ ئىككى سائەت بۇ كىتاپ بىلەن
ھەپىلەش، كىتاپ تولۇقمۇ ـ ئەمەسمۇ؟ ئېنىق ـ
لاپ چىق!

مەن تەشەككۇر ئېيتىپ قوبۇل قىلدىم.
ئىككى ئايغىچە ھەر كۈنى بىرقانچە سائەت
ئاشۇ كىتاپ بىلەن ھەپىلەشتىم. ئۈچ قېتىم
ئوقۇپ تاماملىدىم. بەت ۋاراقلىرىنى قايتا ـ
قايتا تەكشۈرۈپ رەتلىدىم. سوزلەرنىڭ رې ـ
تىگە، داۋامىغا قارىدىم. شۇنداق ھەپىلىشىپ
يۈرۈپ رەتلەپ چىقتىم، بەتلىرىگە نومۇر
قويدۇم. كىتاپنىڭ تولۇق ئىكەنلىگى ھەققى ـ
دىكى خۇش خەۋەرنى بەردىم. ئەمىرى ئەپەن ـ
دى خوشاللىغىدىن يىغلاپ كەتتى، ئارقىدىن:
— مەنمۇ كورەي، — دىدى. بىر نوۋەت
بىرلىكتە كوزدىن ئوتكۈزدۇق. ئۇمۇ قانائەت
قىلدى. ئۇنىڭ ئىككى جايدا ئويى بار
ئىدى. ئۇ، مېنىڭ خىزمىتىمدىن شۇنچىلىك
خۇش بولۇپ كەتكەچكە، بىر كۈنى ماڭا:
— رىفات، يۇر، دەپتەرخانەمگە باراي ـ
لى، بۇ خىزمىتىڭگە جاۋابەن، خانەمنىڭ بىر
قىسمىنى ساڭا بېرەي، — دىدى.
— خانىڭىز ئوزىڭىزنىڭ بولىۋەرسۇن، —
دىدىم رەھمەت بىلەن، — مەن سىزدىن
پەقەت بۇ كىتاپنىڭ نەشرىنى سورايمەن،
مۇكاپاتىڭىز شۇ بولسۇن.
— ئىنشائاللا، — دىدى ئۇ جاۋابەن، —
ئۇمۇ بولۇپ قالار، ئەمما بىرئاز سەۋر قىل.
ئۇ نەشر قىلىشقا رازى ئىدى. پەقەت
چوڭلاردىن بىرەرسىنىڭ ياكى بىر قانچىسى ـ
نىڭ ئىلتىجاسىنى ئىزلەيتتى. چۈنكى، ئەمىرى
ئەپەندى چوڭلارنىڭ ئىلتىپاتىدىن تولا خۇش
بولاتتى، ھەتتا ئۇنىڭغا كۈندۈزى چوڭلاردىن
بىرەرسى ھورمەت بىلدۈرسە، كەچتە قىرائەت ـ
خانەمگە كېلىپ: "بۈگۈن پالانى بەگ ئەپەن ـ
دىگە ئۇچراپ قالدىم، ماڭا شۇنداق ھورمەت
بىلدۈردى — ئېگىلدى، قولۇمنى سۆيدى. ئۇ
نىمىدىگەن ئالىجاناپ، نىمىدىگەن تەربىيىلىك
ئىنسان ـ ھە!" دەپ سائەتلەپ مەدھىيىلەيتتى.

زىياگوك ئالىپ «تۈركى تىللار دىۋا ـ
نى»غا بەكمۇ غايىۋان ئاشىق ئىدى. دىۋان ـ
نىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنسا لەيلىسىنىڭ ئېتى ـ
نى ئاڭلىغان دەرتمەن قەيستەك ئاھ چېكەت ـ
تى. ئۇنىڭ دىۋانىنى كورۈش ئۈچۈن قىلغان
ئۇرۇنۇشلىرى پايدا بەرمىگەندىن كېيىن، ئۇ
بىر كۈنى مېنىڭكىگە كەلدى. ئارىمىزدا شۇن ـ
داق بىر پاراڭ بولدى:
— تەلەيلىك رىفات، سەن بۇ كىتاپ ـ
نى ھەم كوردۈڭ، ھەم ئوقۇدۇڭ، شۇنداق ـ
مۇ؟
— ئەلۋەتتە، ھەم كوردۇم، ھەم ئو ـ
قۇدۇم.
— رىفات، مەن سەۋدالىقنى بىلمەيت ـ
تىم، بىراق مۇشۇ كىتاپقا مەپتۇن بولدۇم.
كورۈش ئۈچۈن قىلغان بارچە ھەركىتىم
بىكارغا كەتتى. ئەمدى، قەتئى قارارغا كەل ـ
دىم، بۇ كىتاپنى نەشر قىلايلى. بۇ خەزىنە ـ
نىڭ ئاچقۇچى سېنىڭ قولۇڭدا. كەل، ماڭا
ياردەم قىل. مۇشۇ كىتاپنى قۇتۇلدۇرايلى.
بۇ، پۈتۈن تۈركىي خەلقلەرگە قىلغان سوغى ـ
مىز بولسۇن. قېنى، ماڭا ئۇنىڭ چارىسىنى
كورسەت!
— مەندە بىر چارە بار، بۇ چارە ھەم
قولاي، ھەم تەس چارە، سەن قاملاشتۇرا ـ
لامسەن؟
— قېنى، چاپسان سوزلە، ئىشەنگىنكى،

مىنىڭ پەرھاتنىڭ تاغلارنى تەشكىندەك قۇد-
رىتىم بار.

— تەلئەت پاشا بىلەن كورۇشەمسەن،
ئۇنىڭغا سوزۇڭ ئوتەمدۇ؟

— مەركەز ئەزاسىدىن بولغانلىغىم
ئۇچۇن سوزۇم ئوتىدۇ، نىمە دىمەكچىسەن؟

— ئەلى ئەمىرى ئەپەندى تەلئەت
پاشانى بەك ياخشى كورىدۇ. قاچانلا ئۇنىڭ
ئىسمى چىقسا مەدھىيلەيدۇ. مىنىڭچە، تەلئەت
پاشا بۇ كىتاپنى سورىسا، ئەلى ئەمىرى
ئەپەندى دەرھال بىرەتتى، تەلئەت پاشا
ئۇنىڭدىن سورارمىكىن؟

— تەلئەت پاشا كىبىرى يوق، پەزد-
لەتلىك كىشىلەرنى ياخشى كورىدۇ. يۇر،
دەرھال ئىلتىماس قىلىمىز. شۇنىسى باركى،
ئىلتىماسنىڭ شەكلى غەيرىبەك بولىشى
كىرەك. تەلئەت پاشا ئەمىرى ئەپەندىنىڭ
ئالدىغا بارسا بولماس، ئۇنى، بابى ئالى①
مەركەزگە چاقىرسىمۇ بولماس. بۇنىڭغا قاند-
داق چارە قىلغۇلۇق؟ ئوتۇنۇمەن، بۇنىڭمۇ
بىر چارىسىنى تاپ.

— مەن بۇ ئىشنى خىلى بۇرۇن ئويد-
لىغان، چارىسىنى تىپىپ قويغان ئىدىم.

— قانداق چارە؟ قىنى، سوزلىگىنە!

— ئەمىرى ئەپەندى ئەدلىيە نازىرى
ئىبراھىم بەگ ئەپەندىنى بەك ياخشى كورىدۇ،
ئۇ ئادەمنىڭ مىجەز، پەزىلەتلىرىنى تولىمۇ
ھورمەت قىلىدۇ، ئۇمۇ ئەمىرى ئەپەندىگە
بەك ھورمەت قىلىدۇ، كورگەنلا يەردە قولىنى
سۇيمەي قالمايدۇ. ئۇلار ئارىسىدا ئاشۇنداق
ھورمەت بولغاچقا، ئەمىرى ئەپەندى ئىبرا-
ھىم بەگنىڭ قوسقادىكى ئويىگە پات - پاتلا
كىچىلەردە باراتتى. كىيىن بىرگە قانداق
كورۇشكەنلىگىنى سوزلەپ بىرەتتى. مىنىڭ

تاپقان چارەم مۇنداق: "ھازىر رامزانى شە-
رىپ، ئىبراھىم بەگكىمۇ دە، ئەمىرى ئەپەن-
دىنى بىر ئاخشام ئىپتارغا چاقىرسۇن. تەل-
ئەت پاشاغىمۇ ئىلتىماس قىل، شۇ ئاخشى-
مىسى تاماقتىن بىر سائەت كىيىن بىر نەچ-
چە ئاغىنىلىرى بىلەن ئىبراھىم بەگنى يوق-
لاپ كەلسۇن. ئۇ يەردە ئىبراھىم بەگ ئاۋال
مىھمانلارنى ئەمىرى ئەپەندىگە تونۇشتۇرسۇن،
ئۇنىڭدىن كىيىن ئەمىرى ئەپەندىنى يۈكسەك
سوزلەر بىلەن ئۇلارغا تونۇشتۇرسۇن. ئۇلار-
مۇ تەلئەت پاشانىڭ باشچىلىغىدا "ئەي
ئۇستازى مۇھتەرەم، بۇيۇك ئەدىپ ھورمەتكە
سازاۋەر تارىخچى، ... شانۇ - شوھرىتى دۇن-
ياغا مەشھۇر ئەمىرى ئەپەندى سىزمۇ؟ بۇ
نىمە دىگەن بەختلىك ئىش، بۇ كىچە سىز
بىلەن كورۇشۇشكە مۇيەسسەر بولدۇق. بىز نىمە
دىگەن بەختلىك، سىزنى ئاسماندىن ئىزلەپ،
يەردىن تاپتۇق ..." دەپ ئەمىرى ئەپەندىنىڭ
قولىنى سۇيسۇن، قوللىرىنى قويۇشتۇرۇپ
ئورە تۇرسۇن، ئولتۇرۇڭلار دىمىگىچە دىۋان
بوش تۇرسۇن. ئولتۇرغاندىن كىيىن "ئۇس-
تازىمىز رۇخسەت قىلسا، تارىختىن، ئەدىبى-
ياتتىن بىرگە تۇتۇق بولغان بەزى نەرسى-
لەرنى سورايلى" دىسۇن، بەزى يىپىنىك
مەسىلىلەرنى سورىسۇن. ئالغان جاۋاپلىرىغا
مەمنۇن بولۇپ ھەممىسى رەھمەت ئىيتسۇن.
بۇ بىر ئويۇن تۇگىگەندىن كىيىن، مۇھتەرەم
ئۇستازىمىز: "ئاڭلىساق، سىزدە «تۇركى تىل-
لار دىۋانى» دىگەن بەك قىممەتلىك بىر
كىتاپ بارمىش، بىزنى ئۇ كىتاپ توغرىلىق
خەۋەردار قىلىشقا ئىلتىپات قىلارمىكىن"
دىسۇن. ئاندىن تەلئەت پاشا ئورنىدىن تۇر-
سۇن، غايەت دەبدەبىلىك مەدھىيلەردىن
كىيىن: "ئىلتىپات قىلىڭىز، شۇ كىتاپنى

① بابى ئالى — يۈكسەك دەرۋازا دىگەن مەنىدە بولۇپ، ئوسمانلىق ئىمپىراتورلىقى دەۋرىدە
پايتەخت ئىستامبۇلدىكى باش مىنىستىرلىكنىڭ بىناسى.

نەشىر قىلىپ، تۈركلەر ئالىمىگە ھەدىيە قىلى‌ـ
ـاق بولماسمۇ؟ ئىلتىپات قىلىشىڭىزنى سو‌ـ
رايمەن" دېسۇن. شۈبھىسىزكى بېرىدۇ.
زىياگوك ئالىپ بۇ سوزلەرنى ئاڭلى‌ـ
غاندىن كېيىن، كۈلە ـ كۈلە ئورنىدىن تۇر ـ
دى. ئۇ خوشاللىغىدا ئولتۇرالماي قالغان
ئىدى.
ــ ئايھاي، نىمىدېگەن ئەپچىل، نىمە‌ـ
دېگەن قولاي چارە. ئىشىنەنچىم، ئىمانىم
بىلەن ئېيتىمەنكى، كىتاپنى ئالدۇق، كۆتۈپ
تۇر، ئۈچ كۈندىن كېيىن بۇ ئۇسۇلنىڭ
ئەملىيىتىنى ئەمرى ئەپەندىدىن ئاڭلايسەن،ــ
دېدى.
ھەقىقەتەن ئۈچ كۈن ئۆتتى، تۈتىنـ‌
چى كۈنى كەچتە ئەمرى ئەپەندى ئادىتى
بويىچە دىيار بەكىر قىرائەتخانىسىغا كەلدى.
لېكىن، كېلىشى باشقىچە ئىدى، ئۇ، نە قەھـ
رىمانلارغا، نە مەملىكەت ئالغۇچىلارغا، نە
پادىشالارغا، نە ئىمپىراتورلارغا نەسىپ بولـ
مىغان بىر مەردانە، ئۇلۇغۋار قىياپەتتە كىرـ
رىپ كەلدى، شاتلىغىدىن پۇتى يەرگە تەگـ
مىگەندەك، كوكلەرگە كوتىرىلگەندەك ئىدى.
ئۇ، گويا پەرىشتەلەرگە: "سىز تۇرۇپ تۇـ
رۇڭ، ئۇچماق ماڭا يارىشىدۇ، ئۇچماقچىمەن،
ئۇچماقچىمەن، ئەرشى ـ ئەلاغىچە ئۇچماقچىـ
مەن" دېگەندەك قىلاتتى.
مەن ئەمرى ئەپەندىنىڭ يۇرۇش ـ تۇرۇـ
شى ۋە ئەتراپقا بېقىشىدىن ئىشنىڭ نىملىـ
گىنى بايقىدىم، بىراق سەزدۇرمىدىم.
ئەپەندىمنى ئادەت بويىچە قارشى
ئالدۇق، ئۇ ئولتۇردى، ئەمما خوشاللىغىنى
يىغدۇرالمايتتى. دەسلەپكى سوزى:
ــ بۇ كېچە بۇ يەرگە كەلگەنلەرنىڭ
ھەممىسىگە چاي مەندىن! بۇ كېچە مېنىڭ
زىياپەت بېرىدىغان كېچەم. بۇ كېچە ئەمرى‌ـ
نىڭ قانداق ئەمرى ئىكەنلىگىنى بىلدۈرىدى‌ـ
غان كېچە! ـ دېگەنلەردىن ئىبارەت بولدى.
بىز ھەيرانلىق بىلەن:
ــ ئىنشائاللا، ياخشىلىقتۇر، بەلكىم
ئۇلۇغ بىر خىزمەتكە تەيىنلەنگەنسىز! ــ
دېدۇق.
ــ مېنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىمنىڭ ئالدىدا
خىزمەت قانچىلىك پۇلغا يارار؟ ھاياتىنىڭ
ئەڭ بۈيۈك زەۋقى ــ ئارتۇقچىلىقنى تەقدىرلـ
لەشتە. مانا مەن شۇنداق بىر تەقدىرلەشكە
ئېرىشتىمكى، ئۇنىڭدىن يۇقۇرى تۇرىدىغان
ھېچنەرسە يوق! ــ دېدى ئەمرى.
ــ ئىلتىپات قىلىپ ئىزاھلاپ بېرەر ـ
سىزمۇ؟ ــ دەپ سورىدۇق.
ئەمرى ئەپەندى سوزىنى مۇنداق
باشلىدى:
ــ ئەدلىيە نازىرى ئىبراھىم بەگ
ئەپەندى بەك ئىسىل ئادەم، بۈيۈك بىر
خاندانغا مەنسۇپتۇر، ئەجدادىدىن بىرقانـ
چىلىغان شەيخۇلئىسلام چىققان، ئۆزىمۇ ياخشى
ئوقۇغان. ئۇ، ئادەملەرچىلىكنىڭ، قەدىردانـ
لىقنىڭ ئەڭ ئالدىنقى نەمۇنىلىرىدىن بىرى.
مېنىمۇ بەك ياخشى كورىدۇ، كورگەنلا يەردە
قولۇمغا سۆيىدۇ. بىرەر ئىش ئۈچۈن بىرەر
باغاق ئەۋەتسەم باغاقنى پەرمانى ھۇمايۇنـ
دەك① كورىدۇ. مېنى پات ـ پات تەكلىپ
قىلىدۇ، بارمىسام ئالدىمغا كېلىدۇ، خاپا بوـ
لىدۇ. تۈنۈگۈن كەچتە مېنى ئىپتاغا ئېيتـ
قان ئىدى. قوسقادىكى ئويىگە باردىم. مېنى
قالتىس ئىززەت ـ ھورمەت بىلەن قارشى
ئالدى. توپ ئېشىلىش بىلەن ئىپتار قىلدۇق.
داستىخاندا مېنىڭدىن باشقا كىشى يوق
ئىدى. ئىككىمىزلا ئىدۇق. چۈنكى، مېنى
سېغىنىپ قالمىسۇن، دەپ باشقا بىرسىنى
چاقىرمىغان ئىدى. ئىپتادىن كېيىن پاراڭغا

① ھۇمايۇنده‌ك ــ قۇتلۇق، بەختلىك مەـ نىسىنده بولۇپ، پادىشالارغا مۇناسىۋەتلىك ئىشـ
لاردا قوللىنىلىدۇ. بۇ يەردە پادىشا پەرمانى مەنىسىدە.

چۈشۈپ كەتتۇق. بىر سائەتتەك ۋاقىت ئۆتتى. ئەنە شۇ ۋاقىتتا، خىزمەتچى كىرىپ: "ئەپەندىم، تەلئەت پاشا قەدەم تەشرىپ قىلدى" دېدى. ئىبراھىم بەگ ئەپەندى دەرھال قارشى ئالدى. مېھمانلارنى بىر ئولتۇرغان ئۆيگە باشلىدى. كەلگەنلەر تەلئەت پاشا ۋە ئۇنىڭ بەش، ئالتە نەپەر ئابرويلۇق ئاغىنىلىرى ئىدى. مەن بۇلاردىن يالغۇزلا تەلئەت پاشانى تونايتتىم. مېھمانلار ئىچكىرىگە كىرگەندىن كېيىن، ئىبراھىم بەگ ئەپەندى مېھمانلارنى تونۇشتۇردى، كېيىن مېنى ئۇلارغا ئەڭ يۈكسەك مەدھىيە سۆزلىرى بىلەن تونۇشتۇرۇپ كەتتى. مېھمانلار "ئەمىرى" دېگەن ئاتنى ئاڭلىغان ھامان، بىردىن ئالدىمغا كېلىشتى، ئاۋال تەلئەت پاشا ماڭا ئۇدۇل كېلىپ: "ئەي مۇھتەرەم ئۇستاز، مۇبارەك قولىڭىزنى سۆيۈشنى شەرەپ ھېساپلايمەن، رۇخسەت قىلىڭ" دېدى. قولۇمنى تەكرار سۆيدى. قالغانلىرىمۇ شۇنداق قىلىشتى.

مەن ئۇ كېچە، ئېھتىمال، كەم دېگەندىمۇ 33 قېتىم ئەستەغپۇرۇللا دېگەندىمەن. مەن ئەپۇ سورىغانچە ئۇلارنىڭ ھەۋىسى ئاشاتتى، قولۇمنى تاشلاپ، پېشىمنى سۆيەلىگۈچى بولۇشاتتى. سۆيۈش تاماملانغاندىن كېيىن ھېچ كىشى ئولتۇرمىدى، ھەممىسى ئالدىمدا قول باغلىشىپ تۇرۇشتى. مەن ئۆزەمنى قانۇنى سۇلتان سۇلايماندەك① ھېس قىلدىم، ھەتتا، ئۇلارنىڭ بۇ ئەدەپلىك ۋەزىيىتىدىن سىقىلدىم. "ئولتۇرۇڭلار، ئولتۇرۇڭلار!" دېدىم. ئاخىرى ئۇلار ئولتۇردى. كېيىنكىدىن ماقۇللۇق ئېلىپ تارىخ، ئەدەبىياتقا دائىر مەسىلىلەرنى سورىدى. مەنمۇ چۈشەندۈردۈم، ئۇلار تەشەككۈر ياغدۇرىۋەتتى...

ئەڭ ئاخىرىدا، تەلئەت پاشا ئورنىدىن تۇرۇپ «تۈركى تىللار دىۋانى» ھەققىدە بىر ئاز مەلۇمات بېرىشنى تەلەپ قىلدى. مەن بىلىشىمچە سۆزلەپ بەردىم. مەن سۆزلەۋاتقاندا ئۇلار ھوزۇرلىنىپ ئاڭلىدى، مۇشۇنداق بىر كىتاپقا ئېرىشكەنلىكىمنى بىر ئېغىزدىن تەبرىكلەشتى. تەلئەت پاشا يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ: "ئۇستازى مۇھتەرەم، ھۇزۇرى پەزىلىتىڭىزنىڭ ئالدىدا سۆز قىلىشقا خىجىل بولۇۋاتىمەن. رۇخسىتىڭىز بىلەن شۇنى ئىلتىماس قىلىمەنكى، كىتاپلارنىڭمۇ ئىنسانلاردەك تەبىي بىر ئۆمرى بولىدۇ. بىر كىتاپ مىڭ يىللاپ ياشمايدۇ، ئۇ چىرىيدۇ، بۇزۇلىدۇ. كىتاپلانى ياشىتىش ئۈچۈن بۇرۇندىن تارتىپ نۇسخىلاش ئۇسۇلى بولغان، بىراق بۇنىڭمۇ پايدىسى چەكلىك. مەدەنىيەت بۇنىڭ ئۈچۈن يېگانە بىر چارە تاپتى، ئۇ بولسىمۇ، مەتبەئە ئۇسۇلى. مەتبەئەدە بىر كىتاپ مىڭ، ئون مىڭ، يۈز مىڭ بولىدۇ. مادامىكى «تۈركى تىللار دىۋانى» بۈيۈك ئەھمىيەتلىك، قىممەتلىك كىتاپ، شۇنداق ئىكەن، رۇخسەت قىلىڭ، بۇ كىتاپنى ھەممىدىن ئاۋال باستۇرايلى، بېشىغا ئالىي نامىڭىزنى قويايلى، پۈتۈن دۇنياغا يېيىلسۇن، جاھان سىزدىن مىننەتدار بولسۇن، بۇ ئىلتىپاتنى بىزدىن ئايىماڭ، دېدى. مەن: "مەمنۇنىيەت بىلەن قوبۇل قىلىمەن، بىراق ئىككى شەرتىم بار. بىرىنچىسى، مەن بۇ كىتاپنى پەقەت كىلىسلىق مۇئەللىم رىفات ئەپەندىگە تاپشۇرالايمەن. كۆچۈرۈشنى، تەھرىرلىگىنى ئۇ ئىشلىسۇن. ئۇ، كىتاپنىڭ قىممىتىنى بىلىدۇ. كىتاپنى كۆچۈرۈش ۋە تەھرىرلەشتە دىققەت بىلەن ئىشلەيدۇ. باشقىسىغا بەرمەيمەن؛ ئىككىنچى شەرتىم، رىفات قىلا كىتاپ پەقەت رىفاتنىڭ ئۆزىدىلا تۇ-

① قانۇنى سۇلتان سۇلايمان — ئوسمانلىق ئېمپىراتورلىقىنىڭ 10 - سۇلتانى، مىلادى 1494-1566-يىللاردا ياشىغان. ئېمپىراتورلۇقنى قانۇن بىلەن ئىدارە قىلغان مەشھۇر سۇلتان.

روشى، باشقىسىغا بېرىلمەسلىكى لازىم" دېدىم. تەلئەت پاشا بارىكاللا ئېيتىپ، شەرتلىرىگە رازى بولغانلىقىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن مەندىن: "ئۇلۇغ ئۇستاز، ھازىر نېمە ۋەزىپىدە تۇرىۋاتىسىز؟" دەپ سورىدى. "مالىيە مۇدىرلىغىدىن پېنسىيىگە چىقتىم" دېدىم، "خەير، سىزدەك پەزىلەتلىك، تەجرىبىلىك بىر زاتنىڭ پېنسىيىگە چىقىپ كېتىشىگە كۆڭلۈم رازى ئەمەس. ئەلھەمدۇلىللا، سالامەتلىكىڭىز ياخشىكەن، يەنە بىر قانچە يىللار ئىشلىيەلەيدىكەنسىز. ئۇستاز، مالىيە مۇدىرلىغىمۇ، ۋالىيلىقمۇ، دولەت كېڭەش ئەزالىغىمۇ، نازىرلىقمۇ، قايسىسىنى ئارزۇ قىلىسىز؟ ئىلتىپات قىلىپ سۆزلەڭ، مۇشۇ يەردىلا تەيىن قىلىش ئۈچۈن بۇيرۇغىڭىزغا ھازىرمەن" دېدى. "مەن مىللىتىمگە تېگىشلىك ئىشنى قىلدىم. ئۆمرۈمنىڭ قالغان قىسمىنى مۇتالىيەگە بېغىشلاش ئارزۇسى بىلەن پېنسىيىگە چىقتىم. بۈگۈن نەزىرىمدە ھېچ بىر مەمۇرىيەتنىڭ قىممىتى يوق. يېقىنلىق كۆرسەتكىنىڭىزگە، ئىلتىپاتىڭىزغا تەشەككۈر بىلدۈرىمەن." دېدىم. ئۇلار بۇ سۆزلىرىمنى بەكمۇ ئالقىشلاشتى. يەنە بىردەم ئۇ يەر-بۇ يەردىن پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ئۇلار كېتىشتى. مەنمۇ ئىبراھىم بەگ ئەپەندىگە ۋەدە بېرىپ ئايرىلدىم.

شۇنىڭدىن كېيىن، ئەمرى ئەپەندى ماڭا خىتاپ بىلەن:

— ئەتە كەل، كىتاپنى ئال، ئەمما شەرتىمنى ئۇنۇتما، — دېدى.

مەن ئەتىسى ئەتىگەندە كىتاپنى ئالدىم.

كىتاپنى ئالغاندىن كېيىن زىيا بەگكە خەۋەر بەردىم.

— تىلسىمنى بۇزدۇق، غەزىنىسىنى ئاچتۇق، شۇنداقمۇ؟ — دەپ كۈلدى زىيا بەگ. — كىتاپنى كۆرۈپ بېقىشىمغا بولارمۇ؟

— كەچۈرۈڭ، ئىش چىقارمايلى، كىتاپنى چىققاندا ئوقۇڭ، — دېدىم. ئۇ رازى بولدى.

مەن شۇ كۈنىلا بىر ئۈرنەك كۆچۈرۈپ مائارىپ نازارىتىگە چاپتىم، يازغان ئۈرنەكنى كورسەتتىم. دەرھاللا مەتبەئەگە بۇيرۇق بېرىلدى، كىتاپ ئۈچۈن 4 نەپەر نابورچىك ئاجرىتىلىپ، ئىشقا كىرىشىلدى.

كىتاپ ماڭا تاپشۇرۇلۇپ ئۈچ كۈندىن كېيىن، تەلئەت پاشا ئىشەنچلىك بىر خىزمەتچىسىگە ئۈچ يۈزلىرا ئالتۇن پۇل بېرىپتۇ ۋە: "بۇنى دەرھال ئەمرى ئەپەندىگە ئاپىرىپ بەر!" دەپ مۇنداق بىر باغاق يېزىپتۇ:

"زات ئالىيلىرىگە كىچىككىنە بىر مۇكاپات دەپ ئۈچ يۈز لىرا ئەۋەتتىم. ئىلتىپات قىلىپ قوبۇل قىلىشىڭىزنى سورايمەن".

خىزمەتچى پۇلنى باغاق بىلەن بىللە ئەمرى ئەپەندىگە ئاپىرىپ بېرىپتۇ، بىراق ئەمرى ئەپەندى پۇلنى قوبۇل قىلماپتۇ، ئۇمۇ مۇنداق بىر باغاق يېزىپتۇ:

"ئىلتىپاتىڭىزغا، قەدىرشۇناسلىقىڭىزغا تەشەككۈر، ئەمما پۇلنى قوبۇل قىلمايمەن. چۈنكى ۋەتەن ۋە مىللەتكە قىلغان كىچىككىنە خىزمىتىمنىڭ بەدىلىگە پۇل ئالغان بولۇپ قالىمەن، بۇ بولسا ۋىجدانىم كوتەرمەيدىغان بىر ئىش. شۇ تۈپەيلى سىزگە رەھمەت بىلدۈرۈپ پۇلنى قايتۇردۇم. سىز پۇلنى ياردەمگە مۇھتاج بولغان بەزى نومۇسلۇق ئائىلىلەرگە تارقاتسىڭىز سىزدىن مىننەتدار بولىمەن، شۇنىڭدەك جانابى ھەقمۇ مەمنۇن بولىدۇ. بۇ سەدىقىنىڭ ئىسمىمۇ «تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ سەدىقىسى بولسۇن."

ئەمرى ئەپەندى بىرگە بۇ ئىشنى بىلدۈرگەندىن كېيىن:

— قانداق، ئىشىمدىن زوقلانىدىڭلار-

مۇ؟ — دەپ سورىۋىدى.

— بۇ ئىشقا بىر زوقلىنىمىز، تەگىرىمىز زوقلىنىدۇ، — دەپ تەشەككۇر بىلدۇردۇق.

كىتاپ بېسىلىشقا باشلىدى. مەن ھەر كۈنى بىر پارچە يازاتتىم، ئەمماماگا مۇنداق بىر ئەندىشە چۈشتى: "بۇكىتاپ دۇنيادا بىر دانە. ئىككىنچى بىر نۇسخىسى يوق. فوتوگىرافىيىنى ئالدۇرۇش مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى بىر مۇنچە بەتلىرى ئۆپرىغان، فوتوغا چىقمايدىغان ھالغا كېلىپ قالغان. مەن بۇ كىتاپنى ئۆيۈمدە قانداق ساقلايمەن؟ ئاللا كورسەتمىسۇن، مەن ئۆيدە يوق ۋاقىتلاردا ئۆيگە ئوت كېتىپ قالسا قانداق بولىدۇ؟ ئوغرى كىرىپ باشقا نەرسىلەر قاتارىدا بۇنىمۇ قوشۇپ ئېلىپ كېتىپ قالسا، ھوكۇمەتكە نىمە دەيمەن؟ ئەڭ ياخشىسى، مەن بۇنى ئۆيۈمدىنمۇ خاتىرجەم بىر يەرگە قوياي..." مەن كىتاپنى ئالدى بىلەن ئومۇمى كۇتۇپخانىغا ئېلىپ باردىم، مۇدىر ئىسمايىل ئەپەندىگە چۈشەندۇردۇم:

— بۇ سىزدە تۇرسۇن، مەن كېلىپ، مۇشۇ يەردە كوچۇرەي، — دېدىم.

مەرھۇم قورقتى ۋە:

— كەچۈرگىن، ئاغىنە، مېنى مۇنداق بىر خەۋپلىك ئىشقا سالما، كۇتۇپخانىغا كۈندە بىر قانچە يۈز كىتاپخان كېلىدۇ. بىرەرسىنىڭ قوينىغا جىق كىرىپ كىتاپنى ئېلىپ كەتسە مەن قانداق قىلىمەن؟ شۇڭا مېنى ئەپۇ قىل. مەن بۇ كىتاپنى ئالمايمەن، — دېدى.

شۇنىڭ بىلەن ۋاپا مەكتىۋىگە ئېلىپ باردىم. مەكتەپنىڭ پولات ساندۇغى بار ئىدى، شۇ ساندۇقتا ساقلىماقچى بولدۇم. مۇدىر ئاقىل بەگكە چۈشەندۇردۇم. ئۇمۇ:

— ياق، ياق! — دېدى.

ئۇ يەردىن چىقىپ، ماتارىپ ھىساۋاتچىسىنىڭكىگە باردىم. ھىساۋاتچى سىدىقى بەگنىڭ پولات ساندۇغى بار ئىدى، شۇ يەرگە قويۇشنى ئويلىدىم. ئۇمۇ قاخشىغىلى تۇردى.

ئۇ يەردىن چىقىپ، ئامىرە مەتبەسىنىڭ ئىشكاۋىغا قويۇشنى ئويلىدىم. مۇدىر خەمىت بەگ:

— نىمە دەۋاتىسەن؟! مەتبەخانىمىز ياغاچتىن. ئوت كېتىپ قېلىپ، كىتاپ كويسە مېنى ئاستۇرامسەن؟ قوبۇل قىلمايمەن، نىمە قىلساڭ قىل! — دېدى.

مۇراجەت قىلىدىغان يەر قالمىدى، ئويلاپ- ئويلاپ، شۇنداق بىر چارە تاپتىم: ئۇبدان بىر سومكا ئېلىپ، كىتاپنى سومكىغا سالدىم، باللىرىم دائىم تۇرىدىغان ئوينىڭ تېمىغا يوغان بىر قوزۇق قاقتىم، سومكىنى قوزۇققا ئاستىم ۋە باللىرىمغا:

— كوزۇكلار دايىم مۇشۇ سومكىدا بولسۇن، ناۋادا خوشنىلارغا ياكى بىرەر ئىشقا چىقماقچى بولساڭلار، بىرسىڭلار بۇ سومكىنى ساقلاڭلار، بەك زورۇر ئىش بولۇپ قېلىپ بىللە چىقىدىغان بولساڭلار، سومكىنى بىللە ئېلىۋېلىڭلار، زادى قولدىن چىقارماڭلار، خوشنىلارنىڭكىدە ئولتۇرساڭلارمۇ سومكا قولۇڭلاردا بولسۇن، مەن ئۆيدە بولماي قالغان چاغلاردا ئوت كېتىش ھادىسىلىرى بولۇپ قالسا، ھىچ نەرسىگە قارىماي، دەرھال سومكىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىڭلار، مۇشۇ سومكا ئامان قالسا قالغان ھىچ نەرسىدىن قورقماڭلار. ئوي- جاھاز، يوتقان- كورپىلەر كويسە كويۇۋەرسۇن، — دەپ تەكىتلىدىم. سومكىنى كېچىلىرى بېشىمنىڭ ئاستىغا قويۇپ ياتاتتىم.

×

ئاشۇنداق دىققەت قىلىپ يۇرۇپ بۇ كىتاپنى بىر يېرىم يىلچە مۇھاپىزەت قىلدىم.

«تۈركى تىللار دىۋانى» نىڭ بىرىنچى جىلدى چىقتى، ئىككىنچىسى يېرىمىغا يېقىنلاشتى. بىر كېچىسى ئەمرى ئەپەندى قىرائەتخانىدا ماڭا ئاستا مۇنداق دېدى:

— ياۋروپالىق بىر شەرقشۇناس بۇ كىتاپنى ئاڭلاپتۇ، بېسىلغان جىلدىنى ئوقۇپتۇ، بەك سۆيۈپتۇ ۋە قەدىرلەپتۇ. ئەسلى نۇسخىسىنى بىرلا قېتىم كۆرۈشنى سورىدى. تۈنۈگۈن ماڭا كېلىپ، جىق ئۆتۈندى، ئەتىسى ئەتىگەندە يەنە كەلمەكچى. ئىلتىماسىنى رەت قىلالمىدىم، ئىلمى ئادەم بولغانلىقى ئۈچۈن ھۆرمەت قىلدىم، ئۆتۈنۈشىنى قوبۇل قىلدىم، "كۆتكىن" دېسەم بولماس، ئۇ بىر چەتئەللىك، سەن ئەتە ئەتىگەندە كىتاپنى ماڭا ئەكىلىپ بەر، چۈشتىن كېيىن كېلىپ ئېلىۋال!

ئەپەندى بىلەن بولغان بىر قانچە يىللىق دوستلۇغىمىزدا يالغانچىلىقنى كۆرمىگەچكە، گېپىگە ئىشەندىم، ئەتىگەندە كىتاپنى ئاپىرىپ قولىغا بەردىم.

— چۈشتىن كېيىن كېلىپ ئالىمەن، — دېدى.

بۇ سۆزگە ئۇ شىردەك ھىجايدى ۋە:

— كىتاپمۇ؟ ئەمدى كۆرەلمەيسەن! — دېدىم.

— قانداق گەپ؟ نىمە بولدى؟! — دېدىم.

— تىڭشا، ساڭا ئېيتاي، — دەپ سۆزىنى باشلىدى، — مېنىڭ ھەمشىرەمنىڭ بىر كۆيۈغلى بولۇپ، ئېتى بەسىرى بەگ ئىدى، قىرشەھەر ۋىلايىتىدە بوغالتىر ئىدى. ئۇنى ناھەق چىقىرىۋېتىپتۇ. كېلىپ ماڭا دېدى، گۇناسىزلىقىغا ۋە ناھەقچىلىققا ئۇچرىغانلىقىغا ئىشەندىم، مالىيە ئىدارىسىنىڭ مۇدىرى تەھسىن بەگكە بىر خەت يېزىپ، بەسىرنىڭ گۇناسىزلىقىنى ئېيتتىم ۋە ئۈچ كۈن ئىچىدە ئۆز جايىغا ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدىم.

ئۈچ كۈن ئۆتتى، ھىچ جاۋاپ ئالالمىدىم. بانا قىلىپ شۇ كىتاپنى سىزدىن ئالدىم. يالغان سۆزلەشكىمۇ مەجبۇر بولدۇم، خۇدايىم مېنى كەچۈرسۇن، ئەمدى سىزگە چۈشكەن ۋەزىپە شۇ: مائارىپ نازىرى شۈكرۈ بەگكە بېرىڭ، ئەھۋالنىڭ ئەينىنى چۈشەندۈرۈڭ ۋە ئۈچ كۈن ئىچىدە بەسىرى بەگنى ئۆز جايىغا ئەۋەتىش ھەققىدە مېنىڭ نامىمدىن سۆزلەڭ. ئەگەر ئۈچ كۈن ئىچىدە ئەۋەتمەيدىغان بولسا، تۆتىنچى كۈنى بۇ كىتاپنى ئوچاقتا تاشلاپ كۆيدۈرىمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن ھۆكۈمەت مېنى بايەزىت مەيدانىغا ئاسىدۇ، ئېسىلسام نىمە بوپتۇ؟ كەشىم يەردە قالماس.

ئۇستازنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇنۇپ باقتىم، پايدىسى بولمىدى. ئارتۇق بىر نەرسە دېيەلمىدىم-دە، دەرھال شۈكرۈ بەگكە بېرىپ ئەھۋالنى ئەينەن مەلۇم قىلدىم.

شۈكرۈ بەگنىڭ كۆزى يۇمۇلدى، ئاغزى ئېچىلدى:

— مەن سېنى ئەقىللىق بىر ئىنسان ھىساپلاپ كەلگەن ئىدىم، سەن ئاخماقلارنىڭ ئاخمىقى ئىكەنسەن، نىمە دېگەن دۆت ئادەمسەن. مۇئەللىم تۈگۈل دەرۋازىۋەنمۇ بولالمايسەن، ئويلىمىدىڭمۇ؟ كىتاپنى سەن ئالمىدىڭ، ئەمرى كىتاپنى ساڭا بەرگەن بولسا، تەلئەت پاشانىڭ يۈز-خاتىرىسىنى دەپ بەردى. ئەمرى سەندىن كىتاپنى سوراپ كەلسە، سەن ماڭا ياكى تەلئەت پاشاغا بېرىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلىشىڭ كېرەك ئىدى. بول! كىتاپنى قۇتقاز، بولمىسا سېنى ھازىر بوشۇتۇپ، مائارىپقا ئىككىنچى يولاتمايمەن! — دەپ ۋاقىرىدى.

ناھايىتى قاتتىق ۋە كوڭۇلنى بۇزۇدىغان، جاننى قاخشىتىدىغان گەپلەرنى قىلدى.

جاۋاپ بېرىش نوۋىتى ماڭا كەلگەندە شۇنداق دىدىم:

— بەگ ئەپەندى، پۈتۈن سوزلىرىڭىزنى تىڭشىدىم. بىلىڭكى، مەندە ئەيىپ يوق. ئەمما كىتاپنى مەن ئالالمايمەن، يەنە سىز ئالىسىز، قاراڭ، ئۇ ئادەم كىتاپنى بەرمەيدىغان دىمىدى، بەسىرى بەگنى جايىغا ئەۋەتىپ ئاندىن كىتاپنى ئېلىڭ، دەيدۇ. ئەمدى سىزگە چۈشكەن ۋەزىپە ياجاۋىت بەگكە دەڭ، ياتەلئەت پاشاغا چۈشەندۇرۇڭ، بەسىرى بەگنى ئۈچ كۈن ئىچىدە ئەۋەتسۇن. بىزمۇ كىتاپنى ئالايلى. كىتاپنى ئالغاندىن كېيىن، سىز مېنى بوشىتىڭ. ئۇ سىزنىڭ ئىشىڭىز. رىسقىمنى جانابى ھەق بېرىدۇ، ئىشلەپ ھايات كەچۈرۈمەن.

ئۇ يەردىن چىقىپ مالىيە مۇدىرى تەھسىن بەگكە باردىم. ۋەقەنى، ئەپەندىنىڭ ئۆلتىماتومىنى دىدىم، تەھسىن بەگ:

— نازىر بەگ بىلەن كورۇشىدىغان بىر ئىشىم بار، ئەتە ماڭا يولۇقۇڭ، — دىدى.

ئەتىسى تەھسىن بەگكە باردىم، كۈلدى:

— ئەمىرى ئەپەندى ھەقلىق ئىكەن، بەسىرى بەگ ناھەق بوشۇتۇلۇپتۇ. خىزمەت ئورنىغا قايتا ئەۋەتىش ئۈچۈن بۇيرۇق بېرىلدى. ئەتە يول راسخودى بېرىلىپ ماڭدۇرۇلىدۇ، — دىدى.

ھەقىقەتەن بىر كۈن ئوتكەندىن كېيىن مالىيەدىن بەسىرى بەگنى چاقىرتىپتۇ، ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپتۇ ھەم خىزمىتىنى ئەسلىگە كەلتۇرگەنلىك ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرۈلۈپتۇ.

بەسىرى بەگمۇ كېلىپ، ئىشنى ئەپەندىگە چۈشەندۇردى، مەنمۇ:

— ناھايىتى ياخشى، ئىش جايىدا پۈتتى، سوزىڭىز ئەمەلگە ئاشتى، ئىلتىپات قىلىپ كىتاپنى بېرەرسىز؟ — دىدىم.

ئۇ كۈلدى ۋە:

— سىياسەتچى ئادەملەر جىق ئىشلارنى بىلىدۇ، بەلكىم بۇ مېنى ئالداش ئۈچۈن قىلىنغان ۋاقىتلىق بىر ھىيلە بولۇشى مۇمكىن. كىتاپنى ئېلىش ئۈچۈن سەۋرە قىلىپ تۇرۇڭ، بەسىرى بەگ جايىغا ئورۇنلاشسۇن، ئۇستىلىگە ئولتۇرسۇن، "ئىشنى باشلىدىم" دەپ ماڭا تېلېگىرامما ئەۋەتسۇن، كىتاپنى شۇ چاغدا بېرىمەن، — دىدى.

ئامال يوق، سوزىنى قوبۇل قىلدىم، بەسىرى بەگ كەتتى، تېلېگىرامما كەلدى، مەنمۇ كىتاپنى ئالدىم، ئەمما شۈكرۈ بەگدىن ئىشىتكەن ئاچچىق سوزلەرنى ھىلىمۇ ئۇنتالمىدىم، ھېچبولمىغاندا، كېيىن كوڭلۈمنى ياساپ، تاتلىق گەپلەرنى قىلىپ قويغان بولسا ئىدى، بەلكىم بۇ ئاچچىقلارنى ئۇنتۇپ كېتىشىم مۇمكىن ئىدى، ئۇنداقمۇ بىر نەرسە دىمىدى. ئۇ ئاچچىقلار ئىچىمگە ئوتۇپ كەتتى، ئويلىسام كوڭلۇم بۇزۇلۇدۇ.

مەن ئىشتىياق باغلىغانلارغا ئوقۇشلۇق بولسۇن ئۈچۈن، كىتاپنى ئۈچ جىلدكە ئايرىدىم. كىتاپتا، ئاساسەن، ماۋزۇ بېرىلمىگەن ئىكەن. مەن ماۋزۇلىرىنى كورسەتتىم ۋە كېيىنكى ۋاقىتلاردا لوغەتلەردە كورۇلگەن ئۇسۇللارغا قاراپ باستۇردۇم، كىتاپنىڭ ئەرەپچە سوزلىرى ھەرىكىلىك ① ئەمەس ئىكەن، مەن ئۇلارغا ھەرىكە قويدۇم، تۈركچىنىڭ ھەرىكىسىزلىرىنى شۇنداقلا تاشلاپ قويدۇم، ھەرىكىلىك بولغانلىرىنىڭ ھەرىكىلىرىنى ساقلاپ قالدىم. ھەتتا بەزى ھەرپلەردە جۈپ ھەرىكە بار ئىكەن، ئەينەن ساقلىدىم.

(1) ھەرىكە — ئەرەپ ئېلىپبەسىدە سوزۇقلارغا قويۇلىدىغان بەلگە.

ئۇمۇمەن كىتاپ ئەسلىسىگە ئۇيغۇن چىقتى، بىرىنچى، ئىككىنچى جىلدىنىڭ باسمىسى ياخشى بولمىدى، چۈنكى مەتبە ھەرپلىرى كونىرىغان، چېكىتلىرىنىڭ، ھەرىكەلەرنىڭ كۆپى ياخشى چىقمايتتى ياكى زادىلا چىقمايتتى. ماشىنىست ھەر بەت ئۈچۈن ئەڭ ئاز دىگەندە ئىككى، ئۈچ سائەت ھەپىلىشەتتى. بۇ ۋاقىتلاردا مەنمۇ مەتبە يېنىدا بىللە بولاتتىم.

ئۈچىنچى جىلد پۈتۈنلەي ناچار چىقىدىغانلىقىنى ئويلىدىم. ئۈچىنچىنىڭ بىرىنچى بېتى مەتبەگە چۈشكەندە باش مەتبەچىگە:

— بۇ ماشىنىغا جىقراق بېسىم بېرىڭ، — دېدىم، ماشىنىست:

— بەللى، ئۇ چاغدا بۇ ھەرپلەرنىڭ ھەممىسى ئېزىلىپ كەتسە، مېنى مەتبەخانىدىن قوغلاپ، ھەرپلەرنى تۆلەتمەمدۇ!؟ — دېدى.

— قورقما، مەن بار، سېنى قۇتقۇزىمەن، — دېدىم.

دىگەندەكلا ئارتۇق بېسىم بېرىلىشى بىلەن تەڭ بەت بۇزۇلۇپ كەتتى، ئىش مۇدىر ھامىت بەگكە ئىنكاس قىلىنىدى، ئۇ دەرھال كەلدى-دە، مېنى ئەيىپلىدى:

— تۆلەي، — دېدىم مەن ۋە دەرھال مائارىپقا چاپتىم، بولغان ئىشنى ئېيتتىم.

— ياخشى قىلماپسىز، — دېدى شۈكرۈ بەگ، — مەن ھازىر ھامىت بەگكە تېلېفون بېرەي، يېڭى ھەرپلەرنى ئالسۇن، بېسىلغان ئىككى جىلد ماڭىمۇ ياقمىدى. شۇ ئىككى جىلدنى يېڭىدىن باستۇرۇشنىمۇ ئويلاۋاتىمەن، بولدى خاتىرجەم بولۇڭ، — دېدى ۋە ئىككى-ئۈچ كۈندىن كېيىن يېڭى ھەرپلەر كەلدى. كىتاپ بېسىلىشقا باشلىغاندا مىللى تەتقىقات كومىتېتىنىڭ ئەزاسى كىتاپنى تەرجىمە قىلىپ بېرىشىمنى تەكلىپ قىلدى.

بىر ئۇرنەك يېزىپ، ئېلىپ بېرىۋىدىم ئۇلار ئوقۇشۇپ كۆرۈشتى. زىيا بەگ قارشى پىكىر بەردى:

— رىفات كىتاپنىڭ ئەسلى ئارگىنالى بويىچە ئىشلەمەپتۇ، بۇ سۆزنىڭ ھەرىكىسى ئۇنداق ئەمەس مۇنداق بولۇشى كېرەك، دىگەندەك ئىزاھاتلارنى بېرىپتۇ. ھالبۇكى، مەن كىتاپنىڭ ئەينى تەرجىمىسىنى ئىستەيتتىم.

شۇنىڭ بىلەن كومىتېت زىيا بەگنىڭ قارارىنى قوبۇل قىلىش بىلەن شۇ يول بويىچە داۋاملاشتۇرۇشنى تەۋسىيە قىلدى.

كىتاپنى بىر تەرەپتىن يازدىم، بىر تەرەپتىن تەھرىرلىدىم ۋە ۋاقتىم مەتبەدە كەتكەچكە تەرجىمىگە ۋاقىت چىقىرالمىدىم. كىتاپ پۈتكەندىن كېيىن ۋاقىت چىقىرىپ، ئىشلەپ پۈتتەردىم. 22 دەپتەر بولدى.

تەرجىمىنىڭ پۈتۈشى بىرىنچى جاھان ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرىغا توغرا كەلدى. كومىتېت تارقالدى. كىتاپنى باسىدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئۈچۈن ساقلىدىم، كۈتتۈم.

پەيلاسوپ رىزا تەۋپىق بەگ ئەپەندىنىڭ مائارىپ نازارىتىگە كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، بىر كۈنى دەپتەرلەرنى قولتۇقلاپ، مائارىپ نازارىتىگە باردىم، ھوزۇرىغا كىردىم، ئۇنى تونۇيدىغانلىقىم ئۈچۈن پەخىرلىنىپمۇ كەتمەيتتىم.

بولۇمگە كىرىپ سالاملاشتىم، دەپتەرلەرنى ئۈستەلنىڭ ئۈستىگە قويدۇم. ئالدىدا تۇرۇپ سۆز كۈتتۈم. بەگ ئەپەندى بىر دەپتەرلەرگە، بىر ماڭا قاراپ:

— كىمسىز؟ — دېدى.

— كىلىسلىق مۇئەللىم رىفاتمەن، — دېدىم.

— ھە، ئېتىڭىزنى ئاڭلىغان، ناھايىتى ياخشى، بۇ نېمە دەپتەرلەر؟

— «تۈركى تىللار دىۋانى» نىڭ تەرجىمىسى.

— بۇلارنى نىمىگە ئېلىپ كەلدىڭىز؟ نىمە قىلماقچى؟

— بۇ ئەسەرىمنى مائارىپ نازارىتىگە بېرىشنى خالايمەن.

— سىز بۇ تەرجىمىنى ئۆزلىگىڭىزدىن قىلدىڭىزمۇ ياكى بىرەر بۇيرۇق بىلەن قىلدىڭىزمۇ؟

— نازارەتنىڭ بۇيرۇغى بىلەن قىلدىم.

— ياخشى. ئەمما، سىزگە بۇيرۇغان نازىر ئورنىدىن يوتكەلدى.

— دۇرۇس، يوتكەلدى، ئەمما بۇيرۇغى كۆچكە ئىگىدۇر. ئالىيىڭىزغا مەلۇمكى، چوڭلارنىڭ سوزلىرى ئىدارە نامىدىن بولىدۇ. شۇڭا بىر نازىرنىڭ يوتكىلىشى، ئورنىغا اشقىسىنىڭ كېلىشى بىلەن ئۇ ئىدارە نامىدا قىلىنغان سوز، ۋەدە كۆچىدىن قالمايدۇ. مائارىپ نازارىتى ماڭا بۇيرۇق قىلدى، مەن ئۇ بۇيرۇقنى ئورۇنلىدىم. ئەسەرىمنى قوبۇل قىلىش نازارەتنىڭ جۈملىدىن، ئالىيىڭىزنىڭ ۋەزىپىسىدۇر.

ئۇستاز كۈلدى ۋە:

— سەن مەنتىقچىغا ئوخشايسەن، — دىدى.

— شۇنداق، — دىدىم، — كىلىسىلىقمەن، مەنتىقىنىڭ ئۆگىنىدىنمەن. ئىستامبوللۇق، ئانا تۇلىيىلىك نۇرغۇن ئالىملار كىلىسكە مەنتىق ئۆگىنىش ئۈچۈن كېلىدۇ.

— ماقۇل، قوبۇل قىلدىم، ئەمما سىزگە بېرىدىغان پۇل بارمۇ-يوق قاراپ باقاي.

— بوغالتىردىن سورارسىز، ئەپەندىم.

ئۇ بوغالتىرنى چاقىردى ۋە:

— تۈرلۈك ئېھتىياجدىن سىرت، زاپاس پۇل بارمۇ-يوق، ۋە سانى قانچە، دەپتەرگە ياخشى قاراپ بېقىڭ؟

بوغالتىر چىقىپ كېتىپ، قايتىپ كىردى.

— ئەركىن خەجلەشكە بولىدىغان پۇلدىن 120 لىرامىز باركەن.

ئۇستاز:

— تەلىيىڭىزگە مۇشۇنچىلىك پۇلىمىز باركەن، بۇ سانىنى قوبۇل قىلامسىز؟ — دىدى ماڭا.

— تەشەككۇر بىلەن قوبۇل قىلىمەن، — دىدىم.

ئۇ باش كاتىپقا بۇيرۇق قىلدى:

— بىر ھوججەت يېزىڭ، بۇ ئەسەرنى يۈز يىگىرمە لىراغا ئېلىڭ ۋە پۇلنى ھازىرلا بېرىڭ!

ھوججەت يېزىلدى، پۇلنى ئېلىپ، ئۇستازغا رەھمەت ئېيتىش ئۈچۈن كىردىم. ئۇ تەشەككۇرۇمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

— ئارتۇق پۇل تاپالمىغانغا خىجالەتمەن. بۇنداق ئۇلۇغ بىر كىتاپنىڭ تەرجىمىسى ئۈچۈن سىزگە بۇنىڭدىن بىرقانچە ھەسسە ئارتۇق بەرسە بولاتتى، لېكىن نىمە چارە، ئىمكان يوق، ئەپۇ قىلىڭ، — دىدى.

تەرجىمەمنى ئالغاندىن كېيىن تەھرىر ۋە تەرجىمە ھەيئىتىگە ئەۋەتتى. ئۇ يەر ئەمەلدىن قالغاندىن كېيىن، تەرجىمەم دارىلفۇنۇندىكى كۇتۇپخانىغا مۈلۈك قىلىندى. ئانچە-مۇنچە بېرىپ قاراپ قوياتتىم.

كۇتۇپخانىغا نەجىپ ئاسىم ئەپەندى قارايتتى. بىر كۈنى ماڭا:

— دىۋاندىكى ئاتىلەر سوزلىرىنى تاللاپ ئالدىم، تەرجىمەڭدىن پايدىلاندىم، ئاپىرىن! يۇرتدىشىم، گۈزەل تەرجىمە قىلىپسەن! — دىدى.

ئاردىن خېلى بىر ۋاقىتلار ئوتتى. سامىھ رىفات بەگ مائارىپ باش كاتىۋى بولدى. شۇ چاغدا گېزىتنىڭ بىرسىدە مۇن-

داق خەۋەر كوردۇم:

"بۈيۈك مىللەت مەجلىسى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «تۈركى تىللار دىۋانى» نى تەرجىمە قىلدۇرۇشنى قارار قىلدى ۋە تەرجىمىسىنى سامىھ رىفات بەگ بىلەن شائىر مەھمەت ئاكىف بەگكە ھاۋالە قىلدى. بۇ تەرجىمە ئۈچۈن ھەر بىرىگە مىڭ لىرادىن بېرىشنى بېكىتتى."

بۇ ماقالىنى كۆرۈپ "ئۇھ، دىۋان ئۈچۈن يەنە ئىككى زات ئىشلەيدىكەن، مەنمۇ ئەمگەك قىلغىنىمنى بىلدۈرسەم ۋە ئۇلار مېنىڭ نۇسخەمنى كۆرسە، تەرجىمانلارنىڭ ئارىسىغا مېنىڭمۇ ئىسمىم قوشۇلسا بولماسمۇ؟" دېدىم-دە، سامىھ بەگ بىلەن تونۇشلىغىمىز بولغاچقا مۇنداق بىر مەكتۇپ يازدىم:

"ئەزىزىم، بۇ كىتاپنى مەنمۇ تەرجىمە قىلغان ئىدىم. قولىيازمام 22 دەپتەر بولۇپ دارىلفۈنۇننىڭ ئەدەبىيات كۈتۈپخانىسىدا ساقلانماقتا، ئالدۇرۇپ ئوقۇپ بېقىڭ. ئەگەر قىممىتى بولسا گۈزەل ئاتلىرىڭىزنىڭ يېنىدا مېنىڭ ئىسمىمۇ چىقىپ قالسۇن."

بىر ھەپتىدىن كېيىن سامىھ بەگتىن بىر مەكتۇپ ئالدىم، مەكتۇپتا: "ئەدەبىيات مۇئەللىمى بەھجەت بەگكە مەكتۇپ يېزىپ، دەپتەرلەرنى ئالدۇردۇم. ئوقۇدۇم، تەرجىمىڭىزگە بەك قايىل بولدۇم ۋە ئاكىف بەگكىمۇ كۆرسەتتىم، ئۇمۇ ئوقىدى. قايىل بولدى. بىز، سىزنىڭ تەرجىمىڭىز بىلەن قانائەتلىنىشنى مۇناسىپ كۆردۇق. ئىنشائاللا، دەسلەپتە تەرجىمىنى سىزنىڭ نامىڭىزدا باستۇرىمىز ۋە سىزگە ياسما ھەققى ئېلىپ بېرىمىز." دېيىلگەن ئىدى.

مەنمۇ تېگىشلىك تەشەككۈرنى يازدىم.

ئارىدىن ۋاقىتلار ئۆتۈپ بىر تىل كومىتېتى تەشكىل قىلىندى. باش كاتىپلىقا روشەن ئەشرەپ بەگ تەيىنلەندى. مائارىپ نازىرلىغىغا رەشىت غالىپ بەگ كەلدى. ئەمدى تىل كومىتېتى دىۋاننى يېڭىدىن تەرجىمە قىلىشقا قارار قىلىپ، بۇ تەرجىمىنىمۇ ماڭا قىلدۇرماقچى بولۇشتى.

رەشىت غالىپ بەگ ماڭا مۇنداق مەكتۇپ يازدى:

"سىزنىڭ بىر تەرجىمىڭىز بار، بىراق كىتاپنىڭ ئەينى بولۇپ، ئېلىپبە تەرتىۋى بويىچە ئەمەس. بىز پۈتۈن لۇغەتنى ئېلىپبە تەرتىۋى بويىچە تەرجىمە قىلدۇرۇش ۋە ھەرپ قائىدىسىنى ئالماسلىقنى ئويلاۋاتىمىز. بۇنىڭ ئۈچۈن سىزنى مەسئۇل قىلىمەن. قەغەز ۋە باشقا نەرسىلەر لازىم بولسا، ئەدەبىيات فاكۇلتېتى مۇدىرى مۇزەپپەر بەگكە مۇراجەت قىلىڭ..."

قوبۇل قىلدىم. ماڭا تۈركىيات ئىدارىسىدىن بىر ئۈستەل بېرىلدى. كارتىلارنى قويۇش ئۈچۈن ئىشكاپلار كەلتۈرۈلدى. ئىشقا كىرىشىشتىن ئاۋال روشەن ئەشرەپ بەگدىن: "تەرجىمىگە قولايلىق بولۇش ئۈچۈن سىزگە ئاۋالقى تەرجىمىڭىزنى ئەۋەتتىم. ئۇنىڭغا قاراپ يازسىڭىز تەرجىمە ئۈچۈن چارچاپ يۈرمەيسىز" دېگەن مەزمۇندا مەكتۇپ ئالدىم.

دېگەندەك، پوچتا بىلەن بىر قانچە دەپتەر كەلدى. تەكشۈردۇم، بۇ دەپتەرلەر مېنىڭ ئەسلىدىكى تەرجىمە دەپتەرلىرىم ئەمەس، بەلكى كۆچۈرۈلگەن نۇسخا ئىدى! ئەمما بىر نەچچە كاتىپ تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەچكە خام-چالا، ھەتتا پۈتۈنلەي خاتا كۆچۈرۈلگەن قۇرلار، بەتلەر ئالماشقان ئىدى. بۇنى كۆرۈپ تەرجىمىنىڭ نېمە بولغانلىغىغا ئېچىندىم:

"بۇنىڭ كېرىگى يوق، مەن يازغان 22 دەپتەر بار، شۇنى ئەۋەتسىڭىز" دېدىم. "ئۇنداق بىر نەرسىلەر يوق!" دەپ جاۋاپ

كەلدى، مەنمۇ: "بۇ دەپتەرلەر ئىشىمغا يارىمايدۇ" دېدىم. دەپتەرلەرنى قايتۇرۇۋەتتىم، تەرجىمىنى تەلەپ بويىچە دىۋانىنىڭ ئەسلى نۇسخىسىغا قاراپ ئىشلەشكە باشلىدىم.

ئەمما، دەپتەرلەرنىڭ نەدە قالغانلىقىنى ھەممىدىن سامىھ بەگ بىلىشى مۇمكىن بولغانلىقى ئۈچۈن بىرىنچى قۇرۇلتاي ئېچىلماستىن بۇرۇن:

— مېنىڭ دەپتەرلىرىم نەدە قالدى؟ — دەپ سورىدىم.

— مەن دەپتەرلەرنى ئېلىپلا كاتىپلارغا تەقسىم قىلدىم، — دېدى ئۇ، — سۈرىتىنى ئالدۇردۇم، سىزنىڭ ئەسلى دەپتەرلىرىڭىزنى غازى پاشا ھەزرەتلىرىگە تەقدىم قىلدىم. غازى پاشاھەزرەتلىرى "سىزدە بىردىن سۈرەتلىرى بارمۇ؟" دەپ سورىدى. مەن "بار" دېدىم. "ئۇنداق بولسا بۇ دەپتەرلەر مېنىڭ بولسۇن، مەن ئانچە-مۇنچە ئوقاي" دېدى. شۇڭا دەپتەرلىرىڭىز غازى پاشا ھەزرەتلىرىنىڭ خۇسۇسى كۇتۇپخانىسىدا، تەبىئىكى ئىزلىمەي قويۇڭ، — دېدى.

مەن ئىككىنچى تەرجىمىنى پۈتتۈرۈۋاتقاندا رەشىت غالىپ بەگ:

"يازغان كارتىلارنى ماشىنكا بىلەن، يېڭى يېزىق بىلەن بىر نۇسخىدىن يېزىڭ" دېگەن مەزمۇندا مەكتۇپ ئەۋەتتى.

"مەن ماشىنكا بىلمەيمەن" دەپ جاۋاپ يازدىم. بۇنىڭغا جەفەر ئوغلى ئەخمەت بەگنى مەسئۇل قىلدى. پۈتۈن كارتىلارنى ماشىنكا بىلەن باستى. كېيىن رەشىت غالىپ بەگ بۇ كارتىلارنى بىروككىلمانىڭ كىتاۋى بىلەن بىر قېتىم سېلىشتۇرۇپ چىقىشنى تەلەپ قىلدى. "مەن نېمىسچە بىلمەيمەن" دېدىم. بۇ ئىشمۇ ئەخمەت بەگكە ھاۋالە قىلىندى.

يەنە ئاردىن بىر زامان ئۆتتى. بىر كۈنى ئىبراھىم نەجمى بەگ مېنى دولما باغچە سارىيىغا چاقىردى. مەن بارغاندا نەجمى بەگ بېسىم ئاتالاي بەگ بىلەن بىللە ئولتۇرغان ئىكەن. ئۇ ماڭا:

— ئەزىزىم، بىز «تۈركى تىللار دىۋانى»نى يېڭىدىن تەرجىمە قىلدۇرۇپ باستۇرۇشنى ئويلاۋاتىمىز. سىزنىڭ قولىيازمىڭىزنى تاپالمىدۇق. ئۇنىڭدىن كۆچۈرۈلگەن بىر نۇسخە بار، سىز ئۇنى خاتا، كەمتۈك دەۋاتىسىز، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن سىزگە مۇراجەت قىلىمەن. بىزگە دىۋاننى يېڭىۋاشتىن تەرجىمە قىلىپ بېرىڭ. بولامدۇ؟ — دېدى.

— ناھايىتى ياخشى، — دېدىم مەن.

— ھەققىگە نىمە دەيسىز؟

— سىز دەڭ، قانچە بېرىسىز؟

— يۈز لىرا! — دېدى بېسىم ئاتالاي بەگ.

— بولماس، — دېدىم. ئىككى يۈزگە چىقتى. يەنە "بولماس" دېدىم. ئۈچ يۈزگە چىقتى.

— كوپرەك بەرمەمسىز؟ — دېدىم مەن.

— بەرمەيمىز.

— بەرمىسىڭىز ئۈچ يۈز لىراغا تەرجىمە قىلمايمەن، — دەپ ئاخىرقى جاۋاپىنى بەردىم.

بېسىم ئاتالاي ماڭا ئېتىراز بىلەن:

— سەن ئۇز ۋاقتىدا تەرجىمىنى يۈز يىگىرمە لىراغا بەرگەن ئىكەنسەن، ھازىر نىمىشقا نازلىنىسەن؟ — دېدى.

— ئۇ تەرتىپسىز چاغلار ئىدى. ھازىر شۈكۈر، كەڭ-كۈشادە چاغلار، ئەمىلىيەتتە بۈيۈك مىللەت مەجلىسى بۇ تەرجىمە ئۈچۈن ئىككى مىڭ لىرا ئاجرىتىشنى ماقۇللىدى. قېنى، يەنە ئازراق قوشۇپ بېرىڭ! — دېدىم مەن.

(ئاخىرى 69 - بەتتە)

مۇشتەرى بولۇشىڭىزلارنى قارشى ئالىمىز

«ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژورنىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدىنى - مائارىپ باشقارمىسى تەرىپەدىن نەشر قىلىنىۋاتقان، ئۇيغۇر كونا يېزىقىدا چىقىدىغان پەسىللىك ئەدەبىي ژورنال.

بۇ ژورنالدا ئەدەبىياتىمىزنىڭ ھەممە ژانىرلىرىغا مۇۋاپىق ئورۇن بېرىلگەندىن باشقا، ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىيات نەمۇنىلىرى، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تونۇشتۇرۇلۇپ كەلمەكتە. ژورنال سەھىپىسى مەزمۇنغا بىرقەدەر باي، ئەسەرلەرنىڭ شەكلى خىلمۇ - خىل ھەم قىزىقارلىق بولۇپ، كەڭ كىتابخانلارنىڭ قىزغىن قوللىشىغا ئېرىشمەكتە.

«ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژورنىلىنىڭ ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشكىنىگە 3 يىل بولدى. 83 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. ھەرقايسى پوچتا تارماقلىرى ئارقىلىق مۇشتەرى قوبۇل قىلىنىدۇ. ژورنال باھاسى 30 فۇڭ، يىللىق ئابونە ھەققى 1.20 يۈەن. ژورنالنىڭ ۋاكالەت نومۇرى: 47—58.

كىتابخانلارنىڭ ژورنىلىمىزنىڭ 1983 - يىللىق سانلىرىغا ھازىردىن باشلاپ مۇشتەرى بولۇشىڭىزلارنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

ئاقسۇ مەمۇرى مەھكىمە مەدىنى - مائارىپ باشقارمىسى.
«ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژورنىلى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى.

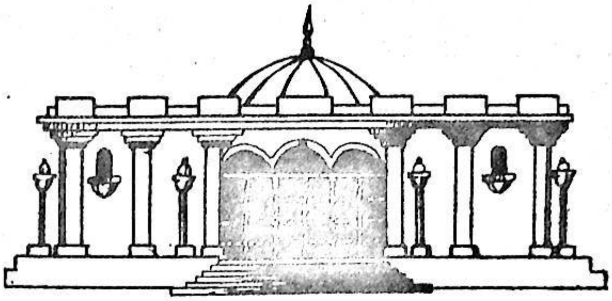

TARIM

塔里木（维吾尔文，文学月刊）

1983 - يىل 2 - سان (264 - سان)، 26 يىل نەشرى

تۈزگۈچى: «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى

ئۈرۈمچى دېموكراتىيە يولى 32 - قورا، تېلېفون نومۇرى: 24784

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى

شىنجاڭ شىنخۇا 1 - باسما زاۋۇددا بېسىلدى

ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ. مەملىكەت بويىچە
ھەممە جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ.

باسما تاۋاق: 8، ژۇرنال نومۇرى: 66 - 58، باھاسى: 35 فۇڭ.

قەرەللىك ژۇرنال نومۇرى: 024.